

ARHEOLOGIE ȘI POLITICĂ ÎN ROMÂNIA

Radu-Alexandru DRAGOMAN
și
Sorin OANȚĂ-MARGHITU

Editura EUROTIP Baia Mare, 2013

ARHEOLOGIE ȘI POLITICĂ

ÎN ROMÂNIA

Radu-Alexandru DRAGOMAN

și
Sorin OANȚĂ-MARGHITU

Editura EUROTIP Baia Mare, 2013

Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș
BIBLIOTHECA MARMATIA 4

Editor:

Viorel Rusu

Grafică și Tehnoredactare:

Andi Cârligianu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

DRAGOMAN, RADU-ALEXANDRU

Arheologie și politică în România / Radu-Alexandru

Dragoman, Sorin Oanță-Marghitu. - Baia Mare : Eurotip, 2013

Bibliogr.

ISBN 978-606-617-138-0

I. Dragoman, Radu-Alexandru

II. Oanță-Marghitu, Sorin

902:323(498)

© Radu-Alexandru Dragoman, Sorin Oanță-Marghitu

© Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș

Familiilor noastre

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE	7
INTRODUCERE	11
1. ARHEOLOGIA DIN ROMÂNIA COMUNISTĂ ȘI POSTCOMUNISTĂ Radu-Alexandru DRAGOMAN și Sorin OANȚĂ-MARGHITU	13
PARTEA I	
ARHEOLOGIE, POLITICĂ ȘI TRECUTUL ÎNDEPĂRTAT: EXEMPLUL (E)NEOLITICULUI	47
2. IDEOLOGIE ȘI POLITICĂ ÎN CERCETAREA (E)NEOLITICULUI DIN ROMÂNIA Radu-Alexandru DRAGOMAN	49
3. CRONICA POLITICĂ A UNOR EXPOZIȚII ARHEOLOGICE ROMÂNEȘTI: EXEMPLUL „CIVILIZAȚIEI CUCUTENI” Radu-Alexandru DRAGOMAN	88
4. ÎMPOTRIVA FUNCȚIONALISMULUI: RECENZIE A <i>PROIECTULUI ARHEOLOGIC PIETRELE</i> Radu-Alexandru DRAGOMAN și Sorin OANȚĂ-MARGHITU	101
5. ARHEOLOGIE, MEDIA ȘI IDEOLOGIE DOMINANTĂ ÎN ROMÂNIA DE ASTĂZI Radu-Alexandru DRAGOMAN	149
PARTEA A II-A	
ARHEOLOGIE, POLITICĂ ȘI TRECUTUL RECENT/CONTEMPORAN	163
6. EDUCAȚIE PROFESIONALĂ ȘI CERCETARE DE TEREN ÎN ROMÂNIA COMUNISTĂ ȘI POSTCOMUNISTĂ: DESPRE ETICA RESPONSABILITĂȚII ÎN PRACTICA ARHEOLOGICĂ Radu-Alexandru DRAGOMAN	165

7. COMENTARIU CU PRIVIRE LA PROGRAMUL DE ARHEOLOGIE CONTEMPORANĂ, ROMÂNIA Radu-Alexandru DRAGOMAN și Sorin OANȚĂ-MARGHITU	178
8. RUINE ALE CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL, ARHEOLOGIE ȘI MEMORIE: DESPRE POLITICA GESTIONĂRII PATRIMONIULUI CULTURAL ÎN ROMÂNIA POSTCOMUNISTĂ Radu-Alexandru DRAGOMAN	185
9. O PERSPECTIVĂ DINȘPRE CULTURA MATERIALĂ ASUPRA VALORIFICĂRII PATRIMONIULUI ARHITECTURAL AL ROȘIEI MONTANE (ROMÂNIA) DE CĂTRE ROȘIA MONTANĂ GOLD CORPORATION Radu-Alexandru DRAGOMAN	199
10. EXPOZIȚIA AURUL APUSENILOR: DESPRE VALORIFICAREA PATRIMONIULUI INDUSTRIAL DE LA ROȘIA MONTANĂ (ROMÂNIA) Radu-Alexandru DRAGOMAN	213
11. O ARHEOLOGIE A TRECUTULUI APROPIAT: SĂPĂTURI ÎN PARCUL GROZĂVEȘTI DIN BUCUREȘTI Sorin OANȚĂ-MARGHITU	225
ANEXĂ	
CERCETĂRI GEOELECTRICE ÎN PERIMETRUL BD. VASILE MILEA Florian RĂDULESCU (S.C. INTEL 91 SRL)	257
ÎN LOC DE ÎNCHEIERE	260
12. ARHEOLOGIA DIN ROMÂNIA ÎN ERA NEOLIBERALĂ: FRAGMENTE Radu-Alexandru DRAGOMAN și Sorin OANȚĂ-MARGHITU	262

Cuvânt înainte

În volumul de față am reunit mai multe texte care, după cum indică și titlul, se referă la diverse aspecte ale relației dintre demersurile arheologice din România și politică. Niciunul nu a apărut până acum în limba română, ci a fost publicat sau urmează a fi publicat în engleză. Două dintre aceste texte au cunoscut o primă variantă în limba română, dar ulterior au fost considerabil extinse și publicate în limba engleză, motiv pentru care aici am inclus ultimele variante, adăugite, în limba română (Capitolele 1 și 2). Am ales inițial să publicăm aceste lucrări în engleză pentru a facilita posibilitatea de informare a celor care nu citească românește cu privire la arheologia din România. Totodată, am decis să publicăm versiunile în limba română, deoarece ne adresăm mai cu seamă arheologilor din România, țara în care trăim și lucrăm.

Toate textele au ca numitor comun situarea practicii arheologice (inclusiv a măsurilor privind patrimoniul cultural) în context sociopolitic, în relație cu ideologiile dominante de la un moment dat și în raport cu relațiile de putere din cadrul sistemului academic. Originea demersului nostru se află în anii de după revoluția din decembrie 1989, în mult-discutata problemă a responsabilității ce revine elitelor culturale (alături de cele politice) în legitimarea și promovarea ideologiei comuniste și, implicit, perpetuarea unui regim totalitar. Am ajuns la concluzia că *orice* demers arheologic este politic, că publicațiile științifice au consecințe în plan sociopolitic, prin faptul că pot legitima sau, din contră, contesta ideologia dominantă. În volumul prezent, grija față de efectele pe care lucrările noastre le pot avea asupra oamenilor se regăsește în apelul recurent la avertismentul filosofului Emmanuel Lévinas cu privire la responsabilitatea ce ne revine față de aproapele nostru, nu doar față de cel pe care îl întâlnim față-către-față, ci și față de cel pe care nu îl vom întâlni niciodată. În sfera noastră de competență am ales să ne raportăm critic nu doar la unele atitudini și practici din trecutul disciplinei, cum sunt, de exemplu, cele care direct sau indirect au legitimat ideologia comunistă, ci și la acțiunile care susțin, într-o formă sau alta, ideologia oficială a prezentului nostru, și anume neoliberalismul. Având în vedere că am criticat ambele ideologii, cititorul s-ar putea întreba de care parte a gândirii politice ne situăm, „de stânga” sau „de dreapta”? Răspunsul nostru este acela că de niciuna dintre ele, deoarece ne regăsim în punctele de vedere ale Părintelui Alexander Schmemmann, notate în jurnalul său personal:

„Dacă socialismul n-ar fi fost o credință întoarsă spre sine ca și cum ar fi fost Împărăția lui Dumnezeu, ar fi putut constitui o soluție. Adevărul socialismului

este disprețuirea «profitului» ca principu esențial de viață. Falsitatea lui constă în ideea profitului colectiv, în aspectul material al scopului final și în înstrăinarea lui de veșnicie.” (A. Schmemann, *Biografia unui destin misionar. Jurnalul Părintelui Alexander Schmemann (1973-1983)*, Alba Iulia, 2004, Editura Reîntregirea: 306)

„Cel mai frumos simbol al lui Dostoievski: «lacrima unui copil». Nu este, niciodată, parte a drepte și, probabil, că a dat naștere stângii!

Dreapta este incompatibilă cu Evanghelia de azi: «Bolnav și întemnițat și nu M-ați cercetat» (Matei 25:43). Stânga este incompatibilă cu rugăciunea de mulțumire: «Mare ești, o, Doamne.»” (*ibid.*: 312)

Aceeași grijă față aproapele nostru din prezent ar trebui să stea la baza modului în care ne raportăm la ființele umane din trecut și la lumea lor, motiv pentru care am criticat modelarea trecutului în conformitate cu ideologiile modernității, o acțiune intelectuală frecvent întâlnită în practica arheologică din România (dar nu numai) și care constă în special în proiectarea în vremuri preistorice a unei gândiri seculare, raționaliste și antropocentriste.

Câmpul arheologic trebuie să fie un centru de producere a cunoașterii, de confruntare a interpretărilor trecutului din diferite perspective, de înțelegere critică a prezentului. Acestea nu se pot realiza prin aplicarea docilă a unor directive ideologice, fie ele comuniste sau neolibérale, ci doar prin înnoirea abordărilor proprii disciplinei. Drept urmare, în contrast cu imaginea de continuu progres al disciplinei construită în multe dintre lucrările de istorie a arheologiei, în acest volum am vrut să atragem atenția asupra a ceea ce noi credem că este problematic sau nociv în cadrul câmpului arheologic din România, propunând totodată alte perspective. Critica noastră a vizat practicile dominante, ceea ce ar putea crea impresia falsă că nu există și excepții. În acest sens ținem să subliniem faptul că apreciem o serie întreagă de demersuri ale colegilor noștri din generațiile de ieri și de azi, precum publicarea onestă a săpăturilor și materialelor arheologice, încercările de înțelegere a obiectelor în contextul lor din trecut și în general acele abordări care ies din tiparul secularizant. De asemenea, faptul că am citat critic o lucrare sau alta nu înseamnă că autorii respectivelor lucrări nu au realizat și altfel de texte sau că exact aceleași lucrări nu conțin și lucruri de luat în seamă. Pentru o înțelegere mai nuanțată, demersul nostru ar trebui completat de studiul dimensiunii cotidiene a practicii și vieții arheologilor din România, de o istorie socială a arheologiei românești.

Textele incluse în acest volum sunt aceleași cu versiunile lor în limba engleză. Singurele modificări constau în adăugarea câtorva precizări și în corectarea unor informații greșite sau inexacte, pe care le-am menționat în

notele de subsol cu un asterisc (*), pentru a se ține cont de ele în eventualitatea în care se parcurg și/sau utilizează variantele în limba engleză. Greșelile de redactare pe care le-am întâlnit le-am corectat tacit.

Lucrările au fost publicate cu aceleași titluri, după cum urmează: Capitolul 1, în *Dacia* N.S. 50, 2006: 57-76; Capitolul 2, în *Dacia* N.S. 53, 2009: 191-213; Capitolele 3 și 7 nu au fost predate vreunei reviste la data la care am încheiat volumul; Capitolul 4, în *Studii de Preistorie* 4, 2007: 105-133; Capitolul 5, în *Caiete ARA. Arhitectură. Restaurare. Arheologie* 1, 2010: 213-222; Capitolul 6, în I. Popa (ed.), „*Experimentul Pitești*” *Conference Proceedings. Comunicări prezentate la simpozionul „Experimentul Pitești – reeducarea prin tortură”*. *Cultura, tineretul și educația în regimurile dictatoriale comuniste*, ediția a VIII-a, Pitești, 3-5 octombrie 2008, Pitești, 2009, Fundația Culturală „Memoria” – Filiala Argeș: 345-355; Capitolele 8-10, în *Caiete ARA. Arhitectură. Restaurare. Arheologie* 4, 2013: 189-201, 239-248 și, respectiv, 229-237; Capitolul 11, în *Cercetări Arheologice* 18-19, 2011-2012: 259-290; Capitolul 12 a fost predat revistei *Dacia*. O primă variantă românească a Capitolului 1 a fost publicată cu titlul de „Între monopol și diversitate: arheologie, conservare și restaurare în România” în *Ea-online*, Decembrie 2003, www.archaeology.ro/rad_so_com.htm; prima versiune în limba română a Capitolului 2, mult mai redusă față de cea publicată acum, a apărut cu titlul de „Texte, discursuri și ideologie în cercetarea (e)neoliticului din România” în *Studii de Preistorie* 3, 2005-2006: 131-148.

O versiune a Capitolului 2 a fost pentru prima dată citită, ca urmare a unei invitații venite din partea regretatului Tudor Arnăuț, în cadrul cercului de arheologie al Universității de Stat din Moldova, Chișinău, în primăvara anului 2006. Parte din text a fost prezentată în cadrul proiectului *Research traditions and styles of thinking in archaeology* (tema „Postprocesualismul și deschiderea către critica prezentului”), coordonat de Mircea Anghelinu și Gheorghe Alexandru Niculescu, la Universitatea „Valahia” din Târgoviște, în data de 27 aprilie 2009. Capitolul 5 reprezintă o versiune revizuită a unui text prezentat la al 10-lea simpozion *Arhitectură. Restaurare. Arheologie (A.R.A.)*, organizat de Asociația „A.R.A.”, în cadrul mesei rotunde „Monument și propagandă”, București, 25 aprilie 2009. Capitolul 6 a fost prezentat la al optulea simpozion internațional *Experimentul Pitești – reeducarea prin tortură*, în cadrul secțiunii „Cultura, tineretul și educația în regimurile dictatoriale comuniste”, Pitești, 4 octombrie 2008. Același text a fost citit și la masa rotundă „Roluri ale investigației teoretice în arheologie”, organizată de Mircea Anghelinu și Gheorghe Alexandru Niculescu la New Europe College, București, 4

iunie 2009, ca parte a proiectului *Research traditions and styles of thinking in archaeology*. O primă variantă a Capitolului 8 a fost prezentată în data de 6 octombrie 2011 în cadrul sesiunii internaționale *Pontica 2011*, organizată de Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța. Versiunea de față a fost citită la al 13-lea simpozion *A.R.A.*, în cadrul mesei rotunde „Monumentul-ruină. Metode de cercetare”, București, 21 aprilie 2012. Capitolul 10 a fost prezentat pe 11 septembrie 2012 în cadrul Școlii de Vară organizate la Roșia Montană de Asociația „A.R.A.” – *Roșia Montană: resurse tradiționale locale și tehnologie contemporană pentru protejarea patrimoniului*.

În realizarea textelor am fost ajutați de o serie de colegi și prieteni, cărora le mulțumim în mod colectiv aici și nominal la sfârșitul fiecărui capitol în parte. Ne exprimăm recunoștința față de Georgeta Dragoman și Silvia Marinescu-Bîlcu pentru corecturi. Nu în ultimul rând mulțumim colegilor Viorel Rusu, directorul Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Maramureș din Baia Mare, și Dan Pop, șeful departamentului de arheologie din cadrul aceleiași instituții, pentru faptul că au acceptat și sprijinit publicarea acestui volum.

Autorii,

București, octombrie 2013

INTRODUCERE

ARHEOLOGIA DIN ROMÂNIA COMUNISTĂ ȘI POSTCOMUNISTĂ

Radu-Alexandru DRAGOMAN și Sorin OANȚĂ-MARGHITU

Prolog: arheologia din România – ideologie, politică și practică

Se consideră, în general, că există o unică tradiție a arheologiei române, cu o evoluție continuă de la colecționari și anticari și străbătând apoi, în continuu progres, mai multe etape marcate de diferite personalități – *Alexandru Odobescu* (1834-1895) (Babeș 1976; 1981: 321-322; 1992; Condurachi 1964: 13-15; Nestor 1965: 424; 1995; Vulpe 1976: 21-24), *Grigore Tocilescu* (1850-1909) (Avram 1992; Babeș 1981: 322; R. Vulpe 1976: 23-24), *Vasile Pârvan* (1882-1927) (Babeș 1981: 324-325; Condurachi 1964: 16-18; Nestor 1965: 425; Zub 2002), *Ioan Andrieșescu* (1888-1944) (Babeș 1981: 325; Nestor 1965; R. Vulpe 1976: 29), *Ion Nestor* (1905-1974) (Babeș 1981: 325), *Constantin Daicoviciu* (1898-1973) (Condurachi 1974), *Vladimir Dumitrescu* (1902-1991) (A. Vulpe 1991), *Radu Popa* (1933-1993) (Motzoi-Chicideanu 2003). Ar trebui să-i adăugăm pe elevii lui V. Pârvan și I. Andrieșescu, elevii lui I. Nestor, C. Daicoviciu, Vl. Dumitrescu, R. Popa, elevii elevilor acestora și ai altora. Dar atunci când Mircea Babeș declară că „arheologia românească a parcurs un drum lung, mereu ascendent pentru a ajunge ceea ce ea este astăzi” (Babeș 1981: 319), credem că această afirmație reflectă ecouri evoluționiste, arheologia fiind considerată un sistem închis, rupt de contextul în care se produce. În plus, spunând că arheologia românească a parcurs un drum în continuă ascendență, M. Babeș intenționează să scoată în evidență prestigiul și importanța arheologilor din prezent (mai bine spus a celor bine poziționați în ierarhia academică). Afirmația pe care o face este de fapt aceea că asemenea arheologi își fac un titlu de onoare din faptul că sunt urmașii unui lung șir de arheologi care au contribuit la „progresul” arheologiei române, meritul lor fiind acela de a fi purtat și transmis această „datorie” generațiilor următoare.

O părere destul de rar exprimată explicit de acești reprezentanți ai arheologiei române, dar manifestată periodic prin gesturi, cuvinte și atitudini, este aceea că poziția în ierarhia academică ar legitima sau nu dreptul de a

critica și de a vorbi. Mai întâi trebuie să „produci” arheologie, în sensul acceptat de majoritatea membrilor comunității noastre arheologice, și de abia apoi poți să critici. Arheologul trebuie să prelucreze și să publice un „lot” de materiale arheologice, să sape pe cont propriu, să obțină titlul de doctor, să ocupe, nu întotdeauna datorită meritelor științifice, o funcție administrativă sau să atingă o anumită vârstă până să ajungă în poziția „legitimă” de a critica. Curios, această opinie coincide cu perspectiva privind cercetarea arheologică potrivit căreia materialul arheologic trebuie mai întâi adunat și ordonat în mod obiectiv, încadrat cultural și cronologic și abia apoi poate fi interpretat. Așa cum există „trepte ale cercetării”, așa există și etape ale devenirii unui individ ca arheolog. Concluziile privind problemele arheologice sunt atinse în urma unui întreg ritual al cercetării. La rândul său arheologul trebuie să urce mai multe trepte ierarhice, a căror atingere este marcată prin diferite rituri de inițiere și de trecere în altă categorie, pentru a ajunge în poziția supremă care-l poate legitima să critice. În ciuda acestei opinii, critica aproape lipsește din practica arheologică din România. De ce ne este frică de critică?

După cum se poate vedea din unele volume omagiale (*e.g.* Drașovean 2001; Oberländer-Târnoveanu 2000), cartea de vizită a arheologului român se compune din următoarele secvențe:

1. mediul universitar în care s-a format: universitatea, profesorii;
2. numărul și importanța săpăturilor la care a participat;
3. numărul și importanța șantierelor arheologice pe care le-a condus;
4. numărul de titluri publicate;
5. funcțiile de conducere deținute;
6. colaborarea cu cercetători sau instituții din țări occidentale, preferabil „mari puteri” (SUA, Germania, Marea Britanie, Franța *etc.*);
7. participarea la „manifestări științifice de importanță națională și zonală” și „internaționale”;
8. „deplasări cu scop documentar în domeniul muzeistic”;
9. poziția actuală în ierarhia academică;
10. numărul așa-zișilor discipoli.

Acest decalog al prestigiului științific și al poziției ocupate în ierarhia academică (din care rezultă puterea de decizie, autoritatea), inhibă orice fel de dezbateri în contradictoriu, mai ales atunci când aceste impulsuri vin dinspre cei aflați într-o poziție de subordonare. Cu trecerea timpului, arheologia română a găsit rezolvarea problemei dezbaterii arheologice prin instituirea unui regim intelectual feudal asupra trecutului. Trecutul a fost parcelat, fiecare arheolog fiind stăpân pe o epocă, perioadă, „cultură” sau, în cazul cel

mai fericit, pe un șantier pe care poate să-l conducă până la pensie sau chiar dincolo de ea. Arheologul specializat pe o anumită problemă sau stăpân pe un anumit șantier deține proprietatea intelectuală și monopolul asupra acestora. Ca și în evul mediu, poate ajunge în această poziție prin investiție, moștenire sau uzurpare (despre posibilitatea evoluției unor societăți din estul Europei de la socialism la feudalism vezi Verdery 2003: 259-294). Din moment ce teritoriile sunt atât de bine demarcate, un arheolog român poate fi fericit dacă mai găsește alți câțiva cu care poate dezbate problemele arheologice care-l frământă. Astfel se perpetuează și astăzi apatia față de apariția unor lucrări arheologice, unele dintre ele valoroase, lipsa dezbaterii privind probleme legate de fundamentul teoretic al disciplinei noastre și locul arheologiei în societatea română. Arheologia română de astăzi este o sumă de discursuri monotone, paralele, care se intersectează doar arareori.

Mai mult, arheologii care propagă acest tip de discurs „științific”, care au suficient capital simbolic, încearcă acum să impună o singură cale de „cercetare”, respingând vehement și violent orice erezie procesualistă sau postprocesualistă, ambele incluse laolaltă în aceeași categorie a curiozităților anglo-saxone stângiste. Arheologului român îi place statutul de expert, de profesionist care îi asigură construirea imaginii de om de știință – sau poate statutul unui detectiv. Asemenea acestuia, arheologul român adună cu minuțiozitate „probele” pentru rezolvarea unui „caz”, adică o reconstituire treptată a trecutului. Pe măsură ce apar noi date, asemenea indiciilor pentru detectiv, „rezolvarea cazului” este amânată *ad infinitum*, în schimb se face doar interpretarea probelor (*i.e.* diagnosticarea culturală și cronologică a materialului). Arheologului român nu îi plac incertitudinile și în consecință respinge relativismele izvorâte din natura polisemantică a culturii materiale; el/ea respinge „interpretările hazardate” pe care le asociază curentelor anglo-saxone, reprezentanții acestora fiind priviți în cel mai bun caz ca un soi de poeți.

În chip paradoxal, mulți dintre „profesioniștii” care impun astăzi o anumită practică arheologică nu și-au publicat rezultatele propriilor cercetări, unele începute cu decenii în urmă. Depozitele institutelor, muzeelor și universităților sunt pline-ochi de materiale arheologice nespălate, nemarcate și necatalogate care zac în condiții de neimaginat. Privite ca adevărate *provizii pentru viitor*, „depozitele” reprezintă de fapt praful de sub covor, adică eșecul și sterilitatea practicii arheologice din România.

Încercăm să arătăm în capitolul de față că demolarea poziției celui alt și respingerea criticilor (percepute tot ca un atac asupra propriei poziții) sunt reacții de apărare ale unui sistem academic centralizat, autoritar, puternic

ierarhizat care s-a perpetuat din perioada comunistă când s-a format majoritatea membrilor elitei arheologice de astăzi. În fapt, reacțiile de apărare au scopul de a reproduce acest sistem. Pornim de la ideea că discursurile asupra trecutului sunt produse de oameni aflați în anumite contexte istorice sau politice; în consecință, arheologia nu este o disciplină independentă de presiunile sau tentațiile ideologice, politice sau sectare (*e.g.* Panameño și Nalda 1979; Tilley 1989). Ca și în cazul istoriei (Georgescu 1991; Boia 2000), arhitecturii (Ioan 1999: 16-18, 103-118; 2000), literaturii (Negrici 2003) sau artelor plastice (Cârnelci 2000), câmpul arheologic din România, este departe de a fi autonom, fiind supus constrângerilor referitoare la cenzura morală, la impunerea de programe, controale academice sau comenzi politice.

Unele texte scrise în perioada postcomunistă pun accentul pe constrângerile și presiunile ideologice la care a fost supus arheologul în timpul regimului comunist (*e.g.* Mihăilescu-Bîrliba 1997). În ceea ce ne privește, dorim să mutăm accentul discuției de pe acțiunea represivă a statului pe responsabilitatea arheologilor în legitimarea acestuia, și să urmărim în ce măsură aceștia construiesc câmpuri de discurs relevante ideologic.

Din acest punct de vedere, privim câmpul arheologic din România ca o arenă în care actorii sociali produc discursuri concurente referitoare la trecut (pe care le consideră ca fiind unice și obiective), într-o competiție a cărei miză este câștigarea unui capital simbolic, cultural sau politic (Bourdieu 1986; 1999: 37-39; Verdery 1994: 205-248). Urmându-l pe I. Nestor, care și-ar fi dorit o istorie a arheologiei române în context social și politic, în relație cu curentele filosofice și ideologice din Europa de-a lungul timpului (Nestor 1965: 421), credem că un text arheologic produs în România poate fi înțeles în funcție de un sistem de referință cu trei coordonate: (1) arheologia ca instrument al ideologiei naționale, (2) arheologia materialist-dialectică și istorică și (3) arheologia ancorată în paradigma pozitivistă, care pune accentul pe metodă. Ca orice act de interpretare, aceasta este o realitate simplificată; de fapt discursurile se sprijină reciproc. Statutul de „profesionist” al arheologului, care „stăpânește” metodele arheologiei, legitimează celelalte două discursuri (național și materialist-dialectic și istoric). Totodată, „profesionistul”, pentru a „practica arheologia” (săpături, prelucrarea și publicarea materialului – acțiuni precedate de cereri de finanțare), pentru a accede la funcții administrative sau titluri academice trebuie să facă discursul său relevant din punct de vedere social și politic, acțiune necesară obținerii suportului material și moral al instanțelor superioare de legitimare (în măsura în care acestea consideră necesar să utilizeze trecutul pentru legitimarea construcției politice din prezent). Nu există un discurs pur, doar un amestec

fin cu o latură dominantă și cu elemente mai mult sau mai puțin difuze din celelalte. Realitatea este mult mai complexă dacă ținem cont și de faptul că același actor social poate folosi mai multe tipuri de discurs în contexte diferite. Aceste discursuri sunt construcții ideologice care au scopul de a stăpâni trecutul, pentru că cine stăpânește trecutul, controlează și prezentul. Este interesant de observat modul în care aceste construcții ideologice se legitimează folosind aceleași cuvinte precum „științific” sau „obiectiv”, respingându-se una pe cealaltă sau alte tipuri de interpretări ale trecutului folosind termeni de opoziție precum „antiștiințific”, „subiectiv”. Analiza noastră privind tranziția de la comunism la postcomunism a fost influențată de aceea adoptată de Gil Eyal, Ivan Szelényi și Eleanor Townsley (2001). Ei abordează schimbările sociale în Europa Centrală determinate de revoluțiile de la 1989 punând accentul pe acțiunea agenților sociali. Autorii sus-menționați completează distincția făcută de Max Weber dintre societățile de *status* și societățile de clasă cu teoria lui Pierre Bourdieu referitoare la tipurile de capital (social, cultural, economic, simbolic), apelând și la conceptul de „*habitus*”. Din acest punct de vedere, tranziția la postcomunism reprezintă o trecere de la ordinea de *status* socialistă (bazată pe ierarhia socială și pe stabilirea unor relații de tip patron-client) la stratificarea socială de clasă de tip capitalist (centrată pe criteriul economic). În acest proces, actorii sociali, pentru a-și „ajusta traiectoria”, sunt nevoiți să preschimbe capitalul politic acumulat în perioada comunistă în capital cultural, unul dintre cele mai profitabile în societatea postcomunistă.

Acest capitol nu este o istorie rezumativă a arheologiei române, nici o narațiune a represiunilor la care au fost supuși arheologii din România de-a lungul timpului. Dorim să înțelegem practica arheologică din România de azi pornind de la discursurile emise de arheologi de-a lungul timpului în calitatea lor de furnizori de capital simbolic pentru diferite regimuri politice. Este un text despre responsabilitatea arheologului în societate.

Origini: arheologia română și ideologia națională

Există o relație de interdependență între arheologie și ideologia națională. Apariția și dezvoltarea arheologiei sunt legate în mare măsură de nașterea statului-națiune și de politica acestuia de căutare a originilor. Pe de altă parte, arheologia, pe măsură ce documentează noi situri sau materiale din ce în ce mai vechi, oferă ea însăși argumente pe care ideologia națională încearcă să le înglobeze în tendința sa de a fixa rădăcinile națiunii cât mai adânc în trecut.

Apelul la istorie și, implicit, la arheologie a devenit o componentă importantă a ideologiei naționale (Boia 2002; Olivier 1998: 257-259). Ca și

în Bulgaria (Bailey 1998: 90), Polonia (Lech 1997-1998: 43-44), Germania (Arnold 1997-1998) sau Franța (Scarre 1999: 160; Olivier 1999: 182), arheologia din România joacă un rol ideologic și politic, devenind un instrument de legitimare a statului național, util pentru căutarea și afirmarea identității naționale.

Începând din secolele XVII-XVIII, când provinciile locuite de români se aflau sub suzeranitatea sau în componența Imperiului Otoman (Țara Românească, Moldova) sau habsburgică (Transilvania, Banat, Bucovina), unii intelectuali definesc conștiința etnică română prin afirmarea originii comune a tuturor românilor și caracterul latin al limbii vorbite de aceștia. Odată cu apariția „sentimentului dacic” în secolul al XVIII-lea, autohtonismul românilor este împinsă adânc în trecut (Georgescu 1992: 126-127). Treptat, cultura devine un instrument important al construirii națiunii române prin stimularea sentimentelor patriotice și prin promovarea limbii naționale. În 1840 (când încă nu exista statul român), Mihail Kogălniceanu (istoric, scriitor, ulterior și om politic) dorea ca revista *Dacia Literară* să fie „un repertoriu general al literaturii românești, în care, ca într-o oglindă, se vor vedea scriitorii moldoveni, munteni, ardeleni, bănățeni, bucovineni, fieștecare cu ideile sale, cu limba sa, cu tipul său”.

În 1834, în condițiile în care principatele române se aflau încă sub suzeranitate otomană și protectorat rusesc (în urma Păcii de la Adrianopol din 1829), se înființează la București Muzeul de Istorie Naturală și Antichități. Scopul acestuia era cultivarea sentimentelor patriotice în special prin publicația *Muzeul Național*. În această revistă se anunța în 1837 că „a venit vremea să ne întoarcem privirea noastră și înapoi”, pentru a găsi originile românilor (Păunescu 2003: 23), o acțiune importantă pentru definirea identității naționale.

După unirea principatelor române (1859) și obținerea independenței în urma războiului ruso-româno-turc (1877-1878), a fost inițiat un program de modernizare a noului stat, ce definea construirea națiunii române și se străduia să creeze o cultură națională, pentru că, așa cum scria V. Pârvan, „cultura îi va scăpa pe români și cultura numai națională poate fi” (*apud* Zub 2002: 131). S-au înființat Universitățile de la Iași (1860) și București (1864), Muzeul Național de Antichități primește un regulament de funcționare (1864) (Păunescu 2003: 30-35) și se fondează Societatea Academică Română (1866), care avea și o secție de istorie și arheologie. Elita arheologică a perioadei a fost profund implicată în acest program. Cezar Bolliac, un colecționar de antichități, dar cunoscut cu precădere ca jurnalist și poet, a inițiat și săpături

arheologice. Al. Odobescu, care în 1874 a ținut primele cursuri de arheologie la Universitatea din București (tipărite în 1877; Odobescu 1961), a fost în același timp și un valoros prozator. V. Pârvan nu este doar arheologul care a creat o adevărată școală, ci și un filosof al culturii. Sunt oameni profund implicați în societate, în viața politică a timpului, ocupând poziții înalte în sistemul academic: conducători ai Comitetului arheologic, directori ai Muzeului Național de Antichități, membri ai Societății Academice, profesori la universitate.

Acești întemeietori ai arheologiei române au construit treptat disciplina ca știință pozitivistă (vezi și Nestor 1965: 424-426; despre discursul pozitivist din arheologia română vezi mai jos). În același timp, în lucrările lor principale (Odobescu 1889-1900; Tocilescu 1880; Andrieșescu 1912; Pârvan 1926), ei au luat parte și la elaborarea discursului național (Nestor 1988: 278-279). Elemente caracteristice ale discursului național devin termenii „romanizare” (a autohtonilor „geto-daci”), „continuitate” (a „daco-romanilor”, după părăsirea provinciei Dacia de către administrația romană) sau „etnogeneză”, dihotomiile „autohton-alogen” („daco-roman” *versus* „popoare migratoare”), „sedentar-nomad”, „agricultori-păștori” sau sintagma „de importanță națională”. Percepută ca „știință auxiliară”, arheologia a urmat istoria în demersul acesteia de a găsi originile poporului român, de a demonstra continuitatea „autohtonilor” geto-daci în provincia romană, apoi a „daco-romanilor” după retragerea aureliană. În lipsa documentelor scrise, arheologia română a fost chemată să ofere informații referitoare la aceste probleme. „Astfel problema băștinașilor e începutul istoriei românești și arheologia preistorică, cel mai prețios auxiliar de cunoaștere” (Andrieșescu 1912: V).

După Primul Război Mondial, statul român și-a dublat suprafața prin includerea Transilvaniei, Banatului, Bucovinei și Basarabiei, provincii care au fost ocupate anterior de Imperiul Austro-Ungar și Rusia. Poate nu întâmplător, *Dacia* este numele primului periodic românesc de prestigiu internațional, editat de V. Pârvan și al cărui prim volum a apărut în 1924. Revista prezenta rezultatele cercetărilor arheologice din România în limbi de circulație (în special franceza). De altfel, săpăturile intense desfășurate în anii 1923-1926 se datorează în mare măsură interesului lui V. Pârvan pentru perioada pre-romană, neacceptând faptul că în lucrările vremii istoria românilor începe direct cu romanizarea Daciei (Ștefan 1984: 138).

În perioada interbelică, când România era un stat eminentemente agrar, V. Pârvan făcea elogiul „plugarilor” geți și daci (vezi și Andrieșescu 1931: 7):

„Romanismul actual de la Dunăre nu purcede nici de la păstoria și lucrătorii de mine iliri, nici de la păstoria și lucrătorii de mine traci. El descinde de-a dreptul din plugarii danubieni, de la frontierele occidentale ale Pannoniei [...] până la gurile Dunării”, iar „romanii n-au putut prinde rădăcini decât acolo unde au putut deveni țărani.” (Pârvan 1958: 153-154)

Satul devine locul în care se manifestă pe deplin „sufletul neamului românesc” (câteva considerații privind „sufletul unui popor”, la Andrieșescu 1912: 23), de aceea merită să fie cercetat de reprezentanții școlii sociologice întemeiate de Dimitrie Gusti, să fie conservat (ca și monumentele legate de trecutul glorios al națiunii) sub forma Muzeului Țăranului Român și Muzeul Satului (înființate în 1906, respectiv, 1936).

Acum I. Andrieșescu (1912: 119) formulează și tema populațiilor „alogene” care se scurg spre miazăzi „lăsându-ne tocmai atâția dintre ai lor, câți puteam noi aduce la firea și limba noastră, făcându-i români și crescând astfel și mai tare nația noastră, tocmai așa cum fusese ea așezată aici și întocmită de strămoșii noștri daco-romani” (Pârvan 1923: 16).

În concluzie, reprezentanții de seamă ai elitei arheologice din perioada pre-comunistă, pe lângă definirea arheologiei ca disciplină de sine stătătoare, au participat activ la construirea miturilor istoriografiei române (Boia 2000), elemente constitutive ale discursului național. Finalitatea acestui tip de discurs era cultivarea sentimentului patriotic (Berciu 1938: 1-2, 32-33; Nestor 1988: 278-279) pentru că, așa cum scria poetul Mihai Eminescu, „patriotismul nu este iubirea țării, ci iubirea trecutului, căci, fără cultul trecutului, nu există iubirea de țară” (*apud* Berciu 1938: 1).

Încă din secolul al XIX-lea, activitatea acelor membri ai elitei arheologice care posedau suficient capital cultural și social a făcut posibil ca temele discursului național să intre în memoria colectivă prin intermediul manualelor de istorie (Grigoriu 1983). Aceste teme au fost răspândite și în străinătate. La Expozițiile Universale de la Paris (1867, 1889, 1900, 1937) sau Viena (1873), pavilioanele României afirmă identitatea națională și prin expunerea unor piese arheologice (*Catalog* 1873; Vlad 2001).

Arheologia română în perioada comunistă: ideologie națională, materialism dialectic și istoric

În ciuda faptului că a jucat un rol insignifiant pe scena politică a perioadei interbelice, datorită numărului mic de membri și a obedienței față de politica Uniunii Sovietice, ale cărei interese erau contrare statului român,

la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, Partidul Comunist Român, cu ajutor sovietic, reușește să câștige puterea și în România (Deletant 1998: 9-72). În procesul de „construire a societății comuniste”, Academia Română este transformată în Academia Republicii Populare Române (1948), Muzeul Național de Antichități devine, urmând un model sovietic, Institutul de Arheologie (1956), reprezentanți ai intelectualității interbelice sunt excluși din posturile universitare sau chiar arestați, mulți dintre ei murind în închisori (Moisa 2002: 19-49).

Cei mai mulți arheologi români, au reușit însă șă-și „ajusteze traiectoria” (Eyal *et al.* 2001), prin preschimbarea capitalului cultural și social acumulat în perioada anterioară în capital politic. Acest lucru s-a realizat prin includerea lor în aparatul de partid, adeziunea la politica Partidului, ocuparea de funcții politice și/sau colaborarea cu Securitatea (Oprîș 2004: 21-335). Deținerea acestui capital politic a fost condiționată de practicarea discursului oficial al Partidului Comunist. Discursul național este aparent suspendat în perioada dintre 1945-1964 când se promovează arheologia bazată pe „concepția marxist-leninistă, întemeiată pe principiile materialismului dialectic și istoric” (Nestor 1960: 8-9). Alături de multe alte cazuri de ajustare a traiectoriei sociale prin schimbarea tipului de discurs (*cf.* Nestor 1988 și Nestor 1960), comparația textelor scrise de Dumitru Berciu în perioada interbelică cu cele din perioada imediat următoare instaurării puterii comuniste este elocventă. Dacă în 1938 D. Berciu scria despre „cunoașterea și valorificarea trecutului nostru – care începe odată cu înfripirea celei dintâi umanități preistorice din Dacia și Europa sud-estică” ca o „datorie”, un „crez al generațiilor de azi și mâine” (Berciu 1938: 31-32), în 1949, la Conferința pe țară a arheologilor din Republica Populară Română, „menționează necesitatea revizurii terminologiei ca și prezența unor rămășițe reacționare” în unele rapoarte de săpătură și „atrage de asemenea atenția asupra neînsușirii depline a învățaturii marxist-leniniste de către arheologii noștri” (*Conferința* 1950: 21). În anul următor, D. Berciu scrie un articol „despre apariția și dezvoltarea patriarhatului pe teritoriul Republicii Populare Române” (Berciu 1950), utilizând diferite materiale preistorice pentru a confirma arheologic teza evoluționistă a lui Friedrich Engels prezentată în *Originea familiei, a statului și a proprietății private*. Cele mai multe referințe bibliografice trimit către lucrări scrise de Stalin, Engels, Mihail Roller și de diverși autori sovietici.

Termeni-cheie ai acestui tip de discurs arheologic sunt „orânduire socială”, „luptă de clasă”, „mod de producție”, „forțe și relații de producție” *etc.* Așa cum afirma M. Roller, istoria, ca parte a „culturii noi”, ar fi trebuit să fie

„națională în formă, socialistă în conținut” (Roller 1956: 45). Principalele realizări ale arheologiei în „anii democrației populare” se considerau a fi apariția unor noi descoperiri arheologice din diverse perioade (cercetarea fiind impulsionată și de înființarea Institutului de Arheologie din București în 1956 și a Direcției Monumentelor Istorice în 1959), dezvoltarea arheologiei perioadei migrațiilor și a celei medievale (Nestor 1970b: 411-413), organizarea unei rețele naționale de muzee și documentarea unor teme favorite ale discursului național cum ar fi continuitatea dacilor în perioada romană și romanizarea lor, relațiile autohtonilor cu populațiile alogene (Nestor 1960). Problematika legată de continuitatea dacilor este lărgită prin înglobarea descoperirilor din afara provinciei romane (așa-ziii daci liberi). Expozițiile organizate anual în perioada 1949-1952 doreau să ilustreze aceste realizări ale arheologiei române prin expunerea materialelor descoperite în ordine cronologică, de la „epoca sălbăticiiei” și a „barbariei” până la „formarea relațiilor feudale de producție” (e.g. *Expoziția* 1949).

Dar discursul privind „originile poporului român”, al continuității și unității naționale, este ușor estompat, accentul fiind pus pe studierea rolului poporului ca făuritor al istoriei, „demascarea” teoriilor false ale istoriografiei burgheze, documentarea „relațiilor frățești dintre poporul român și cel rus” (Roller 1956: 44-45). Este relevant faptul că, până în 1955, în revista *Studii și Cercetări de Istorie Veche (și Arheologie)* s-au publicat doar recenzii și prezentări dedicate exclusiv lucrărilor tipărite în Uniunea Sovietică (Babeș 1999: 8). Una din temele preferate ale acestui discurs este „lupta de clasă” (adică „lupta împotriva stăpânirii romane și exploatării sclavagiste”). Această luptă este reflectată, de exemplu, de sprijinul acordat de daci barbarilor care atacau provincia romană, fuga în afara granițelor sau „acțiunea dusă în interior de unele cete de luptători izolați numiți latrones”, „răscoale în masă ale populației oprimate” (*Istoria României* 1960: 426-435; vezi și Berciu 1951; Chirilă 1951). Prin aplicarea mecanică a unor concepte marxiste societăților trecutului, se accentuează un determinism economic, simplificator (Crișan 1975: 33). De exemplu, uneltele perfecționate determină „sporirea productivității muncii”, adică a „plus-produsului”, o cauză a apariției „exploatării omului de către om” (Daicoviciu 1965: 33). Interesul pentru paleoeconomie determină un anumit impuls al cercetării pluridisciplinare, dar care devine în fapt doar un apendice al discursului dominant (Anghelinu 2001-2002: 45-46). Complexitatea societăților trecutului este simplificată și prin folosirea unor concepte evoluționiste de genul „matriarhatului” sau „patriarhatului” (Berciu 1950).

O latură pozitivă a acestei perioade este încercarea de a privi critic demersul arheologiei române, în special datorită articolelor lui I. Nestor (1965;

1970b). El este singurul cercetător care a încercat teoretizarea acestui tip de discurs arheologic. În stilul său precis și ușor ironic definește arheologia marxistă din această perioadă ca fiind evoluționismul lui Lewis Henry Morgan, „străluminat marxist” de F. Engels și „adâncit” de Irmgard Sellnow (Nestor 1965: 423; pentru I. Sellnow, vezi Kossack 1992: 97-98). I. Nestor sugerează și noi direcții de cercetare, neglijate în perioada anterioară, referitoare la „baza economică” și „suprastructură” (Nestor 1965: 427). Aceste eforturi de teoretizare, combinate cu exemple etnografice, vor fi continuate în cursul tipărit (Nestor 1970a), o lucrare insolită în peisajul nostru arheologic, cu multe interpretări surprinzătoare.

În ciuda aparențelor, arheologia marxistă din România a fost substanțial diferită de abordările de inspirație marxistă din vestul Europei, mulți arheologi făcând uz de un marxism vulgar. De fapt, în majoritatea țărilor comuniste din estul Europei (inclusiv România) așa-zisele interpretări marxiste constau doar în afirmații mecanic lipite la începutul sau la sfârșitul unor lucrări de arheologie absolut tradiționale (pozitiviste) ca tip de abordare. Un bun exemplu în acest sens este faptul că în ciuda publicării, mai cu seamă de către Editura Politică, a mai multor traduceri după lucrări scrise de teoreticieni ai marxismului (Louis Althusser, Jürgen Habermas, Herbert Marcuse *etc.*), niciodată acestea nu au fost folosite de arheologii români. Mai mult decât atât, credem că anumite interpretări de inspirație marxistă de tipul celor produse în Marea Britanie în anii 1980 având drept temă centrală o serie de concepte cum sunt ideologia, puterea și dominația ar fi fost incompatibile cu regimul totalitar din România. Arătând importanța acestor concepte atât pentru trecut, cât și pentru prezent (Miller și Tilley 1984; Miller *et al.* 1995), discursul arheologic ar fi devenit critic față de sistemul comunist.

După 1965, odată cu venirea lui Nicolae Ceaușescu la putere, urmează o perioadă de relaxare ideologică, până în 1971. Spre deosebire de Polonia, unde, în perioada 1956-1975, se crează o diferență între marxism-leninismul oficial al partidului comunist și marxismul academic (Lech 1997-1998: 84-93), în România arheologia urmează Partidul care își asumă drept discursul național necesar legitimării unui comunism românesc, ferit de ingerințele Moscovei (Verdery 1994: 97-102). Unele texte din această perioadă combină discursul marxist-leninist, tipic anilor 1950 (istoria fiind concepută ca o succesiune de „orânduiri sociale”), cu cel național (referitor la romanizare, continuitate, unitate). Unele expoziții erau organizate după acest principiu. De exemplu, o schiță tematică de organizare a Muzeului de Istorie al Republicii Socialiste România (deschis publicului la 8 mai 1972) combina, printre altele, secțiuni

referitoare la: „constituirea comunei primitive”, „consolidarea și dezvoltarea organizației gentilice matriarhale”, „începuturile societății gentilice patriarhale și ale destrămării orânduirii comunei primitive”, cu secțiuni precum „cultura materială a populației autohtone romanizate”, „cultura materială unitară de pe întregul teritoriu românesc” (*Schiță tematică* 1970: 3-4, 9).

Treptat, marxism-leninismul trece în plan secund atât în discursul politic, cât și în cel arheologic, ca o urmare a celor 17 teze prezentate de Nicolae Ceaușescu la întrunirea Comitetului Executiv al Partidului Comunist Român din 6 iulie 1971, care se doreau a fi începutul unei revoluții culturale. Tezele afirmau rolul conducător al Partidului Comunist „în toate domeniile de activitate politico-educatională” și cereau îmbunătățirea instruirii politice și ideologice a cadrelor și membrilor de partid, promovarea producțiilor artistice cu caracter militant, revoluționar și un control riguros prin care să se evite publicarea de lucrări care nu corespund cerințelor partidului (Deletant 1998: 168-169).

Istoria „nu este o meserie de specialitate”, ci o activitate ideologică pură pe care o practică „numai oamenii recrutați prin partid, numai oamenii care vor deveni activiști de partid”. „Nici un fel de altă concepție nu poate exista în predarea istoriei” (Georgescu 1991: 69-70). Arheologia, în calitate de „știință auxiliară” a istoriei, este și ea afectată. *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și de înaintare a României spre comunism* (1974) se deschide cu o istorie a românilor. Această schiță istorică începea de la traci, continua cu vechile teme naționale referitoare la romanizare, continuitate și unitate și era condimentată cu multe accente xenofobe (popoarele migratoare, otomanii, imperiile ar fi vinovate de rămânerea în urmă a României). Dacismul, un curent care reduce originea românilor la elementul dacic, prezent în perioada interbelică în scrierile unor intelectuali de dreapta (e.g. Vulcănescu 1991: 37-55), renaște în această perioadă (Crișan 1977: 6). Prin decrete se rezolvă probleme controversate referitoare la evenimente din trecut. Comitetul Central al P.C.R. hotărăște anul înscăunării lui Burebista, potrivit lui în așa fel încât să se poată sărbători 2050 de ani de la eveniment în 1980, cu ocazia Congresului Internațional de științe istorice de la București (Georgescu 1991: 99). „Trecutul atât de strălucit va trebui să continue a fi glorificat în arta zilelor noastre pe toate coordonatele” (Crișan 1977: 81). Într-adevăr, istoria devine principalul element al propagandei oficiale:

„[istoria] invadează presa, programele radio și televiziune, sălile de teatru, studiourile de film, librăriile, muzica ușoară, galeriile de artă [...]. Fiecare moment al prezentului se raportează la trecut, i se înfig rădăcini în adâncul

veacurilor, fiecare împlinire este prezentată împlinire finală a unei lungi evoluții istorice.” (Georgescu 1991: 117)

În cadrul *Cenaclului Flacăra* (condus de poetul Adrian Păunescu) și al festivalului *Cântarea României* (mișcare culturală inițiată chiar de secretarul general al Partidului Comunist), scriitori, actori, trupe rock, cântăreți de folk și „rapsozi populari” slăvesc trecutul patriei socialiste și pe Nicolae Ceaușescu în a cărui personalitate se întâlnesc toate calitățile unui întreg șir de regi geto-daci și voievozi români (Petrescu 1998; Negrici 2003: 53-56, 67-70).

Arheologia discută în continuare, dar pe un ton mai exaltat, temele ideologiei naționale. Tema predilectă fiind „strămoșii noștri”, descoperirile arheologice, scoase din context, sunt și ele manipulate (uneori chiar de către arheologi; e.g. Crișan 1977; Berciu 1986) în elaborarea acestui tip de discurs. În această perioadă, D. Berciu (numit director al Institutului Român de Tracologie, înființat în 1979), își schimbă din nou tipul de discurs, revenind la tonalitatea naționalistă adoptată în perioada interbelică (vezi discuția mai sus; pentru a avea imaginea completă a traseului sinuos al discursurilor arheologice emise de D. Berciu, vezi Berciu 1938; *Conferința* 1950: 21; Berciu 1950; 1986). Într-un scurt text (Berciu 1986) în care celebrează „2500 de ani de la prima atestare istorică scrisă a luptei geto-dacilor pentru libertate”, D. Berciu citează în mod democratic pe Herodot și Nicolae Ceaușescu.

În ciuda unor critici (Babeș 1974), arheologia de propagandă consideră că statul național român există încă de la Burebista, care „va pune bazele primului stat din istoria noastră, care se va perpetua apoi, înfruntând vicisitudini de tot felul, ajungând până la gloriosul moment al cuceririi independenței de stat și, mai apoi, la făurirea statului unitar român” (Crișan 1977: 80). La fel, o istorie a filosofiei române ar trebui să înceapă de la geto-daci, din moment ce chiar Platon a preluat de la ei „modele de gândire dialectică” (Crișan 1977: 168-169). Istoria are un rol important pentru dezvoltarea „conștiinței revoluționare” și „afirmarea omului nou, constructor al socialismului”, care trebuia să conștientizeze, de exemplu, că „trăsătura definitorie, cea de dreptate, moștenită de la strămoșii daco-geți și păstrată ca atare, se regăsește cu prisosință în întreaga politică a Partidului Comunist Român, în întreaga politică internă și externă a statului nostru” (Crișan 1977: 81).

De fapt, cel puțin în intenția oficială, arheologul contopește două statute – de cercetător și de ideolog (pentru Bulgaria, vezi Bailey 1998: 93-94):

„Paralel cu munca de cercetare, colectivul de arheologie [al Institutului de Arheologie din București, aflat în subordinea Academiei de Științe Sociale

și Politice, apoi a Ministerului Educației și Învățământului] s-a angajat pe deplin în activitatea de propagandă, de răspândire a cunoștințelor științifice și de educare în spirit patriotic a tinerei generații [...]. În felul acesta, arheologia răspunde unei a doua sarcini majore ce revine cercetării în general, de a contribui pe multiple planuri la edificarea societății socialiste în țara noastră.” (Preda 1984: 233)

Muzeele participă și ele activ la propaganda oficială, fapt reflectat și de unele articole din cuprinsul *Revistei Muzeelor* din anii 1970 și 1980 (e.g. Ștefănescu 1973; 1976; Zaberca 1976; Ardeleanu 1978). Muzeul era considerat a fi instituție politică. Drept urmare, trebuia să contribuie la „transformarea conștiinței maselor”, „formarea conștiinței socialiste” și „făurirea omului nou” prin „propaganda de muzeu” (acțiune asumată în urma directivelor de partid), inclusiv prin organizarea unor simpozioane, prezentări de filme propagandistice, recitaluri de poezie și muzică patriotică, concursuri pionerești (e.g. „Întâlnire cu strămoșii”, organizat de Muzeul de Istorie al Republicii Socialiste România în 1978), sau întâlniri cu propagandiștii de partid (organizate de același muzeu, vezi Ștefănescu 1973: 305). Unele întâlniri cu pionierii la Muzeul de Istorie al Republicii Socialiste România aveau teme precum „Decebal, model etic” sau „Poporul român rezultat al împletirii civilizației daco-getice cu civilizația romană” (Ștefănescu 1973: 305; 1976: 34).

Unele muzee organizau „expoziții volante” în fabrici iar „brigăzile științifice”, compuse din muzeografi, se puteau deplasa chiar la căminele unde locuiau muncitorii (Zaberca 1976). Muzeul, depozitar al trecutului exemplar, devine loc de consacrare, unde, în urma unui întreg ceremonial, elevii „sunt făcuți pionieri”. În 1978, la Muzeul de Istorie al Republicii Socialiste România se deschide, cu prilejul împlinirii de către Nicolae Ceaușescu a „60 de ani de viață și a peste 45 de ani de activitate revoluționară”, expoziția cu titlul sugestiv: *Dovezi ale dragostei, înaltei stime și profundeii prețuiri de care se bucură președintele Nicolae Ceaușescu și tovarășa Elena Ceaușescu, ale amplelor relații de prietenie și colaborare dintre poporul român și popoarele altor țări* (Georgescu et al. 1981). Vizitatorul performează vizual, prin vizitarea întregii expoziții de la preistorie până la sălile dedicate secretarului-general, întregul ceremonial al propagandei oficiale: împlinirea destinului național prin Nicolae Ceaușescu, în a cărui personalitate sunt adunate toate calitățile strămoșilor.

Excursus: despre pozitivism și pozitivști

În acest timp își desfășurau activitatea tăcuți (uneori producând și texte de propagandă, vezi Colegiul de redacție 1985; *Editorial* 1986; Berciu 1986)

– prin tăcerea lor legitimând practic discursul dominant (Boia 2000: 126) – reprezentanții arheologiei pe care o numim în mod convențional pozitivistă, adică o știință pozitivă „întemeiată pe document și pe examen riguros” (Zub 1985a: 22). Concepând trecutul ca fiind independent de subiect și având obsesia imparțialității, această arheologie mai poate fi numită, urmându-l pe I. Nestor (1988: 277), și realist-obiectivă. De asemenea, prin unele caracteristici, în special folosirea conceptului de „cultură arheologică” (în sensul definit de Gustaf Kossinna sau Vere Gordon Childe), poate fi inclusă și în arheologia cultural-istorică (Trigger 1989: 148-206). Sursele intelectuale ale acestei direcții sunt „pozitivismul” arheologiei germane (în special Gero von Merhart, vezi Kossack 1992) și „școala critică” a istoriografiei române din prima jumătate a secolului XX, care pune accentul pe metodă, pe demersul empiric și obiectivitate (Zub 1985a; 1985b; Nestor 1988).

Reprezentanții arheologiei pozitviste afirmă independența disciplinei față de politic și, uneori, față de istorie prin accentul pus pe metodele proprii. Metodele „îi îngrădesc și arheologului mișcările fanteziei și ale emoției, dar nu știm dacă pot afirma că ele îl și apără totdeauna de acestea” scrie cu umor I. Nestor (Nestor și Vulpe 1971: 131). Elev al lui Gero von Merhart, I. Nestor introduce în practica arheologică română „metodele” proprii arheologiei, cei trei adevărați „piloni” ai cercetării arheologice (tipologia, stratigrafia, chorologia) (Nestor 1965: 422; Nestor și Vulpe 1971; despre G. von Merhart, vezi Kossack 1986; 1992: 89-90). Într-o lucrare (Nestor 1932) care întemeiază arheologia română de azi, I. Nestor reușește să ordoneze o cantitate mare de materiale răspândite prin muzee și să formuleze interpretări ale căror influențe se manifestă și în prezent. Mai mult decât atât, I. Nestor, urmându-l pe V. G. Childe, teoretizează în câteva pagini memorabile și demersul inductiv al arheologiei (Nestor 1937).

Dar lucrările valoroase care aparțin acestui curent arheologic sunt inundate de rapoarte de săpătură, repertorii județene, monografii ale unor „culturi” sau stațiuni arheologice, studii referitoare la un anumit tip de vas, piesă de metal *etc.*, „riguros” descrise și clasificate în subtipuri sau variante. Finalitatea acestor acțiuni se rezumă doar la ordonarea cronologică și culturală. Abordarea diferitelor teme tinde să devină standardizată: un istoric al cercetării sub forma unei înșiriri de nume, ani și titluri de lucrări, descrierea tipului de habitat și a practicilor funerare, cronologia și catalogul descoperirilor (compară de exemplu Roman 1976; Roman și Némethi 1978 cu lucrări apărute după 1989 de genul Paul 1992; Schuster 1997; Székely 1997; Cucoș 1999; Ciugudean 2000; Dumitroaia 2000 ș.a.). Tipologia și chorologia,

din instrumente cu care se pot defini centre de producere, căi de schimb, sau care pot ajuta la înțelegerea semnificației ceramicii sau a altor categorii de piese, devin în practica arheologică din România scopuri în sine, cu caracter de inventariere și cartare a analogiilor formale.

Și ca răspuns la agresiunile ideologice amintite mai sus, arheologia pozitivistă românească refuză orice tip de abordare teoretică (care ar lăsa deoparte „faptele”), refugiindu-se în metodă și într-un empirism orb. Este o arheologie construită pe credința că datoria arheologului este de a aduna mai întâi în mod obiectiv materialul arheologic, de a-l ordona și de abia apoi de a-l interpreta (Nestor 1937: 155-156; Berciu 1938: 15; Nestor și Vulpe 1971; Babeș 1994: 94-95). Înțelegerea directă și neforțată a culturii materiale este iluzorie deoarece este filtrată prin coduri apriorice care, după ce sunt asimilate de observator, devin aptitudine cultivată (Bourdieu 2001: 190; vezi și Bourdieu și Delsaut 1991). De fapt, arheologul român sapă, adună, ordonează și interpretează materialul în funcție de câteva concepte predefinite (cultură, fază, etnie) pe care ajunge a le considera realități obiective. Interpretarea, bazată pe o falsă familiaritate cu materialul arheologic, se reduce la diagnosticarea culturală și cronologică. Cu alte cuvinte, prin „metodele proprii”, cultura materială este „încadrată” în „culturi arheologice”, „aspecte” și „grupuri culturale”, se definesc noi asemenea entități și se stabilește cronologia lor („relativă” sau „absolută”). „Interpretarea” devine o combinație între concepte evoluționiste și difuzioniste, legate și de determinismul geografic al lui Friedrich Ratzel. „Culturile” sunt entități bine definite teritorial și tipologic, cu frontiere clare, au origine, se influențează una pe alta, migrează, evoluează de-a lungul mai multor faze, dispar, nu înainte de a contribui la formarea altora (e.g. Roman 1981).

Atunci când se trece de la „metode” la interpretări, observăm că acestea sunt utilitariste (o critică a acestui tip de interpretări, folosind exemple etnografice, la Nestor 1970a: 87-88). Sunt ancorate în bunul simț sub forma unor noțiuni precum „casă”, „groapă (menajeră)”, „mormânt” (care ar fi avut în trecut aceleași „funcții” ca și acum) sau – și mai bine – a „complexului arheologic”, termen neutru, dovadă supremă a „obiectivității”. Contextele care ies din limitele acestui bun simț sunt încadrate în categoria „de cult” („construcție de cult”, „groapă de cult”, „înmormântare rituală”, „înmormântare cu caracter special”) datorită unei logici care proiectează în trecut dihotomia contemporană dintre sacru și profan. Societățile din trecut, așa cum sunt interpretate de arheologii români, sunt anistorice – pericol semnalat de I. Nestor (1965: 426) – și sunt structurate asemănător în mai toate epocile și perioadele.

Adică sunt societăți formate din bărbați, femei și copii („sexul arheologic”) care fac parte din „familii” sau „clanuri” și aparțin unor grupe diferite de *status* („înalt”/„deosebit” și „obișnuit”). Privite ca un mecanism (rolul agentului social fiind total neglijat), societățile trecutului „funcționează” după anumite reguli pe care arheologul român crede că le redescoperă prin stabilirea unor tipuri de asocieri de obiecte componente ale inventarului funerar. Dar, în general, arheologii din această categorie, clamează perfecționarea „metodologică” ca o condiție necesară și suficientă pentru ca actul interpretării să se producă totuși.

Preponderența acestui stil de interpretare în discursul arheologic din România înainte de 1989 este reflectată de „Indicele” revistei *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* (vol. 36, nr. 1-2, din 1985). Într-adevăr, este „revista care oferă cea mai largă, mai fidelă oglindire a evoluției” arheologiei române în ultimii 50 de ani (Babeș 1999: 5). Articolele sunt grupate pe epoci, perioade, culturi, faze, diferite categorii de piese arheologice, probleme (metalurgia, depozite), categorii de contexte (așezări, necropole). Ideologia națională este prezentă la rubrica „populații străine și cultura lor”. Simptomatic, la categoria „diverse” găsim termenii „om”, „faună”, „palinologie-paleoclimatologie în pleistocen”, „palinologie în holocen”, „paleobotanică”, „dendrocronologie”, „cronologie absolută”. Sub titlul „metodologie în cercetarea arheologică” sunt indexate 10 articole, majoritatea conținând critici și sfaturi referitoare la întocmirea unor cataloage de descoperiri. Din păcate, „Indicele” revistei *Dacia* din 2003, reflectă aceeași imagine.

Arheologia română în perioada postcomunistă

Perpetuarea sistemului instituțional centralizat, birocratizat, tipic perioadei comuniste și impunerea discursului pozitivist în detrimentul celorlalte (național și marxist) considerate ca fiind compromise în perioada anterioară, sunt cele două caracteristici (aflate în relație de interdependență, așa cum vom arăta mai jos) ale arheologiei din România postcomunistă.

După 1989, discursul „marxist-leninist”, asumat total de arheologia română doar în perioada stalinistă, apare acum difuz, sub forma accentuării determinismului economic. De asemenea, discursul puterii politice, care se orientează treptat către integrarea europeană, încearcă să-și marginalizeze latura naționalistă, cel puțin în dialogul cu Europa. Ideologia națională nu mai are nevoie în noul context politic decât în foarte mică măsură de arheologie, fapt reflectat de resursele bugetare alocate, de problemele de apariție a „revistelor de prestigiu” (*Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie, Dacia, Materiale și Cercetări Arheologice etc.*) (Babeș 1999: 9), de lipsa cărților străine și, nu în

ultimul rând, de salariile arheologilor și muzeografilor. Discursul național, predominant în ultimele decenii ale vechiului regim, folosit periodic în anumite contexte după 1989, este preferat acum de reprezentanții categoriei numită sugestiv a „pepenilor” (cei care promovează un naționalism de extremă-dreapta dar care, înainte de 1989, au fost strâns legați de structurile comuniste: adică, precum pepenii, sunt roșii în interior și verzi în exterior; Radu 1991), precum și de cei care promovează exagerările tracomane (Iosif Constantin Drăgan, Napoleon Săvescu). Uneori, discursul național este utilizat și în cadrul unor expoziții „la comandă”, cu prilejul unor evenimente politice importante, când România trebuie să-și expună „trecutul glorios”. Unele lucrări, în special cele referitoare la perioada migrațiilor, promovează și după 1989 discursul național cu temele preferate: „continuitatea neîntreruptă a populației autohtone, relațiile ei cu diferite neamuri migratoare pătrunse temporar în regiunile carpato-dunărene-pontice” (Teodor 1996: 5). Istoria României începe în unele lucrări „de specialitate” (Ursulescu 1992) odată cu apariția Australopithecului la Bugiulești.

După 1989, trăsătura cea mai importantă a arheologiei române este impunerea discursului arheologiei pozitivist, ale cărui cuvinte-cheie sunt „cercetare fundamentală”, „trepte ale cercetării”, „științific”, „obiectivitate”, „empiric”.

Intrarea spectaculoasă în prim-plan a acestui tip de discurs este reflectată de acel *Plan de măsuri al Comitetului din Institutul de Arheologie din București al Frontului Salvării Naționale*, un document conceput în contextul revoluției din decembrie 1989 și publicat în *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* (nr. 41 [1], 1990: 3-6). În preambulul acestui document, autorii deplâng pierderile din perioada vechiului regim datorate „imixtiunilor și presiunilor ideologice”, promovării „unui naționalism primitiv antiștiințific” și impunerii izolării. „În aceste condiții, care s-au agravat de la an la an, majoritatea specialiștilor din domeniul nostru a reușit totuși să-și păstreze demnitatea profesională, fapt ce se cuvine subliniat la acest început de eră nouă”. În dulcele stil consacrat în perioada înfierată de document câteva rânduri mai înainte, „colectivul Institutului de Arheologie din București, principala instituție de specialitate din țară” își afirmă „cu entuziasm adeziunea totală la principiile programului Consiliului Frontului Salvării Naționale”. Planul, pe lângă soluții punctuale referitoare la reorganizarea instituției, propune măsuri care, pe de o parte, perpetuează centralizarea tipică perioadei comuniste, și, pe de altă parte, asigură monopolul interpretării trecutului acestui tip de discurs „științific”. Institutul de Arheologie se

dorește a fi în subordinea unui „for central” (Academia Română) (punctul 1 al planului) dar, în același timp, și să-și subordoneze învățământul universitar și Comisia Arheologică. Această comisie „va avea în sarcină întocmirea planului național de cercetări, controlul săpăturilor arheologice, urmărirea valorificării acestora, precum și acordarea gradelor științifice” (punctul 14). Pe scurt, planul propune reformarea câmpului arheologic din România doar prin măsuri administrative care nu afectează sistemul academic centralizat, dar care asigură dominația discursul „științific” în detrimentul celorlalte discursuri.

Institutul de Arheologie din București a trecut într-adevăr (ca și celelalte institute arheologice din țară) în subordinea Academiei Române, uitând că acest tip de organizare urmează un model sovietic (ca și în alte țări din blocul comunist, vezi Neustupný 1993: 131-133; Gringmuth-Dallmer 1993: 136, 139; Bököny 1993: 142-144; Dolukhanov 1993: 150-151). Între timp, Comisia Arheologică a căpătat treptat un statut ornamental pe lângă Ministerul Culturii (în subordinea căruia intră și toate Muzeele Naționale din țară), singura instituție care finanțează săpăturile cu bani publici și decide politica arheologiei din România.

Aceste instituții politice și academice încearcă și după 1989 să impună o interpretare a trecutului care reproduce, în mare măsură, aceleași soluții devenite oficiale în perioada totalitară. De exemplu, în anul 2001 un mare număr de experți a participat activ la realizarea unui proiect mai vechi al Academiei Române, și anume, publicarea unui nou *Tratat de istorie a românilor*. Acești experți au fost prezentați drept „cei mai buni specialiști ai etapelor tratate” (Berindei 2001: XVIII). Contrar imaginii de înalt profesionalism al celor implicați – cum dorește să ne facă să credem Academia Română – un studiu critic privind arheologia originii națiunii în tratatul de istorie a românilor scoate la iveală fața sordidă a acestui proiect: comanda politică și discursul naționalist (Niculescu 2004-2005; vezi și Babeș 2002).

În ciuda unor încercări critice și a apariției unor noi stiluri de interpretare (Bolomey 1973; Niculescu 1997; 2000; Curta 2001; A. Vulpe 1999-2000; Popovici 1999-2000; Anghelinu 2001-2002; 2003), discursul „pozitivist” rămâne dominant în prezent. În același timp, proiectele comune cu instituții din Occident (care au lipsit cu desăvârșire în perioada comunistă), în ciuda faptului că au adus unele noutăți cu efecte benefice mai ales în privința cercetărilor micro-zonale (*Southern Romanian Archaeological Project*, rezultat al colaborării unor instituții din România și Marea Britanie, vezi Bailey *et al.* 2000) sau a metodei de săpătură și cercetărilor pluridisciplinare

(proiectul româno-francez de la Hârșova, vezi Randoin *et al.* 2000), nu au reușit să spargă monopolul deținut de practicarea arheologiei ancorate în paradigma pozitivistă. Un element de noutate în România postcomunistă îl constituie apariția arheologiei contractuale și a unui nou tip de arheolog – managerul cultural. Principala trăsătură a managerilor culturali este că privesc trecutul dintr-o perspectivă capitalistă, bazată pe ideea de eficiență și profit. Arheologia este rezumată doar la statutul de produs „care trebuie vândut pentru a recupera costurile investite, ceea ce presupune dezvoltarea unei strategii de marketing care să asigure vânzarea, o strategie care să convingă publicul să-l cumpere” (Angelescu 2004: 10)¹. În ciuda faptului că acest tip de discurs este emis cu preponderență de funcționari ai Ministerului Culturii, profiturile obținute nu sunt utilizate în vederea reformării câmpului arheologic, ci pentru supraviețuirea schemei de organizare și funcționare a vechilor instituții. Departe de a dori o descentralizare a sistemului, managerii culturali sunt interesați doar de ocuparea pozițiilor-cheie în cadrul acestuia, care le asigură accesul nemijlocit atât la resursele bugetare – pe care le pot redistribui propriilor șantiere arheologice sau aceluia conduse de arheologii „cuminți” (a căror voce critică nu se aude) – cât și către proiectele mari care atrag fonduri extra-bugetare. Managerii culturali folosesc și revendică discursul tipic arheologiei pozitivistice, cu toate că în anumite contexte apelează și la discursul național. Ca profesioniști, consideră că practică o arheologie modernă, concepută de fapt ca o arheologie tradițională plus G.P.S.

Este evident faptul că după 1989 în România nu s-a reușit trecerea de la o societate de *status*, caracteristică perioadei comuniste, la o societate de clase sociale, capitalistă, al cărui principal criteriu de diferențiere este de ordin economic*. În lipsa societății civile, birocrăția comunistă a acaparat puterea politică perpetuând instituții, practici, ierarhii, relații de putere tipice perioadei anterioare. În acest context, arheologia din România nu putea să arate altfel decât restul societății: un sistem academic centralizat, ierarhizat, în care se presupune că fiecare trebuie să-și cunoască locul. Arheologii din România au

¹ Această carte este un plagiat (vezi demonstrația și discuțiile pe marginea acestui „incident” pe *website*-ul <http://www.archaeology.ro>). Ulterior, autorul, la vremea aceea director al Direcției de Arheologie al Ministerului Culturii și Cultelor, a modificat această carte, publicând-o în noua formă pe *website*-ul www.cimec.ro. Trimitirile noastre sunt la prima variantă, tipărită, a cărții.

* Această afirmație pare astăzi „datată” la momentul publicării variantelor anterioare ale acestui text. Mai degrabă se poate spune, urmându-l pe Boris Buden (2012: 22-104), că după 1989 s-a trecut treptat de la o societate comunistă „fără clase” la „clase fără societate”, o caracteristică a erei neoliberale.

avut un rol important în perpetuarea acestui sistem. După revoluția din 1989, membrii elitei arheologice din România au trebuit să aducă iarăși corecții traiectoriei lor sociale, încercând să preschimbe capitalul politic acumulat în perioada comunistă (prin adeviziunea la Partid și furnizarea de discursuri relevante ideologice) în capital cultural (Eyal *et al.* 2001: 44-48, 80-82), cu alte cuvinte, încercând să demonstreze că pozițiile pe care le ocupă se datorează exclusiv meritelor intelectuale. Cum poziția lor în societate (funcții în sistemul academic, „prestigiu științific”) este legitimată prin practicarea de-a lungul carierei a discursului pozitivist în arheologie, singurul care a devenit legitim după 1989 (mulți încercând acum să facă uitate operele scrise în stil naționalist sau marxist-leninist), acești arheologi nu au altă soluție decât să apere cu înverșunare acest tip de discurs. În aceste condiții, critica discursului pozitivist este percepută în mare măsură ca un atac la „autoritate”, un atac al poziției sociale ocupate de acești arheologi, o adevărată amenințare la adresa sistemului academic. Din aceleași motive sunt respinse cu vehemență alte stiluri de interpretare în arheologie.

Acest sistem are o extraordinară capacitate de reproducere. Principala strategie folosită în acest scop este punerea comunismului între paranteze, ștergerea acestuia din memoria colectivă. Mulți dintre arheologi apelează la un discurs radical anticomunist (mergând până la respingerea vehementă a oricăror idei „de stânga”). Motivul acestei schimbări de atitudine este, credem noi, același cu cel descris de Daniel Barbu în cazul membrilor postnomenclaturii:

„[politicienii și intelectualii] au recurs imediat după căderea regimului la renegarea comunismului ca la o modalitate de a refuza să accepte că propriile lor cariere, începute înainte de 1989, erau, în principiu, rezultatul unei selecții bazate pe criteriul fidelității, declarate public sau asumate tacit, față de ideologia și/sau instituțiile socialismului de stat. Pretinzând astăzi că la originea pozițiilor lor actuale de dominație (în politică, administrație, afaceri sau cultură) se află în exclusivitate meritul personal, ei sunt cei mai interesați să șteargă comunismul din memoria colectivă.” (Barbu 2004: 30)

Dorința de a șterge orice urmă legată de trecutul comunist comun multora dintre membrii actualei elite este dovedită și de dezinteresul manifestat pentru o arheologie a trecutului apropiat. Conform legislației, „siturile arheologice trebuie să fie, în general, mai vechi de 100 ani” (Oberländer-Târnoveanu 2002: 14). Există chiar o clasificare a monumentelor istorice care folosește drept unic criteriu cronologia: foarte vechi (peste 400 ani vechime), vechi (200-400 ani vechime), relativ vechi (100-200 ani), recente (construcții din perioada 1914-1950) (*ibid.*:

14-16). Putem fi de acord cu afirmația că „fiecare generație își stabilește propriile criterii de apreciere”, dar nu credem că „o distanță în timp este întotdeauna necesară pentru a aprecia valoarea unui bun cultural” (*ibid.*: 16). Academia Română consideră, de asemenea, că trebuie să mai treacă timp pentru a putea judeca *sine ira et studio* perioada comunistă, motiv pentru care aceasta lipsește din *Tratatul de istorie a românilor* menționat mai sus. Suntem de părere că avem de a face cu o politică deliberată de ignorare, amânare și chiar distrugere a siturilor care amintesc de regimul comunist, arheologii și cei responsabili cu protecția monumentelor comportându-se ca și cum acesta nici nu ar exista. Arheologia se ocupă de studiul culturii materiale din paleolitic și până în prezent (pentru studii privind cultura materială contemporană vezi Hodder 1982; Shanks și Tilley 1992: Capitolul 8; Galaty *et al.* 1999; Rathje și Murphy 2001; Buchli 1999; Buchli și Lucas 2001; Lucas 2004; González-Ruibal 2005). Obiectivele industriale (combinat, fabrici, uzine), zonele industriale (*e.g.* regiuni transformate radical prin exploatarea miniere), materializări ale mitologiei științifice a comunismului (Boia 1999), mărturiile cooperativizării agriculturii (Cooperativele Agricole de Producție, Stațiunile de Mecanizare a Agriculturii, Întreprinderile Agricole de Stat), satele construite de cei deportați în Bărăgan, blocurile cu apartamente mici și standardizate pentru a crea iluzia egalității cetățenilor (Drazin 2005), cimitirele comuniste (Petre 1998), închisorile și lagărele de muncă, vestitele „alimentare”, locuri de manifestare a culturii „statului la coadă”, au fost sau urmează să fie privatizate, demolate, degradate sub forma mormanelor de fier vechi sau, pur și simplu, au fost transformate în altceva, cu o nouă semnificație. În curând vom studia monumentele perioadei comuniste doar pe baza documentelor scrise, a textelor propagandistice, manualelor de geografie economică sau a filmelor documentare – dar de ce nu și arheologic? Însă, conform legislației în vigoare, ar trebui să mai așteptăm câteva decenii. Dezinteresul pentru perioada contemporană se datorează și faptului că arheologia românească este concepută ca o „știință auxiliară” a istoriei, fiind chemată doar să completeze imaginea societăților din perioadele istorice. În plus, problema cronologiei și încadrării culturale – subiectele favorite ale arheologilor români – este deja rezolvată în cazul siturilor contemporane, motiv pentru care ele nu mai sunt considerate a fi demne de atenție.

Aceiași arheologi despre care vorbeam ceva mai sus susțin că, în ciuda unor compromisuri față de regim pe care viața i-a forțat să le facă (compromisuri descrise ca fiind neimportante), ei și-au văzut de propria cercetare, au făcut știință, au publicat lucrări de valoare, au lucrat cu studenții și au format noi generații de cercetători, au avut chiar curajul să introducă în diferite lucrări

unele argumente arheologice care nu erau în concordanță cu tezele Partidului, ceea ce în ultimă instanță ar fi o formă de rezistență. Îl lăsăm pe D. Barbu să răspundă acestor justificări:

„Tema rezistenței prin cultură a devenit astfel, încă din primele momente ale postcomunismului, un loc comun de importanță strategică pentru supraviețuirea elitelor culturale formate și promovate sub regimul totalitar. [...] Cine făcea cultură – sau știință ori cercetare – adevărată nu ar fi putut fi, ipso facto, decât anticomunist [...] De aceea, toate operele de valoare create sub comunism nu ar trebui astăzi judecate, împreună cu autorii lor, drept producții ale epocii comuniste, ci ca rezultat al unei mișcări colective de rezistență subtilă și non-violentă la comunism. [...] Vinovăția acestei categorii de intelectuali, cercetători, artiști și universitari, care socotesc că în propriile lor domenii de competență au creat bunuri spirituale de valoare și au păstrat autenticitatea tradiției culturale naționale constă în aceea că modul lor de gândire este – prin refuzul clarificării de sine și al neacceptării co-responsabilității politice – identic cu cel al partidului nazist.” (Barbu 2004: 56-57)

„[...] întreaga cultură a celor cinci decenii de totalitarism a fost, aproape fără rest, produsul ideologiei și al mecanismelor variabile, dar implacabile ale cenzurii. În ultimă instanță, «a face cultură» nu a constituit o formă de rezistență, ci una de participare, o participare la dinamica spațiului public comunist. Dimpotrivă, ar fi poate mult mai nimerit să vorbim despre un asentiment prin cultură.” (*ibid.*: 58)

Strategia uitării, folosită pentru ștergerea trecutului comunist al multor membri ai elitei arheologice, este aplicată adeseori și instituțiilor, legitimându-se astfel perpetuarea lor fără a fi reformate. De exemplu, Institutul de Arheologie din București nu mai este o instituție înființată în 1956, așa cum am spus mai sus, după un model sovietic și care ar trebui reformată; este moștenitoarea Muzeului de Istorie Naturală și Antichități înființat în 1834 (Alexandrescu 1995; Suceveanu 2004). Pus astfel sub „semnul continuității”, Institutul se presupune că moștenește întregul prestigiu al acestuia.

Așa cum am afirmat deja, discursul pozitivist în arheologie este un aliat tacit al sistemului centralizat, atât prin accentul pus pe obiectivitate, cât și prin refugiul căutat în însăși profesia arheologică. Acest tip de discurs se reproduce prin cursurile ținute de reprezentanții elitei arheologilor la facultățile de istorie sau prin stabilirea unui raport de tip maestru-discipol între arheolog și student prin intermediul programului de doctorat și prin participarea anuală la săpături arheologice. De asemenea, concepția potrivit căreia arheologia este redusă la săpătură reprezintă o unealtă eficace de perpetuare a piramidei

ierarhice a arheologiei din România. Valoarea arheologului nu este apreciată în România pe măsura abilităților analitice sau interpretative, ci exclusiv pe baza „experienței de săpătură”, lucru dovedit și de existența vestitului „Registru al arheologilor” (care împarte arheologii în trei categorii ierarhice în funcție de numărul de săpături la care aceștia au participat, titlurile academice pe care le dețin *etc.*), un sistem care asigură „experților” o masă docilă de vasali „specialiști” și „debutanți” tineri, reproducându-se astfel la nesfârșit paradigma unei arheologii „științifice”.

Cum poate fi schimbată starea de azi a arheologiei din România? În prezent, arheologii din România propun două tipuri de discursuri drept soluții de „reformă”. În primul rând există discursul „științific” (care, după cum am susținut, reduce interpretarea trecutului la atribuirea culturală și cronologică), autoritar (respingând agresiv oricare alt tip de interpretare) și în același timp obedient față de sistemul de la care așteaptă să îl întrețină prin finanțarea așa-ziselor „săpături sistematice”. În al doilea rând există un discurs „managerial” care reduce trecutul la statutul de marfă ce trebuie vândută prin scrierea lui într-un limbaj accesibil și care pune accentul pe obținerea unor surse alternative de finanțare, prin așa-zisele „săpături de salvare”. Arheologului român i se propune drept soluție „capitalistă” situarea într-o poziție schizoidă prin practicarea ambelor discursuri. Săpăturile de salvare sunt privite ca un fel de săpături *second-hand*, utile pentru a obține banii necesari susținerii „săpăturilor sistematice”, adică a discursului „științific”.

Scopul reformei arheologiei din România nu ar trebui să fie interzicerea acestor discursuri dominante emise de „sus în jos”, ci spargerea monopolului deținut de acestea prin diversificarea interpretărilor și prin acțiunea de critică a contextului social-politic în care acestea se produc. Este iluzoriu să credem că reformarea arheologiei din România se poate reduce doar la reformarea sistemului academic/universitar (prin măsuri de descentralizare, de încurajare a inițiativei private în arheologie, de organizare de licitații de proiecte) fără a se lua critic în discuție bazele teoretice ale acesteia. Din acest punct de vedere, trebuie să privim „reformă” practicii arheologice nu în sine, ci într-un context mai larg, în primul rând în relație cu acele câmpuri cu care se află în relații de interdependență: politica de conservare și restaurare a monumentelor și stilurile de expunere a trecutului (muzeele). Discursurile dominante din arheologia română, convertite fiind în „cultură legitimă” (prin sistemul de învățământ, texte științifice *etc.*) impun anumite stiluri de organizare a expozițiilor în muzee, dar și criteriile de selecție a monumentelor istorice care „merită” să fie conservate. Schimbările („reformă”) care s-ar produce în

oricare dintre cele trei câmpuri (practica arheologică, politica de conservare și restaurare a monumentelor, muzeele) ar putea influența diversificarea stilurilor de interpretare emise de celelalte.

De asemenea, credem că una din principalele soluții de spargere a monopolului deținut de discursurile dominante este implicarea mai profundă a arheologiei în societatea română contemporană. O arheologie a trecutului apropiat ar presupune deplasarea centrului de greutate al discuției de la cronologie la interpretarea culturii materiale. „Complexele” arheologice nu vor mai fi privite ca fiind doar „complexe închise”, utile pentru datarea pieselor, ci drept contexte care au semnificație și oferă înțelesuri pieselor. O arheologie a trecutului apropiat ar putea să ofere informații privind modul în care semnificația pieselor se schimbă în funcție de contextele în care acestea apar, centrele de producere, cine produce și cine consumă cultura materială, influența ideologiei asupra culturii materiale și peisajului *etc.* Încetând de a fi un appendice al istoriei, arheologia poate fi ajutată de aceasta, dar și de sociologie, antropologie, politologie, filosofie, literatură, istoria artelor, arhitectură, teatru și *performance* pentru înțelegerea contextelor în care cultura materială este manipulată. Fără să aibă pretenția de a stabili, prin analogii formale, generalizări valabile pentru situații arheologice din trecut, o arheologie a perioadei (post) comuniste ar putea contribui la înțelegerea istoriei noastre contemporane din alte perspective. Cu alte cuvinte, arheologia ar deveni un instrument de cunoaștere dar și de critică a societății în care trăim.

Epilog

Arheologii din România au fost unii din principalii furnizori de capital simbolic pentru ideologia națională (în perioada precomunistă), pentru discursul „marxist-leninist” și cel naționalist (în perioada comunistă). Discursul pozitivist elaborat în această perioadă a oferit multor arheologi iluzia retragerii în „turnul de fildeș”, departe de compromisurile pe care le presupuneau emiterea celor două tipuri de discursuri amintite mai sus. Dar, prin tăcere, nu au făcut decât să le legitimizeze. În ansamblu, arheologii români nu au avut niciun fel de atitudine, nu s-au implicat social, nu și-au asumat niciun fel de responsabilitate civică în timpul regimului comunist și prin obediența lor au contribuit la consolidarea și perpetuarea unui sistem totalitar.

Mulți dintre ei pozează acum ca cei mai fideli susținători ai Occidentului și apărători ai democrației și, considerând discursul integrării europene ca singurul de viitor, folosesc acum un nou limbaj (proiecte europene, *grant-uri etc.*). Obișnuiți din perioada comunistă să adopte un limbaj dublu, arheologii

români vor practica în continuare o arheologie ancorată în paradigma pozitivistă și, în același timp, vor participa cu entuziasm și obediență (prin texte, proiecte sau expoziții) la formularea unor noi mituri necesare construirii unei identități europene (despre Uniunea Europeană și arheologie vezi Renfrew 1994; Rowlands 1994; Pluciennik 1998; A. Vulpe 1999-2000: 14-15). Tocmai de aceea nu ne așteptăm ca astfel de persoane să fie critice față de sistemul capitalist spre care România tânjește.

Care este lecția (dacă există vreuna) oferită de exemplul arheologiei din România? Într-o țară în care tot ceea ce trăim astăzi este opera elitelor comuniste, „convertite” post 1989 la democrație și liberalism (amestec difuz de practici autoritare și capitalism agresiv), nici câmpul arheologic nu poate arăta altfel: un sistem centralizat, autoritar, intolerant cu cei care gândesc „altfel”, alături de așa-zise încercări de „reformare”. Sistemul academic din România continuă să susțină/promoveze miturile „obiectivității”, „omului de știință” sau „neimplicării politice”. Pretinsa neutralitate nu face altceva decât să susțină tacit ideologia celor care dețin puterea. Adepții refugiului într-un „turn de fildeș” al științei obiective și neinfluențabile, justifică de fapt, pasivitatea, lașitatea și compromisul, din care se hrănește orice dominație. Din punctul nostru de vedere, arheologii ar trebui să pună accentul pe critică și reflexivitate/introspecție și să renunțe la nevoia de certitudine. Trebuie să ne implicăm în dezbateri cu ceilalți „colegi de breaslă” și să fim critici. Trebuie să fim critici nu doar cu noi înșine, dar și cu strategiile de funcționare ale oricărei instituții de care practica arheologică este legată, fie direct, fie indirect. Arheologia nu înseamnă numai săpături, obiecte sau publicarea de lucrări „științifice”, ci și lupte pentru prestigiu social, ascensiune socială, obținerea de avantaje materiale, pe scurt – lupte pentru putere. Deși cu toții suntem implicați, într-o formă sau alta, mai mult sau mai puțin, în competiția pentru acumularea de capital simbolic, puțini arheologi au curajul să recunoască asta, celor mai mulți plăcându-le să se (re)prezinte ca doctor, profesor universitar, academician, cercetător, șef de șantier(e), conducător de grant(-uri) *etc.* Toate aceste micropolitici, în care cei implicați au ceva de câștigat sau de pierdut, trebuie supuse analizei.

În concluzie, credem că arheologia – privită ca istorie de lungă durată – poate contribui la contracararea și demascarea acelor discursuri produse în sferele puterii, prin care se încearcă prezentarea unor proiecte sociale ca fiind „naturale”, „firești”, „singura posibilitate” (inoculându-se astfel ideea conform căreia nu există alternative), că „așa trebuie să se întâmple”. Mesajul nostru este acela că arheologia nu este un mijloc de evadare din cotidian, ci o cale prin care încercăm să înțelegem atât trecutul, cât și prezentul. Este vorba de cunoaștere și autocunoaștere. Arheologii ar trebui să fie responsabili în ambele sensuri.

Mulțumiri

Dorim să ne exprimăm recunoștința față de Douglass Bailey, Gheorghe Alexandru Niculescu, Rodica Oanță-Marghitu, Laurens Thissen și Tiberiu Vasilescu pentru comentarii și ajutor.

Referințe bibliografice

Alexandrescu, P. (1995), „160 de ani sub semnul continuității”, *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 46 (1): 7-16.

Andrieșescu, I. (1912), *Contribuție la Dacia înainte de romani*, Iași, Institutul de Arte Grafice N.V. Ștefăniu & Co.

Andrieșescu, I. (1931), „Asupra răspândirii nordvestice a tracilor la începutul istoriei”, în *Închinare lui Nicolae Iorga cu prilejul împlinirii vârstei de 60 de ani*, Cluj (extras).

Angelescu, M. (2004), *Arheologia și tehnicile de management*, București, Institutul Național al Monumentelor Istorice.

Anghelinu, M. (2001-2002), „De ce nu există teorie în arheologia preistorică din România?”, *Sargeția* 30: 39-49.

Anghelinu, M. (2003), *Evoluția gândirii teoretice în arheologia din România. Concepte și modele aplicate în preistorie*, Târgoviște, Cetatea de Scaun.

Ardeleanu, I. (1978), „Procesele definitorii ale istoriei naționale oglindite în expozițiile de bază ale muzeelor de istorie”, *Revista Muzeelor și Monumentelor* 15 (4): 12-25.

Arnold, B. (1997-1998), „The power of the past: nationalism and archaeology in 20th century Germany”, în J. Lech (ed.), *Archaeology in the 20th century. Ideas-people-research*, *Archaeologia Polona* 35-36: 237-253.

Avram, A. (1992), „Grigore Tocilescu (1850-1909) – arheolog și epigrafist”, *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 43 (2): 139-144.

Babeș, M. (1974), „Puncte de vedere relative la o istorie a Daciei preromane”, *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 25 (2): 217-244.

Babeș, M. (1976), „Odobescu și tezaurul de la Pietroasa (studiu introductiv)”, în Al. Odobescu, *Opere IV*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România: 5-40.

Babeș, M. (1981), „Marile etape ale dezvoltării arheologiei în România”, *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 32 (3): 319-330.

Babeș, M. (1992), „Odobescu, arheologul”, *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 43 (2): 119-126.

Babeș, M. (1994), „Arheologia”, în C. Preda (ed.), *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României*, vol. 1, București, Editura Enciclopedică: 94-99.

Babeș, M. (1999), „SCIVA – cinci decenii în slujba arheologiei române”, *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 50 (1-2): 5-9.

Babeș, M. (2002), „Arheologia și societatea. O privire retrospectivă”, 22, XIII, nr. 654: 10-11.

Bailey, D. W. (1998), „Bulgarian archaeology. Ideology, sociopolitics and the exotic”, în L. Meskell (ed.), *Archaeology under Fire. Nationalism, politics and heritage in the Eastern Mediterranean and Middle East*, Londra și New York: 87-110.

Bailey, D., Andreescu, R., Thissen, L., Howard, A., Macklin, M., Haită, C. și Mills, S. (2000), „Landscape archaeology of Neolithic Southcentral Romania: aims, methods and preliminary results of the Southern Romania Archaeological Project”, *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 51 (3-4): 131-151.

Barbu, D. (2004), *Republica absentă. Politică și societate în România postcomunistă*, ediția a II-a, București, Editura Nemira.

Berciu, D. (1938), „Ce este preistoria?”, *Revista Istorică* 24 (1-3): 1-32.

Berciu, D. (1950), „Despre apariția și dezvoltarea patriarhatului pe teritoriul Republicii Populare Române”, *Studii și Cercetări de Istorie Veche* 1 (2): 52-64.

Berciu, D. (1951), „Lupta băștinașilor din Dacia împotriva cotropitorilor romani”, *Studii și Cercetări de Istorie Veche* 2 (2): 73-95.

Berciu, D. (1986), „2500 ani de la prima atestare istorică scrisă a luptei geto-dacilor pentru libertate”, *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 37 (3): 195-197.

Berindei, D. (2001), „Prefață”, în M. Petrescu-Dîmbovița și A. Vulpe (ed.), *Istoria Românilor. Moștenirea timpurilor îndepărtate* (vol. 1), București, Academia Română-Secția de Științe Istorice și Arheologie, Editura Enciclopedică: XVII-XX.

Boia, L. (1999), *Mitologia științifică a comunismului*, București, Humanitas.

Boia, L. (2000), *Istorie și mit în conștiința românească*, ediția a II-a, București, Humanitas.

Boia, L. (2002), *Două secole de mitologie națională*, București, Humanitas.

Bököny, S. (1993), „Recent developments in Hungarian archaeology”, *Antiquity* 67: 142-145.

Bolomey, A. (1973), „Noi moduri de abordare a cercetării preistoriei”, *Studii și Cercetări de Istorie Veche* 24 (4): 621-631.

Bourdieu, P. (1986), *Economia bunurilor simbolice*, București, Editura Meridiane.

Bourdieu, P. (1999), *Rațiuni practice. O teorie a acțiunii*, București, Editura Meridiane.

Bourdieu, P. (2001), „Gust artistic și capital cultural”, în J. C. Alexander și S. Seidman (ed.), *Cultură și societate. Dezbateri contemporane*, București, Institutul European: 190-199.

Bourdieu, P. și Delsaut, Y. (1991), „Pentru o sociologie a percepției artistice”, în D. Gheorghiu (ed.), *Sociologia percepției artistice*, București, Editura Meridiane: 40-49.

Buchli, V. (1999), *Archaeology of Socialism*, Oxford-New York, Berg.

Buchli, V. și Lucas, G. (ed.) (2001), *Archaeologies of the contemporary past*, Londra și New York, Routledge.

Buden, B. (2012), *Zonă de trecere. Despre sfârșitul postcomunismului*, Cluj-Napoca, TACT.

Catalog (1873), *Catalog der rumänischen Abteilung*, Viena.

Cârnecki, M. (2000), *Artele plastice în România. 1945-1989*, București, Editura Meridiane.

Chirilă, E. (1951), „Frământări sociale la sarmați în secolul IV e.n”, *Studii și Cercetări de Istorie Veche 2* (2): 183-188.

Ciugudean, H. (2000), *Eneoliticul final în Transilvania și Banat: cultura Coțofeni*, Timișoara, Mirton.

Colegiul de redacție (1985), „Din realizările arheologiei românești în epoca socialistă. Idei luminoase ale președintelui Nicolae Ceaușescu cu privire la importanța istoriei și la interpretarea unor aspecte esențiale ale istoriei României”, *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie 36* (1-2): 3-29.

Condurachi, E. (1964), „Învățământul arheologiei și istoriei vechi la Universitatea din București”, *Analele Universității București 13*: 13-22.

Condurachi, E. (1974), „Academicianul Constantin Daicoviciu (1898-1973)”, în H. Daicoviciu (ed.), *In Memoriam Constantini Daicoviciu*, Cluj, Dacia.

Conferința (1950), „Conferința pe țară a arheologilor din Republica Populară Română”, *Studii și Cercetări de Istorie Veche 1* (1): 15-22.

Cucoș, Ș. (1999), *Faza Cucuteni B în zona subcarpatică a Moldovei*, Piatra-Neamț, Bibliotheca Memoriae Antiquitatis 6.

Crișan, I. H. (1975), *Burebista și epoca sa*, București, Editura Enciclopedică Română.

Crișan, I. H. (1977), *Origini*, București, Albatros.

Curta, F. (2001), *The making of Slavs. History and archaeology of the Lower Danube region c. 500-700*, Cambridge, Cambridge University Press.

Daicoviciu, H. (1965), *Dacii*, București, Editura Științifică.

Deletant, D. (1998), *Romania under communist rule*, București, Fundația Academia Civică.

Dolukhanov, P. (1993), „Archaeology in the ex-USSR: post-perestroyka problems”, *Antiquity 67*: 150-156.

Drașovean, F. (ed.) (2001), *Festschrift für Gheorghe Lazarovici. Zum 60. Geburtstag*, Timișoara, Mirton.

Drazin, A. (2005), „Architecture without architects: building home and state in Romania”, *Home Cultures 2* (2): 195-220.

Dumitroaia, Gh. (2000), *Comunități preistorice din nord-estul României. De la cultura Cucuteni până în bronzul mijlociu*, Piatra-Neamț, Bibliotheca Memoriae Antiquitatis 7.

Editorial (1986), „Partidul Comunist Român la a 65-a aniversare”, *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie 37* (2): 117-120.

Expoziția (1949), *Expoziția: Rezultatele săpăturilor arheologice din 1949 în RPR*, București, Editura Academiei Republicii Populare Române.

Eyal, G., Szelényi, I. și Townsley, E. (2001), *Capitalism fără capitaliști. Noua elită conducătoare din Europa de Est*, București, Omega.

Galaty, M., Stocker, S. R. și Watkinson, C. (1999), „Beyond bunkers: dominance, resistance and change in an Albanian regional landscape”, *Journal of Mediterranean Archaeology* 12 (2): 197-214.

Georgescu, F. et al. (1981), *Expoziția „Dovezi ale dragostei, înaltei stime și profundeii prețuirii de care se bucură președintele Nicolae Ceaușescu și tovarăsa Elena Ceaușescu, ale amplelor relații de prietenie și colaborare dintre poporul român și popoarele altor țări”*, București, Muzeul de Istorie al Republicii Socialiste România.

Georgescu, V. (1991), *Politică și istorie. Cazul comuniștilor români, 1944-1977*, București, Humanitas.

Georgescu, V. (1992), *Istoria românilor de la origini până în zilele noastre*, ediția a III-a, București, Humanitas.

González-Ruibal, A. (2005), „The need for a decaying past: an archaeology of oblivion in contemporary Galicia (NW Spain)”, *Home Cultures* 2 (2): 129-152.

Grigoriu, P. (1983), „Manualele de istorie din secolul al XIX-lea – veridice mărturii ale luptei românilor pentru libertate și unitate națională”, *Revista Muzeelor și Monumentelor* 20 (6): 61-70.

Gringmuth-Dallmer, E. (1993), „Archaeology in the former German Democratic Republic since 1989”, *Antiquity* 67: 135-142.

Hodder, I. (1982), *The Present Past. An introduction to anthropology for archaeologists*, Londra, B.T. Batsford Ltd.

Ioan, A. (1999), *Khora. Teme și dificultăți ale relației dintre filosofie și arhitectură*, București, Paideia.

Ioan, A. (2000), *Bizanț după Bizanț după Bizanț (Teme ale arhitecturii în secolul XX. Cazul românesc)*, Constanța, Ex Ponto.

Istoria României (1960), *Istoria României*, vol. 1, București, Editura Academiei Republicii Populare Române.

Kossack, G. (1986), „Gero v. Merhart und sein akademischer Unterricht in Marburg”, în *Gedenkschrift für Gero von Merhart zum 100. Geburtstag*, Marburger Studien zur Vor- und Frühgeschichte 7: 1-16.

Kossack, G. (1992), „Prehistoric archaeology in Germany: its history and current situation”, *Norwegian Archaeological Review* 25 (2): 73-109.

Lech, J. (1997-1998), „Between captivity and freedom: Polish archaeology in the 20th century”, în J. Lech (ed.), *Archaeology in the 20th century. Ideas-people-research*, *Archaeologia Polona* 35-36: 25-222.

Lucas, G. (2004), „Modern disturbances. On the ambiguities of archaeology”, *Modernism/modernity* 11 (1): 109-120.

Mihăilescu-Bîrliba, V. (1997), „Impact of political ideas in Romanian archaeology before 1989”, *Studia Antiqua et Archaeologica* 3-4: 157-160.

Miller, D. și Tilley, C. (ed.) (1984), *Ideology, power and prehistory*, Cambridge, Cambridge University Press.

Miller, D., Rowlands, M. și Tilley, C. (ed.) (1995), *Domination and resistance*, Londra și New York, Routledge.

Moisa, G. (2002), *Istorie și propagandă istorică în România. 1945-1989*, Oradea, Editura Muzeului Țării Crișurilor.

Motzoi-Chicideanu, I. (2003), „In memoriam Radu Popa”, în D. Marcu Istrate, A. Istrate și C. Gaiu (ed.), *In memoriam Radu Popa. Temeiuri ale civilizației românești în context european*, București, Accent: 17-22.

Negrici, E. (2003), *Literatura română sub comunism*, București, Editura Fundației PRO.

Nestor, I. (1932), „Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien”, *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts* 22: 11-181.

Nestor, I. (1937), „Sabia de la Boiu”, *Sargeția* 1: 155-214.

Nestor, I. (1960), „Principalele realizări ale arheologiei românești în anii regimului democrat-popular”, *Studii și Cercetări de Istorie Veche* 9 (1): 7-23.

Nestor, I. (1965), „Cu privire la dezvoltarea cercetării istoriei comunei primitive în România”, *Studii și Cercetări de Istorie Veche* 16 (3): 421-430.

Nestor, I. (1970a), *Istoria societății primitive*, București, Universitatea din București, Facultatea de Istorie.

Nestor, I. (1970b), „Directions de recherches d'archéologie médiévale en Roumanie”, *Revue Roumaine d'Histoire* 9 (3): 405-413.

Nestor, I. (1988), „Tendințe noi în istoriografia românească”, *Arheologia Moldovei* 12: 277-279 (publicat prima dată în *Cuvântul* IX, nr. 2785, 25 ianuarie 1933: 1-2).

Nestor, I. (1995), „Odobescu arheolog”, *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 46 (3-4): 207-212.

Nestor, I. și Vulpe, A. (1971), „Metode noi în arheologie”, în *Metode noi și probleme de perspectivă ale cercetării științifice*, București: 131-136.

Neustupný, E. (1993), „Czechoslovakia: the last three years”, *Antiquity* 67: 129-134.

Niculescu, Gh. Al. (1997), „Interpretarea fenomenelor etnice de către istorici și arheologi. Pericolele argumentației mixte”, în M. Ciho, V. Nistor și D. Zaharia (ed.), *Memorie și patrimoniu. In honorem emeritae Ligiae Bârzu*, Timpul istoriei 1, București, Universitatea București, Facultatea de Istorie – Centrul de Istorie Comparată a Societăților Antice: 63-69.

Niculescu, Gh. Al. (2000), „The material dimension of ethnicity”, *New Europe College Yearbook (1997-1998)*, București: 203-262.

Niculescu, Gh. Al. (2004-2005), „Archaeology, nationalism and «The History of Romanians» (2001)”, *Dacia* N.S. 48-49: 99-124.

Oberländer-Târnoveanu, E. (2000), „Gavrilă Simion, Ctitorul”, în M. Iacob, E. Oberländer-Târnoveanu și F. Topoleanu (ed.), *Istro-Pontica. Muzeul tulcean la a 50-a aniversare. Omagiu lui Gavrilă Simion la 45 de ani de activitate (1955-2000)*, Tulcea, Institutul de Cercetări Eco-Muzeale: XXVII-XXXVI.

Oberländer-Târnoveanu, I. (2002), *Un Viitor pentru Trecut. Ghid de bună practică pentru păstrarea patrimoniului cultural*, București, Centrul de Istorie și Memorie Culturală (cIMeC).

Odobescu, A. (1889-1900), *Le trésor de Pétroussa. Historique-Description. Étude sur l'orfèvrerie antique*, Paris.

Odobescu, A. (1961), *Cursu de archeologia. Istoria archeologiei*, București, Editura Științifică.

Olivier, L. (1998), „L'archéologie française et le regime de Vichy (1940-1944)”, *European Journal of Archaeology* 1 (2): 241-264.

Olivier, L. (1999), „The origins of French archaeology”, în C. Scarre și S. Stoddart (ed.), *Theory in French Archaeology*, *Antiquity* 73: 176-183.

Opriș, I. (2004), *Istoricii și Securitatea*, București, Editura Enciclopedică.

Panameño, R. și Nalda, E. (1979), „Arqueología: ¿para quién”, *Nueva Antropología* 3 (12): 111-124.

Paul, I. (1992), *Cultura Petrești*, București, Museion.

Păunescu, A. (2003), *Din istoria arheologiei românești pe baza unor documente de arhivă*, București, AGIR.

Pârvan, V. (1923), *Începuturile vieții romane la gurile Dunării*, București, Țara Noastră.

Pârvan, V. (1926), *Getica. O protoistorie a Daciei*, București.

Pârvan, V. (1958), *Dacia. Civilizațiile străvechi din regiunile carpato-danubiene*, București, Editura Științifică (ediția a III-a; publicată prima dată sub titlul *Dacia. An outline of the early civilisations of the Carpatho-Danubian countries*, Cambridge, 1928).

Petre, Z. (1998), „Adio, scump tovarăș! Schiță de antropologie funerară comunistă”, în L. Boia (ed.), *Miturile comunismului românesc*, București, Nemira: 272-284.

Petrescu, D. (1998), „400 000 spirite creatoare: Cântarea României sau stalinismul național în festival”, în L. Boia (ed.), *Miturile comunismului românesc*, București, Nemira: 239-251.

Pluciennik, M. (1998), „Archaeology, archaeologists and «Europe»”, *Antiquity* 72: 816-824.

Popovici, D. (1999-2000), „Note pentru o viitoare și necesară istoriografie a arheologiei românești (I)”, *Buletinul Muzeului „Teohari Antonescu”* 5-6: 17-22.

Preda, C. (1984), „De la Muzeul Național de Antichități la Institutul de Arheologie”, *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 35 (3): 222-233.

Radu, M. (1991), „Despre pepeni, naționalism și comunism”, *Agora* 4 (4): 23-26.

Randoin, B., Popovici, D. și Rialland, Y. (2000), „Metoda de săpătură și înregistrarea datelor stratigrafice într-un sit pluristratificat: tell-ul neo-eneolitic de la Hârșova”, *Cercetări Arheologice* 11 (1): 199-234.

Rathje, W. și Murphy, C. (2001), *Rubbish! The archaeology of garbage*, Tucson, University of Arizona Press.

Renfrew, C. (1994), „The identity of Europe in prehistoric archaeology”, *Journal of European Archaeology* 2 (2): 153-173.

Roller, M. (1956), *Studii și note științifice privind istoria României*, București, Editura de Stat pentru literatură politică.

Roman, P. (1976), *Cultura Coțofeni*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România.

Roman, P. (1981), „Forme de manifestare culturală din eneoliticul târziu și perioada de tranziție spre epoca bronzului”, *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 32 (1): 21-42.

Roman, P. și Némethi, I. (1978), *Cultura Baden în România*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România.

Rowlands, M. (1994), „Why do we need a European Association of Archaeologists?”, *Journal of European Archaeology* 2 (2): 175-178.

Scarre, C. (1999), „Archaeological Theory in France and Britain”, în C. Scarre și S. Stoddart (ed.), *Theory in French Archaeology*, *Antiquity* 73: 161-167.

Schiță tematică (1970), *Schiță tematică a Muzeului Național de Istorie a României*, București, Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă.

Schuster, C. (1997), *Perioada timpurie a epocii bronzului în bazinele Argeșului și Ialomiței superioare*, *Bibliotheca Thracologica* 20, București, Institutul Român de Tracologie.

Shanks, M. și Tilley, C. (1992), *Re-Constructing archaeology. Theory and practice*, ediția a II-a, Londra și New York, Routledge.

Suceveanu, A. (2004), „170 de ani de arheologie în România”, *Academica* 15 (33): 20-25.

Székely, Zs. (1997), *Perioada timpurie și începutul celei mijlocii a epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, *Bibliotheca Thracologica* 21, București, Institutul Român de Tracologie.

Ștefan, A. (1984), „Progresele arheologiei și muzeografiei în România în perioada 1881-1927”, *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 35 (2): 109-143.

Ștefănescu, L. (1973), „Muzeul și funcția educativ-civică a istoriei”, *Revista Muzeelor* 10 (4): 304-306.

Ștefănescu, L. (1976), „Relația muzeu-școală, factor de întărire a cooperării în procesul educației moral-civice a tineretului școlar”, *Revista Muzeelor și Monumentelor* 13 (1): 33-35.

Teodor, D. Gh. (1996), *Meșteșugurile la nordul Dunării de Jos în secolele IV-XI d.Hr.*, Iași, Helios

Tilley, C. (1989), „Archaeology as socio-political action in the present”, în V. Pinsky și A. Wylie (ed.), *Critical traditions in contemporary archaeology. Essays in the philosophy, history and socio-politics of archaeology*, Cambridge-New York-Port Chester-Melbourne-Sydney, Cambridge University Press: 104-116.

Tocilescu, G. (1880), *Dacia înainte de romani*, București, Tipografia Academiei Române

Trigger, B. (1989), *A history of archaeological thought*, Cambridge, Cambridge University Press.

Ursulescu, N. (1992), *Dacia în cadrul lumii antice*, Iași, Editura Unirea.

Verdery, K. (1994), *Compromis și rezistență. Cultura română sub Ceaușescu*, București, Humanitas.

Verdery, K. (2003), *Socialismul. Ce a fost și ce urmează*, Iași, Institutul European.

Vlad, L. (2001), *Imagini ale identității naționale. România și Expozițiile Universale de la Paris, 1867-1937*, București, Meridiane.

Vulcănescu, M. (1991), *Dimensiunea românească a existenței*, București, Editura Fundației Culturale Române.

Vulpe, A. (1991), „Vladimir Dumitrescu (1902-1991)”, *Dacia* N.S. 35: 229-234.

Vulpe, A. (1999-2000), „Istoria. Între mit și căutarea adevărului în antichitate și în prezent”, *Buletinul Muzeului „Teohari Antonescu”* 5-6: 9-15.

Vulpe, R. (1976), „Histoire des recherches thracologiques en Roumanie”, *Thraco-Dacica* 1: 13-51.

Zaberca, V. (1976), „Forme de colaborare între muzeul de istorie și întreprinderile industriale. Din experiența Muzeului de Istorie al județului Caraș-Severin, Reșița”, *Revista Muzeelor și Monumentelor* 13 (2): 13-16.

Zub, A. (1985a), *De la istoria critică la criticism (Istoriografia română la finele secolului XIX și începutul secolului XX)*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România.

Zub, A. (1985b), „Système et empirisme dans l'historiographie critique roumaine”, în L. Boia (ed.), *Études d'historiographie*, București, Universitatea București, Facultatea de Istorie și Filozofie: 185-192.

Zub, A. (2002), *Vasile Pârvan. Dilemele unui istoric*, Iași, Institutul European.

PARTEA I

ARHEOLOGIE, POLITICĂ ȘI TRECUTUL ÎNDEPĂRTAT:
EXEMPLUL (E)NEOLITICULUI

(2)

IDEOLOGIE ȘI POLITICĂ ÎN CERCETAREA (E) NEOLITICULUI DIN ROMÂNIA

Radu-Alexandru DRAGOMAN

Introducere

Oricine răsfoiește lucrările produse în trecut sau în prezent de cei mai mulți dintre arheologii români va constata că cercetarea (e)neoliticului este dominată de abordarea cultural-istorică: demersul este pozitivist-empirist din punct de vedere epistemologic, iar principalul concept teoretic în uz continuă să fie cel de „cultură arheologică”, în multe privințe asemănător celui utilizat la începutul secolului XX de Gustaf Kossinna. Perpetuarea abordării cultural-istorice reiese foarte limpede din faptul că, din perioada interbelică până astăzi, numărul de „culturi arheologice” (e)neolitice a crescut continuu: în prima lucrare de sinteză dedicată pre- și protoistoriei din România, publicată în 1933 de Ion Nestor, sunt prezentate șase „culturi” (Nestor 1932), pentru ca în anul 2000 să fie menționată existența a circa 22 de „culturi”, „grupe” și „aspecte culturale” neolitice (Mantu 1998-2000: 76). Dacă acestora le adăugăm „culturile”, „grupele” și „aspecte culturale” eneolitice existente, obținem o cifră totală de 31.

Un argument în plus referitor la continuitatea abordării cultural-istorice constă în faptul că, reprezentarea grafică a „culturilor arheologice” prin hărți sau tabele de corelație, utilizată de Vere Gordon Childe în *The Danube in Prehistory*, este și astăzi o practică curentă în arheologia românească.

De altfel, dacă cineva aruncă o privire pe indicele tematic-cronologic al revistelor *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* (36 [1-2], 1985: 154 și urm.; 46 [3-4], 1995: 334 și urm.) sau *Dacia* (43-45, 1999-2001: 318 și urm.), două dintre cele mai longevive și mai prestigioase publicații din România, va constata că pentru perioada (e)neolitică, dar nu numai, principalul criteriu de prezentare este gruparea articolelor în funcție de „culturile”, „ansamblurile”, „complexele” sau „grupele culturale” la care se referă.

Chiar și în perioada regimului comunist instaurat în România după cel de-al Doilea Război Mondial, fundamentele disciplinei au rămas aceleași. În ciuda a ceea ce s-ar putea crede, în România comunistă nu s-a practicat

o arheologie de tip marxist asemănătoare celor din Occident. În România, așa-zisele interpretări marxiste au constat doar în afirmații lipite mecanic la începutul sau la sfârșitul unor lucrări de arheologie absolut tradiționale (pozitivist-empiriste). Pe scurt, tipul de demers arheologic din România în perioada comunistă este cel mai bine definit de următoarea expresie: „*Engels on the outside, Kossinna on the inside*” (Gebühr 1987: 111 citat în Jacobs 2000: 350).

Post 1989, au apărut o serie de lucrări critice la adresa arheologiei cultural-istorice (e.g. Niculescu 1997; 2000; Vulpe 2001; Anghelinu 2003; Dragoman și Oanță-Marghitu 2006; Palincaș 2006a). Nu am de gând să repet obiecțiile aduse abordării cultural-istorice; mai degrabă, intenționez să relievez pe scurt o serie de aspecte ale practicii arheologice din România comunistă și postcomunistă ce consider că merită mai multă atenție, luând ca studiu de caz cercetarea (e)neoliticului. În prima parte a acestui capitol voi discuta despre tipurile de discurs dominante, despre emițătorii și beneficiarii lor; cu alte cuvinte, mă voi referi la politica academică și universitară, la relațiile de putere din cadrul disciplinei. În cea de a doua parte voi lua în discuție relațiile dintre demersul arheologilor și contextul sociopolitic, precum și consecințele acestora.

Despre discurs, putere și ideologie

Termenii de „discurs”, „putere” și „ideologie” au fost în detaliu discutați în literatura arheologică „postprocesualistă” (e.g. Shanks și Tilley 1982: 130-132; 1987: 75-78, 180-181; 1992: 129-130; Miller și Tilley 1984: 5-14; Tilley 1990a), unul dintre subiectele analizate fiind discursul academic (e.g. Tilley 1990b; 1993; 1995). De aceea nu mai insist asupra acestor concepte și prezint direct „cazul românesc” (vezi și Palincaș 2006b).

O trăsătură fundamentală a discursului ce însoțește demersul pozitivist-empirist al arheologiei românești constă în utilizarea frecventă a termenului „știință/științific”, în intenția de a scoate în evidență caracterul obiectiv al practicii arheologice, în cadrul căreia, rezultatele produse de arheolog sunt privite ca o reflectare directă a unei realități din trecut. Un bun exemplu în acest sens este articolul de sinteză publicat în 1981 de Mircea Babeș – *Marile etape ale dezvoltării arheologiei în România*. Structura acestui articol are forma unui arbore genealogic prin care se dorește legitimarea practicii arheologice din prezent prin filiația cu un trecut idealizat populat de o succesiune de „mari personalități” ce alcătuiesc un adevărat pantheon. În viziunea lui M. Babeș, disciplina progresa treptat prin colectarea și ordonarea „științifică”

și „obiectivă” a materialelor arheologice: „arheologia românească a parcurs un drum lung, mereu ascendent pentru a ajunge ceea ce ea este astăzi: o disciplină științifică [...]” (*ibid.*: 319). Dorind a convinge cititorii de obiectivitatea și veridicitatea afirmațiilor sale, în acest text de 11 pagini, M. Babeș folosește cuvântul „știință/științific” de nu mai puțin de 18 ori (dintre care de patru ori pe prima pagină!), ceea ce, raportat la întinderea articolului, reprezintă o medie a frecvenței de 1,63 ori pe pagină.

O imagine asemănătoare întâlnim în cazul articolelor omagiale. Am analizat 23 astfel de texte referitoare la unii dintre cei mai cunoscuți arheologi români ce au avut sau au ca obiect al cercetării, printre altele, perioada (e)neolitică (vezi Anexa 1). Motivul pentru care am ales să analizez texte omagiale este acela că acest tip de scrieri constituie una dintre cele mai importante surse de informații despre modul în care arheologii de la noi privesc disciplina din care fac parte.

Tipul de discurs din aceste texte exprimă un veritabil cult al personalității, dovadă exprimările de genul „în fața superiorității de necontestat a Magistrului”, „era pentru noi întruchiparea adevăratului profesor, ale cărui cuvinte le sorbeam cu nesaț”, „un stâlp al arheologiei românești”, „Avea etica unui filozof de gândirea lui Martin Heidegger”, „era născut pentru arheologie”, „Doamna preistoriei românești”, „luptător neostenit în slujba idealurilor cărturărăști”, „*Maître érudit*” etc. Unii dintre autori utilizează termeni ce amintesc de fanatismul specific sectelor religioase: „s-a mistuit pe sine însuși în focul aprins pe altarul științei și al culturii”, „muzeul, orașul [...] îl venerază și îi păstrează memoria”, „discipol(i)”, „ucenic”, „mentor”, „mentor spiritual”, „profesiune de credință”, „model în viață”, „*stratégie clairvoyante*” etc. Articolele omagiale spun mai multe despre autorii lor decât despre persoanele cărora le sunt dedicate, fiind mai degrabă autobiografice. Relația dintre persoana omagiată și dedicant este una de tip patron–client: investind în cultul personalității unui „maestru”, dedicantul-discipol este la rândul său legitimat și confirmat ca arheolog/„om de știință” de aura ce îl înconjoară pe „maestru”. În felul acesta se creează o serie de genealogii ce au ca punct de pornire „fondatorii” arheologiei preistorice românești și se termină în prezent, cu referiri mai mult sau mai puțin directe la persoana care scrie textul. Spre exemplificare, prezint următoarele genealogii privind o serie de arheologi interesați mai cu seamă de perioada (e)neolitică:

- Vasile Pârvan – Vladimir Dumitrescu – Silvia Marinescu-Bîlcu – foștii și actualii doctoranzi ai acesteia din urmă. Despe Pârvan, Vl. Dumitrescu scrie că „Lui i se datorește crearea școlii române moderne de arheologie, al cărei

prestigiu a fost recunoscut imediat după moartea lui și face și astăzi cinste științei românești, discipolii și urmașii lui străduindu-ne, fiecare pe măsura posibilităților și temperamentului său, să-i ducem opera mai departe” (Dumitrescu 1993: 27). Conform Silviei Marinescu-Bîlcu (2002), Vl. Dumitrescu a fost „remarcat și apreciat de magistrul Vasile Pârvan încă din studenție” (*ibid.*: 8) și a avut un rol important „în continuarea obiectivelor inițiate de Vasile Pârvan și poate chiar a idealurilor trasate de nescrisul testament al Magistrului său” (*ibid.*: 9). Simptomatic, textul omagial dedicat Silviei Marinescu-Bîlcu începe în felul următor (Neagu 2005: 9): „Demnă moștenitoare și continuatoare a activității prestigioase a lui Vladimir Dumitrescu, doamna Silvia Marinescu-Bîlcu și-a dedicat întreaga viață cercetării arheologice [...]”. Astfel, încă de la început, activitatea profesională a persoanei omagiate este autenticată prin raportarea la „activitatea prestigioasă” a unui „savant”, așa cum îl descrie pe Vl. Dumitrescu chiar S. Marinescu-Bîlcu. Că nu este o întâmplare ne-o dovedește faptul că, ceva mai încolo, conduita profesională a persoanei omagiate este din nou asemănată cu cea a lui Vl. Dumitrescu (*ibid.*: 9). Evident, legitimarea merge până în prezent: „Silvia Marinescu-Bîlcu nu a fost doar o conducătoare de doctorate, ci și-a asumat rolul *formator* a cel puțin două generații de arheologi sau cercetători preistoricieni” (*ibid.*: 9; sublinierea în original). Accentuarea cuvântului „formator” nu este întâmplătoare: „Pregătirea doctoratelor sau simplele întâlniri cu Silvia Marinescu-Bîlcu au devenit o adevărată școală de preistorie la care s-au format arheologi sau cercetători *însemnați* precum [și urmează enumerarea doctoranzilor]” (*ibid.*: 9; sublinierea mea). Deși autorul nu se include în enumerarea de mai sus, ca fost doctorand al Silviei Marinescu-Bîlcu, prezența sa în rândul „arheologilor însemnați” se subînțelege.

- Vasile Pârvan/Ioan Andrieșescu – Ion Nestor – Mircea Petrescu-Dîmbovița – Nicolae Ursulescu/Dan Monah. Unul dintre foștii săi studenți, M. Petrescu-Dîmbovița (2005), îl descrie pe I. Nestor drept „creator de școală arheologică românească precum ilustrul său magistrul Vasile Pârvan” (*ibid.*: 13), „un demn urmaș al predecesorilor săi V. Pârvan și I. Andrieșescu” (*ibid.*: 15), unul dintre cele mai importante merite ale acestuia constând în faptul că, „prin calitățile sale deosebite, de profesor și om de știință, a reușit să creeze, prin discipolii săi, o școală de arheologie românească modernă în domeniul preistoriei, perioadei de formare a poporului român și al arheologiei medievale, ale cărei rezultate au contribuit și contribuie la afirmarea arheologiei românești în țară și străinătate” (*ibid.*: 19). La rândul său, M. Petrescu-Dîmbovița s-a format „sub directa îndrumare a unor mari profesori, precum Ioan

Andrieșescu și Ion Nestor”, după cum afirmă unul dintre foștii săi studenți – N. Ursulescu (2005: 14). Acesta din urmă ține să menționeze încă din prima parte a textului său că „avem bucuria și mândria de a-i fi fost elev și apoi colaborator și continuator la catedră” (*ibid.*: 13). Conform lui N. Ursulescu, pe primul plan al activității lui M. Petrescu-Dîmbovița s-a aflat „preocuparea de formator de specialiști, prin observarea atentă a studenților care prezentau aptitudini pentru cercetare și pasiune pentru cercetarea arheologică” (*ibid.*: 14), motiv pentru care, „Șantierele arheologice pe care le-a coordonat [...] au fost, totodată, exemple de cercetare de teren pentru grupurile de studenți practicanți, pentru tinerii cercetători care îl însoțeau” (*ibid.*: 14). Accentuarea acestui aspect din activitatea profesională a lui M. Petrescu-Dîmbovița nu este dezinteresată, așa cum reiese din spusele autorului, în fraza imediat următoare: „Subliniez în mod deosebit acest lucru, deoarece m-am numărat și eu printre cei care au beneficiat de supravegherea atentă, de sfaturile, dar și de exigența domnului profesor Mircea Petrescu-Dîmbovița pe șantierul de la Cucuteni” (*ibid.*: 14).

O imagine asemănătoare întâlnim și la D. Monah (2005:26): „Ca profesor și conducător de doctorat, ca director al Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol» și al Muzeului de Istorie a Moldovei, M. Petrescu-Dîmbovița a fost mereu preocupat de formarea tinerilor arheologi. Mai mult decât atât, a fost preocupat de a obține de la ei maximum de randament. Săpături, periegheze și publicații acestea erau exigențele profesorului. În privința aceasta nu accepta nici un rabat și nici o relaxare”. Aceste afirmații valorificatoare se răsfrâng și asupra lui D. Monah, dovadă un articol omagial ce i-a fost dedicat cu ocazia împlinirii vârstei de 60 de ani (Iconomu 2003: 10): „Personalitatea sa științifică [a lui D. Monah], reprezentativă pentru cercetarea neoliticului românesc, poate fi considerată ca un rezultat al școlii ieșene de arheologie, formată și îndrumată de academicianul Mircea Petrescu-Dîmbovița”.

- Ioan Andrieșescu/Scarlat Lambrino – Dumitru Berciu – Sebastian Morintz. Despre D. Berciu nu se spune că ar fi urmașul sau continuatorul lui I. Andrieșescu sau S. Lambrino, ci doar că „În anii studenției își face ucenicia în cercetările de teren cu I. Andrieșescu la Oinacu și Agighiol, și cu Scarlat Lambrino la Histria” (Morintz 1977: 298). Cu toate acestea, faptul că S. Morintz, autorul textului omagial dedicat lui D. Berciu, menționează acest lucru, înseamnă că are importanță. La fel de important pentru S. Morintz este și faptul că se consideră „discipol al profesorului D. Berciu încă din anii studenției” (*ibid.*: 300).

În eșantionul bibliografic analizat, cu o singură excepție (Marinescu-Bîlcu 2002), media frecvenței termenului „știință”/„științific”/„om de știință” este de cel puțin o dată pe fiecare pagină, existând cazuri când media frecvenței este de nu mai puțin de patru ori pe pagină (vezi Iconomu 2003; Preda 1987; maxim 4,67 la Ursulescu 2005). În ceea ce privește excepția, utilizarea singulară a expresiei „om de știință” este compensată de folosirea de trei ori *per text*, cu referire directă la persoana omagiată, a cuvântului „savant”. În celelalte șase situații în care apare (între o dată și cinci ori *per text*), acest din urmă termen are rolul de a potența valoarea cuvântului „știință/științific” (vezi Dumitrescu 1993; Morintz 1977; Petrescu-Dîmbovița 2005; Spinei 2005a; 2005b; Székely 1973; Teodor 2005a; 2005b; Ursulescu 2005). „Oamenii de știință” sunt bărbați prin excelență; cercetarea (e)neoliticului din România este dominată de bărbați, după cum arată faptul că există un singur text omagial dedicat unei femei (Neagu 2005), dar și în acest caz unul din principalele motive de a o omagia este acela de a fi fost „moștenitoarea și urmașa” „maestrului” său (bărbat).

Preluând exprimarea lui Christopher Tilley (1992: 164), aș spune că utilizarea atât de frecventă a cuvântului „știință/științific” nu este argument, ci incantație. Termenii „știință” sau „științific” sunt autoritari deoarece conțin ideea de obiectivitate și de adevăr, confirmă, legitimează și autentifică, creează o aură ce întărește, apără și asigură statutul de arheolog al unei persoane (mai precis statutul profesional și implicit cel social). Adevărata cunoaștere s-ar obține numai în urma unei educații și a unui „demers științific” (vezi rolul educației universitare în plămădirea viitorului „om de știință” și valorificarea acestei educații în practicarea meseriei). În egală măsură, acești termeni conțin ideea de excludere. Cititorului i se induce impresia că în practica arheologică din România nu ar trebui să existe loc pentru imaginație, subiectivism, incertitudini, contradicții sau introspecție (dovadă că aceste cuvinte nu sunt niciodată utilizate), că pentru a fi arheolog trebuie să urmezi ortodoxia științifică stabilită și promovată de elitele academice și universitare (dovadă carierele de succes). Persoana care încearcă să se abată de la calea științifică este simbolic expulzată din „comunitatea științifică”, fiind etichetată drept „nearheolog”, și condamnată să fie exterior „castei academice” (termen utilizat în Spinei 2005b: 8) sau „marii familii arheologice” (termen folosit în László 2000).

De aceea, atunci când cineva critică demersul cultural-istoric al „marilor profesori” și rezultatele lor „științifice”, reacțiile sunt virulente. Spre exemplu, singura carte despre tehnologia ceramicii Cucuteni a fost publicată

în 1984 de cercetătoarea americană Linda Ellis. În acest volum L. Ellis a pus la îndoială, pe de o parte, existența culturii Precucuteni, iar pe de altă parte, subdivizarea de către Vl. Dumitrescu a fazelor culturii Cucuteni și valoarea cronologică a celor șase „stiluri” decorative pe care se baza această subîmpărțire. L. Ellis mai afirmă că una din fazele culturii Cucuteni a fost definită de Vl. Dumitrescu înainte chiar de a fi fost găsită, iar o altă fază a fost sugerată tot de Vl. Dumitrescu ca provocare pentru cercetările viitoare. „Îndrăzneala” sa i-a atras critici vehemente din partea Silviei Marinescu-Bîlcu, autoarea a unei monografii a culturii Precucuteni și elevă a lui Vl. Dumitrescu (Marinescu-Bîlcu 1987). Interesant este faptul că recenzia la cartea Lindei Ellis este dedicată în totalitate „demascării” erorilor și curențelor de informare a cercetătoarei americane privind atribuirea cultural-cronologică a materialelor sau siturilor (Pre)Cucuteni, dar nu există nicio discuție despre partea cea mai interesantă a lucrării: analiza tehnologică a ceramicii și interpretarea ei. Chiar autoarea recenziei recunoaște astăzi că textul a fost scris cu „patimă reținută” (Silvia Marinescu-Bîlcu, com. pers., București).

De reacții similare au parte și tinerii care „îndrăznesc” să conteste unele dintre produsele intelectuale ale „marilor profesori” (e.g. Lazarovici 2005; vezi și Cârțumaru 2003 chiar dacă se referă la paleolitic). Aceștia din urmă apelează la autoritatea academică pe care o dețin și la capitalul simbolic de care se bucură în interiorul disciplinei pentru a desființa și descalifica demersul „eretice”.

De unde această virulență? „Discursul științific” nu este cătuși de puțin dezinteresat, în ciuda faptului că se prezintă drept neutru, obiectiv. În cadrul câmpului arheologic din România, calitatea de „om de știință” a atras/atrage după sine numeroase avantaje: acumulare de prestigiu, recunoaștere socială și, nu în ultimul rând, privilegiul de ordin material. Un exemplu:

„Drept recunoaștere a meritelor sale în pregătirea cadrelor și ca om de știință cu rezultate deosebite, profesorului Dumitru Berciu i s-au acordat diferite titluri și distincții: profesor doctor docent în științe istorice, profesor universitar emerit, președinte al Filialei din București a Societății de științe istorice, membru în Consiliul Permanent al Uniunii Internaționale a Științelor Pre- și Protoistorice, membru al Institutului de Preistorie de la Viena, membru corespondent al Institutului Arheologic German, membru de onoare al Societății Iugoslave de Arheologie, membru al Societății de Preistorie din Ariège. A fost distins cu ordinele «Steaua Republicii», «Meritul Științific» și medalia Universității de la Liège, iar din partea Academiei i s-au acordat premiile «Vasile Pârvan» și «Nicolae Bălcescu». În 1997 a fost ales membru de onoare al Academiei Române.” (Comșa 1997: 321; sublinierea mea)

Merită menționată apariția, după 1989, a unui element de noutate, și anume inițierea mai multor proiecte de cooperare internațională, majoritatea (dacă nu toate) cu parteneri din țări occidentale. „Deschiderea” către Occident a atras după sine adoptarea unui nou tip de discurs a cărui strategie constă în utilizarea unor termeni-cheie referitori la mijloace moderne de cercetare. Mă limitez la prezentarea a două dintre proiectele considerate model. În unele texte privind cercetările efectuate în cadrul unui proiect româno-britanic în Valea Teleormanului (Southern Romania Archaeological Project – S.R.A.P.) suntem informați că „În cadrul acestuia s-au folosit metodologii moderne și echipament performant, unele dintre activitățile desfășurate aici fiind premiere în arheologia românească (cartarea siturilor în sistem GPS, GIS, arheologie aluvială)” (Andreescu 2003: 350) sau că „Toate datele obținute au fost incluse într-o bază de date creată special pentru acest proiect, V.L.A.D. Base (Very Large Archaeological Data Base)” (Andreescu 2005: 422).

Preluând metodologia S.R.A.P., reprezentantul părții române a creat un alt proiect având drept scop cercetarea unor situri (e)neolitice din sudul României. În cele șase texte pe care le-am analizat (Andreescu 2003; 2004; 2005; 2006; 2007; 2008), proiectul este individualizat prin următorii termeni-cheie: „științific” (în total de cinci ori), „complex” (în total de cinci ori), „interdisciplinar” (apare în total de patru ori), „eficiență” (de trei ori), „pluridisciplinar” (de trei ori), „complet” și „premieră” (câte o singură dată). Relevante sunt și exprimările de genul „un nou mod de abordare” sau „o nouă abordare” (fiecare apare câte o singură dată). Acești termeni-cheie sunt plasați strategic fie în partea introductivă, fie în paragraful de după descrierea cercetărilor înainte de partea concludivă, fie în ambele. Se vorbește și de ridicarea „cercetării științifice” la standarde europene sau de adaptarea acesteia „la realitățile acestui început de mileniu” (Andreescu 2007: 399). Cu alte cuvinte, „proiectul se numără printre cele mai importante proiecte din sud-estul Europei pentru perioada neo-eneolitică” și, totodată, contribuie la „afirmarea pe plan internațional a cercetării arheologice preistorice românești” (Andreescu 2003: 350).

„Argumente” asemănătoare găsim și în cazul cercetărilor din tell-ul eneolitic de la Hârșova, efectuate ca parte a unui program de cooperare româno-francez. Dintr-un articol aflăm că primul obiectiv al programului constă în „aplicarea unei concepții și a unor metode și tehnici de săpătură, (prima dată în țara noastră!), care să amelioreze calitatea cercetării și deci, implicit, a datelor obținute” (Popovici 2006: 44). Pentru a întipări în mintea cititorului caracterul de noutate, pe aceeași pagină, mai jos, se repetă că programul de cercetare de la

Hârșova a constituit „o premieră absolută” pentru arheologia românească. Se scot în evidență „cercetările pluridisciplinare”, media utilizării acestui termen fiind de 1,2 pe pagină. Media frecvenței cuvântului „complex” este de unu pe pagină. Termenul de „științific” apare în total de patru ori în textul ce însumează circa cinci pagini. Pentru a nu exista niciun dubiu, directorul de proiect afirmă: „considerăm programul de la Hârșova drept unul dintre cele mai ambițioase și mai complete desfășurate vreodată în arheologia românească” (*ibid.*: 45). Totodată, în mai multe rapoarte de săpătură se menționează că datele au fost introduse în „Baza de Date a șantierului” (Popovici *et al.* 2005: 172; 2006: 176; 2007: 174; 2008: 147).

Folosirea majusculilor atunci când se referă la bazele de date indică limpede fetișizarea noilor instrumente de lucru, ca și cum prin simpla lor utilizare analiza materialelor arheologice devine „mai științifică” și „mai obiectivă”, conform principiului „Mașinile nu mint”. În cadrul ambelor proiecte, termenii-cheie cei mai importanți sunt „interdisciplinar” și/sau „pluridisciplinar”, „complex”/„complexitate” și „științific”. În felul acesta, directorii celor două proiecte urmăresc să demonstreze că demersul lor este superior calitativ celui practicat de predecesori. Astfel de exprimări nu sunt câtuși de puțin inocente. Este o competiție în vederea obținerii simpatiei instanțelor superioare de legitimare. Utilizarea lor întărește „aura științifică” a proiectelor, precum și statutul profesional și social al conducătorilor săpăturilor respective și implicit asigură șansele de a obține sume substanțiale de bani de la forurile tutelare în vederea continuării cercetărilor. Interesant este însă faptul că, în textele referitoare la cele două proiecte de mai sus, regăsim același mod de prezentare tradițional, adică cultural-istoric (Andreescu 2004; 2005; 2006; 2007; 2008; Popovici și Riialand 1996: 12-19).

Pornind de la afirmația lui C. Tilley (1990b), conform căreia în analiza textelor arheologice putem distinge între discursuri întru perpetuarea dominației și discursuri care se opun dominației, afirm că „discursul științific”, în toate formele sale, este o strategie prin intermediul căreia se urmărește fie conservarea și perpetuarea dominației deținute de actualele elite academice și universitare din România asupra câmpului arheologic, fie accederea în interiorul ierarhiei deja existente la poziții privilegiate. În cadrul acestei competiții pentru putere, principala armă de convingere o constituie apelul la termeni cu mare încărcătură simbolică, cum sunt „știință/științific”, „savant”, „inter- sau pluridisciplinar”. Pe scurt, „discursul științific” reprezintă ideologia actualelor elite academice și universitare din România. Trebuie să adaug însă, urmându-l pe Louis Althusser (1970: 59 și urm.), că această ideologie nu este

un instrument utilizat de către respectivele elite în mod deliberat, pentru a-și atinge scopurile; elitele cred în propria ideologie: astfel, ele își conferă autoritate morală propriilor poziții, iar pe de altă parte, încearcă să-i convingă pe ceilalți să le accepte ca justificat și natural rolul dominant. Ideologia servește elitelor nu numai pentru a domina practica arheologică, ci și pentru a se constitui ele însele în grup dominant. După cum voi arăta în subcapitolul următor, ideologia constă tocmai în faptul că ceea ce este prezentat în discursuri ca fiind „neutru”, „obiectiv” și „științific” este de fapt politic.

Despre arheologie și politică

Pentru a demonstra acest din urmă lucru, mi-am îndreptat atenția asupra tipului de interpretări produs atât de arheologia cultural-istorică, cât și de cercetările considerate a fi o alternativă la demersul cultural-istoric – săpăturile arheologice de la Hârșova. Totodată, am luat în discuție tipul de mesaj politic promovat de arheologii din România care au cercetat sau cercetează perioada (e)neolitică.

Premise teoretice

Pornesc de la ideea că demersul arheologului nu poate fi neutru sau apolitic, deoarece se confruntă și este constrâns permanent de structurile politicii. Refugiul în „turnul de fildeș” al neutralității este o iluzie. Arheologul nu poate face abstracție de contextul sociopolitic în care trăiește și lucrează: nimeni nu-și practică meseria într-un *vacuum*. În anii 1970 acest lucru a fost dezbătut de către o serie de arheologi sud-americani:

„La tesis que queremos defender [...] es que no existe trabajo arqueológico sin una vinculación con la realidad que vive el arqueólogo; que esa vinculación es política (tiene como referencia al Estado), y que, por consiguiente, la necesidad de la ausencia de una posición política para alcanzar scientificidad, es un mito.” (Panameño și Nalda 1979: 113)

În anii 1980 acest lucru a fost luat în discuție și de unii arheologi britanici, care au evidențiat că *„Archaeology, as cultural practice, is always a politics, a morality”* (e.g. Shanks și Tilley 1987: 212; vezi și Tilley 1989a); de atunci numărul lucrărilor dedicate relațiilor dintre practica arheologică și contextele sociopolitice au crescut semnificativ (vezi McGuire 2008 cu literatura).

Adepții empirismului au afirmat întotdeauna independența practicii arheologice față de politic, considerând demersul lor ca fiind neutru, obiectiv și apolitic. În timpul dictaturii comuniste, pentru a evita colaborarea cu regimul, mulți dintre cercetători s-au refugiat în descriptivism, această atitudine fiind

considerată drept o formă de rezistență în fața presiunii ideologice. O astfel de strategie este problematică. În critica adusă empirismului practicii istoricilor, L. Althusser arată că aceștia refuză teoria pe care o înlocuiesc cu metodologia (1970: 167-168). În absența discutării sistemului conceptelor teoretice ce fundează metodele și practica lor, locul teoriei științifice ce lipsește este ocupat de o teorie ideologică (*ibid.*: 168). Dezinteresul pentru analiza critică a bazelor epistemologice ale disciplinei face ca rezultatele abordării empiriste să fie cele mai susceptibile de a fi manipulate și apropiate de ideologiile oficiale. Spre exemplu, miturile „obiectivității” și „adevărului științific” au fost clamate de discursul politic naționalist-comunist, după cum se poate vedea, printre altele, într-o lucrare semnată chiar de Nicolae Ceaușescu și citată într-un referat prezentat în ședința Secției de Istorie și Arheologie a Academiei de Științe Sociale și Politice din 23 martie 1972, cu titlul sugestiv – *Știința istorică în lumina sarcinilor ideologice actuale*:

„Interpretarea științifică, obiectivă a evenimentelor social-politice în toată complexitatea lor poate fi făcută numai în lumina materialismului dialectic și istoric. [...] Valoarea unei istorii cu adevărat științifice constă în înfățișarea obiectivă a faptelor, în interpretarea lor justă, constituind astfel o oglindă a conștiinței de sine a poporului.” (Ceaușescu citat în *Referat 1972*: 429; sublinierea mea)

Astfel, arheologii devin – (adesea) contrar intențiilor lor – unii dintre cei mai importanți furnizori de capital simbolic pentru regimurile politice existente la un moment dat.

La fel de grav este faptul că arheologia empiristă modelează oamenii din trecut după chipul celor de astăzi, fără să realizeze diferența dintre ei (Olsen 2001). Emmanuel Lévinas (2000; 2006) atrage atenția asupra unicității ființelor umane și asupra faptului că suntem responsabili pentru ceilalți dincolo de intențiile noastre. Pretinzând că putem cunoaște totul despre *Celălalt* îl luăm în stăpânire, ori, reducerea alterității *Celuilalt* la *Același*, anihilarea diferenței, reprezintă un act de violență ce conține germenii dominării și crimei (Lévinas 2000; 2006). În sensul celor spuse de E. Lévinas, mai mulți arheologi au atras atenția că relația noastră cu oamenii din trecut trebuie să fie una etică, că suntem responsabili pentru ce scriem despre ei, chiar dacă aceștia nu mai sunt în viață; reducând vieților oamenilor din trecut la o narațiune istorică, la un sistem social sau evoluție, creem o relație injustă cu *Celălalt* (Hegardt 1996: 11-13; 2000: 96-99; Thomas 2004a: 238; 2004b: 31). Conform lui Julian Thomas, prin credința că viețile oamenilor pot fi pe deplin integrate în schemele noastre

conceptuale, nu învățăm nimic din trecut, ci doar îl organizăm; mai mult decât atât, acest mod de totalizare este strâns legat de totalitarism, deoarece dacă organizăm viețile oamenilor din trecut după schemele noastre conceptuale, vom găsi acceptabil să tratăm viețile oamenilor din prezent în aceeași manieră (Thomas 2004a: 238; 2004b: 31).

În consecință, arheologii trebuie să respecte alteritatea vieților oamenilor din trecut, să fie sensibili, să intre în dialog cu *Celălalt* și nu să-i încarcereze în discursuri proclamate „obiective”, „științifice”. Așa cum menționează Axel Honneth (2008: 62–63), „*Our recognition of the individuality of other persons demands that we perceive objects in the particularity of all those aspects that they attach to these objects in their respective views of them*”. În caz contrar, atitudinea arheologilor față de ființele umane din trecut, analog cu atitudinea față de oamenii din prezent, poate fi catalogată drept o „insultă” sau „degradare”, ca să folosesc doi dintre termenii discutați de Honneth (1992).

Cercetarea (e)neoliticului în România: de la empirism la empirism

„Fondatorii” arheologiei moderne românești (mulți dintre ei educați în Germania interbelică) au promovat ideea conform căreia datoria cercetătorului este ca mai întâi să organizeze din punct de vedere cultural și cronologic descoperirile, cu ajutorul unor metode obiective, și abia după aceea să le interpreteze (e.g. Nestor 1937: 155–156). Prin relația de tip maestru-discipol, empirismul arheologiei germane interbelice a fost perpetuat până în prezent:

„Il a transmis [Petrescu-Dîmbovița] à ses élèves et collaborateurs plusieurs valeurs de l'archéologie préhistorique allemande (héritées de ses maîtres, I. Andrieșescu et I. Nestor, formés en Allemagne, près de Hubert Schmidt, respectivement, Gero von Merhart), comme la rigueur de la méthode, l'exigence de la précision des observations sur le terrain et de leur enregistrement adéquate – la condition préalable d'une correcte interprétation historique ultérieure.” (László 2000: 3)

Treptat, această filozofie de cercetare a dus la definirea a numeroase „culturi arheologice”, după cum deja am amintit.

În lucrările referitoare la perioada (e)neolitică, am observat că sunt utilizate două tipuri de narațiuni care (adesea) coexistă chiar în cadrul aceluiași text. În primul tip de narațiune limbajul folosit este unul împrumutat din biologie: „culturile arheologice” se nasc, trăiesc, ajung la maturitate, se combină cu alte „culturi”, dau naștere unor noi „culturi” și se sting, fie de moarte naturală, fie moartea le este provocată de alte „culturi”. În cel de-al doilea tip de narațiune „culturile arheologice” joacă pe scena preistoriei rolul pe care națiunile îl joacă pe scena istoriei: realități sociopolitice specifice modernității sunt proiectate

în trecut. Faptul că arheologii români privesc o „cultură arheologică” asemenea unei națiuni moderne în spatele căreia se află un grup etnic este dovedit de folosirea frecventă a unor exprimări de tipul „etno-cultural”, „purtătorii culturii X”, „populațiile X”, „oamenii X” *etc.* Literatura dedicată (e)neoliticului abundă de „stări conflictuale” între diverse „culturi arheologice”, cum sunt cele dintre Starčevo-Criș și Schela Cladovei (*e.g.* Mogoșanu 1978: 348-349), dintre Vinča și Starčevo-Criș (*e.g.* Ursulescu 1998: 75-76; Luca 2006: 30-31), dintre Ceramica Liniară, pe de o parte, și Dudești, Vinča și Lumea Nouă-Cheile Turzii, pe de altă parte (*e.g.* Ursulescu 1998: 82; Luca 2006: 34), dintre Boian și Vădastra (*e.g.* Nica și Ciucă 1989: 35 și 41; Comșa 1998-2000: 303), dintre Petrești și Turdaș (*e.g.* Drașovean 1996: 99), dintre „grupele” eneolitice locale și comunitățile stepice (*e.g.* Roman 1973; 1981) *etc.* În cadrul acestor conflicte, unele „culturi arheologice” „penetreză”/„pătrund cu forța” în teritoriile altora, ca urmare a unui proces de „extindere a teritoriului”/„expansiune teritorială”, și le „dislocă”, „asimilează” sau chiar le „provoacă încetarea evoluției”. Confruntările au avut „sortii de izbândă schimbători”, motiv pentru care unele „culturi” „nu au pierdut atât teren” ca altele. Există și un caz când, „din motive de forță majoră” („încercarea de dominare” din partea unei „culturi”), mai multe „culturi” se unesc și formează un „complex cultural”. Unii autori utilizează termeni cu o mare încărcătură dramatică: impactul pe care migrația unei „culturi” l-ar fi avut asupra altei „culturi” este descris drept un adevărat „șoc” (*e.g.* Roman 1973: 74; Lazarovici 1987: 33). Proiectarea în trecut a imaginii statului-națiune merge până într-acolo încât unii autori se referă și la limba vorbită de „purtătorii unei culturi”. Spre exemplu, pentru Eugen Comșa „Este evident că *unitatea lingvistică* inițială a purtătorilor culturii Boian a început să se fărâmițeze odată cu răspândirea comunităților din faza Giulești înspre sud-estul Transilvaniei și vestul Moldovei” (Comșa 1974: 51; sublinierea mea). Nu lipsesc nici afirmațiile cu conotații rasiste: „Cele mai *curate* materiale Vinča A din Transilvania sunt la orizont A2/A3 în descoperirile de la Balomir” (Maxim 1999: 64; sublinierea mea). Același tip de exprimare și în altă parte: „credem că locuința B6/1985 de la Liubcova-Ornița are materialele arheologice cele mai *curate* pentru a ilustra faza A1 a culturii Vinča la linia Dunării” (Luca 1998: 98; sublinierea în original). Am întâlnit chiar și afirmații de tip colonialist, spre exemplu la Zoia Maxim, care descrie „neolitizarea” ca pe un proces de civilizare a comunităților locale mezolitice: „pe teritoriul transilvănean existau comunități tardenoasiene care au fost «civilizați» [*sic!*] din aproape în aproape la fiecare nou impuls” (Maxim 1999: 27). Chiar dacă pune termenul între ghilimele, ideea rămâne aceeași. Similar, N. Ursulescu vorbește despre

„superioritatea culturală” a comunităților neolitice de origine sudică față de cele central-europene, din „combinarea” cărora ar fi rezultat unele „culturi” sau „grupe culturale” (Ursulescu 1993: 18). Același autor afirmă că „în raporturile cu populațiile învecinate, cucutenienii s-au aflat în postura de reprezentanți ai unei civilizații superioare, fiind transmițătorii unor elemente de cultură materială și spirituală, receptate de triburile din jur” (Ursulescu 2007b: 12). Un ultim exemplu, dintre multe altele, de logică totalizantă este lucrarea despre necropola neolitică de la Cernica (Comșa și Cantacuzino 2001): rezultatul final al analizei celor peste 300 de morminte se reduce la schimbarea încadrării „culturale”; necropola nu mai este atribuită „purtătorilor culturii Boian” din faza Bolintineanu, ci „purtătorilor culturii Dudești” din faza Cernica!

După 1989, unul dintre exemplele cel mai des menționate în contrapondere cu arheologia cultural-istorică este cel al săpăturilor româno-franceze din tell-ul (e)neolitic de la Hârșova, începute în 1993 (e.g. Anghelinu 2003: 271-274). Tehnica de săpătură și înregistrare utilizate aici sunt prezentate drept o ruptură radicală de maniera de cercetare tradițională, o adevărată revoluție metodologică. Prin cei școliți la Hârșova*, metoda a fost exportată și pe alte șantiere, cum sunt cele de la Bucșani (Marinescu-Bîlcu *et al.* 1996-1998), Bordușani (Marinescu-Bîlcu *et al.* 1997; Popovici 2003), Luncavița (Micu și Maille 2001; 2006), Poduri (Monah *et al.* 2003). Deși nu neg meritele acestui proiect, am o serie de obiecții, motiv pentru care reproduc mai jos următorul fragment:

„Din punct de vedere al filozofiei de cercetare, demersul de aici constituie nu o negare a empirismului, ci o întoarcere deliberată la el, prin limitarea ingerințelor subiective și a remarcilor calitative. Ele nu dispar: descrierea fiecărei unități stratigrafice depinde de săpător și, în ciuda criteriilor diagnostice ferme și standardizate, ea poate varia. Cu toate acestea, metoda constituie, probabil, o limită superioară la care se poate ajunge în eliminarea subiectivității.

Pe de altă parte, înțelegerea contextului de o manieră pozitivă presupune ignorarea eventualelor similarități cu situații provenind din alte situri, aparținând aceleiași culturi. Acest efort de purificare a datelor arheologice de reflexele subiective permite o înțelegere lucidă a contextului și asigură un cadru solid pentru efortul de interpretare. Altfel spus, colectivul de aici refuză, în principiu, să creadă că *știe* ceva despre «regulile culturale» supuse studiului: cunoașterea situațiilor asemănătoare (din alte tell-uri, de exemplu) nu are relevanță în aplicarea consecventă a metodei de săpătură.” (Anghelinu 2003: 272-273; sublinierea în original)

* Cu excepția Silviei Marinescu-Bîlcu.

Diferența față de arheologia cultural-istorică este considerată a fi „semnificativă și din punctul de vedere al obiectivelor de cercetare: ele se circumscriu amenajării și utilizării spațiului și paleoeconomiei”. Ni se mai spune că „Metoda nu survine decât ca un mijloc natural de atingere a acestor obiective [...]” (*ibid.*: 273).

Din punctul meu de vedere, întoarcerea deliberată la empirism este nocivă. Este o diferență între a fi empiric și a fi empirist: cei doi termeni nu trebuie confunziți (vezi Tilley 1989a: 112). Una este să fii empiric în dorința de a ține cont de toate aspectele datelor arheologice și asocierile contextuale, și alta este să fii empirist, adică să crezi că prin aplicarea unor metode științifice, datele arheologice vor „vorbi” de la sine. Situațiile întâlnite în săpătură nu arată singure ce metodă de cercetate trebuie utilizată: maniera în care sunt cercetate și interpretate contextele arheologice depinde de pregătirea, experiența, cunoștințele și întrebările pe care și le pune arheologul, iar întrebările și interpretările se modifică în funcție de datele din teren – relația între teorie și practică este una dialectică (*e.g.* Tilley 1989b; Bender *et al.* 1997; Hodder 1999: 80-104; 2000; 2003; Lucas 2000; Berggren și Hodder 2003; Thomas 2004a: 243-247). A ignora deliberat situațiile contextuale din alte tell-uri este un fals obiectivism. Contextele întâlnite în alte tell-uri și interpretările propuse pentru acestea sunt importante, nu pentru a stabili analogii formale și nici pentru a le aplica ca pe o rețetă, ci ca stimuli pentru gândire.

Pentru a ilustra unde duce întoarcerea deliberată la empirism în cazul săpăturilor de la Hârșova, voi prezenta foarte pe scurt unul dintre rapoartele publicate (Popovici *et al.* 1998-2000). În urma cercetărilor efectuate, autorii afirmă că au identificat depuneri cu caracter menajer, bine delimitate în spațiu și ca funcționalitate. Aceste complexe au fost botezate „zone menajere”. Conform autorilor, ele ar reflecta activitățile umane ce le-au dat naștere. Una dintre aceste „zone menajere” (Complexul 521) a fost cercetată în detaliu din punct de vedere tipologic (doar materialul litic), sedimentologic, arheozoologic, carpologic, palinologic și antracologic. Suprafața Complexului 521 este de circa 55 m² și se înscrie în perimetrul unei construcții abandonate și demolate, pe care o acoperă. Pe baza rezultatelor obținute, autorii consideră că numărul mare de resturi menajere (circa 10 tone) ar proveni probabil de la locuitorii a patru case și s-ar fi acumulat în decursul unei perioade de 12-18 luni, ce a cuprins, mai mult sau mai puțin, două perioade calde și o perioadă rece în întregime. Cercetarea detaliată a Complexului 521 ar fi dus la o mai bună înțelegere a

evoluției comunității Gumelnița de la Hârșova în context paleoeconomic. Fiind interesați în chip special de problemele de paleoeconomie, semnatarii capitoului de concluzii utilizează o serie de exprimări precum „gestionarea resurselor alimentare” sau „comportament oportunist”. Mediul este privit doar ca o resursă aflată la dispoziția comunității eneolitice de la Hârșova pentru a fi exploatată. Această perspectivă spune mai multe despre societatea neoliberală din România de astăzi, decât despre viața oamenilor din trecut. Asupra locuitorilor tell-ului (e)neolitic de la Hârșova se proiectează o logică specifică prezentului, neținându-se cont de faptul că noțiunile de „gunoi” sau „deșeuri” (ca să nu mai vorbesc de cea de „igienă”), așa cum le înțelegem noi astăzi, sunt produse ale modernității (vezi Chapman 2000). Totodată, datorită demersului funcționalist, autorii concluziilor din raportul de săpătură menționat mai sus construiesc despre locuitorii tell-ului de la Hârșova o imagine exotică. Oasele umane descoperite în Complexul 521 printre „resturile menajere” au fost considerate ca reprezentând, probabil, o dovadă a practicării canibalismului de către populațiile gumelnițene! Critica adusă de Colin Richards interpretărilor funcționaliste se potrivește și în cazul de față:

„Despite an acknowledgement by archaeologists that Neolithic societies constitute totally alien entities, there remains a tendency in interpretation towards ideas of «common sense» and «practicality». Often, however, it is forgotten that such conceptions are contingent and therefore «alien» to the society under investigation.” (Richards 1996: 171)

Că directorul român al proiectului privește oamenii din trecut prin lentilele prezentului reiese dintr-un alt text, care se referă de asemenea la săpăturile de la Hârșova: „Pentru a realiza construcțiile [...], locuitorii tell-ului au utilizat, într-o manieră rațională, materialele disponibile în apropiere” (Popovici și Rialland 1996: 28; sublinierea mea) Atunci de ce se mai sapă dacă trecutul nu este folosit la altceva decât la confirmarea prezentului?

Cultura materială (e)neolitică ca propagandă: de la România Mare la Uniunea Europeană

Agenda politică a cercetării preistorice din România reiese limpede încă din prima lucrare de sinteză dedicată (e)neoliticului și apărută înainte de Primul Război Mondial, după cum se poate observa din următorul citat:

„Arheologia preistorică, cu mijloace de cunoaștere de o bogăție și temeinicie repetat dovedite, e menită să prefacă în întregime și pe baze de știință pozitivă,

– începuturile tuturor națiilor; pentru noi, cu sărăcia fatală a izvoarelor scrise, ea poate însemna adevărată revelație. Fiindcă un lucru e mai presus de îndoială: dacă originea poporului roman e legată de teritoriul colonizării romane, cultura lui nu începe dela August și Traian. Astfel problema băștinașilor e începutul istoriei românești și arheologia preistorică, cel mai prețios auxiliar de cunoaștere.” (Andrieșescu 1912: vii)

Exact descoperirea vechimii originii națiunii române, importanța și semnificația istoriei vechi a României în context universal și sud-est european sunt scopurile urmărite chiar de primul program de cercetare sistematică a pre- și protoistoriei, inițiat de V. Pârvan după 1922 (Ștefan 1982: 304; 1984: 137-138). Acum au loc primele săpături sistematice într-o serie de situri (e)neolitice. Obiectivele urmărite de V. Pârvan au fost preluate și de cei care i-au urmat. Astfel, I. Nestor afirma în 1933:

„Pre- și Protoistoria au din punct de vedere social-politic covârșitoarea importanță [...] că adâncesc în sufletele și spiritele cetățenilor actualei configurații politice care se numește România Mare în chip palpabil conștiința unui trecut adânc înfipt în timp. [...] Conștiința cât mai *reală* a trecutului cât mai îndepărtat este cel mai solid suport al sentimentului național și al coeziunii naționale.” (Nestor 1988 [1933]: 278-279; sublinierea în original)

Aceeași idee o întâlnim și într-un text publicat de D. Berciu în 1938:

„Pentru istoria noastră națională, preistoria rămâne singurul mijloc de a urmări și dovedi sufletul nostru multimilenar, filiația și descendența din îndepărtații strămoși, creatori ai străvechilor civilizații de pe un teritoriu mult mai cuprinzător decât al României de astăzi. Numai așa vom înțelege și vom prețui mai mult ceea ce ni s-a transmis din ființa fizică și spirituală a înaintașilor, iar patriotismul [...] va spori în *intensitate și calitate*. Cunoașterea și valorificarea trecutului nostru – care începe odată cu înfripirea celei dintâi umanități din Dacia și Europa sud-estică –, trebuie să fie o datorie, iar iubirea față de acest trecut și față de precursori să devină un crez al generațiilor de azi și de mâine [...]” (Berciu 1938: 31-32; sublinierea în original)

În urma pactului Ribbentrop-Molotov din 1939, Uniunea Sovietică a anexat în 1940 partea estică a provinciei românești Moldova (Basarabia – teritoriul dintre Prut și Nistru) și nordul Bucovinei; ulterior, România a aderat la Axă și a acceptat participarea la invadarea Uniunii Sovietice în vederea eliberării Basarabiei și Bucovinei (1941). În acest context, materialele arheologice, inclusiv cele (e)neolitice, au fost aduse tot de D. Berciu în sprijinul

condamnării ocupației sovietice și justificării acțiunilor necesare recuperării teritoriului pierdut, după cum reiese dintr-un text publicat într-o revistă editată de bine-cunoscutul istoric Nicolae Iorga (republicată în Berciu 1993: 3-25). În ceea ce privește (e)neoliticul, „civilizația cu ceramică pictată” (Cucuteni-Tripolie) a fost invocată ca dovadă de necontestat a legitimității apartenenței la România, nu numai a teritoriului dintre Prut și Nistru, dar și a teritoriilor transnistriene (*ibid.*: 7-12). Această civilizație este considerată a fi o „mare unitate culturală și etnică” (*ibid.*: 8), „cea mai înaltă manifestare din Europa străveche în întregime” (*ibid.*: 11). Creatorii „civilizației cu ceramică pictată” sunt descriși drept „cei mai înstăriți din toată Europa preistorică, exceptând, evident, lumea mediteraneană, care trecuse la o civilizație superioară, urbană” (*ibid.*: 11). Faptul că „civilizația cu ceramică pictată” se întindea de la Carpații Răsăriteni până la Nipru, adică dincolo de hotarele estice ale României Mari, nu a constituit o problemă, deoarece „obârșia ceramicii pictate este în cuprinsul Daciei neolitice, ea fiind deci o creație autohtonă” (*ibid.*: 12). Răspândirea geografică a ceramicii pictate până la Nipru este interpretată în felul următor:

„oamenii ceramicii pictate s-au răspândit repede spre Răsărit, ocupând Moldova, Basarabia și Bucovina, iar în vremuri de prosperitate ei au *colonizat ținuturile transnistrene, până la Nipru, în căutarea unor terenuri mai bune și libere. Această mișcare colonizatoare a adus, pentru prima dată în regiunile ocupate, binefacerile unei civilizații stabile și strălucitoare. După datele arheologice cunoscute până în prezent, se pare că aceasta este cea dintâi civilizație neoneolitică întâlnită în ținuturile amintite. În felul acesta, temeiurile unei vieți organizate nu numai în Basarabia și Bucovina, dar și în toată întinderea de la Nistru la vechiul Borysthenes (Nipru), au fost puse acum 4500 de ani de îndepărtării noastre strămoși din Carpați, Pre-Tracii, de la care, cu toate vicisitudinile unei istorii mereu zbuciumate, un fir neîntrerupt de viață duce până în zilele noastre.*” (*ibid.*: 12; sublinierea în original)

Astfel, D. Berciu argumentează arheologic că Basarabia și Bucovina „de mii de ani ne-au aparținut în ceea ce privește majoritatea etnică și cultura”, că avem de a face cu „o tradiție de *sfințire*, de *civilizare* a pământului basarabean și transnistrean”, sau altfel spus, cu „o continuă strădanie de a răspândi lumina civilizației din vatra carpatică spre răsărit, cât mai departe spre răsărit” (*ibid.*: 23; sublinierea în original). Acest mesaj revine obsesiv: „Strajă la porțile răsăritene ale Europei străvechi, dar și creatori și răspânditori de cultură specific europeană, – și îndeosebi sud-est europeană –, așa au

fost înaintașii noștri din vremuri preistorice” (*ibid.*: 23-24). În felul acesta se încearcă legitimarea anexării unor teritorii dincolo de granițele României Mari (participând la operațiunea *Barbarossa*, România a alipit pentru o vreme nu numai teritoriile ce-i aparținuseră – Basarabia și Bucovina de nord –, dar și teritoriul dintre Nistru și Bug, ce nu făcuse vreodată parte nici din statul medieval Moldova, nici din România Mare): D. Berciu afirmă că românii nu se pot simți străini dincolo de Nistru

„fiindcă opera de civilizare a meleagurilor transnistriene aparține elementului românesc, rămas acolo, statornic, înfipt în pământ, [...] iar sămânța unei civilizații stabile, așa cum o cunoaște pentru prima dată umanitatea preistorică, a fost semănată încă de acum patru milenii și jumătate de către neamurile pre-tracice de pe plaiurile Moldovei.” (*ibid.*: 24; sublinierea în original)

În perioada comunismului-stalinist, obiectivul esențial al cercetării arheologice rămâne același ca în perioada de dinainte de cel de-al Doilea Război Mondial:

„Ce sarcini ne punem noi?”

Ne punem ca sarcină să lămurim dezvoltarea societății omenești, din vremurile cele mai îndepărtate până astăzi. Până acum istoricii regimului burghezo-moșieresc nu căutau să facă acest lucru, pentru că țara noastră era aservită imperialismului străin și nu era în interesul imperialiștilor din afara țării și a claselor exploatoare din țară, ca istoria poporului, ca lupta lui să fie cunoscută. Studiind dezvoltarea societății omenești pe teritoriul R.P.R. din vremurile cele mai îndepărtate, urmărim să arătăm că poporul acesta are o istorie de mii și mii de ani, care nu a fost studiată până astăzi, pe care noi am început s’o studiem, pentru a arăta munca, frământările și lupta acestui popor în făurirea istoriei sale. Ne străduim să cunoaștem, pe calea științei, istoria milenară a poporului de pe teritoriul Republicii Populare Române. Către acest obiectiv de studiu ne îndreaptă patriotismul, principiul internaționalismului proletar, concepția clasei muncitoare. Clasa muncitoare ne învață că trebuie să fim pătrunși de dragostea de popor. A avea dragoste pentru popor înseamnă a studia și explica truda și lupta poporului de-a lungul vremurilor, trăgând învățături pentru lupta ce se dă astăzi.” (Roller 1950: 156)

Sub regimul Ceaușescu (perioada național-stalinistă), discursul naționalist promovat în perioada interbelică este revalorificat, dovadă în acest sens fiind, spre exemplu, republicarea în 1988 a textului lui I. Nestor din 1933, într-o revistă a Academiei Române, în cadrul unei secțiuni intitulată „Restituiri” (Nestor 1988 [1933]).

Din perioada interbelică și până astăzi, imaginea promovată de discursurile referitoare la pre- și protoistorie (e.g. Nestor 1932; Berciu 1966; 1968; Petrescu-Dîmbovița 1978; Dumitrescu și Vulpe 1988; Ursulescu 1993; 1998; Luca 2006), este aceea a unei succesiuni de „culturi arheologice” prin intermediul cărora – explicit sau implicit – originile națiunii române sunt împinse cât mai adânc în trecut. Din acest motiv, rezultatele demersului cultural-istoric al arheologilor români au fost ușor de manipulat în scopuri politice naționaliste. Dovadă în acest sens este o sinteză privind (e)neoliticul din România, inclusă în primul volum al noului *Tratat de istorie a românilor* al cărui subtitlu sugestiv este *Moștenirea timpurilor îndepărtate* (Petrescu-Dîmbovița și Vulpe 2001). De asemenea, este relevant faptul că hărțile folosite pentru a ilustra distribuția siturilor (e)neolitice redau zona de la Dunăre și Marea Neagră până la Tisa și Nistru, ce reprezintă extinderea geografică a României Mari ideale. Tratatul a fost publicat din inițiativa și sub egida Academiei Române, considerată a fi cel mai înalt for de cultură din țară. Așa cum foarte convingător arată Gheorghe Alexandru Niculescu într-o analiză critică a primelor trei volume, noua sinteză privind istoria românilor, investită cu maximă autoritate de către Academia Română, este de fapt o comandă politică al cărei conținut și mesaj sunt profund naționaliste:

„The low quality of the interpretation stems mostly from the subordination of archaeological knowledge to political goals: many interpretations are not meant to lead to a better understanding of the past, nor are they made for colleagues to read and critique. Rather, they are for politicians to appreciate and reward, based on their interests and their common knowledge. Such constructions are not evaluated against validity criteria made by the archaeologist, but are matched to the perceived imperatives of the political present, with the «national interest» to which normative, ritualised discourses about the nation, disguised in professional knowledge about the past, are offered.” (Niculescu 2004-2005: 123)

Extrem de periculos este faptul că așa-zisele reconstituiri produse de arheologi sunt transformate în cultură legitimă și, în consecință, au un impact major în afara disciplinei. În mediul liceal, până la apariția sistemului manualelor alternative, imaginea „continuității” din preistorie și până în prezent a fost diseminată prin intermediul manualului de istorie a românilor de clasa a XII-a, moștenire a perioadei naționalist-comuniste. Post 2001, în contextul în care chiar președintele Secției de Științe Istorice și Arheologie a Academiei Române vorbește despre „necesitățile educației naționale” (Berindei citat în Niculescu 2004-2005: 100; sublinierea în original), același scenariu

este diseminat datorită noului tratat de istorie a românilor, devenit un facil instrument de lucru atât în mediul liceal, cât și în cel universitar.¹

Atât înainte, cât și după 1989, mesajul vechimii poporului român a fost promovat și prin intermediul expozițiilor. Spre exemplu, sub regimul Ceaușescu, rolul principal în prezentarea trecutului este atribuit unei noi instituții, înființată special cu acest scop – Muzeul de Istorie al Republicii Socialiste România (1972)*; imaginea oferită vizitatorilor este aceea a unei continuități neîntrerupte din „epoca paleolitică” până la „epoca de aur” a lui Ceaușescu (e.g. *Schiță tematică* 1970). Elementul central ce stă la baza expozițiilor arheologice din muzeele românești este noțiunea de „cultură arheologică”: expozițiile arată fie ca o succesiune de „culturi arheologice”, fie sunt dedicate unei „culturi” sau „civilizații” anume. În anii 1990, unele muzee s-au „specializat” mai cu seamă în studierea și expunerea materialelor unei singure „civilizații”, cum sunt cele de la Piatra Neamț (Cucuteni) sau Oltenița (Gumelnița).

În urma schimbărilor politice de după 1989, alături de discursul naționalist, își face apariția o nouă orientare; așa cum arată A. Vulpe, „apar tendințe de a accentua valorile zise europene, reale sau imaginare, fenomen ce se conjugă cu interesul aderării la UE [...]” (Vulpe 1999-2000: 15). Acest lucru se poate observa foarte bine în cazul expozițiilor. O serie de materiale descoperite în tell-ul de la Hârșova au fost incluse într-o expoziție româno-franceză itinerantă ce a călătorit între 1996 și 1997 prin mai multe orașe din România și din Franța (Popovici și Riolland 1996). Care este scopul acestei expoziții ne spune chiar directorul de atunci al Muzeului Național de Istorie a României, sub egida căruia s-au desfășurat și continuă să se desfășoare săpăturile arheologice:

„Expoziția prezentată acum este o formă mai largă de integrare culturală a rezultatelor cercetării. În intenția organizatorilor ei, trebuie să contribuie la identitatea culturală europeană nu numai a cercetătorilor de la Hârșova – români

¹ Conform lui Alexandru Vulpe (com. pers., București), unul dintre coordonatorii primului volum, „Tratatul» a fost conceput (cel puțin volumul I) în primul rând ca instrument de lucru pentru o informație cât mai completă a datelor actuale în preistoria și protoistoria României. Acesta a fost primul scop. Restul este de judecat în funcție de autorii implicați”.

* În varianta în limba engleză a acestui text (la p. 202), numele Muzeului de Istorie al Republicii Socialiste România a fost greșit trecut ca „Muzeul Național de Istorie a României” – de fapt, numele de după 1990 al instituției; de asemenea, era în mod eronat menționat ca moment al înființării instituției anul 1970.

și francezi deopotrivă – ci și la o înțelegere, la o resimțire, mai largă și mai complexă, a acestei identități de către toți cei care o vor vizita.” (Florescu 1996: 2)

Iată ce ne spune și directoarea de patrimoniu din partea Franței:

„Prezentând, pe baza rezultatelor obținute pe tell, o scurtă trecere în revistă a vieții cotidiene pe malul Dunării acum aproape 6500 ani, această expoziție permite, înainte de toate, descoperirea originilor îndepărtate ale unei istorii comune, fruct al experienței câștigate și transmise de către sute de milioane de oameni, care constituie trăsătura comună a Europei întregi.” (Saint Pulgent 1996: 5)

Exemplele de mai sus nu sunt niște cazuri izolate. Unul dintre cele mai bine realizate cataloage de expoziție este cel despre „cultura Cucuteni”, publicat în 1997 sub egida Ministerului Român al Culturii, Academiei Române și Ministerului Elen al Culturii (Mantu *et al.* 1997). Titlul acestui catalog este elocvent: *Cucuteni. The last great chalcolithic civilization of Europe*. Nu întâmplător volumul debutează cu un motto ales dintr-o lucrare publicată de Marija Gimbutas („*Cucuteni is one of the best explored and richest cultures of Old Europe, a true civilization in the best meaning of the word*”), cu toate că noțiunea de „*Old Europe*”, așa cum a fost definită de M. Gimbutas, are conotații politice (vezi Chapman 1998). Există două texte introductive semnate de miniștrii culturii din România și Grecia, ambele la fel de sugestive din punctul meu de vedere:

„*This exhibition is highly illustrative of the culture of Old Europe. I am certain that today's visitors will experience a culture shock on witnessing the artistic horizon of their remote ancestors. Consequently, I am certain that this exhibition is a welcome attempt to present a brilliant culture of Old Europe in the 1997 capital of European culture, Thessaloniki.*” (Caramitru 1997: 11)

„*Through this exhibition, Thessaloniki acts as a gate by way of which this great civilization, which flourished both inside and outside the borders of modern Romania, will become more widely known to the Greek public, and also a gate through which Europe will become acquainted with another step in the historical progress of mankind.*” (Venizelos 1997: 11)

Nu cred că este lipsit de importanță faptul că textele din care am selectat fragmentele de mai sus au fost alcătuite în contextul eforturilor susținute depuse de politicienii români în vederea aderării României la Uniunea Europeană

(guvernarea Emil Constantinescu). Din această perspectivă, noțiunile de „*Old Europe*” și „civilizație Cucuteni” sunt investite cu noi semnificații (politice). „Civilizația Cucuteni” nu mai contribuie la exacerbarea identității naționale în opoziție cu alte națiuni, ci la ilustrarea contribuției culturale a României la identitatea culturală comună europeană. Mesajul, așa cum îl interpretez eu, este următorul: dacă din punct de vedere sociopolitic România mai are de parcurs un drum lung pentru a fi acceptată în Uniunea Europeană, din punct de vedere cultural ea este deja integrată. Trecutul este adus în sprijinul unui proiect politic prezent sau cum spunea poetul Mihai Eminescu, „La trecutu-ți mare, mare viitor”.

Același tip de mesaj îl întâlnim și în cazul altor expoziții și proiecte. Spre exemplu, proiectul româno-britanic *Southern Romania Archaeological Project* a fost inclus (în anul 2002) de către reprezentantul părții române în cadrul unui proiect mai mare, al cărui titlu sugestiv și corect din punct de vedere politic este *Începuturile civilizației europene. Neo-eneoliticul la Dunărea de Jos* (Andreescu 2003; 2004; 2005; 2006; 2007; 2008):

„Obiectivul principal îl constituie studierea complexelor fenomene culturale petrecute în sud-estul Europei începând cu mileniul VII BC, fenomene care vor duce la apariția societății neolitice. Caracteristicile noii societăți, sedentarizarea, economia productivă, viața spirituală, arhitectura vor sta la baza tuturor societăților care se vor succeda pe continentul european.” (Andreescu 2007: 399)

De asemenea, proiectul a fost promovat și prin câteva expoziții (Andreescu 2008: 333)

Odată cu acceptarea României în Uniunea Europeană (la 1 ianuarie 2007), unii dintre arheologii români s-au pus, din nou, în slujba unei „mari idei”. Împreună cu parteneri din Elveția, au pus bazele unei noi expoziții intitulate *Meister der Steinzeitkunst. Frühe Kulturen aus Rumänien/A l'aube de l'Europe. Les grandes cultures néolithiques de Roumanie*. Cei „mai buni din domeniu” (al arheologiei), din întreaga țară, au fost implicați în acest proiect, fiind reprezentate toate regiunile țării (Chrzanovski 2008: 8). În același timp, „*the Romanian elite had adhered to the project en masse*” (*ibid.*: 8). Proiectul a fost pus sub patronajul primului ministru al României, Ministerului de Externe al României și Ministerului Culturii și Cultelor al României. Până acum, proiectul s-a materializat într-un „volum de artă”, dedicat „publicului larg” și publicată cu ocazia expoziției de la Historisches Museum Olten, Elveția (Wullschleger 2008). Avem de a face cu un eveniment major:

„the largest Romanian archaeological exhibition ever held abroad“ și „one of the five major exhibitions of 2008 in the entire world“ (Lazăr Comanescu, în Wullschleger 2008: 68). În opinia mea, „volum de artă”, intitulat *Neolithic art in Romania*, este mai degrabă un volum de propagandă (pentru o selecție de citate relevante, vezi Anexa 2), așa cum se poate observa, de exemplu, din textul de pe contracopertă:

„The territory of present day Romania saw the birth and development of some twenty different cultures: Vinča, Hamangia, Gumelnița, Cucuteni, Cernavodă..., which extended well beyond the original sites, thus significantly contributing to the shaping of European identity.”

Mesajul politic este clar: trebuie bine înțeles că românii au fost „europeni” încă din neolitic, că România și Europa Occidentală au aparținut aceleiași lumi din timpuri preistorice, prin urmare avem o identitate comună. Astfel, se aduce o contribuție arheologică la confirmarea „științifică” a legitimității unui sistem politic din prezent – Uniunea Europeană.

Alături de expozițiile tradiționale încep să apară și expoziții multimedia cum este *O zi din viața unei comunități eneolitice* (Bem 2006) referitoare la tell-ul de la Bucșani și zona înconjurătoare. CD-ul este „un material promoțional realizat numai pentru scopuri culturale și educative” ce „va fi distribuit gratis în muzee, școli primare și gimnaziale, în licee și universități, alte instituții de cultură, indiferent de țară” (Bem și Radu 2006). Expoziția debutează cu integrarea tell-ului de la Bucșani într-o cronologie universală; privitorul este purtat rapid într-o călătorie în timp marcată de momente-cheie: de la dinozauri, domesticirea câinelui, apariția agriculturii, Cucuteni, Bucșani, Stonehenge, Tutankamon, Hristos, Columna lui Traian, Cruciadele, Ștefan cel Mare și până în 1998 A.D., anul începerii săpăturilor. Sugestiv mi se pare faptul că în această cronologie sunt inserate figuri-simbol ale identității naționale (Columna împăratului Traian și domnitorul Moldovei medievale – Ștefan cel Mare), alături de simboluri ale identității religioase (Iisus Hristos). Și această expoziție include referiri la „marile civilizații europene” Cucuteni și Gumelnița – mândria arheologiei (e)neoliticului din România.

După cum reiese din limbajul utilizat de arheologi, există o ierarhie a „culturilor”: nu orice „cultură” poate fi numită „civilizație”. În ceea ce privește perioada (e)neolitică din România, „civilizații” sunt considerate prin excelență două „culturi”, Cucuteni și Gumelnița (vezi titlul unei alte expoziții – *O civilizație necunoscută: Gumelnița*; Marinescu-Bîlcu 2001). În 1999, o serie de

arheologi, nemulțumiți de poziția pe care o ocupă „cultura Boian” în cadrul celorlalte „culturi arheologice” (e)neolitice din România, au organizat o expoziție în dorința de a o ridica de la rangul de „cenușăreasă» a arheologiei preistorice” la cel de „civilizație” (Neagu 1999: 5). Termenul de „civilizație” conține ideea de progres, reprezentând cea mai înaltă treaptă de dezvoltare a unei „culturi” (vezi Cuche 2003: 25-26). Din această perspectivă, utilizarea în prezent a termenului de „civilizație” are, de asemenea, valoare politică. Astfel, „civilizațiile” (e)neolitice se constituie în „dovezi” ale unui trecut glorios și – implicit – în garantul sau promisiunea unui viitor luminos.

Despre grant-uri

Un subiect ce ar fi meritat o atenție specială constă în strategiile de obținere și valorificare a *grant*-urilor, dar mă voi rezuma doar la punctarea câtorva aspecte. La data la care scriu aceste rânduri, în arheologia românească există o adevărată modă a *grant*-urilor. Toată lumea se luptă pentru a obține *grant*-uri. Cauzele sunt multiple: acumularea de puncte obligat-necesare pentru promovarea în ierarhia academică; obținerea unor importante resurse financiare pentru materializarea unui proiect de cercetare; posibilitatea de a utiliza o parte din banii obținuți pentru salarii consistente (fapt extrem de important în condițiile de viață din România); călătorii de studiu în străinătate cu toate cheltuielile acoperite din banii obținuți; achiziționarea unor materiale necesare instituțiilor participante (mai cu seamă tehnică de calcul) *etc.* Pentru a avea șanse de succes cât mai mari, directorii de proiecte ce candidează pentru diverse *grant*-uri, au adoptat un limbaj oportunist. Definitiviu din acest punct de vedere este titlul următorului proiect: *Dimensiunea europeană a civilizației eneolitice de la est de Carpați*, ce afirmă că „eneoliticul din spațiile est-carpatice se impune, prin realizările sale de excepție, drept una din cele mai strălucite civilizații ale preistoriei europene și universale” (Ursulescu 2007b: 5). Merită menționată și folosirea strategică a cuvântului „european” în titlurile primelor două articole cu care debutează volumul publicat ca parte a acestui proiect (Ursulescu 2007a): (1) *Civilizația cucuteniană: argumente ale dimensiunii europene* și (2) *Debutul culturii Cucuteni în arheologia europeană*.

Cuvânt de încheiere: despre etica responsabilității

De multe ori, drept scuză pentru compromisurile față de puterea politică comunistă, se afirmă că arheologii au realizat un demers științific corect și onest, dar care a fost încorsetat și/sau infestat cu referințe obligatorii la „clasicii marxism-leninismului”, în pofida voinței lor. Se spune că „Altfel nu se putea!”.

Conform acestui „argument”, odată eliminată partea politică a unui text, ceea ce rămâne este „analiza științifică” și doar asta contează. În ceea ce mă privește, împărtășesc opinia lui Costica Bradatan (2005: 278/nota 42), conform căreia,

„Placing a well-chosen quotation from Marx or Engels at least in the Introduction to one’s book was a matter not only of placing one’s scholarship within an ideologically orthodox epistemic context, but also of signaling one’s political obedience to the system, and of one’s readiness to accept the current rules of the game. This was a promise to the censors that no problems would be caused.”

Afirmația conform căreia „nu se putea altfel” nu este cătuși de puțin adevărată. Spre exemplu, în anul 1974, Editura Academiei Republicii Socialiste România a publicat două monografii privind epoca neolitică: în introducerea uneia dintre lucrări se menționează aplicarea principiilor marxist-leniniste în cercetarea arheologică, iar în capitolele „Organizarea social-economică” și „Manifestări magico-religioase”, pe cea de a doua și respectiv pe prima pagină, se face trimitere la lucrările lui K. Marx și F. Engels (Comșa 1974: 7, 187, 192); cealaltă lucrare nu conține niciun fel de referințe la „clasici” (Marinescu-Bîlcu 1974). Asemenea acestui din urmă caz, unii arheologi își fac un titlu de glorie din adoptarea unui stil pur descriptiv și aparent nemanipulabil prin care, cred ei, au evitat colaborarea cu regimul comunist. Post 1989, ca reacție la presiunea ideologică anterioară – „sindromul Engels” (Jacobs 2000) –, s-a întreprins o nouă legitimare a empirismului. Compromisurile față de noua ideologie importată din Uniunea Europeană sunt justificate prin nevoia de a obține, în condițiile retragerii statului din susținerea cercetării, mult doritele resurse financiare necesare continuării unei „cercetări științifice”. Se dă de înțeles că, lăsând la o parte eventualele compromisuri, demersul arheologilor este „științific” și „neutru”.

În ciuda prezentării practicii arheologice ca fiind „științifică” și „neutră”, rezultatele arheologiei empiriste au fost și continuă să fie utile ideologiilor dominante, fie că este vorba de naționalism (cel interbelic, cel comunist din perioada Ceaușescu sau cel de după 1989), fie de neoliberalism. Cauzele acestei colaborări (nedorite de unii arheologi), rezidă chiar în filosofia pozitivist-empiristă ce stă la baza arheologiei românești. Produsele unei arheologii non-critice în concepție (ce refuză cu obstinție discutarea contextului sociopolitic în care iau naștere fundamentele teoretice ale metodelor și practicii, și în care arheologul își desfășoară activitatea), vor fi întotdeauna pe placul puterii politice deoarece „nu deranjează” și în plus îi conferă prestigiu și legitimitate.

Fiind extrem de convenabilă sferei politice, această atitudine a fost/este răsplătită prin acordarea de premii, (e.g. „Vasile Pârvan”, „Nicolae Bălcescu”, premii ale Ministerului Culturii și Cultelor), decorații (e.g. „Meritul Științific”, „Steaua Republicii” etc.), finanțări sau funcții publice.

Afirmația lui Daniel Barbu conform căreia „intelectualii români nu sunt critici față de putere decât atunci când [...] instituția opoziției este tolerată, cu mai multă sau mai puțină îngăduință” și „nu acceptă să fie în opoziție decât din dorința de a ajunge cât mai repede la putere” (Barbu 2004: 118) este valabilă și în cazul arheologilor români. De fapt, compromisurile față de puterea politică nu sunt un „rău necesar” așa cum vor să ne facă să credem unii dintre ei, ci o strategie în vederea obținerii și asigurării unei poziții privilegiate în ierarhia academică din care decurg o serie întreagă de avantaje, inclusiv de ordin material. În acest scop sunt utilizați termeni precum „științific”, „inter- sau pluridisciplinar”, „complexitate” etc. Mai mult decât atât, „discursul științific” justifică proiectele politice. Indiferent de regimurile politice, logica acestui discurs nu s-a schimbat, el rămâne naționalist în esență: oamenii din trecut sunt reduși de către arheologi fie la statutul de „strămoși”, exemple ale glorioasei și multi-milenare istorii a poporului român, fie la cel de „primii europeni”. Avem de a face cu o obsesie a originilor. Atât cei care continuă tradiția școlii cultural-istorice, cât și promotorii programului de la Hârșova anihilează alteritatea *Celuilalt* și impun o imagine a modernității. Pentru primii, oamenii din trecut sunt subsumați unei „culturi arheologice” ce are caracteristicile unei națiuni-stat, sunt personaj colectiv în cadrul unor narațiuni istorice. Pentru cei de-al doilea, „primii europeni” sunt „ca noi”, iar valorile neoliberale sunt eterne, există încă din neolitic: așa cum oamenii din prezent trebuie să fie „eficienți”, să se „adapteze” ușor greutateilor (e.g. să-și schimbe des slujbele), tot așa, oamenii preistorici sunt „practici”, au un „comportament economic oportunist”, își „gestionează” resursele alimentare și se „adaptează” condițiilor de mediu. Alături de diferite forme de naționalism (național-socialism, național-comunism), Europa se pregătește să experimenteze un discurs naționalist-liberal, la emiterea căruia arheologia din România, beneficiind de vasta experiență de slujitoare a unor „Mari Idei”, se poate mândri că a contribuit.

În concluzie, orice demers, inclusiv al meu, este vrând-nevrând politic. Principala problemă constă în faptul că mulți arheologi români nu vor să recunoască acest lucru. Arheologii nu trebuie să se ascundă în spatele unei false neutralități oferite de un demers „științific”, ci trebuie să-și stabilească agenda politică a propriei lor munci, deoarece, în caz contrar, alții o vor face

pentru ei (Kristiansen 1993: 3). O lecție ce trebuie învățată din experiența comunistă este aceea că „rezistența «prin cultură» , rezistența în interiorul «propriei minți» poate echivala, în ultimă instanță, cu o formă aproape patologică de autism etic” (Barbu 2004: 63). Arheologii trebuie să fie reflexivi față de propriul demers și să critice întotdeauna public, orice încercare de manipulare a muncii lor în slujba unei dominații; cu alte cuvinte, arheologii trebuie să apere autonomia câmpului lor:

„The struggle for autonomy is thus, first of all, a struggle against the institutions and agents which, inside the field, introduce dependence upon external economic, political, or religious powers, whether those who subordinate their production to commercial ends or those, such as publicists who, more subtly, make concessions to the law of success, or those who use their privileged connections with external powers (such as the State or the Party, with all their forms of Zhdanovism) in order to impose their domination inside the field.” (Bourdieu 1991: 663)

Mai mult decât atât, așa cum au propus Paloma Gonzalez Marcén și Roberto Risch² (1990: 101),

„It is left to the archaeological community to push its work and aims into a wider context, by which the contradictions and inequalities of the present can be challenged, rather than creating a discipline whose point of view lies only in itself.”

Evident, o astfel de atitudine nu este confortabilă și poate atrage după sine numeroase neplăceri, dar altfel, arheologii ar putea deveni, așa cum s-a întâmplat în timpul dictaturii comuniste, coautori ai unui sistem opresiv.

Mulțumiri

Mulțumesc lui Gheorghe Alexandru Niculescu, Sorin Oanță-Marghitu, Nonei Palincaș, Dorin Sârbu și Tiberiu Vasilescu pentru comentariile, sfaturile și ajutorul oferite pe marginea diferitelor variante ale acestui text. Sunt singurul responsabil pentru conținut.

² Autorii sunt spanioli și nu sud-americani cum greșit am scris în prima versiune a acestui text.

Anexa 1: lista lucrărilor omagiale analizate

- Despre Dumitru Berciu: Morintz 1977; Preda 1987;
- Despre Eugen Comșa: Vulpe 1993;
- Despre Marin Dinu: Ursulescu 2000;
- Despre Vladimir Dumitrescu: Marinescu-Bîlcu 2002;
- Despre Ferenc László: Székely 1973;
- Despre Gheorghe Lazarovici: Opriș 2001;
- Despre Silvia Marinescu-Bîlcu: Neagu 2005;
- Despre Dan Monah: Iconomu 2003;
- Despre Ion Nestor: Teodor 2005a; Petrescu-Dîmbovița 2005; Zaharia 2005; Bâzru 2005; Diaconu 2005;
- Despre Vasile Pârvan: Dumitrescu 1993;
- Despre Mircea Petrescu-Dîmbovița: Teodor 1995; László 2000; Spinei 2005a; 2005b; Ursulescu 2005; Teodor 2005b; Dumitroaia 2005; Monah 2005.

Anexa 2: citate selectate din volumul *Neolithic art in Romania* (Wullschleger 2008)

„We can only be amazed at the level of development reached by the cultures that lived on Romanian soil [...].

We owe those cultures much more than we think.” (p. 45)

„This project is also unusual: we, who have so recently joined the big family of the old continent, have assembled this collection of our Neolithic treasures, all but unknown to our fellow Europeans. This is a significant and bold venture.” (p. 62)

„The mosaic of Neolithic cultures in Romania prefigures, paradoxically, the cultural landscape of modern Romania which is as diverse as symbolic of the essence of Europe today.” (p. 66)

„Knowledge about Romania’s Neolithic civilizations is an indispensable key to understanding Europe’s continental history. This «ambassadors» [the exhibits] are evidence, both real and spiritual, of all that represents the strength of our young Europe: the community of values which goes hand in hand with cultural diversity, a source of beauty.” (p. 68)

„We applaud the efforts made [...] to present to the whole world some of the formidable heritage, unknown until now, of a nation that recently married into Europe, but that has been tied to the evolution of the continent since its deepest origins.” (p. 98)

„The history lover who desires to know about a country whose rich heritage is so little known outside its borders, will be amazed to discover, thanks to this exhibition, that this country played an important role in the most distant past of Europe. Romanians themselves, whether they live in their nation or abroad, will learn much about their history [...].” (p. 136)

„We are therefore convinced that the present book and the broader project of which it is part, will play a determining role in the developing a better knowledge of the spirituality of contemporary Romanian culture and its environment.” (p. 164)

„What we have here is something totally different, an even more ancient Europe, the cradle of our contemporary European civilization, brought to us by these extraordinary objects which defy our very notion of time and space.” (p. 166)

„Their contribution [of the Neolithic civilizations from Romania] to the further development of all of Europe was fundamental. The increasing knowledge about these civilizations gained by numerous researchers from many countries contributes to a better understanding of the genesis of today's populations.” (p. 190)

„Craftsmanship and art – because it was already art – of the Neolithic period spread so rapidly from what is now known as Romania, from Euxin to the Baltic, from the Aegean to the Iberian peninsula that one is entitled to ask if this is the birth place of European art? Appreciation can only be gained through knowledge. I have great hopes that this project and this book will permit a better appreciation of my country.” (p. 192)

Referințe bibliografice

Althusser, L. (1970), *Citindu-l pe Marx*, București, Editura Politică.

Andreescu, R.-R. (2003), „SRAP (South Romania Archaeological Project)”, *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2002*, București, Institutul de Memorie Culturală (cIMeC): 350-351.

Andreescu, R.-R. (2004), „Proiectul «Începuturile civilizației europene. Neoneoliticul la Dunărea de Jos»”, *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2003*, București, Institutul de Memorie Culturală (cIMeC): 386-387.

Andreescu, R.-R. (2005), „Proiectul «Începuturile civilizației europene. Neoneoliticul la Dunărea de Jos»”, *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2004*, București, Institutul de Memorie Culturală (cIMeC): 421-423.

Andreescu, R.-R. (2006), „Proiectul «Începuturile civilizației europene. Neoneoliticul la Dunărea de Jos»”, *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2005*, București, Institutul de Memorie Culturală (cIMeC): 405-406.

Andreescu, R.-R. (2007), „Proiectul «Începuturile civilizației europene. Neoneoliticul la Dunărea de Jos»”, *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2006*, București, Institutul de Memorie Culturală (cIMeC): 399-401.

Andreescu, R.-R. (2008), „Începuturile civilizației europene. Neo-eneoliticul la Dunărea de Jos”, *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2007*, București, Institutul de Memorie Culturală (cIMeC): 333-335.

Andrieșescu, I. (1912), *Contribuții la Dacia înainte de romani*, Iași, Institutul de Arte Grafice N.V. Ștefăniu & Co.

Anghelinu, M. (2003), *Evoluția gândirii teoretice în arheologia din România. Concepte și metode aplicate în preistorie*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun.

Babeș, M. (1981), „Marile etape ale dezvoltării arheologiei în România”, *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 32 (3): 319-330.

Barbu, D. (2004), *Republica absentă. Politică și societate în România postcomunistă*, ediția a II-a, București, Nemira.

Bârzu, L. (2005), „Ion Nestor – Profesorul”, în P. Roman și D. Ciobanu (coord.), *In memoriam Ion Nestor*, Buzău, Muzeul Județean Buzău: 45-46.

Bem, C. (coord.) (2006), *O zi din viața unei comunități eneolitice*, Expoziție multimedia interactivă, Muzeul Național de Istorie a României.

Bem, C. și Radu, V. (2006), Contracopertă la C. Bem (coord.), *O zi din viața unei comunități eneolitice*, Expoziție multimedia interactivă, Muzeul Național de Istorie a României.

Bender, B., Hamilton, S. și Tilley, C. (1997), „Leskernick: stone worlds; alternative narratives; nested landscapes”, *Proceedings of the Prehistoric Society* 63: 147-178.

Berciu, D. (1938), „Ce este preistoria?”, *Revista Istorică* 24 (1-3): 1-32.

Berciu, D. (1966), *Zorile istoriei în Carpați și la Dunăre*, București, Editura Științifică.

Berciu, D. (1968), „Unitatea străveche carpato-danubiană, bază a dezvoltării istorice ulterioare”, în D. Berciu (ed.), *Unitate și continuitate în istoria poporului român*, București, Editura Academiei: 31-39.

Berciu, D. (1993), *Basarabia și Bucovina în unitatea Daciei străvechi*, București, Editura Sirius.

Berggren, Å. și Hodder, I. (2003), „Social practice, method, and some problems of field archaeology”, *American Antiquity* 68 (3): 421-434.

Bourdieu, P. (1991), „Fourth lecture. Universal corporatism: the role of intellectuals in the modern world”, *Poetics Today* 12 (4): 655-669.

Bradatan, C. (2005), „A time of crisis – A crisis of (the sense of) time: the political production of time in communism and its relevance for the postcommunist debates”, *East European Politics and Societies* 19 (2): 260-290.

Caramitru, I. (1997), „Foreword”, în C.-M. Mantu, Gh. Dumitroaia și A. Tsaravopoulos (ed.), *Cucuteni. The last great Chalcolithic civilization of Europe*, București, Athena Publishing & Printing House: 11.

Cărciumaru, M. (2003), „Replică la o «recenzie»”, *Acta Terrae Septemcastrensis* 2: 227-233.

Chapman, J. (1998), „The impact of modern invasions and migrations on archaeological explanations. A biographical sketch of Marija Gimbutas”, în M. Díaz-Andreu și M. L. S. Sørensen (ed.), *Excavating women. A history of women in European archaeology*, Londra și New York, Routledge: 295-314.

Chapman, J. (2000), „«Rubbish-dumps» or «places of deposition» ? Neolithic and Copper Age settlements in Central and Eastern Europe”, în A. Ritchie (ed.), *Neolithic Orkney in its European context*, McDonald Institute Monographs, Cambridge, McDonald Institute for Archaeological Research: 347-362.

Childe, V. G. (1929), *The Danube in Prehistory*, Oxford, Clarendon Press.

Chrzanowski, L. (2008), „Preface” în M. Wullschleger cu J. Chamay și F. van der Wielen-van Ommeren (ed.), *Neolithic art in Romania*, Neapole, arte'm: 7-8.

Comșa, E. (1974), *Istoria comunităților culturii Boian*, Biblioteca de Arheologie 23, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România.

Comșa, E. (1997), „Profesorul Dumitru Berciu”, *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 49 (3-4): 319-325.

Comșa, E. (1998-2000), „Raporturile dintre cultura Boian și cultura Vădastra”, *Cercetări Arheologice* 11 (1): 299-303.

Comșa, E. și Cantacuzino, Gh. (2001), *Necropola neolitică de la Cernica*, Biblioteca de Arheologie 55, București, Editura Academiei Române.

Cuche, D. (2003), *Noțiunea de cultură în științele sociale*, București, Institutul European.

Diaconu, P. (2005), „Profesorul Ion Nestor, așa cum l-am văzut eu”, în P. Roman și D. Ciobanu (coord.), *In memoriam Ion Nestor*, Buzău, Muzeul Județean Buzău: 47-49.

Dragoman, Al. și Oanță-Marghitu, S. (2006), „Archaeology in communist and post-communist Romania”, *Dacia* N.S. 50: 57-76.

Drașovean, F. (1996), *Cultura Vinča târzie (faza C) în Banat*, Bibliotheca Historica et Archaeologica Banatica 1, Timișoara, Muzeul Banatului Timișoara (Editura Mirton).

Dumitrescu, Vl. (1993), „Amintiri despre Vasile Pârvan”, *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 44 (1): 23-27.

Dumitrescu, Vl. și Vulpe, A. (1988), *Dacia înainte de Dromihete*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.

Dumitroaia, Gh. (2005), „Academicianul Mircea Petrescu-Dîmbovița și Muzeul de Istorie și Arheologie Piatra Neamț”, *Arheologia Moldovei* 28: 21-22.

Ellis, L. (1984), *The Cucuteni-Tripolye Culture. A study in technology and the origins of complex society*, Oxford, BAR International Series 217.

Florescu, R. (1996), Cuvânt înainte la D. Popovici și Y. Riolland (coord.), *Viața pe malul Dunării acum 6500 de ani/Vivre au bord de Danube il y a 6500 ans*, Paris, Editions Caisse nationale des monuments historiques et des sites: 2 și 4.

Gebühr, M. (1987), „Montelius und Kossinna im Himmel”, *Archäologische Informationen* 10: 109-115.

Gonzalez-Marcén, P. și Risch, R. (1990), „Archaeology and historical materialism: outsiders reflections on theoretical discussion in British archaeology”,

în F. Baker și J. Thomas (ed.), *Writing the past in the present*, Lampeter, Saint David's University College: 94-104.

Hegardt, J. (1996), „Sven Nilsson and the invention of Modern man”, http://hem.bredband.net/johahega/projects/texts_files/nilssoninvention.pdf (accesat: 25 septembrie 2008). Publicat în *Current Swedish Archaeology* 4, 1996.

Hegardt, J. (2000), „Kwame Gyekye, Emmanuel Levinas, and the emergence of the other”, C. Holtorf și H. Karlsson (ed.), *Philosophy and archaeological practice. Perspectives for the 21st century*, Göteborg, Bricoleur Press: 87-106.

Hodder, I. (1999), *The archaeological process: an introduction*, Oxford, Blackwell.

Hodder, I. (ed.) (2000), *Towards reflexive method in archaeology: the example at Catalhöyük*, McDonald Institute for Archaeological Research/British Institute of Archaeology at Ankara Monograph No. 28, British Institute of Archaeology at Ankara.

Hodder, I. (2003), „Archaeological reflexivity and the «local» voice”, *Anthropological Quarterly* 76 (1): 55-69.

Honneth, A. (1992), „Integrity and disrespect: principles of a conception of morality based on the theory of recognition”, *Political Theory* 20 (2): 187-201.

Honneth, A. (2008), *Reification and recognition: a new look at an old idea*, The Berkeley Tanner Lectures, Oxford, Oxford University Press.

Iconomu, C. (2003), „Dan Monah la 60 de ani”, *Arheologia Moldovei* 26: 9-14.

Jacobs, J. (2000), „German unification and East German archaeology”, în H. Härke (ed.), *Archaeology, ideology and society. The German experience*, Gesellschaften und Staaten im Epochenwandel vol. 7, Frankfurt am Main–Berlin–Bern–Bruxelles–New York–Oxford–Viena, Peter Lang: 339-352.

Kristiansen, K. (1993), „«The strenght of the past and its great might» ; an essay on the use of the past”, *Journal of European Archaeology* 1: 3-32.

László, A. (2000), „Le professeur Mircea Petrescu-Dîmbovița à son 85e anniversaire”, *Studia Antiqua et Archaeologica* 7: 1-20.

Lazarovici, Gh. (1987), „«Șocul» Vinča C în Transilvania (Contribuții la geneza eneoliticului timpuriu)”, *Acta Musei Porolissensis* 11: 33-55.

Lazarovici, Gh. (2005), „Culturile Precriș I, Precriș II și Postcriș I, Postcriș II”, *Acta Terrae Septemcastrensis* 4: 23-78.

Lévinas, E. (2000), *Între noi. Încercare de a-l gândi pe celălalt*, București, BIC ALL.

Lévinas, E. (2006), *Altfel decât a fi sau dincolo de esență*, București, Humanitas.

Luca, S. A. (1998), *Liubcova-Ornița. Monografie arheologică*, Târgoviște, Editura Macarie.

Luca, S. A. (2006), *A short prehistory of Transylvania (Romania)*, Bibliotheca Septemcastrensis 16, Heidelberg–Sibiu, „Lucian Blaga” University of Sibiu.

Lucas, G. (2000), *Critical approaches to fieldwork: contemporary and historical archaeological practice*, Londra și New York, Routledge.

Mantu, C.-M. (1999-2000), „Relative and absolute chronology of the Romanian Neolithic”, *Analele Banatului* 7-8: 75-105.

Mantu, C.-M., Dumitroaia, Gh. și Tsaravopoulos, A. (ed.) (1997), *Cucuteni. The last great Chalcolithic civilization of Europe*, București, Athena Publishing & Printing House.

Marinescu-Bîlcu, S. (1974), *Cultura Precucuteni pe teritoriul României*, Biblioteca de Arheologie 22, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România.

Marinescu-Bîlcu, S. (1987), „Unele probleme ale culturii Cucuteni-Tripolie”, *Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos* 3-4: 39-48.

Marinescu-Bîlcu, S. (coord.) (2001), *O civilizație necunoscută: Gumelnița*, Colecția „Patrimoniu Cultural”, București, Ministerul Culturii și Cultelor – Serviciul Arheologie și Institutul de Memorie Culturală (cIMeC).

Marinescu-Bîlcu, S. (2002), „Profesorul Vladimir Dumitrescu”, *Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos* 19 (In Memoriam Vladimir Dumitrescu. 100 de ani de la naștere): 7-21.

Marinescu-Bîlcu, S., Andreescu, R., Bem, C., Popa, T. și Tănase, M. (1996-1998), „Șantierul arheologic Bucșani (jud. Giurgiu). Raport preliminar. Campania 1998”, *Buletinul Muzeului „Teohari Antonescu”* 2-4 (2-4): 93-113.

Marinescu-Bîlcu, S., Popovici, D., Trohani, G., Andreescu, R., Bălășescu, A., Bălțeanu A.-C., Bem, C., Gâl, E., Haită, C., Kessler, E., Moise, D., Radu, V., Tomescu, M., Venczel, M., Vlad, F. și Voinea, V. (1997), „Archaeological researches at Bordușani-Popină (Ialomița county), preliminary report 1993-1994”, *Cercetări Arheologice* 10: 35-143.

Maxim, Z. (1999), *Neo-eneoliticul din Transilvania. Date arheologice și matematico-statistice*, Bibliotheca Musei Napocensis 19, Cluj-Napoca, Ministerul Culturii și Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei.

McGuire, R. H. (2008), *Archaeology as political action*, California Series in Public Anthropology, vol. 17, Berkeley-Los Angeles-Londra, University of California Press.

Micu, C. și Maille, M. (2001), „Recherches archéologiques dans le cadre de l'établissement-tell de Luncavița (dép. de Tulcea)”, *Studii de Preistorie* 1: 115-129.

Micu, C. și Maille, M. (2006), „La période énéolithique en Dobroudja du Nord (Roumanie)”, în J. Gascó, F. Leyge și Ph. Gruat (ed.), *Hommes et passé des Causes. Hommage à Georges Costantini*, Actes du Colloque de Millau, 16-18 Juin 2005, Toulouse, Éditions des Archives d'Écologie Préhistorique: 13-36.

Miller, D. și Tilley, C. (1984), „Ideology, power and prehistory: an introduction”, în D. Miller și C. Tilley (ed.), *Ideology, power and prehistory*, Cambridge, Cambridge University Press: 1-15.

Mogoșanu, F. (1978), „Mezoliticul de la Ostrovul Corbului, o nouă așezare de tip Schela Cladovei”, *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 29 (3): 335-351.

Monah, D. (2005), „Mircea Petrescu-Dîmbovița – animator al cercetărilor arheologice din Moldova”, *Arheologia Moldovei* 28: 23-26.

Monah, D., Dumitroaia, Gh., Monah, F., Preoteasa, C., Munteanu, R. și Nicola, D. (2003), *Poduri-Dealul Ghindaru. O Troie în Subcarpații Moldovei*, Bibliotheca Memoriae Antiquitatis 13, Piatra-Neamț, Editura „Constantin Matasă”.

Morintz, S. (1977), „Profesorul Dumitru Berciu la a 70-a aniversare”, *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 28 (3): 297-305.

Neagu, M. (1999), „Cultura Boian”, în M. Neagu (coord.), *Civilizația Boian pe teritoriul României*, Călărași, Ministerul Culturii și Muzeul Dunării de Jos Călărași: 5-7.

Neagu, M. (2005), „Silvia Marinescu-Bilcu și cercetarea arheologică”, *Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos* 22 (In honorem Silvia Marinescu-Bilcu): 9-10.

Nestor, I. (1932), „Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien”, *Bericht der Römisch-germanischen Kommission* 22: 11-181.

Nestor, I. (1937), „Sabia de bronz de la Boiu”, *Sargeția* 1: 155-168.

Nestor, I. (1988 [1933]), „Tendințe noi în istoriografia românească”, *Arheologia Moldovei* 12: 277-279 (Republicat din *Cuvântul* IX, nr. 2785, 25 ianuarie 1933: 1-2).

Nica, M. și Ciucă, I. (1989), „Așezările neolitice de la Piatra-sat (jud. Olt)”, *Arhivele Olteniei* 6: 17-41.

Niculescu, Gh. Al. (1997), „Interpretarea fenomenelor etnice de către istorici și arheologi. Pericolele argumentației mixte”, în M. Ciho, V. Nistor și D. Zaharia (coord.), *Memorie și patrimoniu. In honorem emeritae Ligiae Bârzu*, Timpul istoriei I, București, Universitatea București, Facultatea de Istorie – Centrul de Istorie Comparată a Societăților Antice: 63-69.

Niculescu, Gh. Al. (2000), „The material dimension of ethnicity”, în *New Europe College Yearbook (1997-1998)*, București, New Europe College: 203-262.

Niculescu, Gh. Al. (2004-2005), „Archaeology, nationalism and «The history of the Romanians (2001)»”, *Dacia* N.S. 48-49: 99-124.

Olsen, B. (2001), „The end of history? Archaeology and the politics of identity in a globalized world”, în R. Layton, P. Stone și J. Thomas (ed.), *Destruction and conservation of cultural property*, Londra și New York, Routledge: 42-54.

Opriș, I. (2001), „Gheorghe Lazarovici la 60 de ani”, în F. Drașovean (ed.), *Festschrift für Gheorghe Lazarovici. Zum 60. Geburtstag*, Bibliotheca Historica et Archaeologica Banatica 30, Timișoara, Muzeul Banatului Timișoara: 13-17.

Palincaș, N. (2006a), „Despre conceptul de cultură arheologică și despre gândirea normativă. Pentru o dezbatere în arheologia românească de astăzi”, *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 57 (1-4): 159-185.

Palincaș, N. (2006b), „On power, organisation and paradigm in Romanian archaeology before and after 1989”, *Dacia* N.S. 50: 7-56.

Panameño, R. și Nalda, E. (1979), „Arqueología: ¿para quién?”, *Nueva Antropología* 3 (12): 111-124.

Petrescu-Dimbovița, M. (1978), *Scurtă istorie a Daciei preromane*, Iași, Junimea.

Petrescu-Dimbovița, M. (2005), „Ion Nestor, omul și opera”, în P. Roman și D. Ciobanu (coord.), *In memoriam Ion Nestor*, Buzău, Muzeul Județean Buzău: 13-25.

Petrescu-Dimbovița, M. și Vulpe, A. (coord.) (2001), *Istoria Românilor. Moștenirea timpurilor îndepărtate*, vol. 1, București, Academia Română – Secția de Științe Istorice și Arheologie (Editura Enciclopedică).

Popovici (ed.) (2003), *Archeological pluridisciplinary research at Bordușani-Popină*, Pluridisciplinary Researches Series 6, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun.

Popovici, D. (2006), „Hârșova: un studiu de caz?”, în D. Popovici și M. Anghelinu (ed.), *Cercetarea arheologică pluridisciplinară în România. Trecut, prezent, perspective*, Seria Cercetări Pluridisciplinare 10, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun: 43-47.

Popovici, D. și Rialland, Y. (coord.) (1996), *Viața pe malul Dunării acum 6500 ani/Vivre au bord de Danube il y a 6500 ans*, Paris, Editions Caisse nationale des monuments historiques et des sites.

Popovici, D., Randoin, B., Rialland, Y., Voinea, V., Vlad, F., Bem, C., Bem, C., Haită, G., Haită, C., Tomescu, M., Monah, F., Radu, V. și Moise, D. (1998-2000), „Les recherches archeologiques du tell de Hârșova (dép. de Constanța). 1997-1998”, *Cercetări Arheologice* 11 (1): 13-123.

Popovici, D., Randoin, B., Vlad, F., Parnic, V., Ilie, A., Păun, A. și Nălbitoru, Al. (2005), „Hârșova, jud. Constanța. Punct: Tell”, *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2004*, București, Institutul de Memorie Culturală (cIMeC): 171-174.

Popovici, D., Randoin, B., Parnic, V., Vlad, F., Ilie, A. și Păun, A. (2006), „Hârșova, jud. Constanța. Punct: Tell”, *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2005*, București, Institutul de Memorie Culturală (cIMeC): 176.

Popovici, D., Randoin, B., Parnic, V., Parnic, A., Vlad, F., Ilie, A., Bălășescu, A., Radu, V., Haită, C., Anghelinu, M., Mărgărit, M. și Niță, L. (2007), „Hârșova, jud. Constanța. Punct: Tell”, *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2006*, București, Institutul de Memorie Culturală (cIMeC): 173-177.

Popovici, D., Randoin, B., Vlad, F., Parnic, V., Parnic, A. și Ilie, A. (2008), „Hârșova, jud. Constanța. Punct: Tell”, *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2007*, București, Institutul de Memorie Culturală (cIMeC): 147-149.

Preda, C. (1987), „Profesorul Dumitru Berciu la 80 de ani”, *Thraco-Dacica* 8 (1-2): 217-219.

Referat (1972), „Știința istorică în lumina sarcinilor ideologice actuale”, *Studii. Revistă de Istorie* 25 (3): 427-433.

Richards, C. (1996), „Life is not that simple: Architecture and cosmology in the Balinese house”, în T. Darvill și J. Thomas (ed.), *Neolithic houses in northwest Europe and beyond*, Neolithic Studies Group Seminar Papers 1, Oxbow Monograph 57, Oxford, Oxbow Books: 171-184.

Roller, M. (1950), „Unele învățăminte ale campaniei de săpături arheologice din 1949 în R.P.R. Concluziuni la închiderea conferinței arheologilor din R.P.R.”, *Studii și Cercetări de Istorie Veche* 1: 155-170.

Roman, P. (1973), „Modificări structurale ale culturilor eneoliticului final din regiunea carpato-danubiană”, *Banatica* 2: 57-77.

Roman, P. (1981), „Forme de manifestare culturală din eneoliticul târziu și perioada de tranziție spre epoca bronzului”, *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 32 (1): 21-42.

Saint Pulgent, M. de (1996), „Prefață” în D. Popovici și Y. Riolland (coord.), *Viața pe malul Dunării acum 6 500 ani/Vivre au bord de Danube il y a 6 500 ans*, Paris, Editions Caisse nationale des monuments historiques et des sites: 3 și 5.

Schiță tematică (1970), *Schiță tematică a Muzeului Național de Istorie a României*, București, Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă.

Shanks, M. și Tilley, C. (1982), „Ideology, symbolic power and ritual communication: a reinterpretation of Neolithic mortuary practices”, în I. Hodder (ed.), *Symbolic and structural archaeology*, Cambridge, University Press: 129-154.

Shanks, M. și Tilley, C. (1987), *Social theory and archaeology*, Cambridge, Polity Press.

Shanks, M. și Tilley, C. (1992), *Re-Constructing archaeology. Theory and practice*, ediția a II-a, Londra și New York, Routledge.

Spinei, V. (2005a), „Omăgiere la o venerabilă aniversare”, în V. Spinei, C.-M. Lazarovici și D. Monah (ed.), *Scripta praehistorica. Miscellanea in honorem nonagenarii magistri Mircea Petrescu-Dîmbovița oblata*, Iași, Trinitas: 27-37.

Spinei, V. (2005b), „Hommage à un grand savant et créateur d'école”, *Arheologia Moldovei* 28: 7-8.

Székely, Z. (1973), „Dragi tovarăși, onorat public”, *Studii și Comunicări / Tanulmányok és Közlemények (Aluta)* 5): 8-12.

Ștefan, Al. (1982), „Vasile Pârvan, istoric al antichității clasice în România, fondator al școlii naționale de arheologie și epigrafie”, *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 33 (3): 302-336.

Ștefan, Al. (1984), „Istoricul Muzeului Național de Antichități din București – Institutul de Arheologie II. Progresele arheologiei și muzeografiei în România în perioada 1881-1927”, *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 35 (2): 109-143.

Teodor, D. Gh. (1995), „Profesorul Mircea Petrescu-Dîmbovița la 80 de ani”, *Arheologia Moldovei* 18: 7-14.

Teodor, D. Gh. (2005a), „Cuvânt înainte”, în P. Roman și D. Ciobanu (coord.), *In memoriam Ion Nestor*, Buzău, Muzeul Județean Buzău: 9-11.

Teodor, D. Gh. (2005b), „Mircea Petrescu-Dîmbovița profesor și cercetător”, *Arheologia Moldovei* 28: 19-20.

Thomas, J. (2004a), *Archaeology and modernity*, Londra și New York, Routledge.

Thomas, J. (2004b), „Archaeology's place in Modernity”, *Modernism/modernity* 11 (1): 17-34.

Tilley, C. (1989a), „Archaeology as socio-political action in the present”, în V. Pinsky și A. Wylie (ed.), *Critical traditions in contemporary archaeology. Essays in the philosophy, history and socio-politics of archaeology*, Cambridge–New York–Port Chester–Melbourne–Sydney, Cambridge University Press: 104-116.

Tilley, C. (1989b), „Excavation as theatre”, *Antiquity* 63: 275-280.

Tilley, C. (1990a), „Michel Foucault: towards an archaeology of archaeology”, în C. Tilley (ed.), *Reading material culture. Structuralism, hermeneutics and post-structuralism*, Oxford, Basil Blackwell: 281-347.

Tilley, C. (1990b), „On modernity and archaeological discourse”, .meta archaeology project, <http://archaeology.kiev.ua/meta/tilley.html> (accesat: 4 aprilie 2002). Versiune tipărită în I. Bapty și T. Yates (ed.), *Archaeology after structuralism: post-structuralism and the practice of archaeology*, Londra și New York, 1990, Routledge: 127-152.

Tilley, C. (1992), Recenzie la „L. R. Binford, *Debating archaeology*, San Diego, 1989, Academic Press”, *American Antiquity* 57 (1): 164-166.

Tilley, C. (1993), „Prospecting archaeology”, în C. Tilley (ed.), *Interpretative archaeology*, Oxford, Berg: 395-416.

Tilley, C. (1995), „Discourse and power: the genre of the Cambridge inaugural lecture”, în D. Miller, M. Rowlands și C. Tilley (ed.), *Domination and resistance*, One World Archaeology 3, ediția a II-a, Londra și New York, Routledge: 40-62

Ursulescu, N. (1993), „Continuitate și restructurări cultural-etnice în neoliticul și eneoliticul României”, *Suceava* 20: 15-21.

Ursulescu, N. (1998), *Începuturile istoriei pe teritoriul României*, Iași, Casa Editorială „Demiurg” (ediția a II-a în 2002).

Ursulescu, N. (2000), „Le professeur Marin Dinu à son 75e anniversaire”, *Studia Antiqua et Archaeologica* 7: 21-28.

Ursulescu, N. (2005), „Profesorul Mircea Petrescu-Dimbovița – un neobosit deschizător de drumuri”, *Arheologia Moldovei* 28: 13-15.

Ursulescu, N. (ed.) (2007a), *Dimensiunea europeană a civilizației eneolitice est-carpatică*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași – Centrul Interdisciplinar de Studii Arheologice.

Ursulescu, N. (2007b), „Civilizația cucuteniană: argumente ale dimensiunii europene”, în N. Ursulescu (ed.), *Dimensiunea europeană a civilizației eneolitice est-carpatică*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași – Centrul Interdisciplinar de Studii Arheologice : 5-20.

Venizelos, E. (1997), „Prologue”, în C.-M. Mantu, Gh. Dumitroaia și A. Tsaravopoulos (ed.), *Cucuteni. The last great Chalcolithic civilization of Europe*, București, Athena Publishing & Printing House: 11.

Vulpe, A. (1993), „Eugen Comșa la 70 de ani”, *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 44 (4): 321-323.

Vulpe, A. (1999-2000), „Istoria. Între mit și căutarea adevărului în antichitate și prezent”, *Buletinul Muzeului „Teohari Antonescu”* 5-6 (5-6): 9-15.

Vulpe, A. (2001), „Epoca metalelor. Introducere”, în M. Petrescu-Dîmbovița și A. Vulpe (coord.), *Istoria Românilor. Moștenirea timpurilor îndepărtate* (vol. 1), București, Academia Română – Secția de Științe Istorice și Arheologie (Editura Enciclopedică): 211-214.

Zaharia, E. (2005), „Ion Nestor. Omul, cercetătorul, profesorul”, în P. Roman și D. Ciobanu (coord.), *In memoriam Ion Nestor*, Buzău, Muzeul Județean Buzău: 27-31.

Wulschleger, M, cu J. Chamay și F. van der Wielen-van Ommeren (ed.) (2008), *Neolithic art in Romania*, Neapole, arte'm.

(3)

CRONICA POLITICĂ A UNOR EXPOZIȚII ARHEOLOGICE ROMÂNEȘTI: EXEMPLUL „CIVILIZAȚIEI CUCUTENI”

Radu-Alexandru DRAGOMAN

Prolog

În România, principala formă de comunicare dintre mediul arheologic și cel al nespecialiștilor a fost și continuă să fie reprezentată de expoziții. De-a lungul timpului, un loc aparte în cadrul expozițiilor l-au avut materialele atribuite așa-numitei „culturi Cucuteni”. După 1989, aceasta a devenit un adevărat „brand” de țară, dovadă faptul că anul 2008 a fost declarat de Guvernul României „An al Civilizației Cucuteni” (Stratulat *et al.* 2008: 9) sau că cele mai multe expoziții internaționale organizate între 1990-2010 și referitoare la perioada (e)neolitică au avut ca subiect exclusiv „cultura Cucuteni” (compară Popovici și Rialland 1996; Mantu *et al.* 1997; Mareș 2008; Wullschleger 2008; Stratulat *et al.* 2008; 2009; Anthony 2010; vezi și Lazarovici *et al.* 2009: 25; Stratulat *et al.* 2013: 25-26). În literatura arheologică întâlnim afirmația conform căreia „cultura Cucuteni”, a cărei cercetare a debutat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, reprezintă una dintre cele mai intens investigate „civilizații” preistorice (*e.g.* Lazarovici *et al.* 2009: 23). Printre realizările referitoare la „cultura Cucuteni” sunt menționate numărul considerabil de săpături efectuate, publicarea a numeroase volume și articole, crearea la Piatra Neamț a unui centru internațional de cercetare dedicat acestei „culturi”, realizarea unui parc arheologic la Cucuteni, dar și organizarea de expoziții și publicarea unor cataloage aferente (Lazarovici *et al.* 2009: 23-25; Stratulat *et al.* 2013: 19-26). În acest tip de narațiuni, prin care se construiește imaginea unui continuu progres în cunoașterea „culturii Cucuteni”, expozițiile și textele asociate apar ca mijloace de diseminare a rezultatelor unei cercetări științifice obiective. În opoziție cu această imagine, în lucrarea de față, luând ca exemplu o serie de texte dedicate așa-zisului „public larg”, voi arăta că, în multe dintre expoziții, materialelor Cucuteni le-a fost atașat un mesaj politic mai mult sau mai puțin explicit, ce servea ideologiilor dominante de la un moment dat.

Expoziții din perioada comunistă

În anul 1949, la doi ani după instaurarea oficială a regimului comunist în România, Institutul de Istorie și Filosofie al Academia Republicii Populare Române – Secția de Istorie Veche și Muzeul Național de Antichități a organizat o expoziție privind cercetările arheologice din același an, intitulată simplu *Expoziția Arheologică. Rezultatele săpăturilor arheologice din 1949 în Republica Populară Română (Expoziția 1949)* (fig. 1). Materialele expuse au fost organizate cronologic, iar vitrinele și sălile numerotate pentru direcționare, astfel încât „vizitatorul [...] să-și facă o idee despre dezvoltarea culturii materiale a societății omenești pe teritoriul patriei noastre dealungul orânduirilor fundamentale pe care le-a parcurs această dezvoltare în istoria veche [...]” (*ibid.*: 3). „Orânduirile fundamentale” sunt cele definite de Friedrich Engels: (1) „orânduirea comunei primitive”, subîmpărțită în „epoca sălbăticiiei” și „epoca barbariei”; (2) „orânduirea sclavagistă”; și (3) epoca de „formare a relațiilor feudale de producție” (*ibid.*: 3-4). Materialele Cucuteni au fost încadrate în „faza mai înaintată a treptei inferioare a barbariei” (*ibid.*: 8 și 11). Termenii utilizați constituiau importuri recente în limbajul profesional, ca urmare a schimbărilor politice de după 1945. Termeni mai vechi, cum este cel de „neolitic”, sunt subsumați „orânduirilor”. Noul limbaj remodelează trecutul preistoric în sensul viziunii fondatorilor ideologiei comuniste și, printr-o logică circulară, contribuie totodată la confirmarea acestei viziuni.

Anul următor, aceeași instituție a organizat o nouă expoziție, după aceleași criterii (*Expoziția 1950*). O atenție deosebită în cadrul expoziției s-a acordat săpăturilor efectuate în așezarea Cucuteni de la Hăbășești, cărora li se dedică o sală întreagă, cu patru vitrine, ca fiind primul sit neolitic din România săpat integral (fig. 2). Conform broșurii expoziției, meritele acestei cercetări exhaustive s-ar fi datorat „folosirii metodelor aplicate în arheologia sovietică, planificării bine studiate și mijloacelor materiale puse la dispoziția șantierului” (*ibid.*: 5). Accentuând aceste aspecte, în parte adevărate (cel puțin în ceea ce privește finanțarea și organizarea), expoziția din 1950 inoculează vizitatorului ideea conform căreia regimul comunist, urmând modelul sovietic, creează condiții de lucru și de viață mai bune decât societatea burgheză.

Fig. 1. Coperta broșurii dedicată *Expoziției Arheologice* din 1949, București (după *Expoziția 1949*).

Fig. 2. Planul săpăturilor de la Hăbășești publicat în broșura dedicată *Expoziției Arheologice* din 1950, București (după *Expoziția 1950*: 15/Fig. 2).

În expoziția organizată în anul 1951, săpăturile dintr-o serie de așezări Cucuteni (Larga Jijia, Trușești, Corlăteni, Traian) sunt prezentate tot în funcție de periodizarea lui F. Engels, fiind atribuite „orânduirii comunei primitive”, „treapta mijlocie a barbariei” (*Expoziția 1952*). Până unde poate merge fidelitatea față de evoluționismul specific textului unui „clasic” al marxism-leninismului, ne arată faptul că materialele din același sit, Trușești, dar aparținând unor faze cronologice diferite ale „culturii Cucuteni” (A și B), au fost expuse în săli diferite (*ibid.*: 12 și 15).

Un an mai târziu, expoziția capătă „un caracter mai didactic”, și anume s-au confecționat atât panouri cu scene din viața oamenilor din așezările cercetate, cât și panouri cu obiecte din diferite epoci și maniera lor de utilizare (*Expoziția 1953*: 3). Un astfel de panou a fost realizat și pentru „cultura ceramicii pictate”/Cucuteni, denumit „Tipuri de unelte neolitice și folosirea lor” (*ibid.*: 16/Fig. 5) (fig. 3). În expoziția din 1952, o sală întregă este dedicată materialelor Cucuteni provenite din săpăturile de la Trușești și Traian, încadrate în „Orânduirea comunei primitive. Epoca neolitică”. Săpăturile din siturile Cucuteni sunt inserate într-o narațiune ce reia tema superiorității condițiilor de lucru create de regimul comunist și a progresului în consecință al cercetării, după cum reiese din prezența unui panou (fig. 4) descris în broșura expoziției în felul următor:

Fig. 3. Panou cu obiecte din „cultura ceramicii pictate”/Cucuteni și maniera lor de utilizare – publicat în broșura dedicată *Expoziției Arheologice* din 1952, București (după *Expoziția* 1953: 16/Fig. 5).

Fig. 5. — Unelte din cultura ceramicii pictate (neolitic) și felul lor de folosire

Fig. 4. Panou comparativ publicat în broșura dedicată *Expoziției Arheologice* din 1952, București (după *Expoziția* 1953: 35/Fig. 14).

Fig. 14. — Tablou comparativ care arată creșterea considerabilă a cercetărilor arheologice în R.P.R. sub regimul de democrație populară.

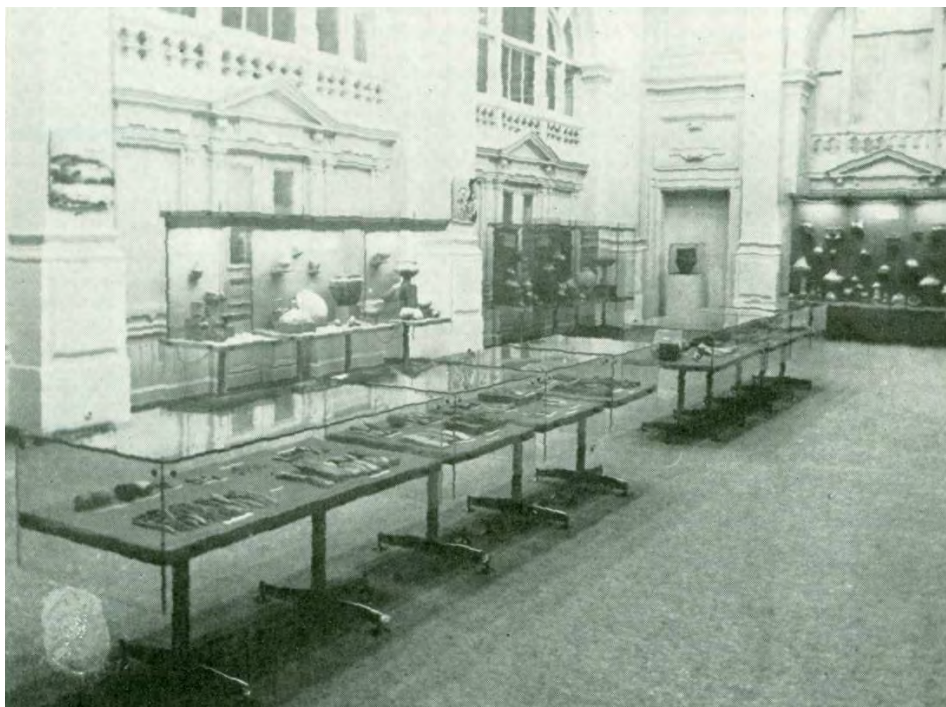

Fig. 5. Sală dedicată neoliticului în cadrul Muzeului de Istorie al Republicii Socialiste România, București (după Leahu 1972: 404).

„un panou comparativ pe care e indicată creșterea nemaicunoscută a cercetărilor arheologice în R.P.R. sub regimul de democrație populară față de cercetările din timpul regimurilor burgheze. Se arată că în timp ce între anii 1901-1944 aceste cercetări însumează în medie anuală abia 4.000 zile de lucru, în ultimii patru ani (1949-1952), de când aceste cercetări se fac sub conducerea Academiei R.P.R., ele însumează în medie anuală peste 30.000 zile de lucru.” (*ibid.*: 34)

Pe panoul comparativ se mai menționează că în decursul a doar patru ani sub noul regim comunist, media zilelor de lucru la săpăturile arheologice a crescut cu 750% față de perioada anterioară (*ibid.*: 35/Fig. 14).

Rezumând, în perioada 1949-1952, materialele arheologice, inclusiv cele Cucuteni, au fost manipulate în vederea construirii și promovării unei viziuni oficiale comuniste asupra trecutului îndepărtat.

Pentru politica muzeală din perioada comunistă, o schimbare majoră a constituit-o înființarea în anul 1972 a Muzeului de Istorie al Republicii Socialiste România (fig. 5). În conformitate cu directivele Partidului Comunist, muzeele de istorie în general au fost chemate „să ia parte la o operă grandioasă:

aceea de făurire a unui om nou, cu o nouă conștiință, făuritor al societății socialiste multilateral dezvoltate” (*Muzeul* 1973: 5). Noul muzeu de istorie înființat avea prin excelență aceeași misiune:

„Reunind la București vestigii importante, referitoare la istoria societății omenеști de pe teritoriul țării, Muzeul de Istorie al Republicii Socialiste România a completat rețeaua muzeală națională cu o instituție necesară în munca de făurire a cetățeanului constructor al socialismului și comunismului.” (Ștefănescu 1973: 304)

Printre elementele care au stat la baza concepției de organizare se numără „unitatea prezentării”, „continuitatea fenomenului istoric” și „caracterul educativ-pedagogic al expoziției de bază” (Georgescu 1972: 389). La muzeu au fost aduse obiecte originale considerate a fi „reprezentative pentru istoria societății omenеști de pe teritoriul Republicii Socialiste România” (*ibid.*: 389). Obiectele Cucuteni au fost catalogate ca „exponate deosebite” și, drept urmare, au fost expuse aparte în cadrul „secției de istorie străveche”, într-o sală anume (Leahu 1972: 406). Secția de istorie străveche avea menirea de „a materializa teze ale istoriografiei marxist-leniniste cu privire la istoria țării noastre” și, totodată, se dorea a fi „o demonstrație a extraordinarei capacități a populațiilor din spațiul carpato-dunărean de a crea – la scara întregii umanități preistorice – forme de cultură dintre cele mai originale și mai avansate” (*ibid.*: 403-404). Astfel, în prezentarea către public a trecutului îndepărtat, tezele Partidului se îmbinau cu naționalismul. Mai mult decât atât, sălile dedicate prezentării „Comunei primitive” constituiau primul episod al unei narațiuni istorice ce culmina în sălile dedicate epocii socialiste cu cel de-al IX-lea congres al Partidului Comunist Român (*i.e.* regimul Ceaușescu), inclus în categoria „evenimentelor cruciale și a momentelor istorice importante” (Sarafolean 1972: 419). Retorica comunist-naționalistă reiese limpede din cuvintele atribuite conducătorului Partidului, Nicolae Ceaușescu, cu ocazia inaugurării muzeului:

„Am vizitat cu deosebit interes Muzeul de istorie al Republicii Socialiste România – inaugurat astăzi 8 mai 1972 – care evocă sugestiv prin mărturiile sale istoria milenară a poporului român, cultura materială și spirituală, tradițiile luptei comune a poporului român și a naționalităților conlocuitoare pentru eliberarea socială și independență națională. Exponatele redau veridic eroismul luptei clasei muncitoare sub conducerea Partidului Comunist Român pentru cucerirea puterii politice, triumful socialismului pe pământul României, înfățișează contribuția poporului

român la civilizația umană. Suntem convinși că prin aceste minunate mărturii ale glorioasei istorii a poporului nostru, Muzeul va constitui un mijloc eficient de educare patriotică, internaționalistă, a tinerei generații, a tuturor oamenilor muncii din țara noastră.” (Nicolae Ceaușescu citat în *Deschiderea* 1972: 293)

În ciuda faptului că organizatorii pretindeau că expoziția redă istoria „în mod realist și obiectiv” (Sarafolean 1972: 418), obiectele au fost de fapt manipulate pentru a da o dimesniune materială narațiunii oficiale.

Expoziții din perioada postcomunistă

După căderea regimului comunist din România (1989), la Tesalonic, la Muzeul de Arheologie, a avut loc în 1997 o expoziție dedicată exclusiv „culturii Cucuteni” (fig. 6). Relevant din punct de vedere al conținutului politic este faptul că expoziția a fost organizată sub patronajul Ministerului Român al Culturii, Academiei Române și al Ministerului Elen al Culturii în anul în care Tesalonic-ul era Capitala Culturală a Europei. În același an, în România avusese loc o schimbare de regim politic, în urma alegerilor venind la putere o alianță politică cu o orientare hotărât pro-euroatlantică. Alegerea contextului de desfășurare a expoziției este un corespondent în plan simbolic al angajării politice a țării spre „Europa”, asociată cu Occidentul și Uniunea Europeană. Dovadă în acest sens este utilizarea termenului de „Europa” încă din titlul catalogului de expoziție: *Cucuteni. The last great Chalcolithic civilization of Europe* (Mantu et al. 1997). În scurta introducere semnată de ministrul român al culturii de la acea dată, cuvintele „Europa” sau „european” apar de nu mai puțin de cinci ori (Caramitru 1997: 11). „Cultura Cucuteni” este situată de autorul introducerii „în fruntea hărții Europei preistorice” și este descrisă ca unul dintre „stâlpii” „Vechii Europe” sau „o cultură strălucitoare a Vechii Europe” (*ibid.*). Ca o completare, din textul ministrului grec al culturii aflăm că expoziția va aduce la cunoștința „Europei” încă o etapă din „progresul istoric al umanității” (Venizelos 1997: 11). Astfel, mesajul politic al expoziției este acela că indiferent de cum este definit prezentul său, România se îndreaptă spre „Europa” cu trecutul său „strălucitor”, „european” încă din vremuri preistorice.

La scurtă vreme după acceptarea României în Uniunea Europeană, la 1 ianuarie 2007, a avut loc o altă expoziție internațională, dedicată epocii (e)neolitice din România, și organizată la Historisches Museum din Olten, Elveția, în 2008 (Wullschleger 2008). Evenimentul, descris ca „cea mai mare expoziție arheologică românească organizată vreodată în afara țării” și „una dintre cele cinci expoziții majore ale anului 2008 din întreaga lume”

(Lazăr Comanescu, în Wulschleger 2008: 68), a fost patronat de primul ministru al României, de Ministerul Afacerilor Externe din România și de Ministerul Culturii și Cultelor din România. În cadrul expoziției, intitulată *Steinzeitkunst. Frühe Kulturen aus Rumänien*, obiectele aparținând „civilizației Cucuteni” au avut un rol important. În catalogul publicat, *Neolithic art in Romania* (Wulschleger 2008) (fig. 7), imaginile obiectelor sunt însoțite de texte semnate de diverse personalități ale vieții culturale și politice din România, inclusiv arheologi, dar nespecializați în perioada (e)neolitică. Cu unele excepții (e.g. Cristian Mungiu, în Wulschleger 2008: 89), în multe dintre aceste texte întâlnim afirmații propagandistice, adevărate „ode” dedicate Uniunii Europene (pentru o critică vezi și Capitolul 2 din volumul de față). În textul principal, alcătuit, spre deosebire de celelalte texte, de specialiști în domeniul (e)neoliticului, datele arheologice sunt manipulate ideologic. Un exemplu în acest sens sunt chiar materialele Cucuteni. Prezența, începând cu faza A, în așezările cu ceramică pictată Cucuteni a așa-zisei ceramici de „tip C”, cu scoică în pastă și decor șnurat, este interpretată de autori ca fiind rezultatul unor pătrunderi graduale de populație alogenă, compozită din punct de vedere etnic, în arealul ocupat de comunitățile Cucuteni, alături de care au coabitat o lungă perioadă de vreme, pentru ca în cele din urmă, prin numărul tot mai mare de noi veniți, „cultura Cucuteni” să dea naștere unor noi trăsături culturale (Drașovean și Popovici 2008: 34-35). Tot acest scenariu este pus sub un titlu cu rezonanță modernistă – „*living together, a cultural model*” (*ibid.*: 34) –, ceea ce creează imaginea unei similitudini între

Fig. 6. Coperta catalogului dedicat expoziției de la Tesalonica (Grecia) din 1996 (după Mantu *et al.* 1997).

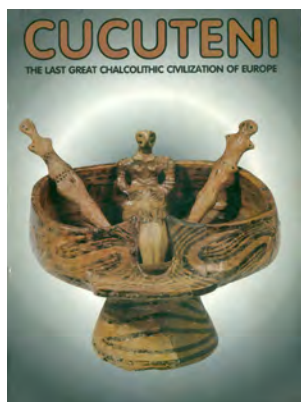
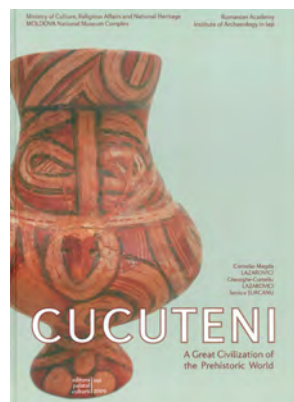

Fig. 7. Coperta catalogului dedicat expoziției de la Olten (Elveția) din 2008 (după Wulschleger 2008).

Fig. 8. Coperta unui volum dedicat în 2009 „civilizației Cucuteni” (după Lazarovici *et al.* 2009).

presupusele comunități care modelau ceramica „tip C” și imigranții din Europa Occidentală de astăzi: comunitățile cu ceramică „tip C” pătrund treptat în teritoriul Cucuteni, devenind tot mai mulți, coabitează îndelung cu populația Cucuteni mai avansată din punct de vedere material și tehnologic (e.g. au o ceramică de mult mai bună calitate), contribuind astfel la crearea unor noi modele culturale, ce vor caracteriza epoca timpurie a bronzului. Ceea ce nu se menționează în acest scenariu este faptul că ceramica de „tip C” pare a nu fi legată de pătrunderi de populații, ci ar fi mai degrabă o categorie funcțională, utilizată de exemplu la prepararea sării (Munteanu și Garvăn 2008).

Expoziția de la Olten a stimulat realizarea unui alt volum pentru „publicul larg”. Mai mulți arheologi români au considerat că volumul publicat cu ocazia expoziției de la Olten nu a reușit să valorifice pe deplin datele privind preistoria din România și au dedicat un volum special „culturii Cucuteni”, denumit *Cucuteni: a great civilization of the prehistoric world* (Lazarovici et al. 2009) (fig. 8). Cu toate acestea, regăsim și aici afirmații conforme cu ideologia dominantă a momentului, și anume ideea că valorificarea obiectelor arheologice din colecțiile instituțiilor ar fi un pas esențial în procesul de reintegrare europeană a românilor (*ibid.*: 6).

Pe lângă discursurile eurocentriste, în cataloagele de expoziții de după 1989 întâlnim și elemente ce ar putea fi caracterizate drept naționaliste. De exemplu, dacă până la căderea regimului comunist descoperirile de tip Cucuteni din Basarabia erau incluse în arealul „culturii Tripolie”, după numele unei localități din Ucraina, și încadrate în cronologiile elaborate de arheologii sovietici, după aceea, în unele cataloage de expoziție, cum este *Cucuteni – magia ceramicii* (fig. 9), întâlnim afirmația conform căreia „în cadrul marelui complex cu ceramică pictată avem de-a face cu două mari areale regionale Ariușd-Cucuteni și Tripolie între care *nu Prutul, cum s-a considerat mai demult, ci mai curând Nistrul constituie o linie de demarcație convențională*” (Stratulat și Țurcanu 2009b: 16; sublinierea în original). Deși se utilizează cuvântul „convențional”, faptul că o parte a textului este îngroșată dovedește faptul că s-a dorit scoaterea în evidență a respectivei informații în ochii cititorului. Mesajul poate fi înțeles în sensul că Basarabia aparține de fapt arealului Cucuteni, deci României. De altfel, în contextul în care expoziția este rezultatul unui proiect finanțat de Uniunea Europeană, în cadrul Programului de Vecinătate România–Republica Moldova, în textul introductiv întâlnim următoarea mențiune: „Relațiile de bună vecinătate dintre România și Republica Moldova, mai ales în zona transfrontalieră, concretizate prin proiecte comune în domeniul economic, social și cultural, se dovedesc a fi cu necesitate o prioritate, în

Fig. 9. Coperta catalogului dedicat expoziției de la Chișinău (Republica Moldova) și Iași (România) din 2009 (după Stratulat *et al.* 2009).

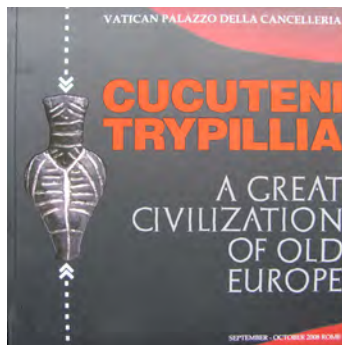

Fig. 10. Coperta catalogului dedicat expoziției de la Vatican din 2008 (după Stratulat *et al.* 2008).

Fig. 11. Coperta catalogului dedicat expoziției de la Muzeul Municipiului București din 2013 (după Stratulat *et al.* 2013).

ciuda unor constrângeri vremelnice de ordin politic” (Stratulat și Țurcanu 2009a: 9-10; sublinierea mea). Pentru a nu fi înțeles greșit țin să adaug că eu însumi sunt pentru unirea Basarabiei cu România, deși în această privință trebuie lăsați locuitorii Republicii Moldova să decidă pentru ei, dar găsesc nocivă manipularea datelor arheologice pentru scopuri politice prezente. Prezentul trebuie abordat arheologic direct, printr-o arheologie a trecutului recent sau contemporan, și nu prin intermediul trecutului îndepărtat. În cazul specific al materialelor Cucuteni-Tripolie sunt de părere că trebuie extinsă colaborarea cu instituții din toate țările ce au o tradiție în cercetarea acestora și dețin colecții cu astfel de obiecte, adică nu doar cu cele din Republica Moldova, ci și cu cele din Ucraina, Federația Rusă și Polonia. Un prim exemplu în această direcție este expoziția organizată la Vatican în anul 2008 (fig. 10), în care au fost prezentate obiecte provenite din trei state pe teritoriul cărora se găsesc situri Cucuteni-Tripolje: România, Republica Moldova și Ucraina (Stratulat *et al.* 2008; despre aspectele politice ale acestei expoziții vezi Dumitrescu 2011).

În catalogul unei expoziții organizate la Muzeul Municipiului București (fig. 11) referirile eurocentriste și cele naționaliste coexistă. Termenul de „european” apare încă din titlu, iar în textul introductiv se vorbește de prezentarea neîngrădită a valorilor naționale „în cadrul unui dialog spiritual al Europei reunite” (Stratulat *et al.* 2013: 9). În același text introductiv, „cultura Cucuteni” este atașată „identității culturale și naționale” din prezent:

„Proiectul are ca public-țintă tinerii (14-35 ani) care, în general, au tendința de a-și însuși cu ușurință valori «importate», ca urmare a contextului creat de

procesul accelerat de globalizare care poate avea ca efect, pe termen mediu și lung, pierderea identității culturale și naționale. Dorim ca, prin acest proiect, valorile culturale, în acest caz ale arheologiei preistorice, să creeze un impact puternic asupra tinerilor, al căror interes față de propria cultură, istorie și artă sperăm să fie stimulat și educat.” (*ibid.*: 14)

Acest discurs este problematic fiindcă alătură elemente incompatibile din punct de vedere politic: pe de o parte se apelează la termeni-cheie precum cel de „european”, semnalandu-se în acest fel obediința față de politicile eurocentriste, iar pe de altă parte se deplânge pierderea identității naționale ca urmare a procesului de globalizare promovat exact de respectivele politici. Rezultatul final este anexarea trecutului preistoric („culturii Cucuteni”) la construcții politice cu care nu are nicio legătură – națiunea română și Europa unită. Astfel de texte nu se constituie într-o opoziție (absolut necesară) față de globalizare și uniformizare, ci într-un act de legitimare a acestora.

Epilog

În textele referitoare la istoricul cercetării „culturii Cucuteni” sunt întotdeauna prezentate realizările de tot felul, dar niciodată nu sunt menționate utilizările politice ale culturii materiale. În mesajele lor către „publicul larg”, unii arheologi au inclus elemente ce sunt în asentimentul ideologiilor politice dominante într-o perioadă sau alta, contribuind astfel la legitimarea acestora. În loc să îndemne la reflexivitate, gândire critică și contemplare, organizatorii expozițiilor discutate au adoptat și diseminat glasul „puternicilor zilei”. De asemenea, trebuie spus că oamenii care au produs frumoasele obiecte Cucuteni sunt în mod tacit mobilizați pentru a îndeplini agenda politico-ideologică a prezentului. Din nefericire, în demersul lor profesional, raportarea la prezent a arheologilor pare a se reduce la includerea în propriile texte a unor afirmații politic-corecte, în loc să se constituie într-o abordare arheologică a prezentului.

Mulțumiri

Mulțumesc lui Sorin Oanță-Marghitu pentru observațiile făcute cu privire la acest text și lui Tiberiu Vasilescu pentru ajutorul acordat în realizarea ilustrației.

Referințe bibliografice

Anthony, D. W. (ed.) (2010), *The lost world of Old Europe: the Danube Valley, 5000–3500 BC*, New York și Princeton, Institute for the Study of the Ancient World at New York University și Princeton University Press.

Caramitru, I. (1997), „Foreword”, în C.-M. Mantu, Gh. Dumitroaia și A. Tsaravopoulos (ed.), *Cucuteni. The last great Chalcolithic civilization of Europe*, București, Athena Publishing & Printing House: 11.

Deschiderea (1972), „Deschiderea Muzeului de Istorie al Republicii Socialiste România”, *Revista Muzeelor* 9 (4): 293-296.

Drașovean, F. și Popovici, D. (2008), „The dawning of Europe”, în M. Wulschleger, cu J. Chamay și F. van der Wielen-van Ommeren (ed.), *Neolithic art in Romania*, Neapole, arte'm: 19-45.

Dumitrescu, R. (2011), „O expoziție la Vatican (2008)”, *Studii de Preistorie* 8: 215-234.

Expoziția (1949), *Expoziția Arheologică. Rezultatele săpăturilor arheologice din 1949 în Republica Populară Română*, București, Editura Academiei Republicii Populare Române.

Expoziția (1950), *Expoziția Arheologică. Rezultatele săpăturilor arheologice din 1950 în Republica Populară Română*, București, Editura Academiei Republicii Populare Române.

Expoziția (1952), *Expoziția Arheologică. Rezultatele săpăturilor arheologice din 1951 în Republica Populară Română*, București, Editura Academiei Republicii Populare Române.

Expoziția (1953), *Expoziția Arheologică. Rezultatele săpăturilor arheologice din 1952 în Republica Populară Română*, București, Editura Academiei Republicii Populare Române.

Georgescu, F. (1972), „Muzeul de Istorie al Republicii Socialiste România, probleme de organizare, constituire a patrimoniului, cercetare științifică”, *Revista Muzeelor* 9 (5): 389-390.

Lazarovici, C.-M., Lazarovici, Gh.-C. și Țurcanu, S. (2009), *Cucuteni: a great civilization of the prehistoric world*, Iași, Palatul Culturii.

Leahu, V. (1972), „Preocupări tematice și muzeotehnice în organizarea secției de istorie străveche”, *Revista Muzeelor* 9 (5): 403-406.

Mantu, C.-M., Dumitroaia, Gh. și Tsaravopoulos, A. (ed.) (1997), *Cucuteni. The last great Chalcolithic civilization of Europe*, București, Athena Publishing & Printing House.

Mareș, I. (coord.) (2008), *Cucuteni culture – art and religion / Kultura Cucuteni – sztuka i religia*, Suceava, Complexul Muzeal Bucovina, Editura Lidana.

Munteanu, R. și Garvăn, D. (2008), „Ceramica Cucuteni C din preajma izvoarelor de apă sărată din Moldova”, în D. Monah, Gh. Dumitroaia și D. Garvăn

(ed.), *Sarea de la prezent la trecut*, Bibliotheca Memoriae Antiquitatis 20, Piatra Neamț, Editura "Constantin Matasă": 179-202.

Muzeul (1973), „Muzeul de istorie – forță activă în procesul de făurire a conștiinței socialiste”, *Revista Muzeelor* 10 (1): 5-6.

Popovici, D. și Rialland, Y. (coord.) (1996), *Viața pe malul Dunării acum 6 500 ani/Vivre au bord de Danube il y a 6 500 ans*, Paris, Editions Caisse nationale des monuments historiques et des sites.

Sarofolean, G. (1972), „Organizarea secției de istorie contemporană”, *Revista Muzeelor* 9 (5): 418-420.

Stratulat, L. și Țurcanu, S. (2009a), Introducere la L. Stratulat, S. Țurcanu, C. Costăș și L. Solcan (ed.), *Cucuteni – magia ceramicii*, Iași, Editura PIM: 9-10.

Stratulat, L. și Țurcanu, S. (2009b), „Cucuteni – culoarea preistoriei”, în L. Stratulat, S. Țurcanu, C. Costăș și L. Solcan (ed.), *Cucuteni – magia ceramicii*, Iași, Editura PIM: 13-38.

Stratulat, L., Ursulescu, N., Țurcanu, S., Tencariu, F.-A. și Hriban, C. (ed.) (2008), *Cucuteni-Trypillia: a great civilization of Old Europe*, Roma, Fundația Cucuteni pentru Mileniul III și Hers Consulting Group.

Stratulat, L., Țurcanu, S., Costăș, C. și Solcan, L. (ed.) (2009), *Cucuteni – magia ceramicii*, Iași, Editura PIM.

Stratulat, L., Țurcanu, S. și Solcan, L. (2013), *Cultura Cucuteni: valori regăsite ale preistoriei europene / Cucuteni culture: rediscovered values of the European Prehistory*, Iași, Editura Palatul Culturii.

Ștefănescu, L. (1973), „Muzeul și funcția educativ-civică a istoriei”, *Revista Muzeelor* 10 (4): 304-306.

Venizelos, E. (1997), „Prologue”, în C.-M. Mantu, Gh. Dumitroaia și A. Tsaravopoulos (ed.), *Cucuteni. The last great Chalcolithic civilization of Europe*, București, Athena Publishing & Printing House: 11.

Wullschleger, M. cu J. Chamay și F. van der Wielen-van Ommeren (ed.) (2008), *Neolithic art in Romania*, Neapole, arte'm.

(4)

ÎMPOTRIVA FUNCȚIONALISMULUI: RECENZIE A PROIECTULUI ARHEOLOGIC PIETRELE

Radu-Alexandru DRAGOMAN și Sorin OANȚĂ-MARGHITU

Introducere: premise teoretice

Textul prezent este o recenzie a cercetărilor arheologice din tell-ul de la Pietrele-*Măgura Gorgana* (comuna Băneasa, județul Giurgiu) din sudul României, efectuate ca parte a unui proiect germano-român demarat în anul 2002 și în continuă desfășurare. Partenerii de proiect sunt Eurasien-Abteilung des Deutschen Archäologischen Institut (Berlin), Institut für Ur- und Frühgeschichte der Ruhr-Universität Bochum și Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române (București). Argumentația am construit-o pe baza participării noastre la săpăturile din anii 2002, 2004-2005, și a textelor publicate. Insatisfacția noastră este dată de caracterul pozitivist și funcționalist al proiectului, motiv pentru care, în anul 2006 am refuzat să mai participăm.

Filosofia de cercetare a Proiectului Arheologic Pietrele poate fi cel mai bine rezumată prin expresia „*Vorsprung durch Technik*”, slogan publicitar al producătorilor germani de mașini Audi. Sabine Wolfram (2000) utilizează expresia într-o analiză critică a arheologiei vest-germane postbelice. Conform Sabine Wolfram, acest tip de practică se caracterizează prin:

„(1) *even more, and more detailed, typological and chronological schemes, with an increasing use since the 1970's of quantitative techniques and computers. [...].*

(2) *a strong trend towards employing «objective» scientific methods. This is especially true of settlement archaeology which may be regarded as a special case of historical interpretation. The study of prehistoric settlements in their ecological and economic environment requires the use of «hard» science (zoology, botany, soil science, etc.), which gives settlement archaeology prestige as well as the appearance of value-free «objectivity». Settlement archaeology is today one of the most important and valuable approaches in German archaeology. This is illustrated by the number of such projects funded by the Deutsche Forschungsgemeinschaft [...].” (Wolfram 2000: 182)*

Obiectivele *Proiectului Pietrele* sunt: construirea unei cronologii pe baza informațiilor stratigrafice, prelucrării ceramicii și datelor radiocarbon; analiza structurii așezării, atât prin săpături, cât și prin prospecțiuni geofizice;

reconstituirea economiei cu ajutorul arheozoologiei, paleobotanicii *etc.*; și reconstituirea mediului din mileniul V a.Chr. cu ajutorul sedimentologiei (*e.g.* Hansen *et al.* 2003: 169, 184, 186). Obiectivitatea demersului, standardele înalte și importanța proiectului sunt scoase în evidență nu numai prin mobilizarea așa-ziselor „*hard sciences*”, dar și prin exprimări de tipul „*Der außerordentlich hohe Fundanfall*”, „*Das Fundaufkommen ist in Pietrele sehr hoch*”, „*Auch die Zahl der Silices ist außerordentlich hoch*”, însoțite de cifre (Hansen *et al.* 2005: 341; 2006: 2-3). Metodele de săpătură sunt personajul principal și subiect de mândrie, după cum se poate observa din următorul citat referitor la numărul mare de obiecte descoperite: „*Die hohe Fundzahl hängt natürlich mit unserer Grabungsmethode zusammen*” (Hansen *et al.* 2005: 341).

În discursul oficial al proiectului Pietrele există o anumită ambiguitate. Pe de o parte acesta neagă existența vreunui scenariu al desfășurării practicii arheologice, metodele fiind garantul unei cercetări obiective (orientate către adunarea și înregistrarea de date), prin intermediul cărora este evitată emiterea unor idei preconceptuate. Pe de altă parte, sunt stabilite încă de la început câteva obiective clare pe care cercetarea *Gorganei* trebuie să le atingă. Mai mult afirmat în diferite ocazii decât exprimat explicit de practica arheologică de la Pietrele, empirismul este doar o strategie de legitimare și de apărare a manierei funcționaliste de interpretare a contextelor și obiectelor. Imaginea tell-ului, așa cum apare în obiectivele cercetării și în textele publicate, este aceea a unor sate suprapuse al căror plan trebuie înțeles deoarece structura acestora este un indicator al organizării sociale (Hansen *et al.* 2002: 7; 2003: 169). O mare importanță se acordă diferențelor dintre ariile funcționale din cadrul așezării, stabilite prin raportarea materialului arheologic la planul așezării (Hansen *et al.* 2002: 6; 2003: 168; 2004: 3). La rândul lor, satele sunt o sumă de case definite drept „unități economice” (Hansen *et al.* 2002: 7). În cazul construcțiilor descoperite, interesul principal constă în determinarea funcționalității fiecăreia și compararea lor (Hansen *et al.* 2003: 186; 2004: 45; 2005: 341, 389), pornindu-se de la ideea conform căreia „inventarele” lor ar oglindi activitățile ce au avut loc în interiorul caselor. În conformitate cu aceeași linie de interpretare, spațiile dintre construcții sunt considerate a fi simple „ulițe” („*lanes*”/„*Gassen*”) (Hansen *et al.* 2005: 347-348). Mediul este privit drept o resursă aflată la dispoziția oamenilor pentru a fi exploatată; în consecință, rezultatele analizei resturilor faunistice nu sunt publicate contextual, ci pe specii (Hansen *et al.* 2004: 41-43) sau pe categorii generale de contexte cum ar fi „*Haus*” sau „*Gasse*” (Hansen *et al.* 2006: 54-57); rezultatele

analizelor publicate s-au limitat la reconstituirea tehnicilor de subzistență. Scenariul cercetării tell-ului de la Pietrele este elocvent rezumat de frazele conclusive ale raportului de săpătură al campaniei 2004:

„Der funktionale Vergleich zwischen den Hauseinheiten ist bislang nur sehr eingeschränkt durchführbar. Eine Interpretation wird erst der erneuten Vergrößerung unserer Grabungsflächen, der Analyse der Tierknochen und botanischen Reste, des umfangreichen Steingeräteinventars, der Kleinfundverteilung u.a.m. sich schärfer konturieren. Dabei werden insbesondere die Frage der Gleichzeitigkeit der Hauseinheiten und ihre mögliche funktionale Differenzierung im Vordergrund stehen.” (Hansen et al. 2005: 389)

Discursul funcționalist este împletit cu o narațiune evoluționistă cu tente vulgar-marxiste (prin preemțiunea acordată elementului economic) care accentuează schimbările culturale ca rezultat al trecerii de la o societate egalitară la una ierarhizată. Inventarele „bogate” ale unora dintre mormintele din bine-cunoscutul cimitir de la Varna ar reflecta existența unei „societăți stratificate” („*stratified society*”), a unei „clase dominante” („*dominant class*”); se vorbește chiar de existența unei autorități instituționalizate („*institutionalized ruler*”), a unei căpetenii („*chieftain*”) (Hansen 2006: 436; Hansen și Toderaș 2007: 4)¹. Elementul-cheie pentru a înțelege transformarea unei societăți percepute în linii mari ca egalitate într-una stratificată ar consta în analiza sistemului economic. Tell-urile ar fi foarte potrivite în acest scop deoarece permit studierea evoluției sistemului economic pe termen lung. Astfel, a fost ales tell-ul de la Pietrele, fiind aproximativ contemporan cu mormintele de la Varna, a cărui secvență stratigrafică, stabilită de săpăturile mai vechi făcute de Dumitru Berciu (1956), conține atât un „nivel” Boian, încadrat tradițional în neoliticul târziu, cât și „niveluri” Kodžadermen-Gumelnița-Karanovo VI, încadrate tradițional în epoca timpurie a cuprului (Hansen 2006: 436; Hansen și Toderaș 2007: 5).

Deși scopul este acela de a înțelege evoluția către inegalitate socială, nu se discută ce se înțelege prin această schimbare. Spre exemplu, nu se teoretizează câtuși de puțin termenul de structură socială, considerându-se ca fiind de la sine înțeles, fapt ce poate conduce la rezultate înșelătoare:

¹ Interpretări ale necropolei de la Varna din alte perspective teoretice: Chapman 1990; Biehl și Marciniak 2000; Marciniak 2000.

„Divergent interpretations of the concept have direct implications for archaeological research as they are founded on different epistemological notions with regard to the nature of social reality, the ontological status we confer to that reality and the level of abstraction at which we work. Furthermore, the concept of social structure is always allied to a particular methodology. Unless we have a clear understanding of the implications of different interpretations of the concept, our analyses will be inadequate and lead to misleading conclusions.” (Tilley 1982: 28)

Astfel, la Pietrele, termenul de structură socială devine echivalent cu cel de „*pattern*” (vezi Tilley 1982: 28). Structura socială ar fi oglindită de cultura materială: o societate egalitară ar fi caracterizată de absența diferențierii în cultura materială, în timp ce în cazul unei societăți ierarhizate ar fi invers (Rowlands 1989: 29).

Privind *Gorgana* ca o sumă de case care sunt tot atâtea unități economice, de părți specializate care asigură funcționarea întregului, putem spune că filosofia *Proiectului Pietrele* are analogii cu un model modernist de construire a orașelor contemporane. Obiectivele proiectului trimit către ideea lui Le Corbusier potrivit căreia toți oamenii au aceleași nevoi deoarece au același organism, cu aceleași funcțiuni (Choay 2002: 35-36). Orașul este spațiul material construit de arhitect pentru a satisface aceste nevoi. Obiectivul acestui proiect social este obținerea unui randament maxim, orașul, prin zonare funcțională, fiind transformat într-o unealtă de muncă (*ibid.*: 37). Pentru Le Corbusier casa este o mașină de locuit, o „celulă” care corespunde „cel mai bine nevoilor noastre fiziologice și sentimentale” (Hall 1999: 232, 235-236). Rezultatul acestei concepții a fost încercarea, în mare măsură reușită, de a căuta rațional o ordine-tip care poate fi aplicată oricărui grup uman.

Dar impunerea acestui model urbanistic a fost însoțită de unele eșecuri răsunătoare. Unul dintre acestea a fost orașul Chandigarh, noua capitală a Punjab-ului, proiectat după planurile lui Le Corbusier, care aveau la bază o perspectivă funcționalistă (Hall 1999: 239-241). Proiectul nu ținea cont de modul de viață al localnicilor. „Relația între străzi și clădiri este complet europeanizată și aplicată fără nicio considerație față de clima dură din nordul Indiei sau modul de viață indian”. Ca de atâtea ori, proiectul pune în practică o ideologie totalitară, orașul fiind segregat în funcție de venituri și poziția socială (*ibid.*: 240). Tot Le Corbusier propunea înlocuirea orașului distrus Saint-Dié cu opt „unități de locuit” și un centru civic, dar locuitorii s-au simțit amenințați de absurditatea acestui plan (Choay 2002: 74).

După cum s-a mai spus, eșecul acestui tip de arhitectură se datorează aroganței cu care arhitecții au încercat să impună proiectele lor unor oameni

care nu puteau să se adapteze (Hall 1999: 270). Arhitecții acestui model de urbanism au accentuat funcția obiectelor și au ignorat semnificațiile acestora (Choay 2002: 76). Dacă acest model de urbanism a fost sortit eșecului în prezent, nu vedem de ce aplicat în trecut ar avea mai mulți sorți de izbândă. Atât modelul lui Le Corbusier de urbanism, cât și arheologia funcționalistă a *Proiectului Pietrele* pornesc de la ideea că oamenii au aceleași nevoi și adoptă strategii raționale pentru a le îndeplini, pentru a se adapta la mediu. Dar, așa cum ne arată exemplele etnografice sau cele oferite de arheologia perioadelor istorice, oamenii acționau în trecut, chiar în perioade apropiate zilelor noastre, în moduri care azi ne par iraționale (Deetz 1996: 34).

Tell-ul ca „unealtă de muncă” format din case—„mașini de locuit”, spații de desfășurare a diverselor activități, rezumă foarte precis perspectiva asupra *Gorganei*. Originea intelectuală, chiar dacă nu asumată explicit, a acestei perspective o găsim în zorii ideologiei funcționaliste apărute în sociologia din a doua jumătate a secolului al XIX-lea (Huaco 1986; Turner și Maryanski 1988; Maryanski și Turner 2000). Pentru funcționaliști, societatea este un organism sau un mecanism ale cărui părți componente îndeplinesc diferite funcții pentru a-l menține și reproduce. Filosofia *Proiectului Pietrele* trimite și către așa-zisele „functional requisites” sau „needs” enunțate în acea perioadă de Herbert Spencer (Turner și Maryanski 1988: 111; Maryanski și Turner 2000: 1030). După Bronislaw Malinowski, în primul rând oamenii trebuie să-și satisfacă nevoile biologice. Pentru a le satisface trebuie să se organizeze colectiv, ceea ce determină apariția unor alte nevoi, care la rândul lor trebuie îndeplinite dacă structura se dorește a rămâne viabilă (Turner și Maryanski 1988: 113). Funcționalismul accentuează echilibrul sistemului, menținerea și reproducerea lui; ordinea socială existentă este naturalizată, schimbările fiind rezultatul unor accidente (Huaco 1986; Turner și Maryanski 1988; Maryanski și Turner 2000). În plus, demersul funcționalist în arheologie ignoră faptul că locuințele și așezările, obiectele, agricultura și creșterea animalelor, precum și mediul sunt impregnate de simbolism (*e.g.* Hodder 1990; Tilley 1999; Bradley 2005). Chiar și refacerea podinelor poate avea semnificații simbolice (Boivin 2000).

Cercetare de teren, rapoarte de săpătură și politică academică

La *Pietrele*, cunoașterea este produsă într-un mod autoritar. Liderii proiectului sunt Svend Hansen, director al Eurasien-Abteilung și Alexandru Vulpe, director al Institutului de Arheologie din București. Datorită vârstei,

acesta din urmă nu a putut participa la săpături, dar a fost de acord ca unul dintre noi (R.-A. D.), să reprezinte pe șantier partea română. În practică, deciziile privind programul de lucru, obiectivele și strategia de cercetare, dreptul de a sintetiza și interpreta rezultatele, stilul și conținutul publicațiilor *etc.*, au fost prin excelență atribuțiile directorului de proiect din partea germană. Cauzele acestei situații rezidă în structura organizatorică ierarhică. Se acceptă ca de la sine înțeles că liderii de proiect (ce dețin gradul academic cel mai înalt) sunt singurii în măsură să ia decizii referitoare la toate aspectele practicii arheologice, deoarece dețin capitalul simbolic cel mai mare. Acest capital simbolic ar fi rezultatul meritelor și experienței. În consecință, opinia lor este considerată a fi cea mai legitimă. Dreptul unui membru din colectiv de a-și materializa opiniile (în săpătură, în publicații) este condiționat de acceptul acestora. În contextul în care reprezentantul în teren al părții române nu ocupa o poziție importantă în ierarhia academică, întreaga strategie de cercetare și publicare a fost hotărâtă de directorul de proiect din partea germană. Trebuie să adăugăm că la Pietrele autoritatea nu este impusă, ci funcționează sub forma unei relații de tip „patron-client”, prin intermediul căreia se urmărește cointeresarea participanților: eventualitatea unei slujbe (în cazul arheologilor germani), burse (în cazul arheologilor români), înscriere la doctorat și/sau cooptarea în alte proiecte de cercetare – cum sunt săpăturile în tell-ul de la Aruchlo din Georgia (în ambele cazuri) *etc.* În schimbul unei atitudini conformiste, membrii colectivului pot manipula aceste oferte pentru a-și atinge propriile scopuri, fie ele financiare sau de legitimare, sau ambele. Acest tip de relație creează o complicitate între „părțile contractante”: investind prin ceea ce scrie, spune sau acceptă necritic în imaginea oficială promovată, respectiva persoană investește în propria imagine.

Unul dintre factorii ce contribuie la perpetuarea sistemului ierarhic și unei practici non-critice, îl reprezintă sistemul academic și universitar în care au fost educați arheologii. Concluzia lui Ulrike Sommer referitoare la învățământul arheologic vest-german este relevantă pentru a înțelege practica de la Pietrele:

„Students are not encouraged to have a thought of their own before they start on their Ph.D., and it does not greatly matter if they do not think then. ‘Careful thorough research’ is what matters most: students are taught to be critical about data, not about ideas.

Thus, the German university system favours not necessarily the most interested or gifted students, but the most resilient, those most resistant to frustration, and those who are prepared to accept the wisdom of their elders and betters.”
(Sommer 2000: 235)

Chiar dacă în România nu există învățământ arheologic specializat (arheologia fiind subsumată istoriei), caracterizarea făcută de U. Sommer este valabilă și pentru modul în care sunt școliți arheologii români, după cum se poate observa din următorul citat cu privire la cauzele perpetuării demersului pozitivist-empirist în arheologia românească postbelică:

„cultul metodei va conduce rapid și la cultul celor ce o stăpânesc. Se creează astfel premisele unei relații speciale, cea dintre magistru și ucenic, cu diferite trepte de inițiere și, mai ales, predispusă, prin contactul inevitabil direct între cei doi, la generarea unui adevărat «cult al personalității». Maeștrii empirismului se vor înconjura curând de noi ucenici, în mod firesc pasionați, în mod necesar fideli.” (Anghelinu 2003: 241)

„Arheologia germană” a fost considerată permanent de către arheologii români drept modelul cel mai demn de urmat. Ne cerem scuze pentru termenul totalizant de „arheologie germană”; corect ar fi să vorbim de „arheologii”, deoarece există multă diversitate, măcar dacă avem în vedere, spre exemplu, întrunirile organizate începând din 1992 de așa-zisul „German T-AG” (*Theorie-Arbeitsgemeinschaft*), din care au rezultat mai multe publicații (Wolfram 2000: 193-194; vezi, de asemenea, *Rundbrief der Arbeitsgemeinschaft Theorie in der Archäologie*). Am folosit însă intenționat singularul, deoarece, atunci când vorbesc despre „arheologia germană”, arheologii români au în minte doar demersul pozitivist-empirist și metodele aferente. De ce? Dat fiind faptul că majoritatea „marilor profesori” a studiat în Germania interbelică, pozitivism-empirismul a devenit, prin intermediul relației maestru-discipol, principalul element de raportare pentru arheologii români. În timpul perioadei comuniste, cele mai generoase burse oferite lor au fost acordate de instituțiile de arheologie vest-germane: Humboldt, D.A.A.D. (Anghelinu 2003: 202-203 și nota 643). Pentru mulți dintre ei, școala de arheologie preistorică germană a devenit „sinonimul rigorii științifice și al intransigenței metodologice” (*ibid.*: 240), imagine ce se perpetuează și astăzi. Spre exemplu, când am întrebat pe unul dintre colegii români care este motivul pentru care a venit la Pietrele, știind că nu este interesat nici de tell-uri, nici de „epoca cuprului” în general, acesta ne-a răspuns: „Ca să învăț metoda germană”. A te raporta la arheologia germană însemna, și încă înseamnă, să conferi autoritate, legitimitate și aură științifică propriei practici și implicit propriei persoane. Iată un exemplu ales dintr-un text publicat cu ocazia celebrării a 170 de ani activitate arheologică a Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române:

„The evolution of archaeology in Romania proceeded simultaneously with the rest of European archaeology, an important part of which was the German school. Our most brilliant forerunners, Grigore Tocilescu, Vasile Pârvan, Ion Andrieșescu, studied in Germany or Austria [...] This was the case with Vasile Pârvan's pupils as well. Among them we must mention Ion Nestor, a pupil of Gero von Merhart of the Marburg/Lahn school. Nestor is without question one of those who contributed crucially to the foundation of Romanian pre- and protohistoric archaeology. He brought to Romania the research methods of German archaeology, remarkable for their accuracy; they were then adopted by his pupils, the author of these lines included.” (Vulpe 2004-2005: 5)

Un alt factor ce a facilitat concentrarea puterii de decizie în mâinile directorului de proiect din partea germană este politica financiară. Un principiu acceptat tacit este acela că, cel ce aduce finanțarea necesară pentru proiect deține și monopolul asupra lui, ori, până în anul 2005 inclusiv, cercetarea a fost finanțată numai de partea germană: în anul 2002 de rectoratul Universității Ruhr-ului din Bochum, la care s-a adăugat o donație din partea firmei Hornbach-Baumärkte, iar începând din 2004 de Deutsche Forschungsgemeinschaft.

În cazul *Proiectului Pietrele*, aceeași perspectivă funcționalistă este oglindită atât de interpretarea trecutului *Gorganei*, cât și de maniera în care este produsă cunoașterea. Proiectul, a cărui finalitate este de a produce date care să documenteze obiectivele, se desfășoară pe două scene diferite: *Gorgana*, de unde se recoltează materialul, și școala din Pietrele, unde acesta se prelucrează. Pe scena *Gorganei*, directorul de proiect distribuie rolurile „actorilor”: îi repartizează în cele două secțiuni arheologice deschise (dorința unora de a vedea ce se întâmplă în cealaltă secțiune este reprimată), le dă indicații la începutul programului și în timpul lucrului, îi controlează periodic. Orice inițiativă a unui membru al colectivului trebuie aprobată de directorul de proiect. În al doilea decor al șantierului, pe scena organizată la școală, actorii sunt trei fete din sat care spală materialul adus de pe tell, cei care desenează diverse obiecte și specialiștii în ceramică, piese litice, oase de animale. După sfârșitul programului, membrii colectivului de pe scena *Gorganei* evoluează și ei în decorul de la școală. Pentru că la Pietrele fiecare este responsabil pentru o categorie de obiecte: figurine, greutăți de lut, topoare de silex, piese litice, os, cupru *etc.* Ceea ce unește aceste două scene este „materialul arheologic” (vasele, cioburile, oasele de animale și umane, cerealele și ce se mai recoltează). În puține cazuri, cei care lucrează în școală participă și la munca de pe *Gorgana* și invers. Datorită lipsei de timp, „actorii” din școală nu

primesc informații despre natura contextelor din care provin obiectele, oasele, cerealele. Oamenii din teren nu află de la cei din școală informații care ar putea influența modul de a săpa. Fiecare doar „își face datoria”, adică să sape, să adune materialul, să-l spele, să-l marcheze, să-l ordoneze, să-l descrie, să-l introducă în baza de date, să-l deseneze și/sau să-l fotografieze. De exemplu, dacă cineva se ocupă de „greutățile de lut”, este puțin probabil să afle câte ceva despre contextele din care provin obiectele de care este responsabil, cu atât mai puțin despre rezultatele muncii celor care se ocupă de altceva. Acestea pot fi găsite în rapoartele publicate sau în scrisorile de felicitare trimise de directorul proiectului cu ocazia sărbătorilor de iarnă (Hansen *et al.* 2004a; Hansen 2005b).

Așadar, munca la Pietrele este organizată după un sistem fordist (Harvey 2002: 122-139) care corespunde în mare măsură cu categoriile funcționale impuse trecutului *Gorganei*: fiecare membru al colectivului produce date și interpretări parțiale referitoare la aceste categorii, înglobate apoi în raportul de săpătură într-o interpretare finală. A rezultat astfel o structură organizatorică ierarhizată, în vârf aflându-se o singură persoană, iar la bază diferite straturi de specialiști, studenți și masteranzi, oamenii din sat care participă la săpătură. Structura ierarhică a colectivului răzbate și în rapoartele publicate. În primul rând, acest lucru se observă în ordinea în care sunt trecuți autorii textelor: primii sunt reprezentanții părții germane și ai părții române, după care urmează, în ordine alfabetică, autorii „simpli”. De la un raport la altul, se poate vedea dacă vreunul dintre autori a urcat în ierarhie (compară Hansen *et al.* 2004 cu Hansen *et al.* 2005). Interpretarea săpăturii este monopolizată de S. Hansen: acesta semnează întotdeauna, singur sau împreună cu alții, introducerea, capitolul „Der Grabungsbefund” și capitolul de concluzii în care trasează direcțiile de cercetare pentru campania viitoare (Hansen *et al.* 2004; 2005; 2006). Organizarea fordistă a practicii arheologice de la Pietrele este reprodusă și în scrisorile de felicitare trimise membrilor colectivului de către directorul proiectului: aceștia află ce au săpat și ce au găsit, cu ce s-a ocupat fiecare în ultima campanie, ce trebuie făcut în următoarea campanie (Hansen *et al.* 2004a; Hansen 2005b).

Rapoartele de săpătură au la bază ideea conform căreia metodele au rolul de a asigura obiectivitatea săpăturii și prelucrării materialelor; interpretarea trebuie să survină numai la finalul demersului, când toate datele au fost adunate împreună. Practica din teren arată însă cu totul altfel: procesul interpretativ are loc chiar în timpul săpăturii. Arheologii nu sunt niște roboți ale căror acțiuni sunt perfect obiective, dovadă faptul că își pun întrebări unii altora și

se consultă între ei cu privire la diversele situații întâlnite și cărora încearcă să le dea sens. Întrebări de genul „Tu unde crezi că este limita dinspre sud (să zicem) a contextului ăsta, pentru că nu se vede foarte clar?”, „Acum ar trebui să dăm un alt număr de context sau ne aflăm încă în același context?”, „Cum crezi că ar fi cel mai bine să săpăm situația asta?”, „Ce crezi că este situația asta?” *etc.*, arată că observațiile făcute în teren nu sunt „date”, ci construite de către cei care sapă, în urma dialogului, în funcție de experiența practică și teoretică a fiecăruia. Credem, alături de alții (*e.g.* Tilley 1989; Hodder 1999; Lucas 2001; Thomas 2004a: 243-247), că relația dintre teorie și practică este una dialectică: teoria naște o serie întreagă de întrebări ce-l determină pe arheolog să fie atent la o multitudine de aspecte pe care altfel le-ar fi trecut cu vederea, iar pe de altă parte, situațiile întâlnite în săpătură modifică întrebările și determină nașterea unor noi.

Nimic din discuțiile purtate pe șantier, unele în contradictoriu, referitoare la interpretarea unuia sau altuia dintre contexte sau privind maniera în care acestea ar trebui cercetate, nimic din incertitudinile avute în timpul săpăturii sau din greșelile făcute, nu sunt menționate în rapoartele de săpătură. În ciuda opiniilor divergente, narațiunea prezentă în textele publicate implică faptul că toți gândim la fel. Se lasă de înțeles că interpretările oferite sunt „obiective”, reflectă „realitatea” din teren, deci și pe cea din trecut, dar se trece sub tăcere faptul că interpretările care s-au abătut de la paradigma funcționalistă au fost ignorate. Spre exemplu, textul unuia dintre noi (S. O.-M.), o analiză contextuală a obiectelor de cupru, a fost trimis la Berlin pentru a fi tradus în limba germană și încorporat în raportul despre campania din vara anului 2004. Fără ca autorul să fie înștiințat, unele paragrafe au fost eliminate și anumiți termeni (*e.g.* „depuse”) au fost înlocuiți cu termeni neutri (*e.g.* „găsite”), fapt observat la corectarea variantei în limba germană a textului. După cum a reieșit din discuțiile ulterioare, capitolul respectiv a fost considerat de către S. Hansen ca fiind prea interpretativ, adică subiectiv și plin de idei preconcepute, fără o bază „reală”. Chiar dacă ar fi adevărat, intervenția într-un text fără știrea autorului este dovada unei atitudini autoritare. Interesant este faptul că deși paragrafele indezirabile au fost eliminate, editorul binevoitor a uitat să șteargă din lista bibliografică titlurile la care se făcea trimitere în acele paragrafe: „Bailey 1994”, „Pollock 1995” (vezi Hansen *et al.* 2005: 377-383).

Același efect uniformizator îl are și practica de a-l trece pe reprezentantul părții române ca autor al unor rapoarte de săpătură la care nu a contribuit cu nimic sau doar cu câteva rânduri (Hansen *et al.* 2002; 2003; 2004; 2006). Chiar dacă și-a exprimat dezacordul atât față de această practică, cât și față de

demersul empirist, el a devenit co-autor al unor texte ce aparțin, de fapt, lui S. Hansen. „Calitatea oficială” pe care o avea, a atras după sine obligativitatea menționării lui ca autor, fapt ce se reflectă și în maniera de citare: „Svend Hansen/Alexandru Dragoman u. a.”. În felul acesta, cititorului i se oferă imaginea unui consens asupra concepției după care se desfășoară cercetările de la Pietrele, imagine prin care sunt mascate divergențele de opinie existente.

În anul 2005 am invitat un antropolog la Pietrele, Gabriel Dragomir, cu scopul de a face o analiză a arhitecturii tradiționale din sat. Acesta a putut veni pe șantier doar cu două săptămâni înainte de terminarea campaniei. Datorită timpului scurt avut la dispoziție, R.-A. D. l-a rugat să amâne tema inițială pentru la anul dar, în schimb, să înceapă o analiză etnografică a „comunității de arheologi”, a „comunității de lucrători” și a relațiilor dintre ele, pe care să o continue și în campania următoare. [Această inițiativă nu reprezintă nicidecum o noutate, existând mai multe proiecte ce prevăd astfel de analize ale demersului arheologic, din dorința de a obiectiva modul în care se produce cunoașterea. Din punctul nostru de vedere, un foarte bun exemplu este cel al Proiectului Leskernick (Wilmore 2001; 2003; vezi, de asemenea, <http://www.ucl.ac.uk/leskernick/>).] Sociologul (Gabi) i-a adunat pe toți arheologii prezenți, i-a informat despre ceea ce intenționează să facă și i-a rugat să se gândească și să-i spună dacă doresc să participe sau nu. Totodată, a menționat că înțelege că venirea lui nu coincide cu un moment foarte favorabil, dat fiind faptul că mai erau doar două săptămâni până la sfârșitul campaniei, perioadă în care toată lumea era obosită, mai era mult de lucru și în puținul timp liber lumea ar fi preferat să se odihnească, în loc să stea la discuții cu el. Pe moment toată lumea a spus că se mai gândește. Ulterior, membrii echipei (atât români, cât și germani) s-au împărțit în două: un grup minoritar care a fost de acord și un grup majoritar ce a respins ideea. Reacția celor din grupul majoritar a fost agresivă: au insistat ca R.-A. D. să-i spună lui Gabi să plece, deoarece este un factor de stress (lumea era obosită și erau multe lucruri de terminat). Membrii grupului majoritar vorbeau în numele tuturor, uitând faptul că existau și colegi care au acceptat ideea. Pe scurt, această experiență este rezumată foarte bine de reacția violentă a unui coleg: „Pe un șantier arheologic nu are ce căuta un sociolog!”. Drept urmare, atât R.-A. D., cât și Gabi, au părăsit șantierul cu o săptămână înainte de final. Parafrazând titlul piesei de teatru a lui Edward Albee, ne întrebăm nu „Cui i-e frică de Gabriel Dragomir?”, ci „De ce?”

În concluzie, ne-am fi dorit ca la Pietrele să fi avut parte de ceea ce Jürgen Habermas numește o „situație de vorbire ideală” (Habermas 2000; Marga 2006: 235-237). Aceasta presupune eliminarea oricărei coerciții și satisfacerea

a patru pretenții de validitate: inteligibilitate, onestitate, justețe, veracitate. Habermas distinge două forme ale vorbirii: (1) acțiunea comunicativă, în care vorbitorii schimbă informații (adică se pun întrebări în care se cer informații despre ceva și cărora li se răspunde prin lămuriri, susțineri, explicații și justificări), dar pretențiile de validitate nu sunt puse la îndoială, ci sunt subînțelese în mod naiv fără a fi tematizate – în acest caz avem de a face cu un consens tacit între vorbitor și ascultător (fals consens); și (2) discursul, în care vorbitorii nu schimbă informații dar tematizează pretențiile de validitate, situație ce presupune două lucruri esențiale – „o virtualizare a coercițiilor acțiunii” (necesară pentru a le putea elimina) și „o virtualizare a pretențiilor de validitate” (necesară pentru a le pune la îndoială). Dacă aceste virtualizări sunt reale, și nu doar pretinse, avem de a face cu un adevărat consens între vorbitori (toți participanții împărtășesc dorința de a se ajunge la o înțelegere), cu o „situație de vorbire ideală”, în care toate opiniile sunt supuse tematizării și criticii (Habermas 2000; Marga 2006: 237).

Din această perspectivă, rapoartele de săpătură ar fi trebuit să conțină toate punctele de vedere, oricât de contradictorii, și lăsat cititorul să aleagă interpretarea pe care o consideră ca fiind cel mai bine susținută de datele empirice prezentate, sau să-și construiască propria interpretare. Cititorii nu trebuie tratați drept consumatori ai unor texte în care autorii lor au ultimul cuvânt, ci trebuie invitați să participe la producerea interpretărilor (Tilley 1990; 1993: 13-14). Din păcate, la Pietrele, datorită structurii ierarhice instituite, avem de a face cu un fals consens ce pretinde că este un adevărat consens, fără ca pretențiile de validitate ale afirmațiilor unuia sau altuia să fie luate critic în discuție. De aici și narațiunea uniformizatoare prezentă în rapoartele publicate sau reacțiile față de o analiză sociologică a propriei practici. În ceea ce ne privește, împărtășim opinia Barbarei Bender, Sue Hamilton și a lui Christopher Tilley (1997: 150) conform căreia, „*If excavation is not interpretation, and presented as such, it is nothing*”.

Despre case

În cazul cercetării tell-urilor din sudul României, interpretarea construcțiilor și a inventarelor lor în termeni „de bun simț”/funcționali/practici, a fost și continuă să fie dominantă. Spre exemplu, imaginea prezentată în raportul de săpătură referitor la tell-ul de la Căscioarele este aceea a unui „mic sat neolitic” format din 16 locuințe și o construcție anexă (Dumitrescu 1965). Intrarea în construcții este dedusă după modelele de locuințe, după tortile de capace modelate în formă de casă și după punctul cardinal de unde

bat în prezent vânturile cele mai reci (Dumitrescu 1965: 224). Una dintre construcții (nr. 2) ar fi fost un atelier pentru prelucrarea topoarelor de silex, deoarece în interior s-au găsit, printre altele, 14 topoare din silex, împreună cu 13 nuclee, 4 percutoare și peste 60 de spărturi mari de silex (Dumitrescu 1965: 225-226; Marinescu-Bîlcu 1965). Cantitatea mare de oase de animale dintr-o altă construcție (nr. 8) a fost interpretată ca oglindind existența unui „depozit-abator” (Marinescu-Bîlcu 1998-2000: 324). Interpretări similare sunt oferite și în cazul altor tell-uri. În cazul săpăturilor de la Bordușani, se afirmă că „*les habitations étaient orientées approximativement nord-sud, emplacement fort probable tenant compte des nécessités de protection contre les vents et les pluies*” (Popovici și Vlad f. a.: 5). La Medgidia se vorbește de existența unei „locuințemoară” ce conținea opt râșnițe, opt frecătoare, grâu carbonizat, opt vase mari de provizii, câteva vase mai mici *etc.* (Harțușche 1981). Descoperirea în interiorul unui vas din Locuința nr. 5 de la Hârșova a mai multor brățări fragmentare din scoică *Spondylus*, unele dintre ele întregibile, altele tăiate și perforate în parte, a dus la considerarea acestei construcții ca fiind un atelier de lucrare a podoabelor din *Spondylus* – transformarea brățărilor în mărgelile cu ajutorul unei dălțițe și a unor sule din cupru găsite în aceeași locuință (Galbenu 1962: 294-296; Hașotti 1997: 80, 103-104).

Atunci când situațiile identificate în teren contrastează puternic cu viziunea „de bun simț” a arheologului, respectivele contexte sunt catalogate drept „rituale” și capătă o importanță sporită. La Căscioarele, prezența a două cranii umane chiar sub podina Locuinței nr. 1 și absența unor depuneri similare în cazul celorlalte locuințe, ar indica caracterul special, legat de practici magice, pe care această construcție l-ar fi avut în cadrul comunității (Dumitrescu 1965: 224, 232). La Hârșova, Locuința nr. 11, cercetată în anul 1990, a fost catalogată, pe baza celor două altare din interior și a inventarului, ca fiind un „sanctuar” cu două faze de construcție, ce „trebuie să fi avut dimensiuni impresionante” (Hașotti 1997: 80-81).

Aceeași manieră de interpretare o întâlnim și în cazul săpăturilor mai vechi de la Pietrele (Berciu 1956). În Locuința 1, D. Berciu a cercetat o vatră pe a cărei latură de sud era o placă de lut cu deschizătură rotundă „care servea la așezarea vaselor de fiert, în felul plitelor mașinilor noastre de gătit cu ochiuri rotunde” (Berciu 1956: 508). Lângă vatră, Berciu a găsit și o laviță care „servea pentru dormit. În timpul zilei, femeia se așeza aici în timp ce pregătea mâncarea” (Berciu 1956: 508). Unele obiecte erau atârinate pe pereți. Scena a fost surprinsă plastic, fără femeie și obiectele atârinate pe pereți, într-un desen realizat de arhitectul Grigore Ionescu (1982: 21, fig. 2). Pe laviță, arhitectul

a așezat și o blană de animal. Pentru G. Ionescu (1982: 20), lavița servea nu numai pentru dormit dar aici se lua și masa. Dar ce activități se desfășurau în interior? Pentru a răspunde la această întrebare, D. Berciu avea o idee simplă: cultura materială reflectă direct funcția contextelor în care apare. Pe baza acestor piese și a instalațiilor, locuința este împărțită funcțional în bucătărie (prezența vetrei), locul de dormit și de luat masa (lavița) și locul de cult (de-a lungul peretelui de vest, unde au fost descoperite cele mai multe figurine și conuri de ocru roșu).

Perspectiva teoretică potrivit căreia funcția unei construcții o putem determina pe baza funcției obiectelor descoperite în ea este caracteristică și *Proiectului Pietrele*. În cele trei campanii la care am participat, săpăturile s-au desfășurat în părțile de nord-vest (Suprafața B) și de sud (Suprafața F) ale tell-ului. Chiar din prima campanie (2002), la circa cinci centimetri sub firul ierbii, au fost găsite resturile unei construcții arse (Hansen *et al.* 2003: 172; 2004: 6). Rezultatele măsurătorilor geofizice efectuate în anii 2004-2005 (Hansen *et al.* 2005: 342-346; 2006: 4-8) indică existența pe tell a circa 25 de case orientate nord-sud și dispuse linear pe patru șiruri paralele, orientate est-vest. În afara tell-ului, la nord și la sud-vest, măsurătorile geofizice au dus la identificarea mai multor structuri având aceeași orientare cu construcțiile de pe tell. Astfel, la un moment dat, așezarea ar fi fost constituită din circa 120 de clădiri. În rândurile de față ne vom referi mai cu seamă la trei construcții arse, despre care avem mai multe informații: două dintre ele se află în Suprafața B, iar cea de a treia în Suprafața F (între cele două suprafețe existând o diferență de nivel apreciabilă).

Construcția pe care am denumit-o convențional B-Ost (Hansen *et al.* 2003; 2004; 2005; 2006) a fost identificată după fragmentele de chirpici arse la roșu, unele dintre ele masive. Pereți *in situ* nu s-au găsit. În interior se aflau trei „instalații” cu pereți subțiri din lut. În perimetrul construcției s-au găsit multe vase întregi sau întregibile (în special de mari dimensiuni, dar și vase mai mici cu capace), deformate de foc, mai multe râșnițe, obiecte de silex, piatră și cupru, figurine, un fragment de scoică *Spondylus etc.* La vest de construcția B-Ost, separată de o așa-zisă „potecă” lată de 1,00-1,60 m, se afla o altă construcție incendiată pe care am denumit-o convențional B-West (Hansen *et al.* 2005; 2006). Ea arăta ca o concentrare de chirpici friabil și avea dimensiuni de aproximativ 5 x 7 m. În perimetrul său s-au găsit mai multe concentrări de vase (peste 70 de recipiente întregi sau întregibile, deformate de foc; Hansen *et al.* 2005: 356), râșnițe, obiecte din silex, os, cupru, figurine *etc.* Bucăți mai mari din dărâmătura pereților s-au păstrat peste aceste concentrări

de vase. Între vasele întregi (cele mai multe aflate de-a lungul limitelor de nord și est ale construcției) și cea mai mare parte din „*small finds*” era o diferență de nivel de aproape 50–60 cm, așa că, în mod simplist s-a ajuns la concluzia că vasele stăteau pe o laviță (Hansen *et al.* 2005: 351). Acest lucru ar fi însă valabil dacă se acceptă faptul că lavița ocupa întreaga suprafață a nivelului de călcare din construcție, deoarece, stratul de pământ ars la negru (P05B16) în urma prăbușirii pereților construcției incendiate (și pe care stăteau vasele) se întindea pe tot cuprinsul construcției (vezi Hansen *et al.* 2005: 349/Abb. 10). Credem că aici avem de a face cu două secvențe diferite ale aceluiași spațiu construit. A treia construcție pe care o prezentăm este P04F16/P05F104, descoperită în Suprafața F (Hansen *et al.* 2005; 2006). Ea a fost identificată după fragmentele de chirpici arse la roșu provenite din pereții prăbușiți, ce acopereau puținele resturi păstrate din podină și din pereții de nord și de vest. În interior se aflau două „instalații”: una de formă ovală cu pereți subțiri din lut și una rectangulară. În relație cu această construcție s-au găsit, doar în partea de vest, peste 40 de vase întregi sau întregibile (Hansen *et al.* 2005: 356) deformatate de foc, obiecte din silex, os *etc.*

Analiza diferitelor categorii de obiecte descoperite în perimetrul construcțiilor este ghidată după o concepție funcționalistă. Râșnițele găsite în B-Ost sunt cele care determină funcția vaselor și a contextului; importanța ce li se acordă reiese atât din descrierea lor detaliată (Hansen *et al.* 2003: 176; 2004: 10), cât și din planul publicat (Hansen *et al.* 2003: 173/Abb. 15; 2004: 8/Abb. 5). Planul contextului subliniază, prin selecție, prezența râșnițelor și a vaselor, celelalte obiecte, ca să nu mai vorbim de oasele de animale, fiind neglijate². Astfel, construcția B-Ost a fost interpretată ca fiind o arie specializată de procesare a cerealelor: „*Es ist klar, daß der von uns ergrabene Bereich dem Mahlen von Getreide diente und daß die zahlreichen Gefäße im Zusammenhang mit dessen Aufbewahrung zu sehen sind*” (Hansen *et al.* 2003: 176; 2004: 10). Se presupune că „instalațiile” de lut erau folosite pentru uscarea grânelor sau chiar pentru coacerea pâinii (Hansen *et al.* 2004: 25, nota 56). În ciuda acestei interpretări, în construcție nu a fost descoperit nici măcar un singur bob de cereale. Explicația oferită este aceea că grânele ar fi fost distruse datorită incendiului (Hansen *et al.* 2002: 22). Contrar acestei păreri, în construcția din Suprafața F (P04F16/

² Cu toate că la începutul proiectului s-a impus, din dorința de a reflecta cât mai „obiectiv” realitatea arheologică, colorarea desenelor de plan și profil, din planul publicat nu avem nici o informație referitoare la „nivelul” pe care au fost amenajate instalațiile; acestea, împreună cu vasele și râșnițele plutesc pe o pată albă (culoarea hârtiei).

P05F104) s-au găsit circa 12 kg de cereale (Hansen *et al.* 2005: 353) ce nu se aflau lângă vreo „instalație” sau în/lângă vreun vas. Dar pentru că totul trebuie înțeles în termeni practici, directorul de proiect din partea germană susține că „*Das Getreide muss in einem organischen Behälter aufbewahrt worden sein*” (Hansen *et al.* 2005: 353).

După cum se menționează într-unul din rapoartele de săpătură, obiectivele prelucrării statistice a materialului ceramic sunt istoria pe verticală a locuirii de pe tell și utilizarea pe orizontală a spațiilor de locuit și de lucru, a potecilor și a spațiilor libere (Hansen *et al.* 2005: 356). În ceea ce privește analiza vaselor descoperite în construcția B-West și în construcția din Suprafața F (P04F16/P05F104), unicul scop este acela de a surprinde eventualele diferențe funcționale și/sau cronologice dintre inventarele ceramice ale celor două construcții (Hansen *et al.* 2005: 356-367). Drept urmare, pe baza formei și a capacității lor, vasele sunt puse în relație cu anumite activități: stocarea și procesarea ulterioară a grânelor (Hansen *et al.* 2005: 366). La finalul acestui studiu comparativ, stufos și descriptiv, autoarea nu poate să dea însă un răspuns: „*Ob die Unterschiede zwischen der Keramik in den Flächen B und F allein auf funktionaler Ebene zu erklären sind, oder ob auch chronologische Faktoren mitspielen, muss im weiteren Bearbeitungsprozess beantwortet werden*” (Hansen *et al.* 2005: 367).

Nu negăm faptul că în aceste construcții s-ar fi desfășurat diferite activități în care vasele au fost folosite, dar credem că este simplist a atribui funcții vaselor doar pe baza formei și capacității lor. Analizele reziduurilor organice pentru determinarea conținutului (analize care nu s-au făcut la Pietrele și nici nu avem cunoștință că se vor face), au arătat că vasele a căror funcție părea atât de evidentă datorită exemplului etnografic conțineau în trecut cu totul altceva decât așteptările arheologilor (despre celebra „*Milchtopf*”, vezi Craig *et al.* 2003). La fel, de multe ori vasele de la Pietrele conțin cu totul altceva decât iluziile funcționaliste: câteva obiecte de os (P04F19), piese de silex, sau pur și simplu pietricele. D. Berciu, de asemenea, a găsit vase cu asemenea conținut: un vas cu capac ce conținea perle de scoici, un vas în care era un topor mic de piatră, iar într-un alt vas s-au găsit 13 „arșice” din os (Berciu 1956: 511, 512, 559). Prezența grâului într-un vas nu înseamnă neapărat că acesta era un simplu vas de provizii. De exemplu, lângă o construcție de la Gumelnița, un vas plin cu grâu carbonizat a fost descoperit într-o zonă cu cenușă, chirpici ars și multe cochilii de scoici. În imediata apropiere a vasului cu grâu, într-o mică groapă, au fost depuse

craniul unui copil de 5-6 ani, cenușă, cioburi, un capac de vas și bucăți de ocru roșu (Dumitrescu 1966: 56).

Un alt exemplu de interpretare funcționalistă este cel al unei zornăitoare („*Rassel*”) în formă de broască țestoasă descoperită în construcția B-West (Hansen 2005a). În articolul publicat nu se menționează nimic despre contextul descoperirii, decât că a apărut lângă peretele de est (Hansen 2005a: 339)³. Funcția zornăitoare ar rezulta direct din zgomotul pe care îl produce când se agită: fiind prea grea pentru a fi mânăuită de un copil (Hansen 2005a: 341), zornăitoarea a fost interpretată drept un instrument muzical (Hansen 2005a: 340-341; Hansen *et al.* 2005: 387), folosit cu ocazia dansurilor performate în timpul sărbătorilor organizate vara, când broaștele țestoase erau consumate (Hansen 2005a: 347). Urmând această logică, ne întrebăm de ce fel de sărbătoare era legată zornăitoarea în formă de pasăre (Hansen 2006: 443/Abb. 13, 444) descoperită la *Gorgana* în anul următor? Aceste obiecte „de top” arată mai evident abordarea de la Pietrele, potrivit căreia funcția obiectului rezidă în forma acestuia. Rupte de contextul în care au fost găsite, obiectele de top devin un bun prilej de a călători în zone geografice îndepărtate, în perioade mari de timp, pornind din sud-estul european al epocii bronzului, trecând prin Egiptul predinastic, Anatolia și Iran, din neoliticul preceramic până în mileniu IV și ajungând în China mileniului VII (Hansen 2005a). În schimb, figurinele „obișnuite” sunt rapid clasificate: antropomorfe-zoomorfe, feminine-masculine, sau în funcție de frecvența apariției în „aria gumelnițeană” („*typisch*”, „*relativ selten*”, „*große Seltenheit*”, „*keine Parallelen*” *etc.*; Hansen *et al.* 2003: 183; 2004: 29; 2005: 387).

Analiza pieselor litice se confruntă și ea cu o serie de probleme. Studiul tehnologic al obiectelor de silex, efectuat de Ivan Gatsov și Petranka Nedelcheva, are deja rezultate interesante, până în prezent fiind definite șase varietăți în funcție de culoare, textură, capacitatea de desprindere (Hansen *et al.* 2005: 367-377). Dar la Pietrele este dificilă încercarea de a defini zone de concentrare a pieselor de silex deoarece, pe de o parte, suprafața tell-ului nu este caroiată și, pe de altă parte, cu excepția topoarelor din acest material, acestea nu intră în categoria de „*small finds*”, deci nu beneficiază de coordonatele care ar face posibilă cartarea lor.

³ În legătură cu această construcție se spune însă, cu altă ocazie (Hansen *et al.* 2005: 350), că nu s-a surprins nici un perete *in situ*.

Se poate presupune că existența unor spații pentru prelucrarea obiectelor litice ar fi documentată direct de prezența nucleelor și așchiilor. Dar, multe nuclee și așchii au fost găsite în spațiul dintre construcții, în zone în care au fost depuse multe oase și cochilii de scoici, care nu pot fi incluse în categoria spațiilor de prelucrare. Mai mult, după cum arată unele exemple etnografice (Sillitoe și Hardly 2003: 560), încercarea arheologilor de a determina arii de activitate pe baza distribuției pieselor litice este inutilă deoarece obiectele nu sunt aruncate/depuse în aria în care acestea au fost prelucrate.

Așadar, descoperirea de piese litice în construcții sau în exteriorul acestora reflectă modele de păstrare, aruncare sau depunere intenționată a lor, nu arii de activitate. În aceste condiții, așa cum s-a mai spus, cele mai mici resturi de prelucrare și concentrarea acestora sunt cele mai sigure indicatoare ale existenței unor arii de prelucrare a liticelor (Hassan 1978; Rosen 1989; Hull 1987; Matthews *et al.* 1997; Martin și Russell 2000: 61-63). Dar practicarea simbolică a cernerii depunerilor arheologice și lipsa flotării (în special a podinelor) au avut drept consecință la Pietrele „lipsa resturilor de debitaj mai mici de 10 mm” (Hansen *et al.* 2005: 368). Rezultatul este imposibilitatea documentării spațiilor de prelucrare nu numai a pieselor litice, dar și a celor de os sau a cerealelor. Informații valoroase (necesare pentru „documentarea” obiectivelor proiectului) din trei construcții, fiecare cu mai multe etape, au fost iremediabil pierdute.

Încă odată: nu negăm faptul că spațiile construite ar putea fi locuri în care se produc anumite activități, dar credem că este iluzorie căutarea ariilor specializate de prelucrare doar prin distribuția spațială a obiectelor (și acelea limitate la categoria „*small finds*”) și prin simpla prezență a unor „instalații”. Demersul de a defini arii specializate la nivelul întregii suprafețe a tell-ului (imposibil de documentat în alte situri, precum Çatalhöyük; Hodder 2005), reflectă doar dorința de a impune o ordine modernistă în spațiul social al oamenilor din trecut. Este mai plauzibilă ipoteza potrivit căreia în interiorul fiecărei construcții existau „arii specializate” de activitate, dar acestea nu pot fi definite direct prin studiul distribuției obiectelor pe podină, ci prin recuperarea și contextualizarea cât mai precisă a „microartefactelor” din aceste contexte. Acest lucru presupune caroiera podinelor, a diferitelor depuneri constituite din lut, flotarea sedimentelor pentru a studia concentrarea și fragmentarea artefactelor, a resturilor de prelucrare și a microresturilor botanice (Matthews *et al.* 1997: 294-299) și compararea rezultatelor cu cele obținute din alte contexte (Cessford 2003). Așadar, la Pietrele, pentru a se atinge principalele obiective ale proiectului asumate înainte de începerea săpăturii, ar fi fost necesară adoptarea

unei strategii coerente de aplicare a microstratigrafiei și micromorfologiei care ar fi putut să ducă la identificarea atributelor caracteristice contextelor domestice (prepararea hranei, stocarea proviziilor, prelucrarea diferitelor materii, dacă un spațiu este acoperit sau nu; Matthews *et al.* 1997: 291-293).

Filosofia potrivit căreia materialul arheologic reflectă direct funcțiile contextelor în care apare, nu numai că reprimă formularea altor interpretări ale acestora, dar indică și lipsa întrebărilor referitoare chiar la modul în care obiectivele funcționaliste ale *Proiectului Pietrele* pot fi documentate.

Despre arderea intenționată a construcțiilor și biografiile spațiilor construite

De la începutul anilor 1990, o interpretare ce a atras atenția arheologilor este aceea a uciderii simbolice prin foc a construcțiilor în „neolitic” și „epoca cuprului” din sud-estul Europei și Orientul Apropiat (*e.g.* Apel *et al.* 1997; Bogdan 2005; Chapman 1999; 2005; Farid 2005; Harrison 2004; Stevanović 1997; Stevanović și Tringham 1997; Tringham 1991; 2005; Tringham *et al.* 1985; 1992; Verhoeven 2000; Yeomans 2004; 2005). Această interpretare nu reprezintă însă, întru-totul, o noutate. Primele nume ce ar trebui menționate sunt cele ale arheologilor francezi Georges Seure și A. Degrand. Aceștia au considerat construcțiile arse descoperite în tell-ul de la Mečkjur ca fiind morminte de incinerare (Seure și Degrand 1906). În consecință, construcțiile sunt descrise ca morminte (într-adevăr, în câteva dintre construcții fiind prezente și oase umane), fiecare având menționate dimensiunile și obiectele din inventar. Performarea practicilor funerare este descrisă astfel:

„Le corps étaient incinéré à l'air libre sur un bûcher; les cendres, comme celles du bûcher, en étaient recueillies, puis placées sur une brique plate ou sur un lit épais de pisé grossier, et l'on recouvrait le tout de pâte argileuse. Quand la première enveloppe était sèche, on en appliquait successivement d'autres; et quand on avait atteint l'épaisseur voulue, on lissait plus ou moins soigneusement la surface, modelant quelques ornements en relief ou en creux. Cet amalgame était ensuite entouré ou recouvert des vases contenant les offrandes; parmi ceux-ci, on plaçait des branchages et du blé; et le tout, recouvert d'argile, était alors soumis à l'action d'un feu ardent, qui devait cuire l'enveloppe des cendres, afin la mieux protéger.” (Seure și Degrand 1906: 404-405)

* În varianta engleză a textului de față am folosit termenul de „construcții arse”, dar mai corect în context este termenul mai general de „construcții”.

Tell-ul este privit ca un monument funerar constituit din mici tumuli alăturați sau parțial suprapuși. Pe verticală, autorii disting patru straturi incendiate care conțin fiecare asemenea tumuli, separate de straturi de argilă. Pentru a ridica movila funerară, oamenii au fost nevoiți să restrângă spre centru suprafața pe care ridicau tumulii, construind spre margine ziduri din piatră pentru a susține pământul adus aici (Seure și Degrand 1906: fig. C).

Ulterior, interpretarea lui G. Seure și A. Degrand a fost sever combătută, iar cu trecerea timpului, părerea lor dată uitării, articolul fiind în cel mai bun caz menționat la „istoricul cercetării”. Următorul citat, selectat dintr-o critică adusă celor doi francezi, este ilustrativ pentru explicațiile „de bun simț” ce aveau să domine până astăzi cercetarea tell-urilor din sud-estul României:

„Cred totuși că nu mă înșel când spun că toate aceste *tell-uri* au fost stațiuni cu straturi succesive de așezări omenești preistorice, în care ceea ce Seure și Degrand numesc morminte construite destul de complicat, nu sunt decât resturile locuințelor arse, grămădite tocmai în această formă de movilițe, exact cum am putut constata la Gumelnița. Faptul că cele mai multe resturi se găsesc în interiorul acestor movilițe de dărâmături este perfect explicabil, pentru că aproape întreg utilajul unui «menaj» preistoric trebuia să se găsească în chip logic în interiorul respectivei locuințe.” (Dumitrescu 2002 [1930]: 44)

Nu milităm pentru o întoarcere la interpretarea lui G. Seure și A. Degrand: construcțiile arse nu sunt morminte propriu-zise cum susțineau ei. Totuși, observațiile făcute în teren de cei doi spun mult mai mult despre tell-uri decât toate publicațiile cultural-istorice dedicate subiectului adunate la un loc. Asta deoarece, metaforele „tell-monument funerar”, „locuință-mormânt”, „inventarul locuinței-inventar funerar” schimbă perspectiva cercetării de la încadrarea culturală și cronologică a materialului, construirea de „stratigrafii” sau zonarea funcțională a spațiului social, către intenționalitate și semnificații. Ca și mormântul, „casa” așa cum o găsim în săpătură reprezintă ultimul act al performării unor practici; din acest punct de vedere, arheologul s-ar concentra asupra acestui ultim act prin care „casa” s-a distrus sau a fost distrusă intenționat. Ca și monumentele funerare, tell-ul ar fi rezultatul unor acțiuni, o materializare a unei ideologii care nu oglindește realitatea socială, ci participă activ la construirea ei, o idealizează, o distorsionează, o legitimează și o reproduce. Așadar, atenția arheologului trebuie mutată de la construirea unei imagini statice a tell-ului ca document al vieții economice către construirea unei imagini dinamice bazate pe definirea acțiunilor performate pentru ridicarea acestui „monument”.

De asemenea, nu trebuie neglijate exemplele etnografice referitoare la existența unor legături metaforice între oameni, construcții* și morminte. La comunitatea Tamberma sau Batammaliba din Africa, casele sunt metaforic identificate cu oamenii, fiecare dintre etapele construirii și utilizării unei case corespunzând etapelor vieții umane (Preston Blier 1983; Tilley 1999: 41-49). Când îmbătrânește, casa moare pentru a da naștere unui urmaș, o nouă casă, construită parțial din resturile celei care a decedat (Preston Blier 1983: 373; Tilley 1999: 45). Symbolismul caselor și mormintelor este complementar – ele servesc drept referințe analogice unele altora. Mormintele sunt poziționate în cimitir într-o manieră care, în linii mari, imită poziția caselor în sat. Casele evocă mormintele, în timp ce satele aduc cu cimitirele (Tilley 1999: 48). Din această perspectivă, interpretarea lui G. Seure și A. Degrand ne stimulează să abandonăm în cercetarea tell-urilor granițele dintre funcțional și simbolic, dintre profan și sacru, dintre domestic și funerar – sunt fețe ale aceleiași monede.

Mai multe situații contextuale par a susține teoria uciderii rituale prin foc a construcțiilor, ca practică socială în tell-urile din sudul și estul României. Ne vom referi la cinci posibili indicatori:

(1) Un caz singular până în momentul de față este cel al Locuinței nr. 19 din tell-ul de la Bordușani: se menționează incendierea intenționată *doar* a pereților exteriori ai construcției, interiorul nefiind afectat de foc; după acest moment, în interior au fost depuse cenușă, resturi organice, solzi de pește (așa-zise „resturi menajere”), după care, porțiunile din perete care încă mai stăteau în picioare au fost distruse și chiar nivelate (Marinescu-Bîlcu *et al.* 1997: 66).

(2) Prezența în interiorul unor construcții arse a unor seturi de piese exotice. Dată fiind valoarea lor, în cazul unei arderi accidentale, astfel de obiecte ar fi fost recuperate după stingerea incendiului. Un exemplu în acest sens este tezaurul din 11 piese de aur din tell-ul de la Sultana, găsit într-o machetă de locuință, lângă vatra unei construcții, în asociere cu o cantitate extrem de mare de ceramică – „13 saci mari plini cu cioburi de vase, majoritatea întregibile” (Hălcescu 1995; Șerbănescu 1997: 234-235; Cojocaru și Șerbănescu 2002). În aceeași categorie poate fi inclus și așa-zisul „atelier” din tell-ul de la Hârșova. Pe vatra Locuinței nr. 5, în asociere cu vasul pictat cu grafit ce conținea 19 brățări fragmentare și 20 de fragmente din scoică *Spondylus*, se mai afla un suport antropomorf cu patru piciorușe al cărui cap era pictat cu alb și roșu; lângă vatră se găseau patru sule, o dălțiță și cinci inele de buclă, toate din cupru (Galbenu 1962: 294-296; 1963). Importanța acestor piese din scoică *Spondylus* este dovedită atât de larga lor circulație (din locul de proveniență, Egeea, până

în Bazinul Parizian; Müller 1997), cât și de prezența lor în număr mare în necropolele de la Varna (Ivanov 1988a: 62) și Durankulak (Avramova 2002), în Mormântul 4 din tell-ul de la Ruse (Gaul 1948: 111) sau în depozite, cum este cel de la Kozludže (Gellert și Garscha 1930) sau cel din tell-ul de la Omurtag (Gaydarska *et al.* 2004). Mai mult decât atât, asocierea de piese de cupru și scoici exotice din Locuința nr. 5 de la Hârșova face parte și din inventarul unor morminte simbolice de la Varna (Ivanov 1988b: 186-191, 196-200, 205-207).

(3) Depunerea de materiale arheologice direct peste dărâmătura unor construcții arse. În tell-ul de la Bușani, toate construcțiile cercetate până în anul 2001 (inclusiv) au fost distruse în urma unor incendii puternice. Ele conțin extrem de puține piese, cele mai multe fiind resturi de debitaj. Majoritatea ceramicii nu se afla în construcții, ci *pe* resturile pereților prăbușiți (Bem *et al.* 2002: 68): spre exemplu, în cazul Locuinței nr. 11, o mare parte din cele 100 de vase găsite, se afla pe dărâmătură, acoperind întreaga suprafață a acesteia (Bem *et al.* 2001: 47). Vasele, de mărimi și forme diferite, sunt toate arse secundar, ceea ce indică depunerea lor într-un moment când masa de chirpici încă ardea; totodată, ele au fost depuse cu grijă, deoarece „nu există cazuri de împrăștiere datorate unui impact deosebit” (Bem *et al.* 2002: 68). Un alt exemplu de depunere ce ar putea fi pusă în relație cu „moartea unei construcții” de la Bușani este descoperirea unui topor de cupru de tip Vidra înfipt cu tăișul în jos în partea superioară a dărâmăturii din chirpici ars aparținând Locuinței nr. 10 (*ibid.*: 67). O situație similară este menționată pentru tell-ul de la Luncavița: pe dărâmătura arsă a locuințelor 2 și 8 erau concentrate mai multe vase și ustensile (Micu și Maillé 2006: 19).

(4) Prezența în interiorul unei construcții arse a unui număr foarte mare de obiecte (în special ceramică), ce depășește cantitativ inventarul obișnuit al unei gospodării. Spre exemplu, în tell-ul de la Sultana, Locuința incendiată nr. 2/2003 conținea peste 50 de vase întregi sau întregibile (inclusiv străchini pictate cu grafit, un vas-suport pictat cu alb și roșu), un fragment dintr-un vas antropomorf, unelte de os și corn, statuete antropomorfe din lut și os, statuete zoomorfe, plăcuțe triunghiulare din os, melci perforați și un pandantiv perforat din foiță de aur (Andreescu *et al.* 2004: 324-325; 2005: 366; 2006: 347). Vase-suport cum este exemplarul de la Sultana sunt rar întâlnite în așezări, fiind însă prezente, în număr mare, în spațiul funerar, motiv pentru care sunt considerate a fi „*eine eindeutig sepulkrale Gefäßform*” (Todorova 2002a: 86).

* În varianta englezească a acestui text mai era menționată și prezența de oase umane în dărâmătura Locuinței SL 26 din tell-ul de la Bordușani (Vasile 2003: 99), dar această construcție nu era incendiată, așa cum am lăsat să se înțeleagă din greșeală.

Până în anul 2002, săpăturile din așezarea de la Durankulak au scos la iveală, din toate straturile de cultură, doar trei fragmente de astfel de vase, în timp ce, în mormintele de tip Varna au fost descoperite 40 de exemplare, dintre care 11 în cenotafe (Todorova 2002a: 86, Abb. 89). Prezența acestui tip de vas într-o construcție incendiată, în asociere cu o mare cantitate de vase întregibile și piese exotice (e.g. pandantivul de aur), ar putea reprezenta un argument în plus în favoarea existenței unei legăturii simbolice între case și morminte.

(5) Depunerea de corpuri sau fragmente umane în interiorul sau în/pe dărâmătura unor construcții arse. În așezarea de la Gumelnița, printre resturile unei construcții arse se afla un schelet de om (Dumitrescu 1925: 38). În tell-ul de la Luncavița, sub resturile unei construcții arse, s-au descoperit oase umane izolate (Comșa 1952: 416), iar în tell-ul de la Vidra, în cuprinsul unor construcții, s-au găsit cranii umane izolate (Rosetti 1934: 39)*.

Încă din prima campanie de săpături de la Pietrele, când au apărut resturile unei construcții incendiate, am pus problema arderii intenționate. Cu toate acestea, abia după terminarea celei de a doua campanii, când deja fuseseră cercetate trei construcții arse, a fost inclusă în raportul de săpătură, mai mult ca o concesie, o notă privind acest subiect (Hansen *et al.* 2005: 354-355). Nu a existat nicio intenție din partea directorului de proiect de a crea ceea ce Ruth Tringham și Mirjana Stevanović numesc „*archaeological fire maps*” (Tringham 2005: 102). Pentru a obține o astfel de hartă, în timpul săpăturilor din așezarea Vinča de la Opolo, suprafața construcțiilor a fost caroiată din metru în metru și fiecare fragment de chirpici cu o lungime/lățime mai mare sau egală cu 10 cm a fost desenat și numerotat pe plan, descris *in situ* în contextul său spațial și recoltat în vederea analizării lui detaliate; totodată, dărâmătura a fost sistematic eșantionată, printre altele, cu scopul de a determina temperaturile de ardere din diferitele părți ale construcțiilor (Stevanović 1997: 348-351; Tringham *et al.* 1985: 441-442). La Pietrele, numai fragmentele masive au fost păstrate și nici măcar acestea nu au fost numerotate pentru a putea identifica locația lor exactă pe plan (au fost marcate doar cu numărul de „*feature*” din care provin). În consecință, orice încercare de a alcătui o „*archaeological fire map*” pe baza fragmentelor de chirpici selectate este sortită eșecului.

Cât de simplistă este interpretarea funcționalistă a construcțiilor și inventarului acestora ne arată rezultatele analizei antropologice efectuate de Joachim Wahl (Hansen *et al.* 2006: 49-54). În dărâmătura construcției B-Ost (P02B10) se afla un femur uman aparținând unui copil de 3-4 ani, iar în interiorul construcției (P02B35), un alt femur ce aparținut unui matur (Hansen *et al.* 2006: 49). O parte din materialele atribuite dărâmăturii acestei construcții au

fost, mai degrabă, depuse peste ea, într-un moment ulterior distrugerii prin foc: numai 12% din cele 1 618 de fragmente ceramice sunt arse secundar (Hansen *et al.* 2004: 16/Abb. 13); totodată, doar o mică parte din oasele de animale descoperite în dărâmătură prezintă urme de ardere (Hansen *et al.* 2004: 41).

În construcția B-West, în contextul P02B43, s-a descoperit, de asemenea, un os uman (metacarp) ce a aparținut unui „*spätjuvenil oder älter*” (Hansen *et al.* 2006: 49-50). Prezența în interiorul construcției a unui set constituit dintr-un ac cu volute din cupru („*Doppelspiralkopfnadel*”) și un șirag din perle discoidale din cochilii de scoici, asociere prezentă în trei din cele patru morminte din „aria Gumelnița” în care s-au depus astfel de ace (Gaul 1948: 95, pl. LIV/3, XLIV/4; Comșa 1995: 88-89, 97, 171 fig. 33/2, 174 fig. 36/4; perle discoidale de scoici sunt asociate cu un ac bilobat din os în M. 41 de la Varna – Fol și Lichardus 1988: 124/fig. 72), sugerează intenționalitatea depunerii acestora. Printre elementele de inventar ale acestei construcții se numără și un colier din imitații de canini de cerb. Importanța acestuia este sugerată de faptul că pentru tell-urile Gumelnița sunt menționate doar două pandantive, la Căscioarele: un canin și o copie în corn (Marinescu-Bîlcu și Cărciumaru 1992: 365). În schimb, canini de cerb s-au descoperit într-un mormânt din necropola de la Durankulak, iar unele dintre mormintele de la Varna conțineau atât canini, cât și imitații din os (Todorova 2002b: 187). Asocierea între canini de cerb și oase umane izolate este prezentă în „aria Tripolie”: depozitul de la Hăbășești era compus, printre altele, din 22 de canini și un fragment extrem de mic de calotă craniană (Dumitrescu 1954: 435-441); similar, depozitul în vas de la Cărbuna conținea, alături de multe alte obiecte, 124 de canini, 13 imitații din os și un dinte uman perforat (Dergačev 1998; 2002: 11-16, Taf. 1/B, 2-7, 8/A).

O problemă ce ar fi trebuit urmărită este fragmentarea și depunerea intenționată a unor părți din același obiect în contexte diferite. Din păcate, datorită lipsei caroierii și a faptului că piesele litice (cu excepția topoarelor) nu intră în categoria „*small finds*”, deci nu capătă coordonate pe baza cărora să poată fi cartate, această temă nu poate fi abordată sistematic, deși ar fi putut duce la rezultate interesante: un fragment de lamă de silex depus împreună cu mai multe lame într-un vas dintr-o construcție surprinsă în extremitatea de est a Suprafeței B (P05B140) – la care nu ne-am referit deoarece nu deținem suficiente informații –, se întregeste cu un alt fragment din același obiect depus sub un alt vas din construcția B-West (P04B11). Cele două contexte

* Ulterior, analiza antropologică a relevat faptul că resturile umane proveneau de la nouă indivizi (Hansen *et al.* 2007: 52; 2008: 82-89).

se aflau la o distanță de 12 m unul de celălalt și la o diferență de nivel de 70 cm (Hansen *et al.* 2006: 11). Nu în ultimul rând, în prezentarea construcției B-West se omite un context pe care noi îl considerăm a fi important (P04B18): peste o aglomerare de mai multe vase acoperite de fragmente mari de chirpici am descoperit o vatră răsturnată, spartă pe loc, în condițiile în care în interiorul construcției nu se afla nicio altă vatră. Atunci când am discutat cu directorul de proiect despre această situație, ne-a răspuns că vatra „A căzut din pod”, chiar dacă nu avem nicio dovadă empirică a existenței unui pod! Se construiește astfel imaginea unei case în care „inventarul” (vase, os uman, podoabe din cupru, os sau cochilii de scoici *etc.*) s-ar fi aflat la „parter”, în timp ce vatra s-ar fi aflat în pod. Această explicație exprimă mai evident tendința de la Pietrele de a încorpora în „inventarul” construcțiilor obiecte sau contexte legate de dărâmătura acestora. Acest stil de interpretare este reflectat și de includerea în perimetrul construcției B-West chiar a unui întreg strat de lut verzui, nears (P04B3) (Hansen *et al.* 2005: 348, 350-351). După cum au arătat observațiile din teren (documentate prin fotografii), acest strat a fost depus peste dărâmătura incendiată a construcției, inclusiv peste vatra răsturnată menționată mai sus.

În construcția din Suprafața F (P04F16/P05F104) nu s-au găsit oase umane. În schimb, prezența pe dărâmătură a unui set de cupe întregi (P04F9) a suscitat o serie de discuții, noi susținând că ar fi de luat în considerare depunerea lor intenționată după ce construcția a ars și s-a prăbușit. În raport se oferă două explicații, ambele considerate a fi posibile: vasele fie au căzut din pod, fie au fost depuse intenționat ca „*Opfergaben*” (Hansen *et al.* 2005: 351-352).

În ceea ce privește oasele umane, menționăm încă un exemplu. În 2006, în suprafața F a fost găsită o altă locuință incendiată, alta decât cea prezentată mai sus. Ni se spune că această casă avea etaj: „Parterul a folosit ca magazie și spațiu de lucru, în vreme ce încăperile de sub acoperiș serveau pentru dormit” (Hansen și Toderăș 2007: 14). La etaj, la est de o vatră, se aflau rămășițele a trei indivizi*. Conform interpretării oferite de autori, cei trei indivizi umani „și-au pierdut fără îndoială viața în incendiul care a distrus casa” (Hansen și Toderăș 2007: 13-14). În opinia noastră, prezența resturilor umane ar putea fi legată de practica socială a arderii intenționate a locuinței.

Este greu de crezut că aceste case au ars accidental, deoarece la Pietrele nu s-au găsit șiruri de găuri de pari aparținând unei structuri de nuiele și lut, ci doar pereți din lut bătătorit, de circa 40 cm grosime, și, ocazional, găuri de pari izolate în interiorul caselor (Hansen *et al.* 2006: 9-10; Hansen și Toderăș

2007: 9-10). Drept urmare, structura de lemn a caselor este insuficientă pentru a produce resturile de lut puternic ars pe care le găsim în săpătură. Chiar și în cazul caselor din nuiele și lut, arderile experimentale au confirmat acest argument (Stevanović 1997 cu literatura).

Credem că arderea intenționată a locuințelor este o problemă importantă pentru interpretarea trecutului *Gorganei*. Dar mai importante sunt motivele pentru care cercetarea din cadrul *Proiectului Pietrele* a evitat-o de la bun început, acțiune care a influențat negativ practica arheologică. În consecință, lipsa contextualizării precise a obiectelor și oaselor de pe și din dărâmatură (necesară pentru stabilirea unor eventuale modele de depunere), lipsa unor „*archaeological fire maps*”, omiterea unor contexte (cum ar fi cel al vetrei mai sus-amintite) incomode pentru perspectiva funcționalistă aplicată caselor sunt rezultatele unei cercetări care, în ciuda suprafeței mari săpate și a adâncimii apreciabile la care s-a ajuns, nu este în măsură să ofere argumente sau contra-argumente în discuția referitoare la arderea intenționată a construcțiilor.

Cele trei case arse de la Pietrele descrise în textul de față reprezintă ultima etapă din biografia respectivelor spații locuite (pentru biografia construcțiilor vezi Bailey 1990). După cum indică rezultatele prospecțiilor geomagnetice (până acum confirmate și de săpături), sub cele trei construcții arse se află alte construcții, unele nearse, ce au aceeași orientare și se încadrează în același spațiu. Și așa-zisele „ulițe” își păstrează aceeași locație. Dacă acceptăm posibilitatea ca cele trei construcții să fi fost incendiate intenționat, atunci, atât distrugerea deliberată prin foc, cât și depunerea de oase umane izolate (indiferent dacă în construcții arse sau nearse), pot fi considerate strategii de asigurare a continuității locului și de construire a memoriei sociale (Tringham 2005: 106). Ținând seama de acest lucru, se estompează imaginea *Gorganei* ca o succesiune de sate, iar accentul se mută pe o arheologie a distrugerii (intenționate sau neintenționate) a construcțiilor, o arheologie a „momentelor biografice” ale diferitelor spații construite și ale zonelor dintre ele, o arheologie a modului în care cultura materială participă la construirea semnificațiilor acestora.

Despre „*wirtschaftlichen Grundlagen des bäuerlichen Lebens*”

Studiul resturilor faunistice este considerat important pentru cunoașterea „bazei economice a vieții rurale din mileniul V” (Hansen *et al.* 2003: 168; 2004: 3). Din rapoartele arheozoologice publicate până acum (Hansen *et al.* 2004: 41-43; 2006: 54-57) rezultă o preponderență a resturilor de animale sălbatice, accentuându-se astfel importanța vânătoarei (Hansen și Toderas 2007: 18). Dar rezultatele studiului sunt influențate de doi factori: (1) folosirea sporadică

a sitei; doar în 2004 au fost cernute ocazional și aleatoriu un mic volum din unele depuneri arheologice și (2) neglijarea contextului în care s-a produs consumul sau în care au fost aruncate sau depuse oasele de animale.

Cu toate că în raportul pentru campania din 2004, redactat înainte de începerea săpăturii din 2005, directorul proiectului afirma necesitatea folosirii sitei (Hansen *et al.* 2005: 348), această promisiune a fost uitată. Nici în a treia campanie de săpături sita nu a intrat în dotarea șantierului, deci nu a fost folosită. Lipsa cernerii are efecte negative pentru obținerea unei imagini complete privind consumul: pe de o parte accentuează proporția de oase de mamifere în detrimentul speciilor mici (în special de pești) și, pe de altă parte, subliniază fals proporția de pești mari (vezi Hansen *et al.* 2006: 56, Abb. 102). De exemplu, în sudul României, între „fazele” Gumelnița A2 și B1 există diferențe în ceea ce privește repartiția procentuală a resturilor faunistice pe clase de animale: în prima fază predomină resturile de pește în timp ce în ultima predomină oasele de mamifere. Acest lucru se datorează faptului că în stațiunile din „faza” A2 s-au folosit mai mult eșantionări și cernerii ale depunerilor arheologice. Mamiferele predomină ca resturi în stațiunile unde nu s-a folosit sita (Bălășescu *et al.* 2005: 212-213, 214; compară fig. 89 cu fig. 90). Așa cum au arătat cercetările de la Hârșova, prelevarea directă a resturilor faunistice oferă o imagine distorsionată asupra ponderii diferitelor specii de pești (Desse-Berset și Radu 1996: 185 și fig. 1). De asemenea, eșantionarea și cernerea depunerilor arheologice pentru prelevarea resturilor faunistice de mici dimensiuni, în special oase de pește, ar oferi și posibilitatea de a compara ponderea diferitelor specii în diferite contexte, cu implicații importante pentru obținerea unei imagini cât mai apropiate de realitate a consumului (Bălășescu și Radu 2004: 244/fig. 119).

După trei campanii de săpături la Pietrele nu se discută încă despre contextele în care au fost manipulate aceste oase, nu avem încă o comparație dintre depunerea/aruncarea oaselor în diferitele construcții, pe dărâmătura acestora, în diferitele etape ale aceleiași construcții, între construcții și spațiul dintre acestea (pentru importanța contextelor vezi *e.g.* Marciniak 2005). În cazul unor contexte cu suprafață mare (dărâmătura unor construcții, așa-zisele „poteci”) știm de acum că nu se vor observa eventuale modele spațiale de aruncare/depunere a oaselor din cauza lipsei carierii.

Dacă această abordare va continua, la sfârșitul proiectului, datorită lipsei unei strategii de eșantionare și prelevare a unui volum de depunere arheologică pentru a fi cernută spre obținerea unui spectru faunistic reprezentativ (Desse-Berset și Radu 1996; Bălășescu și Radu 2004: 38-40) și a lipsei contextualizării

precise a oaselor de animale, vom avea o imagine distorsionată privind „baza economică a vieții rurale” din eneolitic, iar interpretarea semnificației prezenței oaselor în diferite contexte va fi foarte dificilă. În mod curios, în unele texte (Hansen și Toderaș 2007: 18-19), imaginea care se conturează privind exploatarea resurselor animale este asemănătoare cu observațiile lui D. Berciu, făcute înainte de a începe săpătura: apele Dunării și bălțile ofereau pește și scoici; „în apropiere se mai găsea și vânat” iar „în spatele așezării”, pe terasă, exista „pământ bun pentru cultivarea plantelor și pentru creșterea animalelor” (Berciu 1956: 503-504).

Despre „straturi”, „zone menajere” și „ulițe”

Zonele dintre spațiile construite sunt formate prin acumulare de pământ, cenușă, oase de animale, oase umane, cochilii de scoici, diferite obiecte întregi sau fragmentare. Accentuând metoda stratigrafică care privește tell-ul ca o succesiune de „niveluri de locuire” sau „orizonturi cronologice”, săpăturile mai vechi precum cele de la Căscioarele (Dumitrescu 1986: 77), Ciolăneștii din Deal (Petrescu-Dîmbovița și Sanie 1969), Gumelnița (Dumitrescu 1966: 54-55), Tangâru (Berciu 1959: 151), Vidra (Rosetti și Morintz 1961), Hârșova (Galbenu 1979: 3), Cunești (Comșa 1983) priveau aceste contexte ca simple „straturi” care separă (pe orizontală și verticală) „locuințele”. Fără a fi interpretate, se considera că importanța lor este exclusiv de ordin cronologic.

Spre deosebire de această perspectivă, Ion Nestor a interpretat contextele de acest tip descoperite la Glina (Nestor 1927-1932: 229) și Cernavoda (Nestor 1937) ca fiind depuneri de resturi menajere peste dărâmătura locuințelor sau în spațiul dintre ele. Această interpretare este caracteristică și noilor cercetări de la Hârșova (Popovici *et al.* 1998-2000; Haită și Radu 2003), Bordușani (Marinescu *et al.* 1997; Popovici 2003), Vitănești (Andreescu *et al.* 2003a; 2003b), Luncavița (Micu și Maille 2001: 118), Bucșani (Marinescu-Bîlcu *et al.* 1996-1998; Bem *et al.* 2001: 48; Haită 2001) sau Drăgănești-Olt (Nica *et al.* 1995). Recentele cercetări interdisciplinare ale unor asemenea „zone menajere” de la Hârșova (Popovici *et al.* 1998-2000; Haită și Radu 2003) încearcă să răspundă mai degrabă la întrebările „cum” și „când” s-au format asemenea contexte, accentuând sezonalitatea unor activități umane, caracterul lor repetitiv și reflectarea lor directă în unitățile stratigrafice definite și săpate ca atare. Se consideră că răspunsul la întrebarea „de ce” se află în însăși definiția (considerată ca fiind obiectivă) a acestor contexte: „zonă menajeră”, „resturi menajere”, „deșeuri”, „*dépôt*”, „*dépôts anthropiques à caractère ménagère*”, „*zones ménagères classiques*”, „strat de umplutură menajeră”. Cenușa din vetre, oasele de

animale, cochiliile de scoici consumate, cioburile *etc.*, într-un cuvânt „gunoaiele” rezultate în urma curățeniei efectuate în casele de pe tell, sunt manipulate din „spațiul domestic” în zona dintre locuințe. De asemenea, locuințele prăbușite în urma incendierii lor accidentale devin spații de depozitare a resturilor menajere aruncate de locuitorii caselor vecine (Marinescu-Bîlcu *et al.* 1997: 69; Popovici *et al.* 1998-2000: 19).

Această interpretare funcționalistă a contextelor de acest fel are la bază perspectiva contemporană a noțiunilor de gunoi, igienă⁴ și credința că „funcția” acestor contexte rezultă direct din elementele de cultură materială descoperite (pentru alte interpretări ale depunerii de „resturi menajere”, vezi Padayya 1998; Martin și Russell 2000; Chapman 2000b: 61-63; 2000c; Boivin 2004; Johansen 2004; Douny 2007). O trăsătură a acestui tip de interpretare este neglijarea celorlalte obiecte descoperite în aceste contexte. Paradoxal, urmând o logică a cărei circularitate nu este sesizată, aceste contexte sunt „zone menajere” deoarece conțin oase de animale, cochilii de scoici, coprolite *etc.*; în același timp însă, celelalte obiecte sau alte categorii de materiale devin „resturi menajere” deoarece sunt găsite în aceste „zone”. De exemplu, oasele umane descoperite în aceste „zone menajere”, aruncate în același timp cu celelalte „resturi”, ar putea să ateste practicarea canibalismului de către comunități din eneolitic (Popovici *et al.* 1998-2000: 114), sugestie care nu ține cont de faptul că în alte situri, în contexte asemănătoare, au fost descoperite schelete umane întregi (*e.g.* Ruse; Gaul 1948: 109). De asemenea, în tell-ul de la Drăgănești-Olt, un strat de „umplutură menajeră” cu multe cochilii de scoici și melci, cioburi, un ac de cupru cu volute, un pahar, o ceașcă, o fusaiolă, piese de silex, un „ciocan” de corn de cerb a fost interpretat ca „loc de păstrare al uneltelor de pescuit” pornind de la cele șapte greutateți de lut răspândite în această depunere (Nica *et al.* 1995: 9).

Este adevărat că piesele capătă semnificații datorită contextului în care au fost depuse, dar este la fel de adevărat că acestea oferă la rândul lor semnificații contextului. Numărul mare de piese litice finite, artefactele din os și corn, cupru, aur, figurine antropomorfe și zoomorfe, impun reconsiderarea interpretării contextului depunerii lor drept „zone menajere”. În fapt, „unitățile stratigrafice” dintr-o „zonă menajeră”, ele însele un produs al scurgerii timpului și al proceselor postdepoziționale, arareori luate în calcul, reflectă direct nu

⁴ I. Nestor atrăgea atenția încă din 1937 că „ar fi greșit să judecăm situația dintr-un «tell» pornind de la regulile de igienă pe care suntem obișnuiți noi a le păzi” (Nestor 1937: 10).

diferite activități umane, ci mai degrabă obiceiuri de depunere/aruncare, ale căror semnificații pot fi ghicite doar prin definirea (1) relațiilor structurale dintre aceste contexte și „spațiile construite” și (2) regimului de depunere în aceste contexte a obiectelor, a oaselor umane și animale, a scoicilor. Doar în acest mod putem emite păreri privind atitudinea diferită a comunităților eneolitice față de ceea ce noi numim „gunoi”; atitudine care este legată de o ideologie potrivit căreia „resturile menajere”, alături de oase umane și o întregă lume a obiectelor sunt înglobate deliberat în spațiul domestic.

Urmând o logică funcționalistă, la Pietrele aceste contexte sunt simple „poteci” („*Gassen*”) (Hansen *et al.* 2005: 347; 2006: 8, 10) pentru că sunt spații care separă casele. Descoperirile din aceste „poteci” sunt fie „resturi menajere” („*Speiseabfall*”; Hansen 2006: 439; Hansen *et al.* 2005: 393) aruncate aici (cochilii de scoici, oase de animale), fie obiecte pierdute (cele care nu intră în categoria „deșeurilor”): „*Allerdings sollten nicht alle Objekte in diesen Bereich als Abfall klassifiziert werde, denn auch Verluste kleinerer Objekte kommen in Frage*” (Hansen *et al.* 2005: 347). De asemenea, numărul mare de obiecte (precum cele din os sau cupru) descoperite în aceste spații, ar reflecta faptul că în exteriorul locuințelor s-ar fi desfășurat numeroase activități: „*Nur die Knochengeräte konzentrieren sich auffällig in den Gassen. Inwiefern sich hierin bestimmte Tätigkeiten widerspiegeln, muß eine genauere Bearbeitung der Knochengeräte zeigen*” (Hansen 2006: 439-440).

Departate de a fi un „nivel de călcare” (așa cum ar sugera noțiunea de „potecă”), caracteristica principală a acestor contexte este depunerea, în aceleași spații dintre construcții, de cenușă, de cantități mari de cochilii de scoici și oase de mamifere și pește, multe oase umane, cioburi fragmentate, fără urme de ardere secundară, piese din silex, os, corn, cupru, lut (figurine antropomorfe și zoomorfe, fusaiole, greutăți de lut), colți de mistreț, precum și artefacte „exotice” (o piesă discoidală din aur, fragmente de brățări din cochilii de *Spondylus*) (Hansen *et al.* 2005; 2006).

Dacă la Hârșova s-a reușit definirea mai multor „unități stratigrafice” în asemenea contexte (Popovici *et al.* 1998-2000; Haită și Radu 2003), la Pietrele, depunerile dintre spațiile construite, mai ales în suprafața F, au aspect omogen. Reducerea semnificațiilor întregii depuneri dintre construcții la „funcția” de potecă este excesivă. Nu negăm existența unor poteci între construcții, dar acestea sunt momente particulare ale acestor contexte: straturi de lut ars sau nears care acoperă aceste depuneri; poate fi luată în calcul și posibilitatea ca aceste depuneri să fie periodic acoperite cu bârne de lemn (sugestie primită

de la A. Vulpe), resturi din acestea, nearse, fiind găsite de multe ori în aceste contexte.

Departate de a fi pierdute, obiectele din spațiile dintre construcții au fost depuse intenționat în aceste contexte. Intenționalitatea acestei practici este dovedită de numărul mare de obiecte descoperite în aceste contexte; în cazul suprafeței F se poate afirma că anumite categorii de obiecte (cum ar fi piesele din cupru) sunt mai prezente în aceste depuneri decât în „inventarul construcțiilor” (Hansen *et al.* 2005: 377-384). De asemenea, unele categorii de obiecte sunt descoperite întregi, așa cum e cazul celor din cupru; de exemplu, în partea superioară a depunerilor din spațiul dintre construcțiile B-Ost și B-West, au fost găsite străpungătoare de cupru întregi, în contrast cu numărul mare de obiecte similare descoperite fragmentate în construcții (Hansen *et al.* 2005: 377-384). Relevantă din acest punct de vedere, prezența în cantități mari a cochiliilor de scoici întregi este încă un argument că spațiile în care apar nu sunt „nivel de călcare”/„poteci”.

Faptul că, adeseori, obiectele au fost găsite grupate în anumite zone ale depunerii sau, în unele cazuri, constituite în adevărate „depozite”, este încă un argument că acestea nu au fost „pierdute”, ci depuse intenționat. Așa este cazul, de exemplu, al depunerii P04F12, unde pe o zonă restrânsă (cca 1 m²) a acesteia au fost depuse circa 10 piese de silex. Deasupra, în aceeași depunere, am descoperit un străpungător de cupru cu mâner de os. În același spațiu, la o adâncime mai mare, în partea de nord a acestei depunerii, două piese de cupru erau lipite între ele (Hansen *et al.* 2005: 378).

Nu în ultimul rând, chiar modul în care au fost găsite unele obiecte singulare sugerează intenționalitatea depunerii lor. Este sugestiv cazul unei figurine antropomorfe din os, împodobită cu piese de port (verigi de cupru la glezne și un cercel, un colier din cinci perle discoidale din lut) (Hansen *et al.* 2006: 40-42). Figurina, întregă, a fost depusă „pe spate” în spațiul dintre construcțiile din suprafața B, într-un strat de pământ cenușiu cu multe oase și cochilii de scoici (P05B168), în care s-au păstrat pe toată suprafața resturi nearse de lemn. Lângă figurină erau 11 perle din cochilii de *Dentalium* (care formau probabil un șirag care intra în setul de piese de port al figurinei). Figurine plate de os cu podoabe de cupru au mai fost descoperite în contexte „domestice”, precum cele de la Căscioarele (Comșa 1979: 72, 73, nota 28, fig. 4/2; Andreescu 2002: 64; pl. 42/2), Sultana (Andreescu și Popa 1999-2000: 135, 140; fig. 2/2; Andreescu 2002: 64; pl. 46/1, V/4), Glina (Andreescu 2002), Lovce (Dimitrov 1962; Comșa 1979; 72, 73, fig. 5/2), Karanovo (Georgiev 1961; 83, pl. XXV/4). Dar asocierea figurinei cu perle de cochilii trimite către cele două figurine

de la Selevac, alături de care s-au găsit 70 de cochilii de melci perforate și un bulgăre de ocru (Bailey 2005: 66-67). Modul de depunere a figurinei de la Pietrele, modul de constituire a setului de piese de port, asocierea ei cu alte obiecte, amintesc de unele contexte funerare din necropola de la Durankulak, unde figurine din lut împodobite cu piese de cupru au fost depuse pentru a înlocui defuncții (Vajsov 2002: 262-263). De asemenea, figurine cu piese de port din metal participau la construirea semnificațiilor așa-ziselor morminte simbolice de la Varna. În mormintele 2 și 3, în partea de est a gropilor (opusă zonei în care erau măștile de lut cu podoabe de aur) au fost depuse câte o figurină din os, respectiv marmură, împodobite cu aplice din aur. Figurina de os din mormântul 2 era însoțită de cochilii din scoici *Dentalium*, o lamă de silex și un ac de cupru. În mormântul 3, lângă figurina din marmură au fost depuse cochilii din scoici *Dentalium*, un vas de marmură, și o lamă de silex (Ivanov 1975: 8-15, pl. XVI-XXXII; vezi și Hansen *et al.* 2006: 42).

S. Hansen pornește de la ideea că figurina de la Pietrele a fost găsită într-o „uliță”, prin urmare supusă acțiunilor „postdepoziționale”, ceea ce îl face să creadă că figurina și scoicile *Dentalium* probabil nu se aflau împreună (Hansen *et al.* 2006: 41-42; Hansen 2006: 441). Avem o interpretare diferită: figurina a fost descoperită într-un strat și nu pe un „nivel de călcare” („potecă”), așa cum sugerează și faptul că era întregă; observația potrivit căreia aceasta era asociată cu alte obiecte într-un mod asemănător cu descoperiri din alte contexte „domestice” și, mai ales, funerare, ne conduce la ideea depunerii ei intenționate împreună cu setul de piese din apropiere.

De asemenea, trebuie menționat faptul că cele mai multe oase umane, deopotrivă de copii și adulți, sunt manipulate în aceste contexte. Dintre cele 30 de oase umane, cele mai multe au fost descoperite în exteriorul construcțiilor din suprafața B. Alte două oase umane au fost depuse într-o „uliță” din suprafața F.

Interpretarea depunerilor în spațiile dintre construcții este handicapată de lipsa studiilor micromorfologice și sedimentologice, de nepublicarea studiului resturilor faunistice și atenția diminuată care s-a acordat ceramicii din aceste contexte. Studiul micromorfologic și sedimentologic ar putea oferi indicii dacă pământul dintre construcții a fost adus și depus aici (în acest caz, importantă ar fi găsirea sursei) sau dacă aceste depuneri s-au format *in situ*, într-o anumită perioadă de timp. De asemenea, aceste studii ar putea oferi

* Vezi și discuția recentă privind conceptul de „depuneri structurate” din revista *Archaeological Dialogues* 19 (2), 2012: 85-144.

date care să ne permită să distingem între acumularea de pământ, cenușă, scoici, oase și diferite obiecte ca rezultat al unui singur moment de depunere și o depunere care a avut loc în mai multe etape. În acest ultim caz se pot obține date importante referitoare la o eventuală ciclicitate sau sezonabilitate a acțiunii de depunere. Aceste abordări au dus la rezultate notabile la Çatalhöyük, în alte situri din Orientul Apropiat (Matthews *et al.* 1997) și, mai aproape de *Gorgana*, la Hârșova (Popovici *et al.* 1998-2000; Haită și Radu 2003). Studiul distribuției spațiale a oaselor de animale este imposibil de realizat la Pietrele datorită lipsei caroierii săpăturii, dar nu este exclus să existe un anumit formalism al depunerii lor. De asemenea, ceramica din aceste spații este analizată doar statistic, ca și în cazul oaselor, lipsa caroierii făcând imposibilă distribuția spațială mai precisă a fragmentelor ceramice, precum și a studiilor privind fragmentarea lor intenționată.

Nu ne propunem în textul de față să oferim o interpretare universal valabilă a semnificației acestor depuneri. Interpretarea acestor depuneri ar trebui să aibă în vedere caracterul lor structural („*structured deposition*”; Richards și Thomas 1984; Pollard 1995; Chapman 2000a; 2000b)*, relația lor contextuală cu spațiile construite și analogiile relaționale cu celelalte contexte în care diferite obiecte, oase de animale sau umane sunt depuse direct peste dărâmătura construcțiilor. Ne rezumăm să spunem că intenționalitatea depunerii acestor obiecte în spațiile dintre construcții arată că semnificațiile acestor contexte nu pot fi reduse simplist la funcția de „poteci” sau de „zone menajere”. La Pietrele, semnificațiile acestor depuneri sunt strâns legate de „biografiile” spațiilor construite, de continuitatea lor pe verticală (care duce la reproducerea pe orizontală a dispunerii acestora pe șiruri). Obiectele întregi și fragmentare, alături de oase umane, cochilii de scoici, oase de animale, participă activ la reînnoirea locurilor dintre spațiile construite, într-un ritm legat de biografia acestora din urmă. Constituirea acestor „zone menajere” este probabil rezultatul unor practici sociale care au implicat o performare specifică.

Către o arheologie a *Celuilalt*

Perspectiva funcționalistă asupra trecutului *Gorganei* emite un discurs care ridică la rang de „știință” lucrurile banale. *Gorgana* este redusă la o succesiune de sate compuse din case și poteci, unde casele aveau poduri sau etaje din care, atunci când se prăbușeau, mai picau unele obiecte întregi, cioburi, oase de animale, oase umane, precum și case în care vasele stăteau pe lavițe și rafturi, iar pe poteci se aruncau gunoaie și se pierdeau frecvent foarte multe

obiecte. Totodată, acest discurs impune o zonare funcțională a suprafeței tell-ului, a obiectelor și contextelor.

După trei campanii de cercetări, *Proiectul Pietrele* nu își va atinge obiectivele dacă se perpetuează modul în care *Gorgana* a fost cercetată până în prezent:

(1) Definirea unor relații funcționale pe întreaga suprafață a tell-ului este sortită eșecului, pentru că distribuția spațială a obiectelor nu reflectă acest lucru, ci modele de depunere, de aruncare, de păstrare a lor. Până acum, în lipsa cernerii și a flotării, nu există dovezi ale prelucrării osului, pietrei, cerealelor în diferite arii ale locuințelor sau ale tell-ului în general. Cernerea depunerilor ar fi fost importantă și pentru recuperarea într-o măsură mai mare a oaselor umane, a obiectelor mici de cupru, aur, scoici exotice, importante pentru interpretarea diferitelor contexte în care apar, dar și pentru documentarea legăturilor de schimb la mare distanță, unul din obiectivele proiectului.

(2) „Baza economică a vieții rurale” are ca argumente o listă distorsionată a speciilor de animale (datorită lipsei oricărei strategii de eșantionare a volumului de depuneri pentru a fi trecute prin sită) și o contextualizare insuficientă a materialului faunistic (datorită lipsei caroiajului).

(3) Definirea unei stratigrafii generale, valabilă pentru întreaga suprafață a tell-ului este sortită eșecului pentru că aceasta pur-și-simplu nu există. După cum am arătat, *Gorgana* este rezultatul relațiilor structurale dintre diferitele spații construite care au varii biografii, separate de depuneri numite de unii „zone menajere”, de alții „poteci”. Este imposibilă (cel puțin aplicând în continuare metoda de săpătură de la Pietrele) surprinderea relațiilor stratigrafice dintre diferitele etape ale unei construcții și etapele depunerilor din „zonele menajere” și cu atât mai mult este sortită eșecului încercarea de a surprinde relațiile dintre etapele diferitelor construcții. Din acest punct de vedere, este de remarcat că datele ¹⁴C obținute prin analiza unor probe de cărbune și cereale prelevate din B-Ost și din construcția incendiată din centrul suprafeței F nu au dat diferențe importante (Hansen *et al.* 2004: 44; 2005: 388-389), în ciuda faptului că acestea se aflau la o diferență de nivel de circa 2 m (Hansen *et al.* 2005: 341). Pe scurt, orice stratigrafie generală obținută nu va fi valabilă pentru întreaga suprafață a *Gorganei*.

Aspectele pozitive ale proiectului – studiile de reconstituire a mediului, cercetările geomagnetice, datele radiocarbon, posibilitatea de a raporta la planul așezării multe categorii de obiecte, studiile privind tehnologia ceramicii și a pieselor litice, prelucrarea rapidă a materialelor și publicarea constantă a rapoartelor preliminare – sunt doar elemente ale oricărui „proiect de succes”,

care lasă însă deoparte întrebări esențiale privind semnificația contextelor și modul în care cultura materială participă la construirea acesteia.

În ciuda faptului că în discursul oficial se folosește des cuvântul „metodologie”, eșecul proiectului se datorează în primul rând lipsei privirii critice asupra modului în care trebuie atinse obiectivele sale. Metodologia adoptată are la bază câteva axiome care nu sunt evaluate critic. Așa cum am arătat în capitolul de față, la întrebări privind „baza economică”, strategiile de subzistență sau cele referitoare la definirea ariilor specializate de lucru nu se poate răspunde aplicând aceste axiome. Răspunsurile la aceste întrebări se pot formula doar în urma unei cercetări minuțioase care să recupereze și să contextualizeze, cât mai precis, cât mai multe elemente de cultură materială, inclusiv cele mai mici resturi de prelucrare.

Ni s-ar putea aduce obiecția că acest discurs cuprinde interpretări provizorii, publicate în rapoarte preliminare. În mare măsură este adevărat pentru un discurs arheologic, prezent și la Pietrele, care separă săpătura arheologică de interpretare: mai întâi se adună obiectiv materialul și după încheierea săpăturii se interpretează. Dar, după cum am văzut, aceste „interpretări provizorii”, rezultate din sărăcia întrebărilor funcționalist-cronologice puse înainte de începerea proiectului, sunt afirmate și reproduse de la an la an. Între experiențele din teren și obiectivele proiectului nu există la Pietrele nicio relație, niciun dialog fructuos cu trecutul din care să învățăm să punem noi întrebări. De la an la an *Proiectul Pietrele* reproduce această acțiune totalitară de a documenta obiectivele proiectului, de a perpetua o săpătură care accentuează anumite contexte și omite altele, care împarte cultura materială în „*small finds*” și „cenușăreș”, care neglijează contextele mai strânse ale unor obiecte, care pierde informații importante. Răspunsurile sărace considerate interpretări preliminare devin „fapte” arheologice pentru cercetarea din următoarea campanie, dar și pentru cei care citesc rapoartele.

Dar principala cauză a eșecului *Proiectului Pietrele* este chiar ideologia care fundamentează practica arheologică. Emmanuel Lévinas (2000; 2006) atrage atenția asupra faptului că, indiferent de intențiile noastre, suntem responsabili pentru *Celălalt*, că prin reducerea alterității *Altuia* la *Același* (ca noi înșine), îl/o supunem la un act de violență ce anihilează diferența. În același sens, Julian Thomas (2004a: 238; 2004b: 31), subliniază faptul că maniera în care tratăm oamenii din trecut este dialectic legată de modul în care ne raportăm la oamenii de astăzi. Preluând argumentele lui J. Thomas, credem că arheologia funcționalistă tratează oamenii din trecut (resturile umane, cultura lor materială) ca „materie primă” pentru

a construi interpretări istorice, îi reduce la „atomi ai unui sistem social din trecut” și proiectează asupra lor o imagine a modernității, deoarece supune complexitatea vieții umane unei logici totalitare. Urmând un astfel de demers, arheologii nu învață nimic din trecut, ci doar îl modelează în conformitate cu trăsăturile și structura prezentului. Această logică totalitară este extrem de periculoasă, deoarece poartă germenii acceptării și justificării totalitarismului: cei care consideră justificat să modeleze viețile oamenilor din trecut conform criteriilor „științifice”, pretins „obiective”, vor găsi egal justificat să modeleze viața oamenilor din prezent în aceeași manieră (Thomas 2004a: 238; 2004b: 31).

După cum am arătat în acest capitol, modelarea funcționalistă a trecutului *Gorganei*, acțiune pe care o putem numi colonizare, și organizarea pe baze fordiste a practicii arheologice de la Pietrele, acțiune pe care o numim dominație, sunt interdependente (despre relația dintre fordism și înclinația modernismului pentru funcționalitate și eficiență, vezi Harvey 2002: 135). Ambele se legitimează de la aceeași paradigmă funcționalistă care este criticată în științele sociale ca ideologie a menținerii și reproducerii sistemului, afirmând că funcționalitatea acestuia este o stare naturală, universală (Huaco 1986; Turner și Maryanski 1988; Maryanski și Turner 2000). La Pietrele, separarea săpăturii de interpretare, fragmentarea datelor arheologice în unități funcționale fără legătură între ele au impus o organizare fordistă a șantierului. Așa cum s-a mai spus, această diviziune alienantă a muncii duce la proliferarea structurilor ierarhice de autoritate (Chadwick 2003: 99; Thomas 2004a: 246). Ca și arhitectul imaginat de Le Corbusier, directorul de proiect, aflat în vârful ierarhiei, „armonizează” într-un discurs datele produse de tehnicienii de săpătură, reduși la statutul de „*non thinking shovels*” (Berggren și Hodder 2003), și interpretările parțiale produse de diferiți specialiști.

La Pietrele, ca și în cazul celor mai multe „proiecte de succes”, practica de colonizare a trecutului și de impunere în prezent a unui discurs dominant, prin reproducerea organizării ierarhice, este fundamentată, legitimată sau mascată prin folosirea obsesivă a cuvântului „obiectivitate”. Și la Pietrele se pretinde că este necesar și suficient să se adune obiectiv „date” pentru a se emite „Știință”. Obiectivitatea este considerată a fi o stare mentală care trebuie atinsă pentru a organiza eficient membrii colectivului arheologic în vânători-culegători de date. Dar acest lucru este o iluzie. Aceste „date” sunt adunate potrivit unor obiective ale proiectului, potrivit unor idei preconcepute, considerate a fi de bun-simț, care nu mai necesită dezbateră lor. Datele se constituie într-un discurs al ideologiei funcționaliste care modelează trecutul

Gorganei, prin impunerea unor valori contemporane considerate naturale, universale. Dar, chiar în științele naturii, la care arheologii-oameni de știință privesc cu invidie, obiectivitatea nu este o stare mentală. Obiectivitatea se referă la capacitatea datelor de a obiecta, de a „protesta” la ceea ce se afirmă despre ele; prin condițiile de laborator create, aceste date sunt făcute relevante (Latour 2000). Așadar, datele de pe *Gorgana*, și din oricare alt sit arheologic, prin întrebările pe care și le pun membrii colectivului, trebuie să aibă posibilitatea de a obiecta. După cum s-a mai spus: „*the data are not «given» to interpretation. Rather, interpretation is part of the data*” (Hodder 1999: 83). Așa cum am arătat în capitolul de față, datele arheologice au „obiectat” altfel pentru noi, interpretarea noastră fiind doar una din multele posibile. De aceea, credem că membrii colectivului trebuie să participe la actul de interpretare. Din acest punct de vedere, finalitatea rapoartelor de săpătură nu ar trebui să fie introducerea în „circuitul științific” a unor „fapte” considerate ca fiind certe, ci a îndoielilor și întrebărilor referitoare la semnificațiile contextelor cercetate în campania respectivă. Interpretările, chiar contradictorii, produse de membrii colectivului nu ar trebui reprimite, ci să fie prezente în textele publicate. Așadar, pledăm alături de alții (Bender *et al.* 1997; Hodder 1999: 80-104; 2000; 2003; Berggren și Hodder 2003; Chadwick 2003) pentru o arheologie autoreflexivă, care are la bază multivocalitatea. Dintr-o uzină strict organizată ierarhic cu o repartizare riguroasă a unei serii de responsabilități înguste, în care „muncitorii”, constrânși de limitele strictei lor specializări, trebuie să dovedească o maximă eficiență, pentru a produce la randament maxim „date arheologice” funcționaliste, practica arheologică de la Pietrele ar trebui să se transforme într-un mediu democratic în care fiecare să participe la procesul interpretării. Doar așa se vor formula nu atât răspunsuri finale bazate pe consens, cât mai ales noi interpretări, noi întrebări referitoare la trecutul *Gorganei*.

În concluzie, alături de alții, credem că arheologia, ca disciplină a *Celuilalt* (Hegardt 2000; Olsen 2001a; 2001b; Thomas 2004a: 236), trebuie să combată discursurile dominante care colonizează trecutul și care promovează implicit sau explicit reproducerea sistemelor ierarhice. Într-o epocă de uniformizare a culturilor, arheologia, dintr-o disciplină-agent colonizator al trecutului, aflată în căutarea unui iluzoriu „adevăr obiectiv”, trebuie să devină un spațiu al libertății în care – prin dialog și ținând seama de exemplele oferite de antropologie, etnoarheologie și de modul diferit în care este interpretat prezentul prin literatură, artă, politică *etc.* – imagini ale diversității oamenilor din trecut sunt lăsate să apară.

Mulțumiri

Mulțumim în mod special lui Gheorghe Alexandru Niculescu, Rodică Oanță-Marghitu și lui Tiberiu Vasilescu pentru comentarii și ajutor, și lui Adrian Bălășescu, Cătălin Bem, Constantin Haită și Valentin Radu pentru multele discuții despre tell-uri.

Referințe bibliografice

Anghelinu, M. (2003), *Evoluția gândirii teoretice în arheologia din România. Concepte și modele aplicate în preistorie*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun.

Andreescu, R. (2002), *Plastica antropomorfă gumelnițeană. Analiză primară*, București, Muzeul Național de Istorie a României.

Andreescu, R. și Popa, T. (1999-2000), „Sultana. Plastica de os”, *Buletinul Muzeului „Teohari Antonescu”* 5-6: 133-141.

Andreescu, R., Haită, C., Bălășescu, A., Radu, V., Mirea, P., Apope, S., Zaharia, P. și Moldoveanu, K. (2003a), „Vitănești”, *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2002*, București, Institutul de Memorie Culturală (cIMeC): 338-339, nr. 216.

Andreescu, R., Mirea Pavel și Apope, S. (2003b), „Cultura Gumelnița în vestul Munteniei”, *Cercetări Arheologice* 12: 71-87.

Andreescu, R., Lazăr, C., Topârceanu, A., Oană, V., Mirea, P., Enăchescu, C. și Ungureanu, M. (2004), „Sultana, com. Mănăstirea, jud. Călărași. Punct: Malu Roșu”, *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2004*, București, Institutul de Memorie Culturală (cIMeC): 324-326.

Andreescu, R., Lazăr, C., Oană, V.; Mirea, P. Voinea, V., Haită, C., Enăchescu, C. și Ungureanu, M. (2005), „Sultana, com. Mănăstirea, jud. Călărași. Punct: Malu Roșu”, *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2004*, București, Institutul de Memorie Culturală (cIMeC): 365-367.

Andreescu, R., Moldoveanu, K., Lazăr, C., Oană, V., Mirea, P., Voinea, V., Haită, C., Neagu, G. și Potârniche, T. (2006), „Sultana, com. Mănăstirea, jud. Călărași. Punct: Malu Roșu”, *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2005*, București, Institutul de Memorie Culturală (cIMeC): 347-348.

Apel, J., Hadevik, C. și Sundström, L. (1997), „Burning down the house. The transformational use of fire and other aspects of an Early Neolithic TRB site in eastern central Sweden”, *Tor* 29: 5-47.

Avramova, M. (2002), „Der Schmuck aus den Gräbern von Durankulak”, în H. Todorova (ed.), *Durankulak, II. Die prähistorischen Gräberfeld*, Teil I, Sofia, Publishing House Anubis Ltd.: 191-206.

Bailey, D. W. (1990), „The living house: signifying continuity”, în R. Samson (ed.), *The social archaeology of houses*, Edinburgh, Edinburgh University Press: 19-48.

Bailey, D. W. (2005), *Prehistoric figurines. Representation and corporeality in the Neolithic*, Londra și New York, Routledge.

Bălășescu, A. și Radu, V. (2004), *Omul și animalele. Strategii și resurse la comunitățile Hamangia și Boian*, Seria Cercetări Pluridisciplinare 9, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun.

Bălășescu, A., Radu, V. și Moise, D. (2005), *Omul și mediul animal între mileniiile VII-IV î.e.n. la Dunărea de Jos*, Seria Cercetări Pluridisciplinare 11, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun.

Bem, C., Marinescu-Bîlcu, S., Popa, T., Parnic, V., Bem, C., Vlad, F., Bălășescu, A., Haită, C. și Radu, V. (2001), „Bucșani”, *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2000*, București, Institutul de Memorie Culturală (cIMeC): 47-49, nr. 31.

Bem, C., Marinescu-Bîlcu, S., Popa, T., Parnic, V., Bem, C., Haită, C., Bălășescu, A., Radu, V., Bărbulescu, D., Gălușcă, I., Năftănăilă, O., Garvăn, D. și Oleinic, E. (2002), „Bucșani”, *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2001*, București, Institutul de Memorie Culturală (cIMeC): 67-70.

Bender, B., Hamilton, S. și Tilley, C. (1997), „Leskernick: stone worlds; alternative narratives; nested landscapes”, *Proceedings of the Prehistoric Society* 63: 147-178.

Berciu, D. (1956), „Cercetări și descoperiri arheologice în regiunea București”, *Materiale și Cercetări Arheologice* 2: 493-562.

Berciu, D. (1959), „Săpăturile arheologice de la Tangâru (r. Giurgiu, reg. București)”, *Materiale și Cercetări Arheologice* 5: 143-154.

Berggren, Å. și Hodder, I. (2003), „Social practice, method, and some problems of field archaeology”, *American Antiquity* 68 (3): 421-434.

Biehl, P. și Marciniak, A. (2000), „The construction of hierarchy: rethinking the Copper Age in Southeastern Europe”, în Michael W. Diehl (ed.), *Hierarchies in action: qui bono?*, Southern Illinois University: 181-209.

Bogdan, D. (2005), „Building 52”, în *Çatalhöyük 2005 Archive Report. Çatalhöyük Research Project*, http://www.catalhoyuk.com/downloads/Archive_Report_2005.pdf. (p. 46-61).

Boivin, N. (2000), „Life rhythms and floor sequences: excavating time in rural Rajasthan and Neolithic Çatahöyük”, *World Archaeology* 31 (3): 367-388.

Boivin, N. (2004), „Landscape and cosmology in the South Indian Neolithic: new perspectives on the Deccan ashmounds”, *Cambridge Archaeological Journal* 14 (2): 235-256.

Bradley, R. (2005), *Ritual and domestic life in prehistoric Europe*, Londra și New York, Routledge.

Cessford, C. (2003), „Microfactual floor patterning: the case at Çatalhöyük”, *Assemblage* 7, <http://www.shef.ac.uk/assem/issue7/cessford.html> (accesat: 28 noiembrie 2007).

Chadwick, A. (2003), „Post-processualism, professionalization and archaeological methodologies. Towards reflective and radical practice”, *Archaeological Dialogues* 10 (1): 97-117.

Chapman, J. (1990), „Social inequality on Bulgarian tells and the Varna problem”, în R. Samson (ed.), *The social archaeology of houses*, Edinburgh, Edinburgh University Press: 49-92.

Chapman, J. (1999), „Deliberate house-burning in the prehistory of Central and Eastern Europe”, în A. Gustafsson și H. Karlsson (ed.), *Glyfer och arkeologiska rum – en vänbok till Jarl Nordbladh*, GOTARC Series A, vol. 3, Göteborg, Institute of Archaeology, Göteborg: 113-126.

Chapman, J. (2000a), *Fragmentation in archaeology. People, places and broken objects in the prehistory of south-eastern Europe*, Londra și New York, Routledge.

Chapman, J. (2000b), „Pit-digging and structured deposition in the Neolithic and Copper Age”, *Proceedings of the Prehistoric Society* 66: 61-87.

Chapman, J. (2000c), „«Rubbish-dumps» or «places of deposition»? Neolithic and Copper Age settlements in Central and Eastern Europe”, în A. Ritchie (ed.), *Neolithic Orkney in its European context*, Cambridge, McDonald Institute Monographs: 347-362.

Chapman, J. (2005), „Contextual archaeology and burnt house assemblages: categorical analysis of pottery from Late Neolithic Căscioarele, Romania”, *Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos* 22 (In honorem Silvia Marinescu-Bilcu): 279-296.

Choay, F. (2002), *Urbanismul, utopii și realități*, București, Paideia.

Cojocaru, V. și Șerbănescu, D. (2002), „Nuclear analyses of some eneolithic gold artifacts discovered in the Călărăși district, Romania”, *Thraco-Dacica* 23 (1-2): 85-91.

Comșa, E. (1952), „Raport preliminar asupra sondagiului de lângă Luncavița, raionul Măcin”, *Studii și Cercetări de Istorie Veche* 3: 413-416.

Comșa, E. (1979), „Les figurines en os appartenant a la phase moyenne de la culture Gumelnița”, *Dacia N.S.* 23: 66-77.

Comșa, E. (1983), „Rezultatele săpăturilor de salvare de la Măgura Cuneștilor”, *Materiale și Cercetări Arheologice* 15: 65-69.

Comșa, E. (1995), „Necropola gumelnițeană de la Vărăști”, *Analele Banatului* 4: 55-193.

Craig, O., Chapman, J., Figler, A., Patay, P., Taylor, G. și Collins, M. (2003), „«Milk jugs» and other myths of the Copper age of Central Europe”, *European Journal of Archaeology* 6 (3): 251-265.

Deetz, J. (1996), *In small things forgotten: an archaeology of early American life*, New York, Anchor Books (ediția a II-a).

Dergačev, V. A. (1998), *Kerbunskij klad*, Chișinău, Akademija Nauk Respubliki Moldova, Institut Arheologii.

Dergačev, V. A. (2002), *Die äneolithischen und bronzzeitlichen Metallfunde aus Moldavien*, Prähistorische Bronzefunde XX/9, Stuttgart, Franz Steiner Verlag.

Desse-Berset, N. și Radu, V. (1996), „Stratégies d'échantillonnage et d'exploitation des restes osseux de poissons pour une approche paléoenvironnementale et paléoéconomique: l'exemple d'Hârșova (Roumanie), Néolithique final-Chalcolithique”, *Actes du colloque de Pégueux 1995, Supplément à la Revue d'Archéométrie*: 181-186.

Dimitrov, M. (1962), „Kostena čoveška figurka ot s. Lovec, Starozagorsko”, *Arheologija (Sofia)* 1 (4): 65-68.

Douny, L. (2007), „The materiality of domestic waste. The recycled cosmology of the Dogon of Mali”, *Journal of Material Culture* 12 (3): 309-331.

Dumitrescu, Vl. (1925), „Fouilles de Gumelnița”, *Dacia* 2: 29-103.

Dumitrescu, Vl. (2002 [1930]), *Cursuri universitare de arheologie preistorică*, București, Editura Mica Valahie.

Dumitrescu, Vl. (1954), *Hăbășești. Monografie arheologică*, București, Editura Academiei Republicii Populare Romîne.

Dumitrescu, Vl. (1965), „Principalele rezultate ale primelor două campanii de săpături din așezarea neolitică târzie de la Căscioarele”, *Studii și Cercetări de Istorie Veche* 16 (2): 215-237.

Dumitrescu, Vl. (1966), „Gumelnița. Sondajul stratigrafic din 1960”, *Studii și Cercetări de Istorie Veche* 17 (1): 51-99.

Dumitrescu, Vl. (1986), „Stratigrafia așezării-tell de pe Ostrovelul de la Căscioarele”, *Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos* 2: 73-81.

Farid, S. (2005), „Concluding remarks” în *Çatalhöyük 2005 Archive Report. Çatalhöyük Research Project*, http://www.catalhoyuk.com/downloads/Archive_Report_2005.pdf. (p. 74-77).

Fol, A. și Lichardus, J. (ed.) (1988), *Macht, Herrschaft und Gold*, Saarbrücken, Moderne Galerie des Saarlands Museums.

Galbenu, D. (1962), „Așezarea neolitică de la Hârșova”, *Studii și Cercetări de Istorie Veche* 13 (2): 285-306.

Galbenu, D. (1963), „Neoliticheskaia masterskaja dlja obrabotki ukrašenij v Chyrșove”, *Dacia* N.S. 7: 501-509.

Galbenu, D. (1979), „Săpături în tell-ul de la Hârșova, jud. Constanța”, *Cercetări Arheologice* 3: 3-8.

Gaul, J. (1948), *The Neolithic period in Bulgaria. Early food-producing cultures of Eastern Europe*, Bulletin of the American School of Prehistoric Research 16, Cambridge, MA, Peabody Museum.

Gaydarska, B.; Chapman, J.; Angelova, I.; Gurova, M. și Yanev, S. (2004), „Breaking, making and trading: the Omurtag eneolithic Spondylus hoard”, *Archaeologia Bulgarica* 8 (2): 11-34.

Gellert, J. F. și Garscha, F. (1930), „Prähistorisches Depotfund aus dem östlichen Tafelbalkan, ins besondere Muschelringe”, *Prähistorisches Zeitschrift* 21: 269-271.

Georgiev, G. (1961), „Kulturgruppen der Jungstein-und der Kupferzeit in der Ebene von Thrazien (Südbulgarien)”, *L'Europe à la fin de l'âge de la pierre*, Praga: 45-100.

Habermas, J. (2000), *Conștiință morală și acțiune comunicativă*, București, All.

Haită, C. (2001), „Preliminary considerations on a sedimentary sondage performed on the Eneolithic tell from Bucșani”, *Studii de Preistorie* 1: 147-152.

Haită, C. și Radu, V. (2003), „Les zones de rejets menajeres de la culture Gumelnița: temoins dans l'évolution chrono-stratigraphique des tells. Étude micro-morphologique et arche-ichtyologique sur le tell d'Hârșova”, *Cercetări Arheologice* 12: 389-401.

Hall, P. (1999), *Orașele de mâine. O istorie intelectuală a urbanismului în secolul XX*, București, All.

Hansen, S. (2005a), „Eine tönerner Rassel in Schildkrötengestalt aus Măgura Gorgana bei Pietrele, jud. Giurgiu”, *Cultură și civilizație la Dunărea de Jos* 22 (In *honorem Silvia Marinescu-Bîlcu*): 337-349.

Hansen, S. (2005b), „Liebe Freunde von Pietrele”, scrisoare către membrii colectivului, Berlin, 14.12.2005.

Hansen, S. (2006), „Kleine Körper, grosse Ideen – Statuetten aus der kupferzeitlichen Tellsiedlung Măgura Gorgana bei Pietrele an der Unteren Donau”, în N. Tasić și C. Grozdanov (ed.), *Homage to Milutin Garašanin*, Serbian Academy of Sciences and Arts Special Editions, Belgrade și Skopje, Serbian Academy of Sciences and Arts/Macedonian Academy of Sciences and Arts: 433-447.

Hansen, S. și Toderaș, M. (2007), „Pietrele. A Chalcolithic settlement on the Lower Danube”, în *Pietrele „Gorgana”. O așezare din epoca cuprului la 60 de ani de cercetări*, Giurgiu: 2-21.

Hansen, S., Dragoman, A. și Reingruber, A. (2002), „Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen in Pietrele im Jahre 2002”, Bochum (nepublicat).

Hansen, S., Dragoman, A. și Reingruber, A. (2003), „Pietrele: Ein kupferzeitlicher Tell in Muntenien/Rumänien”, *Das Altertum* 48 (3): 161-189.

Hansen, S., Dragoman, A., Benecke, N., Görsdorf, J., Klimscha, F., Oanță-Marghitu, S. și Reingruber, A. (2004), „Bericht über die Ausgrabungen in der kupferzeitlichen Tellsiedlung Măgura Gorgana bei Pietrele in Muntenien/Rumänien im Jahre 2002”, *Eurasia Antiqua* 10: 1-53.

Hansen, S., Dragoman, A. și Reingruber, A. (2004a), „Liebe Freunde von Pietrele”, scrisoare trimisă de sărbători membrilor colectivului, decembrie, 2004.

Hansen, S., Dragoman, A., Reingruber, A., Gatsov, I., Görsdorf, J., Nedelcheva, P., Oanță-Marghitu, S. și Song, B. (2005), „Der kupferzeitliche Siedlungshügel Pietrele an der unteren Donau. Bericht über die Ausgrabungen im Sommer 2004”, *Eurasia Antiqua* 11: 341-393.

Hansen, S., Dragoman, A., Reingruber, A., Gatsov, I., Klimscha, F., Nedelcheva, P., Song, B., Wahl, J. și Wunderlich, J. (2006), „Pietrele. Ein kupferzeitlicher Siedlungshügel und sein Umfeld”, *Eurasia Antiqua* 12: 1-62.

Hansen, S., Toderaș, M., Reingruber, A., Gatsov, I., Georgescu, C., Görsdorf, J., Hoppe, T., Nedelcheva, P., Prange, M., Wahl, J., Wunderlich, J. și Zidarov, P. (2007), „Pietrele, Măgura Gorgana. Ergebnisse der Ausgrabungen im Sommer 2006”, *Eurasia Antiqua* 13: 43-112.

Hansen, S., Toderaș, M., Reingruber, A., Gatsov, I., Klimscha, F., Nedelcheva, P., Neef, R., Prange, M., Price, D., Wahl, J., Weninger, B., Wrobel, H., Wunderlich, J. și Zidarov, P. (2008), „Der kupferzeitliche Siedlungshügel Măgura Gorgana bei Pietrele in der Walachei. Ergebnisse der Ausgrabungen im Sommer 2007”, *Eurasia Antiqua* 14: 19-100.

Harrison, K. (2004), „Fire and burning at Çatalhöyük: integrating forensic practice”, http://www.catalhoyuk.com/archive_reports/2004/ar04_38.htm. (accesat: 20 aprilie 2007)

Harțușe, N. (1981), „O moară neolitică descoperită la Medgidia”, *Studii și Comunicări a Civilizației Populare din România* 2: 79-86.

Harvey, D. (2002), *Condiția postmodernității. O cercetare asupra originilor schimbării culturale*, Timișoara, Amarcord.

Hassan, F. (1978), „Sediments in archaeology: methods and implications for palaeoenvironmental and cultural analysis”, *Journal of Field Archaeology* 5 (2): 197-213.

Hașotti, P. (1997), *Epoca neolitică în Dobrogea*, Bibliotheca Tomitana 1, Constanța, Muzeul de Istorie Națională și Arheologie.

Hălcescu, C. (1995), „Tezaurul de la Sultana”, *Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos* 13-14 : 11-18.

Hegardt, J. (2000), „Kwame Gyekye, Emmanuel Levinas, and the emergence of the other”, C. Holtorf și H. Karlsson (ed.), *Philosophy and archaeological practice. Perspectives for the 21st century*, Göteborg, Bricoleur Press: 87-106.

Hodder, I. (1990), *The domestication of Europe. Structure and contingency in Neolithic societies*, Oxford, Basil Blackwell Ltd.

Hodder, I. (1999), *The archaeological process: an introduction*, Oxford, Blackwell.

Hodder, I. (ed.) (2000), *Towards reflexive method in archaeology: the example at Çatalhöyük*, McDonald Institute Monograph/British Institute of Archaeology at Ankara Monograph No. 28, Cambridge, McDonald Institute for Archaeological Research și British Institute of Archaeology at Ankara.

Hodder, I. (2003), „Archaeological reflexivity and the «local» voice”, *Anthropological Quarterly* 76 (1): 55-69.

Hodder, I. (2005), „The spatio-temporal organization of the early «town» at Çatalhöyük”, în D. Bailey, A. Whittle și V. Cummings (ed.), *(Un)settling the Neolithic*, Oxford, Oxbow Books: 126-139.

Huaco, G. (1986), „Ideology and General Theory: the case of sociological functionalism”, *Comparative Studies in Society and History* 28 (1): 34-54.

Hull, K. (1987), „Identification of cultural site formation processes through microdebitage analysis”, *American Antiquity* 52 (4): 772-783.

Ionescu, G. (1982), *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România.

Ivanov, I. (1975), „Razkopki na varnenskija eneoliten nekropol prez 1972 g.”, *Izvestija (Varna)* 11: 1-17, pl. I-XLVIII.

Ivanov, I. (1988a), „Die Ausgrabungen des Gräberfeldes von Varna (1972-1986)”, în A. Fol și J. Lichardus (ed.), *Macht, Herrschaft und Gold*, Saarbrücken, Moderne Galerie des Saarlands Museums: 49-66.

Ivanov, I. (1988b), „Das Gräberfeld von Varna-Katalog”, în A. Fol și J. Lichardus (ed.), *Macht, Herrschaft und Gold*, Saarbrücken, Moderne Galerie des Saarlands Museums: 180-207.

Johansen, P.G. (2004), „Landscape, monumental architecture, and ritual: a reconsideration of the South Indian ashmounds”, *Journal of Anthropological Archaeology* 23: 309-330.

Latour, B. (2000), „When things strike back: a possible contribution of «science studies» to social sciences”, *British Journal of Sociology* 51 (1): 107-123.

Lévinas, E. (2000), *Între noi. Încercare de a-l gândi pe celălalt*, București, BIC ALL.

Lévinas, E. (2006), *Altfel decât a fi sau dincolo de esență*, București, Humanitas.

Lucas, G. (2001), *Critical approaches to fieldwork. Contemporary and historical archaeological practice*, Londra și New York, Routledge.

Marciniak, A. (2000), „Living space: the construction of social complexity in the European Neolithic”, în A. Ritchie (ed.), *Neolithic Orkney and its European context*, McDonald Institute Monographs, Cambridge, McDonald Institute for Archaeological Research: 333-346

Marciniak, A. (2005), *Placing animals in the Neolithic. Social zooarchaeology of prehistoric farming communities*, Londra, UCL Press.

Marga, A. (2006), *Filosofia lui Habermas*, Iași, Polirom.

Marinescu-Bîlcu, S. (1965), „Un atelier Néolithique pour la taille de haches en silex”, *Archeologické Rozhledy* 17 (1): 48-53, fig. 29-31.

Marinescu-Bîlcu, S. (1998-2000), „Sur l'organisation interne de certaines stations des cultures des complexes Boian-Gumelnița et Precucuteni-Cucuteni”, *Cercetări Arheologice* 11 (1): 321-336.

Marinescu-Bîlcu, S. și Cărciumaru, M. (1992), „Coliere de *Lithospermum purpureo-coeruleum* și «perle» de cerb în neoliticul din România în contextul centrului și sud-estului Europei”, *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 43 (4): 355-370.

Marinescu-Bîlcu, S., Andreescu, R., Bem, C., Popa, T., Tănase, M., Bălășescu, A., Tomescu, M., Haită, C. și Tomescu, I. (1996-1998), „Șantierul arheologic Bucșani. Campania 1998”, *Buletinul Muzeului „Teohari Antonescu”* 2-4: 93-113.

Marinescu-Bîlcu, S., Popovici, D., Trohani G., Andreescu, R., Bălășescu, A., Bălțeanu, A.-C., Bem, C., Gâl, E., Haită, C., Kessler, E., Moise, D., Radu, V., Tomescu, M., Venczel, M., Vlad, F. și Voinea, V. (1997), „Archaeological researches at Bordușani-Popină (Ialomița county). Preliminary report (1993-1994)”, *Cercetări Arheologice* 10: 35-143.

Martin, L. și Russell, N. (2000), „Thrashing rubbish”, in I. Hodder (ed.), *Towards reflexive method in archaeology: the example at Çatalhöyük*, McDonald Institute Monographs/British Institute of Archaeology at Ankara Monograph No. 28, Cambridge, McDonald Institute for Archaeological Research și British Institute of Archaeology at Ankara: 57-69.

Maryanski, A. și Turner, J. (2000), „Functionalism and structuralism”, în E. F. Borgatta și R. Montgomery (ed.), *Encyclopedia of sociology*, ediția a II-a, Londra-Boston-Woodbridge: 1029-1037.

Matthews, W., French, C. A. I., Lawrence, T., Cutler, D.F. și Jones, M. K. (1997), „Microstratigraphic traces of site formation processes and human activities”, *World Archaeology* 29 (2): 281-308.

Micu, C. și Maillé, M. (2001), „Recherches archéologiques dans le cadre de l'établissement-tell de Luncavița (dép. de Tulcea)”, *Studii de Preistorie* 1: 115-129.

Micu, C. și Maillé, M. (2006), „La période énéolitique en Dobroudja du nord (Roumanie)”, în J. Gascó, F. Leyge și Ph. Gruat (ed.), *Hommes et passé des Causses. Hommage à Georges Costantini*, Actes du colloque de Millau, 16-18 Juin 2005, Toulouse, Éditions des Archives d'Écologie Préhistorique: 13-36.

Müller, J. (1997), „Neolithische und chalkolithische Spondylus-Artefakte. Anmerkungen zu Verbreitung, Tauschgebiet und sozialer Funktion”, în C. B. Becker, M.-L. Dunkelmann, C. Metzner-Nebelsick, H. Peter-Röcher, M. Roeder și B. Teržan (ed.), *Xpovoç. Beiträge zur prähistorischen Archäologie zwischen Nord- und Südosteuropa. Festschrift für Bernhard Hänsel*, Espelkamp, Marie Leidorf GmbH: 91-106.

Nestor, I. (1927-1932), „Fouilles de Glina”, *Dacia* 3-4: 226-252.

Nestor, I. (1937), „Cercetări preistorice la Cernavoda”, *Analele Dobrogei* 18: 1-21.

Nica, M., Schuster, C. și Zorzoliu, T. (1995), „Cercetările arheologice în tell-ul gumelnițeano-sălcuțean de la Drăgănești-Olt”, *Cercetări arheologice în aria nord-tracă* 1: 9-45.

Olsen, B. (2001a), „The end of history? Archaeology and the politics of identity in a globalized world”, în R. Layton, P. Stone și J. Thomas (ed.), *Destruction and conservation of cultural property*, Londra și New York, Routledge: 42-54.

Olsen, B. (2001b), „Excavating the other: European archaeology in the age of globalisation”, în *Quo vadis archaeologia? Whither European archaeology in the 21st century?*, Proceedings of the European Science Foundation Exploratory Workshop, Mađralin near Warsaw, 12/13 October 2001, Warsaw: 47-56.

Padayya, K. (1998), „Evidence of Neolithic cattle-penning at Budihal, Gulbarga district, Karnataka”, *South Asian Studies* 14: 141-153.

Petrescu-Dimbovița, M. și Sanie, S. (1969), „Sondaajul din tell-ul gumelnițean de la Ciolănești din Deal (județul Teleorman)”, *Arheologia Moldovei* 6: 41-53.

Pollard, J. (1995), „Inscribing space: formal deposition at the Later Neolithic monument of Woodhenge, Wiltshire”, *Proceedings of the Prehistoric Society* 61: 137-156.

Popovici, D. (ed.) (2003), *Archaeological pluridisciplinary researches at Bordușani-Popină*, Pluridisciplinary Researches Series 6, Târgoviște, Cetatea de Scaun.

Popovici, D. și Vlad, F. (f. a.; probabil 2007), *Bordușani. Oameni, istorie, natură*, Târgoviște, Cetatea de Scaun.

Popovici, D., Randoiu, B., Rialland, Y., Voinea, V., Vlad, F., Bem, C., Bem, C., Haită, G., Haită, C., Tomescu, M., Monah, F., Radu, V. și Moise, D. (1998-2000), „Les recherches archéologiques du tell de Hârșova (dép. de Constantza) 1997-1998”, *Cercetări Arheologice* 11 (1): 13-123.

Preston Blier, S. (1983), „Houses are human: architectural self-images of Africa's Tamberma”, *The Journal of the Society of Architectural Historians* 42 (4): 371-382.

Richards, C. și Thomas, J. (1984), „Ritual activity and structured deposition in Later Neolithic Wessex”, în R. Bradley și J. Gardiner (ed.), *Neolithic studies. A review of some current research*, BAR British Series 133: 189-218.

Rosen, A. M. (1989), „Ancient town and city sites: a view from the microscope”, *American Antiquity* 54 (3): 564-578.

Rosetti, D. V. (1934), „Săpăturile de la Vidra. Raport preliminar”, Publicațiile Muzeului Municipal București 1, București.

Rosetti, D. V. și Morintz, S. (1961), „Săpăturile de la Vidra”, *Materiale și Cercetări Arheologice* 7: 71-78.

Rowlands, M. (1989), „A question of complexity”, în D. Miller, M. Rowlands și C. Tilley (ed.), *Domination and resistance*, One World Archaeology No. 3, Londra, Unwin Hyman: 29-40.

Seure, G. și Degrand, A. (1906), „Exploration de quelques tells de la Thrace”, *Bulletin de Correspondance Hellénique* 1-2: 359-432.

Sillitoe, P. și Hardy, K. (2003), „Living lithics: ethnoarchaeology in Highland Papua New Guinea”, *Antiquity* 297: 555-566.

Sommer, U. (2000), „The teaching of archaeology in West Germany”, în H. Härke (ed.), *Archaeology, ideology and society. The German experience*, Gesellschaften und Staaten im Epochenwandel, Band 7, Frankfurt am Main–Berlin–Bern–Bruxelles–New York–Oxford–Viena, Peter Lang: 202-239.

Stevanović, M. (1997), „The Age of Clay: the social dynamics of house destruction”, *Journal of Anthropological Archaeology* 16: 334-395.

Stevanović, M. și Tringham, R. (1997), „The significance of Neolithic houses in the archaeological record of south-east Europe”, în M. Lazić, M. Garašanin, N. Tasić, A. Cermanovic-Kuzmanovic, P. Petrović, Z. Mikić și M. Ruzić (ed.), *Zbornik posvecen Dragoslavu Srejoviciu*, Belgrad: Balkanoloski Institut: 193-208.

Șerbănescu, D. (1997), „Modele de locuințe și sanctuare eneolitice”, *Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos* 15: 232-251.

Thomas, J. (2004a), *Archaeology and modernity*, Londra și New York, Routledge.

Thomas, J. (2004b), „Archaeology’s place in modernity”, *Modernism/modernity* 11 (1): 17-34.

Tilley, C. (1982), „Social formation, social structures and social change”, în I. Hodder (ed.), *Symbolic and structural archaeology*, Cambridge, Cambridge University Press: 26-38.

Tilley, C. (1989), „Excavation as theatre”, *Antiquity* 63: 275-280.

Tilley, C. (1990), „On modernity and archaeological discourse”, .meta archaeology project”, <http://archaeology.kiev.ua/meta/tilley.html> (accesat: 4 aprilie 2002). Versiune tipărită în I. Bapty și T. Yates (ed.), *Archaeology after structuralism: post-structuralism and the practice of archaeology*, Londra și New York, 1990, Routledge: 127-152.

Tilley, C. (1993), „Introduction: Interpretation and a poetics of the past”, în C. Tilley (ed.), *Interpretative archaeology*, Oxford, Berg: 1-27.

Tilley, C. (1999), *Metaphor and material culture*, Oxford, Blackwell.

Todorova, H. (2002a), „Die Sepulkralkeramik aus den Gräbern von Durankulak”, în H. Todorova (ed.), *Durankulak, II. Die prähistorischen Gräberfeld*, Teil I, Sofia, Publishing House Anubis Ltd.: 81-116.

Todorova, H. (2002b), „Grandeln, Hirschgeweih, Eberhauer aus den Gräberfeldern von Durankulak”, în H. Todorova (ed.), *Durankulak, II. Die prähistorischen Gräberfeld*, Teil I, Sofia, Publishing House Anubis Ltd.: 187-190.

Tringham, R. (1991), „Household with faces: the challenge of gender in prehistoric architectural remains”, în J. Gero și M. Conkey (ed.), *Engendering archaeology: woman and prehistory*, Oxford, Basil Blackwell: 93-131.

Tringham, R. (2005), „Weaving house life and death into places: a blueprint for a hypermedia narrative”, în D. Bailey, A. Whittle și V. Cummings (ed.), *(Un) settling the Neolithic*, Oxford, Oxbow Books: 98-111.

Tringham, R., Brukner, B. și Voytek, B. (1985), „The Opovo Project: a study of socio-economic change in the Balkan Neolithic”, *Journal of Field Archaeology* 12: 425-444.

Tringham, R., Brukner, B., Kaiser, T., Borojević, K., Bukvić, L., Šteli, P., Russell, N., Stevanović, M. și Voytek, B. (1992), „Excavations at Opovo, 1985-1987: socioeconomic change in the Balkan Neolithic”, *Journal of Field Archaeology* 19: 351-386.

Turner, J. H. și Maryanski, A. R. (1988), „Is «neofunctionalism» really functional?”, *Sociological Theory* 6 (1): 110-121.

Vajsov, I. (2002), „Die Idole aus den Gräberfelder von Durankulak”, în H. Todorova (ed.), *Durankulak. II. Die prähistorischen Gräberfeld*, Teil 1, Sofia, Publishing House Anubis Ltd.: 257-266.

Vasile, G. (2003), „Anthropologic study of the osteologic remnants discovered on the Bordușani-Popină archaeological digging site (Ialomița county) during the field campaigns between 1997-2002”, în D. Popovici (ed.), *Archaeological pluridisciplinary researches at Bordușani-Popină*, Pluridisciplinary Researches Series 6, Târgoviște, Cetatea de Scaun: 95-102.

Verhoeven, M. (2000), „Death, fire and abandonment. Ritual practice at late neolithic Tell Sabi Abyad, Syria”, *Archaeological Dialogues* 7 (1): 46-83.

Vulpe, A. (2004-2005), „Celebrating 170 years of archaeology in Romania”, *Dacia* N.S. 48-49: 5-6.

Wilmore, M. (2001), „Far away, so close: Some notes on participant observation during fieldwork in Nepal and England”, http://www.anthropologymatters.com/journal/2001/wilmore_2001_faraway.htm (accesat: 13 martie 2007).

Wilmore, M. (2003), „The Leskernick Project, Cornwall, UK: An ethnographic study of multidisciplinary collaboration during archaeological fieldwork at a Bronze Age ritual and domestic site”, World Archaeology Congress 5, June 2003, Ethnography of Archaeology Session, <http://www32.brinkster.com/snefru/archaeology/usa-conference/sub/full-papers/MWilmore.doc> (accesat: 13 martie 2007).

Wolfram, S. (2000), „«Vorsprung durch Technik» or «Kossinna syndrome»? Archaeological theory in post-war West Germany”, în H. Härke (ed.), *Archaeology, ideology and society. The German experience*, Gesellschaften und Staaten im Epochenwandel, Band 7, Frankfurt am Main–Berlin–Bern–Bruxelles–New York–Oxford–Viena, Peter Lang: 180-201.

Yeomans, L. (2004), „Building 45, Space 228, 238”, http://www.catalhoyuk.com/archive_reports/2004/ar04_11.htm. (accesat: 23 aprilie 2007)

Yeomans, L. (2005), „Building 51”, în *Çatalhöyük 2005 Archive Report. Çatalhöyük Research Project*, http://www.catalhoyuk.com/downloads/Archive_Report_2005.pdf. (p. 43-45).

(5)

ARHEOLOGIE, MEDIA ȘI IDEOLOGIE DOMINANTĂ ÎN ROMÂNIA DE ASTĂZI

Radu-Alexandru Dragoman

Introducere: despre ideologia dominantă

Dacă ar fi să definesc printr-o singură expresie ideologia dominantă din România de astăzi, și anume capitalismul liberal, aș alege afirmația impertinentă a omului de publicitate Jacques Séguéla, apropiat al președintelui Franței, Nicolas Sarkozy – „*Si, à 50 ans, on n'a pas une Rolex, c'est qu'on raté sa vie*” (Mandonnet și Vigogne 2009: 22). Într-adevăr, viețile oamenilor sunt evaluate și clasificate în funcție de puterea de cumpărare pe care aceștia ajung să o dețină și de obiectele la care, în consecință, au acces; ființele umane sunt identificate cu obiectele pe care își permit sau nu să le consume. Sau, ca să folosesc cuvintele lui Jean Baudrillard (1996: 132), prin mecanismele industriei seducției, „Întregul destin al subiectului trece în obiect” (fig. 1). Totul se transformă în și se consumă ca marfă: resursele de orice fel, ideile, subiectivitatea, sexualitatea, corpul uman însuși.

După cum arată Ovidiu Țichindeleanu, factorii care au facilitat după 1989 impunerea capitalismului liberal în țările din Est sunt anticomunismul, eurocentrismul și capitalocentrismul (Țichindeleanu 2009). Un rol determinant în cadrul acestui proces l-a avut elita culturală. Discursul anticomunist al acesteia din urmă a avut/are o funcție represivă: așa-zisa gândire critică de inspirație marxistă

Fig. 1. Reclamă din ediția germană a revistei francezești *Elle*, octombrie 2008: 317–, „Portrait of a woman. Uptown Bag”.

a fost delegitimată prin asocierea ei mecanică cu comunismul și, implicit, cu totalitarismul. Concomitent, s-a produs ceea ce O. Țichindeleanu numește „colonizare intimă”, adică „importul retoricii și produselor industriei culturale a învingătorilor Războiului Rece” (*ibid.*: 135). Alături de anticomunism, eurocentrismul și capitalocentrismul au contribuit la inocularea ideii conform căreia singura alternativă existentă la totalitarism ar fi capitalismul liberal: trecându-se sub tăcere problemele inegalității sociale și discriminării din Vest, ni se spune că unicul model de urmat este cel al civilizației occidentale, sensul termenului de „civilizație” fiind echivalat cu Occidentul; totodată, ni se spune că singura alternativă la proprietatea de stat ar fi capitalismul, echivalat în chip fals cu democrația (*ibid.*).

Similar, opoziția „de dreapta” a radicalilor conservatori (care nu trebuie confundați cu „neoconii”) și a personaliştilor, fundamentată pe virtuțile critice ale creștinismului, a fost, la rândul ei, etichetată cu termeni precum „legionari”, „fundamentațiști ortodocși” sau „anti-Occident” (Hurduzeu și Platon 2008: 12 și urm.). Conservatorii radicali și personalişti consideră că „După 1989, în locul mult așteptatului discurs critic, «elitele» românești au instituționalizat conformismul și retorica autojustificării, trecând la implementarea noilor ideologii «democratice»” (*ibid.*: 155). Accentuând aspectele legate de confortul material („standarde occidentale”), dar omițând consecințele nocive (*e.g.* „prăbușirea limbajului comun și a valorilor tradiționale și înlocuirea lor cu un spectacol comercial, dominat de tehnici pragmatice de adaptare la Sistem”; *ibid.*: 17), elitele intelectuale au devenit apologeți ai integrării României în Uniunea Europeană construită pe principii tehnico-economice globaliste și, implicit, consumiste (*ibid.*).

Mulți arheologi s-au adaptat noilor condiții de după 1989 și au adoptat un discurs eurocentrist. Exemple relevante în acest sens sunt cataloagele de expoziție dedicate (e)neoliticului din România (pentru o analiză critică, vezi Capitolul 2 din volumul de față). Un alt mijloc folosit de arheologi pentru răspândirea mesajului către „publicul larg” este presa scrisă. În prezentul capitol voi discuta despre rezultatele colaborării dintre jurnaliști și arheologi (vezi, de asemenea, Gero și Root 1994). Voi arăta cum arheologii și jurnaliștii construiesc despre trecutul îndepărtat un discurs ideologic ce confirmă și legitimează capitalismul liberal. Voi argumenta că, de dragul „vizibilității” oferite de presa scrisă, arheologii conferă, direct sau indirect, o aură „științifică”, „obiectivă” ideologiei dominante.

Am ales două cazuri: tell-urile de la Pietrele-*Gorgana* (comuna Băneasa, județul Giurgiu) și Bordușani-*Popină* (comuna Bordușani, județul Ialomița). Ambele datează din epoca cuprului, au fost atribuite așa-zisei

„culturi Gumelnița” și sunt rezultatul colaborărilor internaționale: săpăturile arheologice de la Pietrele sunt parte a unui proiect germano-român început în 2002, în timp ce la Bordușani arheologii români au aplicat începând din 1993 modelul programului de cercetare francezo-român folosit pentru prima dată, în același an, la Hârșova. În ambele cazuri, metodele și tehnicile folosite sunt apreciate ca noutăți și, în consecință, la fel și rezultatele obținute (*e.g.* Hansen *et al.* 2005; Popovici 2003). În cazul specific de la Bordușani, merită de asemenea menționată clasificarea sitului ca zonă de primă importanță pentru arheologie, așa cum rezultă din Ordinul nr. 2483 din 12 februarie 2006 al Ministerului Culturii și Cultelor. Pe scurt, în mediul academic, ambele proiecte se bucură de o aură aparte.

Tell-ul de la Pietrele în presa scrisă

În luna iulie a anului 2008, în ediția românească a bine-cunoscutei reviste americane *National Geographic* a fost publicat un articol, semnat de editorul șef adjunct, dedicat săpăturilor arheologice de la Pietrele (Gruia 2008). Pe baza informațiilor oferite de arheologi, jurnalistul construiește o imagine despre oamenii din epoca cuprului de la *Gorgana* după chipul și asemănarea prezentului. Pe prima pagină a articolului, directorul de proiect din partea germană invocă mormintele bogate de la Varna, ca reflectare a apariției diferențierilor sociale, pentru ca imediat mai apoi, ca o completare, un alt reprezentant al proiectului să precizeze că scopul cercetării tell-ului de la Pietrele este acela de a afla cum a apărut inegalitatea socială. Drept urmare, pe cea de a doua pagină a articolului, jurnalistul prezintă o informație ce are forma unei știri de senzație: „În vremea gumelnițenilor au apărut primii bogătași din istoria omenirii” (*ibid.*: 37). Un cap de figurină antropomorfă este prezentat ca fiind un „portret”, „un artefact foarte rar”, ce ar fi stat în casa unuia dintre acești „bogătași” (fig. 2). Termenii utilizați indică limpede că acest obiect arheologic este asociat cu obiectele de artă ce decorează casele celor bogăți din vremurile noastre. De asemenea, aflăm că „bogătașii” de la *Gorgana* sunt cei care organizează diversele

Fig. 2. „Portret” din casa unui „bogătaș” din epoca cuprului descoperit în tell-ul de la Pietrele – conform *National Geographic România*, iulie 2008: 37.

activități. Ei au acces nu numai la bunuri rare, cum ar fi așa-zisul „portret”, ci și la obiecte de lux obținute de la distanță, cum ar fi piesele de cupru, grație faptului că „Măgura-Gorgana era o verigă importantă dintr-o rețea de schimb supraregională [...]” (*ibid.*: 43), iar Dunărea era „autostrada regiunii” (*ibid.*: 43 și 45). Astfel, suntem informați că „bogătașii” au folosit metalele ca simbol al statutului lor și că „În neolitic, obiectele de cupru erau precum rolexurile de azi – articole de lux care atestau statutul social al purtătorului” (*ibid.*: 45). Importanța acordată de jurnalist „bogătașilor” din epoca cuprului reiese și din ilustrația publicată: două dintre cele trei fotografii cu artefacte arheologice se referă la ei (una cu „portretul” și alta cu „rolexurile”).

Lăsând de-o parte „bogătașii”, prima informație oferită cititorului despre locuitorii de la *Gorgana* are, de asemenea, forma unei știri de senzație: „Nouă oameni au pierit într-un incendiu care le-a distrus casa acum 6.370 de ani” (*ibid.*: 38). Aflăm că este vorba de o familie de vânători-culegători (deoarece în interior s-au găsit numeroase arme și oase de animale sălbatice), compusă din nouă membri: „un nou-născut, trei copii de 1, 2 și 4 ani, un tânăr la 14-15 ani, o tânără de 18-25 de ani, un bărbat, o femeie și un bătrân de aproximativ 50 de ani” (*ibid.*: 38). Cauzele incendiului rămân învăluite în mister: casa fie „a ars accidental”, fie „în urma unui eveniment care a pustiit pentru o vreme întreaga așezare” (*ibid.*: 39). În orice caz, „Sătenii nu au mai intrat în casă să-i îngroape pe cei 9” (*ibid.*: 39). Din restul articolului aflăm doar lucruri banale despre locuitorii de la *Gorgana*. Tell-ul apare ca un sat compus din case și ulițe. În case se practică diferite activități specializate, cum e cazul vecinilor de peste drum ai familiei de vânători-culegători: „o familie de țesători, ale căror greutăți de la războiul de țesut sunt printre cele mai vechi descoperite în Europa” (*ibid.*: 38). În schimb, „Pe ulițe [...] își aruncau gunoiul și obiectele stricate” (*ibid.*: 43). Oamenii preistorici trăiau în primul rând din vânătoare și pescuit, dar și din creșterea animalelor, cultivarea plantelor și cules. Cititorul este îndemnat să creadă că, la fel ca în prezent, în epoca cuprului, la *Gorgana*, exista proprietatea privată: „Erau și fermieri cu mici loturi pe terasă, în apropierea tell-ului, unde cultivau cereale (în casele arse s-au găsit semințe de grâu și orz carbonizate)” (*ibid.*: 43). Ni se spune, de asemenea, că oamenii de la *Gorgana* aveau relații de schimb cu comunitățile vecine, „datorate în special căsătoriilor”, dar cu care „se și războiau: armele descoperite erau mult prea sofisticate pentru a fi folosite doar la vânătoare” (*ibid.*: 42). Între timp, viețile locuitorilor erau marcate de diverse ceremonii legate de ciclurile anului sau de evenimente importante (nașterea, moartea, căsătoria, inițierile), în timpul cărora foloseau figurine care ulterior ar fi fost rupte și aruncate la gunoi. Când mureau, erau înmormântați în cimitirul

situat la sud-vest de tell. Rezumând, în textul jurnalistului, lumea epocii cuprului este similară celei în care trăim astăzi: o structură ierarhică (cu bogătașii la vârf), activități economice specializate, proprietate privată, schimb/comerț, războaie *etc.* La fel ca omul modern, bărbatul/femeia din epoca cuprului este un *homo oeconomicus*, care operează cu distincția dintre sacru și profan: diferitele activități desfășurate sunt încadrate în categoria secularului, în schimb „ceremoniile” aparțin domeniului religios.

Aceeași divizare a comunității preistorice în „organizatori ai activităților” („bogătașii”) și restul oamenilor se regăsește în comunitatea arheologică de la Pietrele, compusă din cercetători, pe de o parte, și localnicii angajați ca lucrători, pe de altă parte. Iată un exemplu de cum sunt prezentați cei care muncesc pe teren:

„Sunt vreo 20 de oameni pe tell: 10 localnici care cară pământul cu gălețile și vreo 10 arheologi care «sapă» milimetru cu milimetru cu truela, mistria, pensula și aspiratorul. Răbdare, grijă, multe discuții înainte, măsurători de tot felul cu rulete, metri colorați, fotografii, planuri, schițe.” (Gruia 2008: 39)

Afirmația este susținută de o fotografie pe două pagini care prefațează articolul: ea redă una din secțiunile arheologice iar pe fundal un arheolog ține o scală pentru măsurarea adâncimilor; în această secțiune se pot vedea găleți, metrii plianți și rulete; pe fundal, lângă lunetă și alte materiale, este un alt arheolog; nu apare niciun lucrător. Legenda menționează: „La sfârșitul mileniului V î.Hr., toate așezările de tip tell fuseseră părăsite. Cultura Gumelnița a dispărut, dar nu definitiv. Prin eforturile unor cercetători cum sunt cei de la Măgura-Gorgana, iese la suprafață” (*ibid.*: 34-35). Munca arheologilor este asemănată cu cea de „forensic”, după cum spune însuși directorul de proiect din partea germană (*ibid.*: 39). Activitatea acestuia din urmă este prezentată de jurnalist în felul următor: „Profesorul cel alb, cu eșarfă portocalie pe cap și aparat de fotografiat Leica la gât, e peste tot: îngenunchează aici, sapă puțin dincolo, vorbește cu unul, cu altul, fotografiază, trece mai departe.” (*ibid.*: 39). Conducătorul săpăturii este înzestrat chiar cu un portret: la el „totul e de un alb-pal, decolorat de soarele din câmpia dunăreană: părul, zâmbetul, hainele.” (*ibid.*: 39). În profund contrast cu descrierea făcută arheologilor, și mai cu seamă cu cea a directorului de proiect, se află descrierea activității lucrătorilor:

„De cele mai multe ori, lucrătorii din sat stau ciorchine, ca niște chelneri cu brațele încrucișate, și se uită de pe marginea gropii la arheologii aplecați peste pământul roșiatic. Când se umple o găleată, se grăbesc să debaraseze. Ei

nu sapă niciodată, ci doar cară pământul zgâriat de arheologi și apoi îl cern printr-o sită.” (*ibid.*: 39 și 42)

Este exact imaginea capitalismului liberal: Compania Arheologică Germano-Română își aduce echipa multinațională de specialiști în satul Pietrele ca să exploateze resursele bogate ale tell-ului și angajază 10 lucrători în industria serviciilor. Ceea ce nu se spune este că, grație acestor resurse, cercetătorii își vor construi sau consolida carierele academice și vor călătorii cu burse și/sau la congrese, ceea ce înseamnă prestigiu social și, implicit, avantaje materiale. După ce se vor termina resursele vor pleca spre alte zări, iar muncitorii vor trebui să-și găsească altceva de lucru. Deși jurnalistul observă inegalitatea socială, prin stilul glumeț-ironic, limbajul pe care îl utilizează o minimizează până într-un punct încât devine trivială. Jurnalistul nu găsește loc în textul său pentru sărăcia care este la Pietrele și consecințele acesteia asupra localnicilor, inclusiv pentru lucrători. De ce? Răspunsul rezidă într-una din fotografiile publicate pe două pagini în articol: în prim-plan este o căruță trasă de un cal, mânat de un bătrân, iar în căruță se află iarbă; în plan secund se vede tell-ul. Sub fotografie este scris:

„Șantierul arheologic Gorgana se află în plin câmp, la jumătatea distanței dintre satele Pietrele și Puieni, la circa 8 km de Dunăre. Satul preistoric a fost ridicat pe o măgură ca o carapace uriașă de țestoasă eșuată la marginea unei terase înalte, care coboară abrupt spre lunca Dunării.” (*ibid.*: 40-41)

Pentru jurnalistul de la *National Geographic*, localnicii sunt buni ca decor: conferă narațiunii sale autenticitate, dar și o nuanță de exotism. Mai mult decât atât: imaginea cu localnicii este „arhaică” (prezența căruței trasă de cal), în timp ce imaginea cu arheologii este „modernă” (prezența instrumentelor de măsurat); în acest mod, cititorul este subtil încurajat să creadă în superioritatea modernității tehnologice față de societatea rurală tradițională.

Nu în ultimul rând, articolul despre tell-ul de la Pietrele din revista *National Geographic* este foarte asemănător cu un text dedicat „publicului larg” semnat de cei doi arheologi care reprezintă proiectul (Hansen și Toderaș 2007). Deși în acest text nu apar termeni precum „rolex-uri” sau referințe despre localnici, iar stilul este descriptiv, tipul de informație este în mare același: de exemplu, încă o dată se face referire la tragedia locuitorilor „care și-au pierdut fără îndoială viața în incendiul care a distrus casa” (*ibid.*). Mai mult, o serie de termeni jurnalistici sunt de asemenea prezenți în textul arheologilor: de exemplu, „bogătașii” sunt „familiile bogate și influente” (*ibid.*). Unele fraze sunt aproape identice cu cele din textul jurnalistului, cum ar fi afirmația că

greutățile de țesut descoperite într-o casă incendiată ar fi „una dintre cele mai vechi dovezi ale existenței războiului de țesut din Europa” (*ibid.*). Principala problemă a narațiunii diseminate de arheologi, atât prin intermediul propriului text, cât și prin textul jurnalistului, este aceea că promovează o imagine de „bun-simț” care anihilează alteritatea oamenilor de la *Gorgana*. Un exemplu: în timp ce în ambele texte tell-ul este prezentat ca un sat format din case separate de spații înguste, denumite „ulițe”, cine citește rapoartele de săpătură publicate în revista *Eurasia Antiqua* va observa că în așa-zisele „ulițe” s-au descoperit, pe lângă alte obiecte, numeroase oase umane dezarticulate și mai multe artefacte de cupru întregi / „rolex-uri” (oase umane s-au găsit de asemenea și în unele dintre case). Cred că acest exemplu este suficient pentru a realiza că omul preistoric de la *Gorgana* nu este un *homo oeconomicus*, ci un *homo symbolicus*, pentru care nu există graniță între sacru și profan. Contrar imaginii de „bun-simț” oferită de acești arheologi și de jurnalist, epoca cuprului este o lume diferită. În textul dedicat „publicului larg”, prezența pe „ulițe” a oaselor umane dezarticulate și a artefactelor întregi de cupru nu este menționată. Încă o dată, problema este că arheologii domesticesc trecutul prin omisiune.

Tell-ul de la Bordușani în presa scrisă

La rândul său, tell-ul de la Bordușani-*Popină* s-a bucurat de atenția jurnaliștilor (Surcel 2008). *Popina* este prezentată tot ca un sat compus din case și ulițe. Ca și la Pietrele-*Gorgana*, locuitorii practicau în case diverse activități specializate: se vorbește de „casa morarului” (pentru că în ea s-au găsit mai multe râșnițe), „casa cioplitorului de unelte” (în care se aflau așchii brute, rebuturi, nuclee de silex *etc.*), „casa țesătorului” (conținea mai multe greutăți pentru războiul de țesut), „casa olarului” (în care s-au găsit vase incomplet finisate) (*ibid.*). Analogiile cu prezentul sunt frecvente: locuințele „erau dispuse în șir, aliniate «la stradă»”, „Străzile gumelnițene erau «pavate» cu resturi menajere mărunte”, „Periodic, «bulevardul» era nivelat cu lut” (*ibid.*). Și aici, unele expresii, cum sunt „«ogrăzile» gumelnițene”, sugerează existența în epoca cuprului a proprietății private. Nu lipsesc nici termeni specifici capitalismului liberal, cum sunt „oferta locativă” sau „«dezvoltatorii imobiliari» ai istoriei” (*ibid.*). Chiar dacă astfel de termeni sunt puși de jurnalist între ghilimele nu schimbă cu nimic mesajul transmis cititorului. Despre oamenii de pe *Popină*, în epoca cuprului aflăm că „nu se omorau cu agricultura”, deoarece mâncau mai ales pește, dar se ocupau cu culesul, creșterea animalelor și vânătoarea. Mai suntem informați că aveau „o speranță medie de viață de 30, maximum 35 ani”, că unii dintrei ei „Sufereau de boli degenerative, ale oaselor și articulațiilor,

obișnuite în acele vremuri”, dar că „indiferent de vârstă, dantura lor era în stare bună” (*ibid.*). De asemenea, articolul ne lasă să credem că locuitorii de pe tell-ul de la Bordușani făceau o distincție, specifică modernității, între sacru și profan; câmpul activităților domestice, prezentat în termeni practici, este separat de cel religios, la care se face referire doar în cazul înmormântărilor: „Nu știm ce religie practicau. Probabil că totuși credeau într-o viață de apoi, căci defuncții lor erau înhumați cu un bogat inventar funerar” (*ibid.*).

Trăsătura definitorie a textului scris de jurnalist este aceea că proiectează asupra *Popinei* o imagine a satului de azi. Această proiectare nu poate fi atribuită (doar) jurnalistului, din moment ce chiar conducătorul săpăturilor de la Bordușani într-un interviu acordat altui ziar construiește aceeași imagine:

„Și acum să ne imaginăm că ne ridicăm puțin deasupra satului care ocupa spațiul acesta aproape rotund. Vedem ulițele populate, oamenii merg pe mijloc și, la fel ca în zilele noastre, mai aruncă resturi, oase, cioburi, gunoaie, care se strâng pe lângă ziduri. Vedem fumul cuptoarelor ridicându-se deasupra satului, vedem animalele domestice pe care le aveau și care erau aceleași ca în zilele noastre, vedem pădurea luxuriantă înconjurând satul, iar pădurea, la fel ca și pădurile aflate pe Dunăre în zilele noastre, se inunda uneori, mai ales primăvara și toamna.” (Dragomir Popovici, în Țurcanu 2006)

În linii mari, aceleași informații de „bun-simț” despre oamenii de pe *Popină* precum cele din textul jurnalistului apar într-o broșură publicată de arheologi pentru „publicul larg”, dar fără termenii triviali și într-un stil descriptiv (Popovici și Vlad f. a.). În această broșură, mesajul „similarității” dintre oamenii din epoca cuprului și cei de azi este relevat prin fotografiile localnicilor (fig. 3): viețile acestora sunt reduse la ipostaze ce sunt manipulate de arheologi pentru a crea analogii cu diverse ocupații preistorice (e.g. construirea de case, pescuitul).

În schimb, elementele care amenință „asemănarea” dintre oamenii din epoca cuprului și cei de azi, cum ar fi prezența oaselor umane dezarticulate în „ulițe” sau în case, sunt fie trecute cu vederea, în textele din presa scrisă, fie

Fig. 3. Localnici din satul Bordușani într-o broșură despre săpăturile arheologice de pe tell – *Bordușani. Hommes, histoire, milieu naturel*: 15.

incluse, de o manieră facilă, ca într-un fel de carantină, în categoria generală de „ritual”, în broșura arheologilor. Condițiile sociale din prezent în care localnicii trăiesc sunt de asemenea ignorate. Mă îndoiesc că afirmații precum „Privită în ansamblul ei, viața gumelnițenilor nu era chiar dificilă” sau „procurarea și prepararea hranei nu era o activitate deosebit de istovitoare” (Surcel 2008) sunt valabile pentru locuitorii satului Bordușani de astăzi și, în general, pentru cei mai mulți oameni din societatea românească contemporană. Mai mult decât atât, unele afirmații nu sunt doar ideologice, ci și ofensatoare. Referindu-se la oamenii din epoca cuprului, conducătorul săpăturilor spune că:

„Nu-și băteau prea mult capul cu dobândirea hranei, și asta le dădea timpul să... gândească. Erau perioade când mâncau mai mult pește, perioade în care mâncau scoici, perioade în care mâncau carne de animale, după cum erau anotimpurile și condițiile. Era un comportament de tip oportunist. Nu se omorau cu munca. Erau în schimb foarte ingenioși. Jumătate în glumă, jumătate serios, putem spune că nu munca l-a creat pe om, așa cum ziceau unii, ba dimpotrivă, progresul decurgea din faptul că aveau timp. Clișeul acela al omului preistoric, primitiv, barbar, este spulberat. În locul lui se conturează imaginea unui om foarte asemănător cu noi, cei de-acum, care acționa la fel, gândea la fel, simțea la fel.” (Dragomir Popovici, în Țurcanu 2006).

Din acest citat reiese că acei care trudes pentru a se hrăni pe ei și familiile lor, îngrijorați pentru ziua de mâine, nu gândesc îndeajuns și nici nu sunt agenți ai progresului. Reiese de asemenea că a avea un „comportament oportunist”, a te adapta permanent și a exploata circumstanțele, sunt calități demne de admirat.

Diferența fundamentală față de discursul promovat în articolul despre tell-ul de la Pietrele, este aceea că în textul despre tell-ul de la Bordușani este folosit un discurs naționalist:

„Gumelnița [...] era un «Everest» al preistoriei. În mileniul V î.Hr., ea ocupa, aproape uniform, spațiul dintre Carpați și Marea Egee. Pe atunci lumea civilizată era dominată de două mari «blocuri» culturale: Gumelnița-Karanovo și Cucuteni-Tripolie. Acum ni se pare greu de crezut, dar în acele vremuri Peninsula Balcanică era locul din care se dădea «ora exactă» în Europa preistorică. Și nu numai.” (Surcel, 2008)

În același spirit, într-un alt ziar, autorul săpăturilor afirmă următoarele:

„Eu vreau să demonstrez că arheologia poate să și aducă bani. Am încercat deja aici, la Popina-Bordușani, un experiment. Am organizat un fel de zi a porților deschise [...]. Vom merge și mai departe, căci visul meu este să recreăm acel

paradis de acum 7000 de ani în întregime, să declarăm protejată întreaga zonă, întregul ecosistem, să construim case gumelnițene și getice, și lângă ele, case tradiționale românești și lipovenești. Vreau să dovedesc extraordinara perenitate a acestei civilizații și, mai ales, faptul că perenitatea se datorează simbiozei cu mediul și respectului pentru mediu. Noi, aici, avem o comoară, aș îndrăzni să spun chiar națională, pentru că lucrurile au rămas neschimbate atâtea milenii. Ar deveni un loc de turism cultural, o sursă de bunăstare pentru oamenii locului și, de ce nu, un reper pe harta culturală a Europei. Alții fac caz de orice piatră, cât de mică. Noi avem aici unele dintre cele mai extraordinare vestigii arheologice și e păcat ca ele să nu fie cunoscute. Popina-Bordușani a fost un reper pe harta străvechii Europe. De ce n-ar fi și acum? Până la urmă, primii europeni au fost oameni de-ai locului, nu?” (Dragomir Popovici, în Țurcanu 2006)

Având în vedere afirmațiile arheologului, nu este de mirare că jurnalistul ce semnează articolul informează cititorii încă din subtitlu că „Începuturile civilizației europene s-au născut între Dunăre și Carpați” (Țurcanu 2006). Însă, de data aceasta, naționalismul se întretese cu eurocentrismul, iar trecutul este transformat într-o resursă care, prin mijloacele strategiilor de piață, poate produce profit.

Concluzii

În articolele din presa scrisă referitoare la cercetările arheologice de la Pietrele și Bordușani, așa-zisele „fapte” oferite de arheologi pot fi cel mai bine caracterizate cu ceea ce Pierre Bourdieu numește în cazul televiziunii „fapte-*omnibus*” (Bourdieu 2007: 23 și urm.). Acestea sunt fapte care nu trebuie să producă disensiune, ci consens, să intereseze pe oricine, dar să nu aibă niciun fel de legătură cu ceva cu adevărat important. Bourdieu arată că faptele-*omnibus* contribuie la crearea unei segregării între oamenii care au posibilitatea de a se informa din surse alternative televiziunii (e.g. cotidienele serioase, jurnalele internaționale, posturi de radio în limbi străine), pe de o parte, și cei care au ca unică sursă de informație televiziunea, pe de altă parte. Această segregare o întâlnim și în cazul discutat aici, dar de o altă manieră: cei din rândul „publicului larg”, neavând nici acces și nici instrumentele de evaluare a textelor academice, trebuie să se mulțumească cu informațiile oferite de presa scrisă sau de televiziune în ceea ce privește o temă arheologică; drept urmare, singurii care au posibilitate de a evalua critic articolele din presă sau documentarele TV referitoare la o temă arheologică sunt chiar arheologii, pentru că doar ei cunosc regulile, instrumentele și dinamica câmpului din care fac parte.

Extrem de grav este faptul că oamenii din trecut sunt supuși unei violențe simbolice, alteritatea lor este anihilată (*sensu* Lévinas 2006), iar lumea preistorică este colonizată și reconstruită după chipul și asemănarea prezentului. Arheologii și jurnaliștii diseminează un discurs care slujește ideologia capitalismului liberal: la *Gorgana* se vorbește de „bogătașii” care controlează diversele activități și care au „rolex”-uri, „artefacte rare” și alte „articole de lux” și care beneficiază de poziția tell-ului lângă „autostradă”; la *Popină* se vorbește de „oferta locativă”, „dezvoltatorii imobiliari” și „comportamentul oportunist” al oamenilor din epoca cuprului, care „erau la fel ca noi”; se dă impresia că starea de lucruri din prezent este legitimă, naturală,

pentru simplul motiv că de mii și mii de ani lumea este așa. În cazul specific al tell-ului de la Bordușani, ideologia dominantă este sprijinită și de discursul naționalist și eurocentrist. Transferat din comunism în capitalism, naționalismul a fost transformat în slogan publicitar al capitalismului liberal (fig. 4).

Arheologii și jurnaliștii ar putea argumenta că termenii pe care i-am criticat sunt simple metafore; acest lucru nu-i absolvă însă de responsabilități deoarece „A numi, se știe, înseamnă a face să fie văzut, înseamnă a crea, a aduce la existență. Iar cuvintele pot să facă ravagii [...]” (Bourdieu 2007: 27). Arheologii ar putea invoca în apărarea lor că nu au nicio legătură cu termenii folosiți de jurnaliști, că în textele academice nu apar astfel de termeni sau explicații. Cu toate acestea, țin să atrag atenția că exact această dedublare a convenit, de exemplu, puterii comuniste, care invoca lucrările academice „apolitice” pentru a oferi autenticitate textelor de popularizare impregnate de ideologia oficială, așa cum se poate vedea din următorul citat:

„Paralel cu munca de cercetare, colectivul de arheologie s-a angajat pe deplin în activitatea de propagandă, de răspândire a cunoștințelor științifice și de educare în spirit patriotic a tinerei generații. În acest scop s-au editat numeroase lucrări de popularizare cu teme de arheologie, istorie veche sau medievală și s-au publicat o serie de articole cu conținut similar în gazete și reviste de largă

Fig. 4. Reclamă pentru vinurile Murfatlar: „Murfatlar. Aici de 2000 de ani” (fotografie: R.-A. Dragoman, iulie 2005).

circulație. În felul acesta, arheologia răspunde unei a doua sarcini majore ce revine cercetării în general, de a contribui pe multiple planuri la edificarea societății socialiste în țara noastră.” (Preda 1984: 233)

Cu toate acestea, arheologii și jurnaliștii „ascund arătând”, cum spune Bourdieu despre televiziune:

„televiziunea poate, paradoxal, să ascundă arătând, arătând altceva decât ceea ce ar trebui să arate dacă ar fi cu adevărat preocupată de ceea ce pretinde că face, adică să informeze; sau dimpotrivă, arătând ceea ce trebuie să arate, dar în așa fel încât, de fapt, nu-l arată sau îl face să pară lipsit de importanță, ori construindu-l în așa fel încât faptul cu pricina primește o semnificație ce nu corespunde câtuși de puțin realității.” (Bourdieu 2007: 25)

În cazul textelor jurnalistice despre cele două tell-uri, principalii vinovați sunt arheologii: spre exemplu, situațiile contextuale care se opun interpretării de „bun-simț” sunt trecute sub tăcere, cum e cazul depunerii de oase umane în „ulițe”.

În articolele de presă analizate nu există respect nici pentru viețile oamenilor de astăzi. Mențiunile despre activitatea lucrătorilor de la Pietrele sunt elocvente în acest sens: încă o dovadă de comportament colonialist. Cineva mi-ar putea spune că arheologii nu au știut ce va scrie jurnalistul în articolul pentru *National Geographic*. Mă îndoiesc. Dar chiar dacă ar fi așa, de ce nu au reacționat până acum? Similar, unele remarci din interviul despre tell-ul de la Bordușani sunt insultătoare pentru oamenii care luptă cu greutățile vieții de zi cu zi; chiar dacă arheologul intervievat nu a fost conștient de acest lucru, remarcile sale indică neîndoielnic totuși o lipsă de sensibilitate și de interes pentru condițiile sociale în care trăiesc oamenii astăzi. Susțin cu convingere că proiectele arheologice trebuie să se constituie în regiunile în care se desfășoară în instrumente ale emancipării. Cuvintele sărăcie, suferință, orizont închis nu sunt niște abstracțiuni, ci chiar condițiile în care trăiesc numeroși oameni. Înțelesul cuvintelor emancipare, iubire, respect, compasiune, solidaritate trebuie să structureze practica arheologică. Așa cum spune Randall McGuire (2008), arheologia nu poate și nici nu este menirea ei de a determina schimbări sociale și politice, dar poate avea un rol important în luptele ideologice care afectează direct viețile oamenilor.

Arheologii nu pot separa demersul lor de contextul social și politic în care trăiesc și își practică meseria. De aceea, dacă vor să păstreze relația cu adevărul, arheologii trebuie să se opună, în sfera lor de competență, oricărei forme de dominații, indiferent dacă se cheamă comunistă, fascistă, neoliberală sau oricum altcumva.

Postscriptum

Când am prezentat o versiune a acestui text la masa rotundă intitulată „Monument și propagandă” (25 aprilie 2009), la al 10-lea simpozion *Arhitectură. Restaurare. Arheologie (A.R.A.)* organizat în București, am fost acuzat că am criticat în egală măsură comunismul și capitalismul liberal. Mi s-a atras atenția că sunt diferențe evidente între acestea, ultimul fiind de dorit, așa cum știu foarte bine cei care au trăit mult timp sub regimul comunist. Folosesc acest prilej pentru a răspunde acestei remarci cu cuvintele Părintelui Gheorghe Calciu, un fost deținut politic care a trecut prin una dintre cele mai terifiante experiențe carcerale din timpul totalitarismului comunist, și anume „experimentul Pitești”: „capitalismul e foarte crud. Noi ne-am obișnuit cu viziunea comunistă, dar capitalismul nu este mai bun” (*Viața* 2007: 123).

Mulțumiri

Îmi exprim gratitudinea față de Gheorghe Alexandru Niculescu, Sorin Oanță-Marghitu, Nona Palincaș și Tiberiu Vasilescu pentru comentarii și sugestii. Totodată, sunt recunoscător față de Margrit Bordfeld pentru că mi-a pus la dispoziție un număr mare de volume din ediția germană a revistei franțuzești *Elle*, din care am ales Figura 1. Este de la sine înțeles că toate greșelile și neînțelegerile îmi aparțin.

Referințe bibliografice

- Baudrillard, J. (1996)**, *Strategiile fatale*, Iași, Polirom.
- Bourdieu, P. (2007)**, *Despre televiziune*, București, Editura ART.
- Gero, J. și Root, D. (1994)**, „Public presentations and private concerns: archaeology in the pages of *National Geographic*”, în P. Gathercole și D. Lowenthal (ed.), *The politics of the past*, ediția a II-a, One World Archaeology series, vol. 12, Londra și New York, Routledge: 19-37.
- Gruia, C. (2008)**, „Lumea dispărută de la Măgura Gorgana”, *National Geographic România*, iulie 2008: 34-45.
- Hansen, S. și Toderaș, M. (2007)**, „Pietrele. A Chalcolithic settlement on the Lower Danube, în *Pietrele „Gorgana”. O așezare din epoca cuprului la 60 de ani de cercetări*, Giurgiu: 2-21.
- Hansen, S., Dragoman, A., Reingruber, A., Gatsov, I., Görsdorf, J., Nedelcheva, P., Oanță-Marghitu, S. și Song, B. (2005)**, „Der kupferzeitliche

Siedlungshügel Pietrele an der unteren Donau. Bericht über die Ausgrabungen im Sommer 2004”, *Eurasia Antiqua* 11: 341-393.

Hurduzeu, O. și Platon, M. (2008), *A treia forță: România profundă*, București, Logos.

Lévinas, E. (2006), *Altfel decât a fi sau dincolo de esență*, București, Humanitas.

Mandonnet, É. și Vigogne, L. (2009), „Sarkozy et les riches”, *L'Express*, Nr. 3012, 26 martie-1 aprilie 2009: 21-23.

McGuire, R. H. (2008), *Archaeology as political action*, California Series in Public Anthropology, vol. 17, Berkeley–Los Angeles–Londra, University of California Press.

Popovici, D. (ed.) (2003), *Archeological pluridisciplinary researches at Bordușani-Popină*, Pluridisciplinary Researches Series, vol. 6, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun.

Popovici, D. și Vlad, F. (coord.) (f. a.; probabil 2007), *Bordușani. Hommes, histoire, milieu naturel*, Târgoviște, Cetatea de Scaun.

Preda, C. (1984), „De la Muzeul Național de Antichități la Institutul de Arheologie”, *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 35 (3): 222-233.

Surcel, V. (2008), „Bordușani: amprentele preistoriei”, *Jurnalul Național*, 27 septembrie 2008: <http://zoom.jurnalul.ro/stire-zoom-plus/bordusani-ampretele-preistoriei.-316862.html> (accesat: 16 septembrie 2009).

Țichindeleanu, O. (2009), „Modernitatea postcomunismului”, în A.T. Sîrbu și A. Polgár (coord.), *Genealogii ale postcomunismului*, Cluj, Editura Idea Design & Print: 119-139.

Țurcanu, H. (2006), „Mică enciclopedie AS. Arheologie. Dragomir Nicolae Popovici”, *Formula AS* 740 (23-30 octombrie 2006), http://www.formula-as.ro/reviste_740__311__dragomir-nicolae-popovici.html (accesat: 22 septembrie 2007).

Viața (2007). *Viața Părintelui Gheorghe Calciu după mărturiile sale și ale altora*, București, Editura Christiana.

PARTEA A II-A
ARHEOLOGIE, POLITICĂ ȘI
TRECUTUL RECENT/CONTEMPORAN

EDUCAȚIE PROFESIONALĂ ȘI CERCETARE DE TEREN ÎN ROMÂNIA COMUNISTĂ ȘI POSTCOMUNISTĂ: DESPRE ETICA RESPONSABILITĂȚII ÎN PRACTICA ARHEOLOGICĂ

Radu-Alexandru DRAGOMAN

Introducere

Fundamentele arheologiei moderne românești au fost create în perioada interbelică. Arheologia era privită ca o ramură a științei istorice, obiectivul său fiind cunoașterea trecutului îndepărtat. În cazul perioadelor de dinaintea surselor scrise, așa-numita preistorie, arheologia, sau mai bine zis arheologia preistorică, a fost definită drept principalul auxiliar de cunoaștere al istoriei (*e.g.* Nestor 1988 [1933]; Berciu 1939: 3-34). Așa cum arată Gavin Lucas (2004), termenul de „preistorie” marchează nu numai definirea unei noi perioade cronologice, ci și câștigarea pentru cultura materială a unui statut de independență față de text. În consecință, grație acestei independențe, arheologia are ca obiect de studiu cultura materială indiferent de perioada cronologică căreia îi aparține. Cu toate acestea, în practica din România definiția arheologiei a rămas aceeași ca în perioada interbelică: arheologia continuă să fie privită tot ca o disciplină auxiliară a istoriei al cărei teren de investigație este reprezentat doar de „etapele timpurii ale istoriei omenirii” (Babeș 1994: 94). Avem de a face cu o diviziune între trecut și prezent, cel din urmă neprezentând niciun fel de interes pentru arheologi, motiv pentru care cercetarea sa revine exclusiv în seama istoricilor. Chiar și în cazul unor inițiative recente privind efectuarea de săpături arheologice în locuri în care au fost îngropate victime ale represiunii comuniste, arheologia se limitează la confirmarea unor date istorice cunoscute deja din informațiile orale și/sau din documentele de arhivă (*e.g.* Petrov 2007; Petrov și Budeancă 2007).

O altă axiomă este aceea conform căreia demersul arheologic, pentru a fi științific, trebuie să fie unul obiectiv, epurat de orice factor perturbator ce ar putea altera obiectivitatea demersului (*e.g.* Nestor și Vulpe 1971: 131). De aici și credința neexprimată explicit, dar considerată de la sine înțeleasă, că respectând

metodele specifice, la rândul lor o creație pretins obiectivă, disciplina devine imună la orice formă de constrângeri exterioare ei. Drept urmare, practica arheologică este net separată de contextul sociopolitic în care se desfășoară și în care cercetătorii trăiesc. Altfel spus, demersul arheologului trebuie să fie în mod imperativ unul pur științific, adică neutru și apolitic.

Din perioada interbelică și până în prezent, această filosofie de cercetare a fost promovată și transmisă de la o generație la alta prin intermediul unei relații de tip maestru-discipol. Perpetuarea a fost facilitată mai ales de politica regimului comunist în domeniu. În timpul comunismului stalinist, crearea unui sistem academic centralizat și recuperarea „marilor profesori” formați profesional înainte de cel de-al Doilea Război Mondial au determinat o accentuare a dependenței tinerilor candidați la profesiunea de arheolog față de profesorii lor; astfel, tinerii aleși au preluat și aplicat fidel învățăturile înaintașilor lor (Anghelinu 2003: 241). Totodată, presiunile ideologice asupra disciplinei în timpul dictaturii comuniste au avut drept efect, printre altele, reafirmarea caracterului neutru și apolitic al demersului științific, unii dintre arheologi adoptând un stil pur descriptiv, a cărui menire era evitarea colaborării cu puterea. Nu în ultimul rând, ca o reacție la manipularea și utilizarea trecutului în interesul ideologiei de stat, spre exemplu dacomania specifică regimului Ceaușescu, după 1989 s-a produs o (re)valorificare a dihotomiei dintre practica științifică și contextul sociopolitic. Au fost blamați mai cu seamă autorii unor lucrări ce distorsionau datele arheologice pentru a corespunde așteptărilor regimului. În ceea ce mă privește, parafrazându-l pe Christopher Tilley (1989: 110), aș spune că problema nu este că respectivele lucrări sunt politice, ci constă în tipul de politică pe care îl profesază, în faptul că implicit (chiar dacă au încercat subterfugii de „obiectivare”) au sprijinit un sistem opresiv. Referindu-se la bine-cunoscutul arheolog german Gustaf Kossinna, blamat pe bună dreptate după cel de-al Doilea Război Mondial pentru interpretările sale rasiste ce au alimentat ideologia nazistă, C. Tilley scrie:

„Many would say that Kossinna gravely distorts the archaeological record to insert a political reading, but this supposes that some real opposition and distinction can be set up between «distorted» and «non-distorted» work. All interpretations are in a fundamental sense distorted; the attempt to hide or minimize the intrusion of values can never be very successful. All that can happen is that they may be rendered less obvious and, therefore, potentially more insidious.” (ibid.: 110)

Ca o confirmare a celor spuse de C. Tilley, am arătat cu alte ocazii că demersul pretins neutru și apolitic al arheologilor din România și implicit

publicațiile scrise în această manieră au fost convenabile puterii comuniste și continuă să fie pe placul puterii dominante de astăzi, că în felul acesta arheologii, chiar fără voia lor, au contribuit la legitimarea și perpetuarea regimurilor existente la un moment dat (vezi volumul de față, Capitolele 1 și 2).

În textul de față mi-am îndreptat atenția asupra eticii responsabilității în practica arheologică (pentru alte contexte vezi, spre exemplu, Hamilakis 1999; 2003). Având în vedere experiența comunistă, consider că perpetuarea dihotomiilor dintre trecut și prezent, dintre practică și contextul sociopolitic, este nu numai nocivă, dar și imorală în consecință. Pentru a demonstra acest lucru, mai întâi voi prezenta două exemple referitoare la cercetările arheologice efectuate pe traseul Canalului Dunăre-Marea Neagră și respectiv la Piatra Frecăței în perioada de maximă represiune comunistă, pentru ca mai apoi să prezint un exemplu recent, și anume cel al cercetărilor arheologice efectuate la Roșia Montană. Discutând aceste exemple susțin ideea conform căreia arheologii trebuie să renunțe la refugiul în turnul de fildeș confortabil oferit de arheologia pozitivist-empiristă și să-și asume responsabilitatea pe care o au față de *Celălalt*, nu numai din trecut, dar și din prezent, asumare care în mod inevitabil se constituie într-o atitudine politică.

Cercetările arheologice de pe traseul Canalului și de la Piatra Frecăței

Lucrările la Canalul Dunăre-Marea Neagră au început în vara anului 1949 și au durat până în anul 1953, când proiectul a fost abandonat. Forța de muncă necesară era compusă din trei categorii distincte: (1) muncă liberă plătită; (2) militari în termen, dintre care unii erau însărcinați cu paza obiectivelor sau a deținuților; (3) deținuți, în marea lor majoritate politici. În luna septembrie a anului 1949 la Canal se găseau 6 400 de deținuți politici, în timp numărul lor crescând tot mai mult. „Coloniștii Ministerului Afacerilor Interne”, cum erau denumiți deținuții politici, au fost supuși la cele mai grele munci și la condiții de detenție extrem de dure, pe fondul înfometării și al absenței tratamentului medical necesar, încât câteva mii au decedat în urma muncilor istovitoare, bolilor, bățăilor *etc.* (Tismăneanu *et al.* 2007: 587-597).

În toamna anului 1949, au avut loc primele cercetări arheologice pe traseul Canalului, reluate în luna decembrie (vezi Comșa și Popescu 1951). Scopul demarării acestor cercetări era acela de a repertoria eventualele urme arheologice care, datorită construcției Canalului, urmau să dispară. Anul următor, cercetarea arheologică a fost împărțită în două etape: în cursul lunii

februarie s-au făcut recunoașteri de suprafață pe tot traseul Canalului, de la Cernavodă până la Capul Midia, pentru ca ulterior, la sfârșitul primăverii, să se efectueze sondaje arheologice la Năvodari și Poarta Albă (ambele în județul Constanța).

La 28 aprilie 1950 au început săpăturile arheologice într-o movilă situată lângă punctul de control al șoselei orașului nou Năvodari; cercetările sunt elocvente pentru modul în care arheologii defneau meseria, motiv pentru care reproduc următorul citat:

„Încă de la primele cazmale am rămas surprinși văzând că movila este formată din straturi de cenușe, care conțineau ca unice vestigii «arheologice» fragmente de vase, cești de cafea, și de lulele turcești. Imediat am luat contact cu câțiva Turci bătrâni din comună și din satul apropiat Valea Neagră întrebându-i dacă nu cunosc modul în care s-a format această movilă. Ni s-a spus că Turcii aveau până acum câteva decenii obiceiul să îngrămădească într-un singur loc cenușa provenită de la mai multe gospodării. Am continuat totuși să facem o secțiune în movilă până la sol, găsind numai straturi de cenușe.” (Comșa și Popescu 1951: 174)

Concluzia autorilor săpăturii este că „această cercetare nu este lipsită de valoare, întrucât lămurește geneza unui mare număr de movile situate în preajma satelor din Dobrogea, sate care au fost locuite de Turci” (*ibid.*: 174-175). De remarcat este faptul că pentru arheologi cultura materială turcească contemporană nu reprezintă vestigii arheologice, dovadă punerea termenului între ghilimele. Săpătura este considerată a nu fi fost inutilă doar pentru faptul că permite identificarea altor movile de același fel ca aparținând perioadei contemporane și, în consecință, aș adăuga eu, nu merită atenție din punct de vedere arheologic. De altfel, odată săpată secțiunea trasată, arheologii s-au și mutat într-un alt loc.

Între 5 și 21 mai, aceiași arheologi au efectuat săpături într-o movilă situată la câteva sute de metri vest de satul Poarta Albă, la intersecția Canalului cu drumul Poarta Albă-Nisipari (*ibid.*: 175-176). Conform textului publicat, „în timpurile mai recente”, movila a fost folosită de populația turcească a satului drept cimitir, dar arheologii nu menționează decât resturile materiale antice. Și aici, pentru ei este importantă doar prima etapă biografică a movilei: un mormânt antic cu o construcție din blocuri de piatră, dar jefuit încă din antichitate (*ibid.*: 176).

În timp ce arheologii își desfășurau „demersul științific”, tot la Poarta Albă se afla cea mai mare dintre coloniile de muncă de pe traseul Canalului,

de o sinistă notorietate. Asemenea lagărului de la Capul Midia, cel de la Poarta Albă fusese înființat încă din iunie 1949, ambele având pe atunci cca 300-400 de deținuți. Nu știu câți deținuți politici se aflau la Poarta Albă în perioada cât au durat cercetările arheologice, dar cifra avansată pentru luna iunie 1950 este de peste 6 000 de deținuți (Tismăneanu *et al.* 2007: 591). Pe durata cercetărilor arheologice de pe traseul Canalului, dar mai ales în timpul săpăturilor de la Poarta Albă, găsesc imposibilă absența unui contact, măcar vizual, între arheologi și deținuții politici scoși la muncă.

Prin ignorarea culturii materiale contemporane (turcească), cercetările de la Năvodari și Poarta Albă arată limpede că practica arheologică conține(a) în inima ei separarea dintre trecut (definit ca valoros) și prezent (definit ca neimportant, neaparținând câmpului arheologic). Modul în care arheologii se raportează față de cultura materială este un indicator pentru modul în care se raportează față de oameni: doar oamenii din trecutul îndepărtat contează, în timp ce oamenii din trecutul apropiat, de „acum câteva decenii” sau din prezent, sunt de neglijat. Rezultatul este acela că într-un peisaj al suferinței, cum este cazul Canalului Dunăre-Marea Neagră din anii 1950, arheologii pot continua să-și practice meseria făcând abstracție de ceea ce văd în jurul lor. Experiența trăită în timpul cercetărilor se materializează într-un raport de săpătură neutru și sec, un punct de sprijin (și un gen de refugiu) pentru cariera pe care și-o doresc. Totodată însă, fără ca autorii să realizeze, prin stilul narativ și prin faptul că este publicat într-o revistă academică, raportul contribuie la construirea aurei „științifice” a proiectului Canalului, aură ce maschează și justifică regimul inuman la care sunt supuși deținuții politici. Pentru a întări ceea ce tocmai am spus, prezint în continuare un alt exemplu.

În timpul amenajării unui teren de pe teritoriul Gospodăriei Agricole de Stat Salcia, au fost descoperite o serie de morminte de inhumație ce conțineau vase, brățări, fibule, cercei *etc.* (Petre 1962). O parte dintre descoperiri au fost aduse la Institutul de Arheologie din București. La data de 12 aprilie 1958, doi arheologi de la acest institut s-au deplasat la Salcia pentru a vedea locul. Relevant pentru discuția de față este paragraful de mai jos:

„S-a constatat că zona arheologică se găsește pe teritoriul G.A.S. Salcia, la punctul numit Piatra Frecăței, pe malul drept al Dunării Vechi. De comun acord cu conducerea G.A.S. Salcia, s-a făcut un plan de cercetare sistematică al acestui teren, care putea fi folosit numai după efectuarea cercetării arheologice. Deoarece terenul gospodăriei se întinde și dincolo de Dunăre unde se făceau lucrări de îndiguire pe un perimetru foarte mare, a trebuit să fim prezenți și în aceste locuri.” (*ibid.*: 565)

Lucrările de îndiguire la care se face referire erau făcute de deținuți politici. Mai mult decât atât, în fragmentul citat există o notă de mulțumire:

„Este mult prea modest felul în care mulțumim colectivului de la Piatra Frecăței, condus de tov. Anton Gh. și Novăcescu Flavius pentru înțelegerea și sprijinul acordat în tot timpul campaniei arheologice, ajutor ce continuă și acum să fie dat și concretizat prin grija de a se lua măsuri ca monumentele descoperite să fie păstrate intacte.” (*ibid.*: 565, nota 3)

Nota este extrem de umilă și de lingușitoare: autorul ei își arată dependența de ajutorul care i s-a acordat și, totodată, îi prezintă pe cei care l-au susținut ca pe niște oameni luminați, care înțeleg importanța materialelor arheologice descoperite, și care, în consecință, au grijă să protejeze situl respectiv. Cei cărora le este dedicată nota sunt prezentați drept „conducerea G.A.S. Salcia”, ceea ce sugerează cititorului că sunt simple persoane cu funcții de conducere într-o gospodărie agricolă ca oricare alta. Lucrurile nu stau însă deloc așa. Spre exemplu, conform unui raport al Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului în România (*Deplasare* 2007), „tov. Anton Gh.” (Anton Gheorghe) nu este altcineva decât comandantul penitenciarului Ostrov între anii 1957-1962, căpitan în cadrul Ministerului Afacerilor Interne. Penitenciarul Ostrov (formațiunea 0957 Ostrov), înființat la data de 1 aprilie 1952, avea 3 secții: Piatra Frecăței, Salcia și Grădina. Deținuții politici, denumiți „forțele speciale”, executau diferite munci agricole în G.A.S. Salcia a Ministerului Afacerilor Interne. În 1959, aici au fost internați 5 000 de deținuți politici pentru a munci la îndiguiri, în agricultură, la culesul stufului *etc.* (*ibid.*: 1). Deținuții politici au fost folosiți și la săpăturile arheologice. Prima etapă de cercetări a durat fără întreruperi de la data de 14 aprilie 1958 până la 15 iunie 1959. Săpăturile au continuat până în 1963.

Raportul de săpătură la care m-am referit cosmetizează realitatea. Cineva ar putea spune că altfel nu s-ar fi putut publica textul, fiind respins de cenzură. Sau ar putea spune că pentru deținuții politici care au lucrat la săpăturile arheologice a fost mai bine, munca fiind mai ușoară în comparație cu sarcinile care li se trasau de obicei. Numai că nu asta este problema. În contextul în care arheologii au avut chiar sub ochii lor pe cei oprimați pe criterii politice, laudarea în scris a comandantului penitenciarului, într-o revistă academică, este o laudă adusă sistemului represiv, ceea ce face ca semnatarul textului să devină indirect și fără voia lui coautor al suferinței produse de respectivul sistem. Acceptarea și complacerea într-o astfel de situație sunt degradante și imorale pentru un intelectual. Această atitudine este imorală pentru că în

ultimă instanță denotă mai multă prețuire pentru osemintele și obiectele unor oameni morți în secolele II-VII și X-XII p.Chr. decât pentru starea în care se află niște ființe umane vii din jurul lor.

Să nu fiu înțeles greșit. În ciuda celor afirmate, este departe de mine intenția de a acuza pe arheologii care au efectuat cercetările de pe traseul Canalului Dunăre-Marea Neagră și de la Piatra Frecăței. Ar fi nedrept din partea mea să-i blamez, din perspectiva confortabilă a prezentului în care scriu rândurile de față, pentru comportamentul lor într-o vreme în care orice gest de opoziție ar fi avut consecințe dureroase, mergând chiar până la dispariția fizică. Este foarte posibil ca ceea ce au văzut în jurul lor să-i fi marcat, în forul lor interior să nu fi fost de acord, dar să fi ținut totul numai pentru ei (și/sau cei apropiați lor) din dorința de a supraviețui și de a avea o carieră. Este foarte posibil să nu-și fi dorit altceva decât să-și practice onest meseria, așa cum fuseseră educați că trebuie să o facă. În cazul particular al săpăturilor de la Piatra Frecăței este foarte probabil să se fi simțit prizonieri într-o situație în care singura soluție era acceptarea compromisului, a colaborării în interesul cercetării cu reprezentanții locali ai puterii comuniste. Ceea ce vreau să scot în evidență prin exemplele prezentate mai sus este necesitatea reflectării asupra surselor acestei dedublări. Interpretarea mea este următoarea: alături de alții (e.g. Thomas 2004: 31), consider că între modul în care tratăm oamenii din trecutul îndepărtat și modul în care tratăm oamenii din prezent există o relație dialectică. Pentru arheologia pozitivist-empiristă, dominantă în România, principalul scop îl reprezintă ordonarea culturii materiale din trecut cu ajutorul metodelor specifice, rezultatul final constând în construirea unor narațiuni istorice (Anghelinu 2003). Acest tip de demers operează la nivel analitic cu dihotomia dintre obiect și subiect: cultura materială din trecut este pasivă, radical separată implicit sau explicit de cei care o produc și se înconjoară cu ea. Nu se ține cont de faptul că, „*People in antiquity did not live their entire lives as disengaged subjects, gathering information from abstract objects. They dwelt in sensuous worlds of meaning, desire, suffering, and labor*” (Thomas 2004: 30). Neținând cont de acest lucru, arheologii nu învață nimic de la trecut, ci doar îl ordonează pe „baze științifice”, motiv pentru care găsesc tolerabil ca și viețile oamenilor din prezent să fie ordonate într-o manieră similară (*ibid.*: 31). Tocmai pentru că adepții arheologiei pozitivist-empiriste consideră cultura materială din trecut ca fiind pasivă, tot pasivă este și atitudinea lor față de oamenii din prezent și față de cultura lor materială. Dialectic, faptul că arheologia pozitivist-empiristă ignoră oamenii din prezent și cultura lor materială, duce la anihilarea alterității oamenilor din trecut, la reducerea lor

la un personaj colectiv abstract pe scena unor evenimente istorice. Pe scurt, germenii răului se află în înseși bazele epistemologice ale practicii arheologice din România.

Cercetările arheologice de la Roșia Montană

Ne-am putea aștepta ca în condițiile libertății de expresie obținute în urma schimbărilor din decembrie 1989, având în vedere experiențele trăite în comunism, dispariția instituțiilor represive comuniste și mult-discutata problemă privind gradele de responsabilitate pentru sprijinirea și perpetuarea unui sistem totalitar, arheologii din România să fie mai reflexivi, să acorde mai multă importanță relației dintre demersul lor și contextul sociopolitic în care se află. Nimic mai neadevărat. Marea majoritate a arheologilor continuă să ignore această problemă și să promoveze dihotomia dintre trecutul îndepărtat și prezent, precum și miturile neutralității și ale neimplicării politice. Ilustrativ din acest punct de vedere este exemplul săpăturilor arheologice de la Roșia Montană (județul Alba), la care am participat în 2001, 2003 și 2004.

Cercetările au fost determinate de inițierea de către firma Roșia Montană Gold Corporation S.A. (R.M.G.C.) a unui proiect de exploatare minieră la scară mare, acționarul principal fiind compania canadiană Gabriel Resources Ltd. Săpăturile arheologice au demarat în anul 2000 și au fost finanțate și în anii care au urmat de către R.M.G.C. În anul 2001 Ministerul Culturii și Cultelor a creat *Programul Național de Cercetare „Alburnus Maior”*, coordonat de Muzeul Național de Istorie a României – București. În cadrul acestui program au mai fost cooptate numeroase instituții relevante: Institutul Național al Monumentelor Istorice – București, institutele de arheologie din București și Cluj ale Academiei Române, Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei – Cluj, Muzeul Național al Unirii – Alba Iulia și Muzeul Civilizației Dacice și Romane – Deva, la care se adaugă o echipă de cercetători din Franța specializați în arheologie minieră.

Totodată, R.M.G.C. a inițiat o campanie de convingere a localnicilor ca să-și vândă proprietățile. Treptat, mulți au făcut-o și s-au mutat în altă parte. În 2001, Roșia Montană părea vie, plină de lume; când am revenit în mai 2003, ca să nu mai spun de 2004, am fost uimit de diferență. Sub ochii arheologilor avea loc o schimbare radicală. Cu toate acestea, deși unii dintre ei au stat aproape șase luni pe an la săpături, lucrând zi de zi (mai puțin duminica) cu oameni din zonă angajați ca muncitori, o bună parte dintre arheologi nu a reflectat asupra rolului, fie el și indirect, pe care îl joacă în producerea acestei schimbări; faptul că în jurul lor viețile oamenilor luau un alt curs, nu îi impresiona. În

schimb, cei mai mulți erau interesați de cât de rentabilă din punct de vedere financiar și/sau profesional este prezența lor la Roșia Montană și de ceea ce descopereau în pământ. După cum reieșea din discuții, exista o ierarhie a descoperirilor: de „top” erau contextele și materialele din epoca romană, în timp ce contextele și materialele din epoca modernă sau contemporană erau considerate „cenușărese”. De altfel, această ierarhie este conținută în chiar titlul proiectului: orașul antic *Alburnus Maior* este stindardul proiectului, și nu așezarea minieră din vremea împărătesei Mariei Theresa sau exploatarea ideologică din „epoca de aur” a lui Ceaușescu. Evident, au existat și excepții. Iată un exemplu: în octombrie 2003, la una dintre ședințe, coordonatorul principal al proiectului i-a atras atenția unui arheolog că avansase mult prea lent cu cercetarea unei proprietăți și i-a cerut, dat fiind finalul apropiat al sezonului de săpături, să nu mai zăbovească atâta pigulind resturile unor locuințe de epocă modernă pentru că dedesubt puteau să apară morminte romane; cel avertizat l-a întrebat dacă îi dă în scris că are voie să treacă cu târnăcopul prin respectivele construcții, moment în care discuția a luat sfârșit. Nu pot aprecia dacă reproșul coordonatorului de proiect era îndreptățit pentru alte motive, dar reflectă cu siguranță o atitudine larg răspândită: contextele de epocă modernă sau contemporană nu merită prea mare atenție, nu sunt prea importante, prin ele se poate trece în viteză. Mai mult decât atât, arheologii și-au limitat rolul la săparea și analizarea descoperirilor din șanțurile lor, ignorând în schimb cultura materială de la suprafață. Așa se explică faptul că, deși unele dintre preocupările majore ale arheologiei sunt interpretarea schimbărilor în cultura materială sau abandonarea caselor/așezărilor, nici artizanii proiectului de cercetare și nici arheologii implicați nu și-au pus problema că schimbarea la care erau martori ar fi trebuit studiată arheologic, în ciuda numeroaselor exemple de analize dedicate acestor subiecte (e.g. González-Ruibal 1998; 2005; Buchli și Lucas 2001; Härke 2004).

Chiar și cei care s-au împotrivit proiectului (arheologi, arhitecți *etc.*) au avut în mare parte aceeași atitudine. Unele dintre argumentele centrale au fost: suprafețele mici săpate în raport cu arealul pentru care s-au dat certificate de descărcare de sarcină arheologică și importanța patrimoniului și peisajului cultural, atât cel din perioada antică, cât și cel din perioada modernă, ce urma a fi distrus. Oamenii din prezent și schimbările în care aceștia erau imersați nu apar însă nicăieri, motiv pentru care nici opoziții nu și-au propus o analiză a culturii materiale contemporane (vezi e.g. suplimentul revistei 22, nr. 875, 15 Decembrie-21 Decembrie 2006). Din nou, patrimoniul cultural este mai important decât oamenii din prezent.

Rezumând, prin ignorarea contextului sociopolitic în care s-au desfășurat săpăturile, arheologii implicați au devenit fără să-și dea seama slujitorii unui proiect neoliberal agresiv și responsabili pentru consecințele negative ce au decurs pentru locuitorii satului Roșia Montană. De asemenea, prin ignorarea culturii materiale contemporane, arheologii au pierdut ocazia de a analiza critic și de a înțelege mai bine impactul pe care modernitatea, materializată – printre altele – în proiectele miniere comunist și respectiv neoliberal, l-a avut pe termen lung asupra comunității de la Roșia Montană. Este credința mea că o astfel de analiză ar fi scos la lumină lucruri nerostite, trecute deliberat sub tăcere de propaganda din jurul proiectului minier al R.M.G.C., sau lucruri acoperite de zgomotul produs de opoziția proiectului. Oamenii locului ar fi încetat să mai fie tratați ca un personaj colectiv peste capul căruia „specialiștii” discută pro sau contra, în funcție de obiectivele disciplinei din care provin, și ar fi căpătat o voce, și-ar fi spus propria poveste. La fel de important, arheologii și-ar fi putut utiliza rezultatele analizei lor pentru a critica ideologiile ce au structurat sau structurează societatea românească din trecut și prezent.

Concluzii: urmându-l pe Emmanuel Lévinas

Închei această scurtă prezentare într-o notă filosofică. Cuvintele lui Emmanuel Lévinas exprimă cel mai bine ceea ce am încercat să susțin; dând exemplul jocului teatral, acesta scrie:

„Jocul teatral începe cu cel mai simplu dintre gesturile noastre. Ele presupun, toate, o stângăcie inevitabilă. Întinzând mâna pentru a apropia un scaun, am plisat mâneca sacoului, am zgâriat parchetul, am lăsat să cadă cenușa țigării. Făcând ceea ce am vrut să fac, am făcut mii de lucruri pe care nu le-am vrut. Actul nu a fost pur, am lăsat urme. Ștergând aceste urme, am lăsat altele. Sherlock Holmes își va încerca știința în această grosieritate ireductibilă a fiecăreia dintre intențiile mele și, prin asta, comedia se va putea schimba în tragedie. Laios, pentru a dejuca predicțiile funeste, va face exact ceea ce e necesar ca ele să se împlinească. Œdip, izbândind, își apropie nenorocirea. Ca și vânatul care, pe câmpia acoperită de ninsoare, fuge în linie dreaptă de zgomotul vânătorilor, însemnând cu exactitate urmele care îi vor aduce pieirea.” (Lévinas 2000: 11)

E. Lévinas ne atrage atenția asupra faptului că indiferent de intențiile noastre suntem responsabili pentru consecințele nebanuite și de care nu suntem conștienți pe care acțiunile noastre le au nu numai asupra nouă înșine, dar și asupra altor oameni. Prin alți oameni nu se înțeleg doar cei cu care intrăm în contact direct, ci și cei pe care nu îi întâlnim:

„Greșeala socială este comisă fără știrea mea, în funcție de o multitudine de terți pe care nu îi voi privi niciodată în față [...]. Intenția nu va putea însoți actul până la ultimele sale prelungiri, și cu toate acestea eul se știe responsabil de aceste ultime prelungiri.” (*ibid.*: 30)

Conform lui E. Lévinas, „relația cu un al treilea, responsabilitatea care depășește «raza de acțiune» a intenției, caracterizează *in mod esențial* existența subiectivă capabilă de discurs. Eul e în raport cu o totalitate umană” (*ibid.*: 30, sublinierea în original). *Celălalt* trebuie să treacă întotdeauna înaintea noastră, responsabilitatea fiecăruia dintre noi față de el sau ea este nelimitată și suntem cu atât mai mult obligați cu cât aproapele nostru este oprimat; exprimarea lui Ticu Goldstein surprinde foarte bine mesajul lui E. Lévinas: „Nu te poți spăla pe mâini dacă celălalt suferă, chiar dacă el nu suferă din cauza ta” (Goldstein 2003). Relația dintre Dumnezeu și noi depinde de această asumare a responsabilității (*ibid.*).

Revenind la exemplele discutate și având în vedere cele spuse de E. Lévinas, arheologii nu mai pot afirma că fac doar „știință”. Invocarea unei practici obiective (neutre și apolitice) nu îi absolvă de responsabilitatea pe care o au în ceea ce privește consecințele neintenționate și indirecte ale demersurilor lor (în cazul perioadei de până în 1989 – legitimarea unui sistem totalitar). Parafrazându-l pe David L. Clarke (1973), aș spune că, după experiența comunistă, arheologia din România și-a pierdut definitiv inocența. De aceea, militez pentru abandonarea dihotomiei dintre trecut și prezent, pentru incorporarea contextului sociopolitic în care se produce cunoașterea printre elementele centrale ale analizei arheologice, pentru abandonarea miturilor neutralității și atitudinii apolitice și, în general, pentru o atitudine reflexivă.

Un ultim lucru. Nu neg că arheologii la care m-am referit au produs lucrări importante, nici nu neg profesionalismul și onestitatea activității lor, dar cred că ar fi bine să avem permanent în minte avertismentul lui E. Lévinas:

„The diabolical is endowed with intelligence and enters where it will. To reject it, it is first necessary to refute it. Intellectual effort is needed to recognize it. Who can boast of having done so? Say what you will, the diabolical gives food for thought.” (Lévinas 1989: 488)

Mulțumiri

Mulțumesc lui Sorin Oanță-Marghitu, Nonei Palincaș, Tiberiu Vasilescu și Vlad V. Zirra pentru comentariile făcute pe marginea acestui text. Bineînțeles, toate erorile îmi aparțin.

Referințe bibliografice

- Anghelinu, M. (2003)**, *Evoluția gândirii teoretice în arheologia din România. Concepte și metode aplicate în preistorie*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun.
- Babeș, M. (1994)**, „Arheologia”, în C. Preda (ed.), *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României*, vol. 1 (A-C), București, Editura Enciclopedică: 94-99.
- Berciu, D. (1939)**, *Îndrumări în preistorie*, București, Institutul de Istorie Universală.
- Buchli, V. și Lucas, G. (2001)**, „The archaeology of alienation. A late twentieth-century British council house”, în V. Buchli și G. Lucas (ed.), *Archaeologies of the contemporary past*, Londra și New York, Routledge: 158-167.
- Clarke, D. L. (1973)**, „Archaeology: the loss of innocence”, *Antiquity* 47: 6-18.
- Comșa, E. și Popescu, D. (1951)**, „Cercetări arheologice pe traseul Canalului Dunăre Marea-Neagră”, *Studii și Cercetări de Istorie Veche* 2 (1): 169-176.
- Deplasare (2007)**, *Deplasare la Salcia – Insula Mare a Brăilei*, http://www.crimelecomunismului.ro/pdf/ro/arhiva_documente/deplasare_salcia.pdf (accesat: 11 iulie 2008)
- Goldstein, T. (2003)**, „Emmanuel Levinas: Etica Prima”, *Observator Cultural*, nr. 165-166, 22 aprilie, 2003, http://www.observatorcultural.ro/Emmanuel-Levinas-Etica-Prima*articleID_8070-articles_details.html (accesat: 17 iulie 2008).
- González-Ruibal, G. (1998)**, „Etnoarqueología de los abandonos en Galicia. El papel de la cultura material en una sociedad agraria en crisis”, *Complutum* 9: 167-191
- González-Ruibal, G. (2005)**, „The need for a decaying past. An archaeology of oblivion in contemporary Galicia (NW Spain)”, *Home Cultures* 2 (2): 129-152.
- Hamilakis, Y. (1999)**, „La trahison des archéologues? Archaeological practice as intellectual activity in postmodernity”, *Journal of Mediterranean Archaeology* 12 (1): 60-79.
- Hamilakis, Y. (2003)**, „Iraq, stewardship and «the record». An ethical crisis for archaeology”, *Public Archaeology* 3: 104-111.
- Härke, H. (2004)**. „Material culture in Post-Soviet Russia: an archaeological perspective”, în L. B. Višnjackij, A. A. Kovalev și O. A. Ščeglova (ed.), *Archeolog: detektiv i myslitel'. Sbornik statej, posvjaščennyj 77-letiju L'va Samojloviča Klejna*, Sankt-Peterburg, Izdatel'stvo Sankt-Peterburgskogo Gosudarstvennogo Universiteta: 226-236.
- Lévinas, E. (1989)**, „As if consenting to horror”, *Critical Inquiry* 15 (2): 485-488.
- Lévinas, E. (2000)**, *Între noi. Încercare de a-l gândi pe celălalt*, București, BIC ALL.
- Lucas, G. (2004)**, „Modern disturbances: on the ambiguities of archaeology”, *Modernism/modernity* 11 (1): 109-120.

Nestor, I. (1988) [1933], „Tendențe noi în istoriografia românească”, *Arheologia Moldovei* 12: 277-279 (publicat inițial în 1933 în revista *Cuvântul* IX, nr. 2785: 1-2).

Nestor, I. și Vulpe, A. (1971), „Metode noi în arheologie”, în *Metode noi și probleme de perspectivă ale cercetării științifice*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România: 131-136.

Petre, A. (1962), „Săpăturile de la Piatra Frecăței”, *Materiale și Cercetări Arheologice* 8: 565-589.

Petrov, Gh. (2007), *Raport privind deshumarea osemintelor lui Tira Geza din cimitirul greco-catolic din Satu Mare*, http://www.crimelecomunismului.ro/pdf/ro/investigatii_speciale/raport_satu_mare_oct2007.pdf (accesat: 11 iulie 2008).

Petrov, Gh. și Budeancă, C. (2007), *Raport privind sondajele arheologice efectuate în satul Hălmăsău, com. Spermezeu, și pe Dealul Șasa-Poieni (jud. Bistrița-Năsăud) 24-25.04.2007*, http://www.crimelecomunismului.ro/pdf/ro/investigatii_speciale/raport_spermezeu.pdf (accesat: 11 iulie 2008)

Thomas, J. (2004), „Archaeology's place in modernity”, *Modernism/modernity* 11 (1): 17-34.

Tilley, C. (1989), „Archaeology as socio-political action in the present”, în V. Pinsky și A. Wylie (ed.), *Critical traditions in contemporary archaeology. Essays in the philosophy, history and socio-politics of archaeology*, Cambridge, Cambridge University Press: 104-116.

Tismăneanu, Vl., Dobrințu, D. și Vasile, C. (ed.) (2007), *Comisia prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste din România: raport final*, București, Humanitas.

(7)

COMENTARIU CU PRIVIRE LA PROGRAMUL DE ARHEOLOGIE CONTEMPORANĂ, ROMÂNIA

Radu-Alexandru DRAGOMAN și Sorin OANȚĂ-MARGHITU

Odată cu schimbările politice din România anului 1989, perioada comunistă, ce durase aproape jumătate de secol, s-a constituit într-un nou domeniu de analiză științifică. Cu timpul, au fost create o serie de institute sau fundații dedicate, în parte sau cu totul, cercetării perioadei comuniste, una dintre temele principale fiind represiunea și rezistența: Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului al Academiei Române (1993), Fundația Academia Civică (1994), Institutul Român de Istorie Recentă (2000) și Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului în România (2005). Fapt inedit în peisajul cercetării istorice, dar și al câmpului arheologic în general, în momentul înființării Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului în România (I.I.C.C.R.) avea în schema sa de organizare un Departament Investigații Speciale. În cadrul acestui departament a fost realizat un *Program de Arheologie Contemporană* ce își propusese drept obiectiv efectuarea de săpături arheologice în locuri în care fuseseră îngropate victimele represiunii comuniste. După cum reiese din rapoartele afișate pe *site*-ul instituției¹, cercetătorii de la I.I.C.C.R. au întreprins acțiuni de exhumare într-o serie întreagă de locuri din țară.

Spre sfârșitul anului 2009, în urma unor schimbări politice și instituționale, I.I.C.C.R. a fost restructurat și rebotezat Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc. Departamentul Investigații Speciale a continuat să existe, dar în cadrul său nu s-au mai desfășurat săpături arheologice. În acest context, inițiatorii *Programului de Arheologie Contemporană* au creat în anul 2010 Centrul de Investigare a Crimelor Comunismului din România (C.I.C.C.R.) și, așa cum se poate observa consultând pagina de *web*

¹ http://www.iiccr.ro/ro/proiecte/investigatii_speciale (accesat: 26 ianuarie 2013).

oficială, au continuat acțiunile de căutare și de exhumare în noi puncte². În anul 2012, tot în urma unor schimbări politice, la conducerea Departamentului Investigații Speciale a fost numit președintele C.I.C.C.R.

Demersul promotorilor *Programului de Arheologie Contemporană* este indiscutabil demn de apreciat, cu atât mai mult cu cât, până la data la care am scris aceste rânduri, exemplul lor nu și-a găsit un corespondent în planul de cercetare al institutelor și departamentelor de arheologie din țară. Grație acestor cercetări au fost scoase la iveală circumstanțele reale în care au murit unele dintre victimele represiunii comuniste și, dovedindu-se ca fiind măsluite documentele oficiale ale Securității Statului, au fost trimiși în judecată cei vinovați (fără urmări, din păcate), dar mai ales, urmașii celor omorâți au putut să-și îngroape cum se cuvine morții. Astfel, săpăturile arheologice efectuate în cadrul I.I.C.C.R. sau C.I.C.C.R. au avut/au deopotrivă un rol de cunoaștere a evenimentelor din trecut și unul de reparație morală față de victime și familiile acestora în prezent. Totodată, *Programul de Arheologie Contemporană* a avut și o funcție pedagogică: parte din rezultatele cercetărilor au fost prezentate publicului larg în cadrul expoziției *Numitorul comun: moartea*, organizată în mai multe orașe din țară, inclusiv în capitală. Cu toate acestea, există și un aspect pe care îl găsim problematic: datorită filosofiei de cercetare ce fundamentează *Programul de Arheologie Contemporană*, exact obiectul de studiu al arheologiei – materialitatea – este practic ignorată; pe cale de consecință, narațiunile construite sunt mult limitate. Tocmai de aceea considerăm necesare câteva observații, al căror rost nu este nicidecum a diminua meritele *Programului*, ci doar a nuanța anumite aspecte, contribuind astfel la o înțelegere mai sensibilă a oamenilor și obiectelor care le-au fost alături.

Conform raportului de activitate din anul 2006 al I.I.C.C.R., scopul săpăturilor arheologice era „să producă dovezi materiale, care să probeze caracterul concentraționar criminal al regimului comunist din România, precum și condițiile de exterminare fizică a celor închiși pe criterii politice, etnice și religioase” (*Raport 2006*: 4). Aceeași mențiune o întâlnim, de exemplu, și în raportul privind săpăturile arheologice efectuate la Hălmeșău și Șasa-Poieni (ambele în județul Bistrița-Năsăud):

„Acțiunea a fost determinată de dorința de a se putea afla adevărul despre sfârșitul tragic al celor 6 persoane, în conformitate cu misiunea IICCR de a

² <http://www.condamnareacomunismului.ro/Proiecte/Programuldearheologiecontemporana.aspx> (accesat: 26 ianuarie 2013).

aducere la cunoștința opiniei publice a crimelor, abuzurilor săvârșite în numele «luptei de clasă» în timpul regimului comunist.” (Petrov și Budeancă 2007: 17)

După înființarea C.I.C.C.R. în anul 2010, obiectivul cercetărilor arheologice a rămas neschimbat:

„Centrul de Investigare a Crimelor Comunismului din România are drept scop derularea acelor acțiuni care vor duce la identificarea actelor de încălcare a drepturilor omului în România comunistă, dinamizarea politicilor instituționale în ceea ce privește condamnarea reală a abuzurilor și crimelor comise în numele regimului comunist din România, desfășurarea unor investigații de natură să furnizeze instituțiilor abilitate și publicului larg date privind crimele și abuzurilor săvârșite de acest regim, sprijinirea oricăror inițiative legislative, a procedurilor judiciare și a cercetărilor științifice de natură să ducă la condamnarea penală și morală a acestor crime și abuzuri.”

(<http://www.condamnareacomunismului.ro/DespreCICCR/Obiective.aspx>)

I.I.C.C.R. și C.I.C.C.R. privesc demersul arheologic drept o acțiune de căutare a „probelor” incriminatoare la adresa regimului comunist, de unde și prezența acestui termen în titlul, demn de un articol jurnalistic de senzație, al raportului Departamentului Investigații Speciale referitor la săpăturile de la Glodghilești (comuna Burjuc, județul Hunedoara): „Misterul unei execuții sumare a Securității din 1950, dezlegat de Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului în România. «Eroul necunoscut», așa cum era știut Iosif Orșa în zonă, a fost exhumat de IICCR. Proba incontestabilă a execuției: un glonț de calibrul 7,62 mm găsit între rămășițele pământestești” (Muraru *et al.* 2007). Gloanțele par a fi considerate „probe” cele mai importante deoarece, ca și în munca de detectiv, ele contribuie major la rezolvarea cazurilor:

„Asupra scheletului au fost descoperite și două gloanțe, unul în partea superioară a spatelui, care s-a oprit în coloana vertebrală, și altul în partea posterioară din stânga soldului, care s-a oprit în osul bazinului. După poziția cum au fost găsite ambele gloanțe, concluzia este că defunctul a fost împușcat din spate. De asemenea, craniul prezintă urme evidente de lovituri, având orificii și părți de calotă lipsă, dovadă că defunctul a fost împușcat și în cap.” (Petrov 2009a: 7)

Importanța acordată gloanțelor ca „probe” reiese și din publicarea unor fotografii în care, prin introducerea unei ustensile în craniu (Petrov și Budeancă 2007: 8), este ilustrată științific printr-o gestică posthamletiană, traiectoria glonțului care a pus capăt vieții victimei.

În textele publicate (*on-line* până acum), obiectele sunt doar descrise, fără a fi câtuși de puțin discutate. De exemplu, în raportul dedicat săpăturilor arheologice de la Băiești (comuna Pui, județul Hunedoara) se menționează că în asociere cu scheletul au fost găsite părți din încălțăminte, nasturi, o plăcuță metalică de la (probabil) bretele pentru pantaloni, două încărcătoare de armă cu câte cinci cartușe și un briceag decorat (Petrov 2009b: 4), dar obiectele nu sunt deloc analizate. Atunci când se depășește acest nivel strict descriptiv, interpretarea obiectelor se referă la acțiunile petrecute în jurul lor și nu la obiectele propriu-zise, după cum se poate observa din următorul paragraf referitor la o pereche de bocanci:

„La picioare nu a avut încălțăminte, însă o pereche de bocanci a fost găsită într-o poziție secundară în extremitatea nordică a gropii, unul lângă craniul lui M.1 și altul lângă craniul lui M.3. Acești bocanci au fost cândva reparați, având aplicată peste tălpile din piele suprafețe de cauciuc prinse pe margine cu cuie mici. Prezența acestor bocanci într-o poziție nefirească și lipsa din picioarele defunctului a încălțăminte, presupune două lucruri. O posibilitate ar fi că aceștia au putut să cadă din picioarele victimei în timpul manipulării cadavrelor, după care au fost aruncați în locul în care noi i-am găsit. Altă explicație plauzibilă ar putea fi că unul dintre oamenii care au făcut groapa a putut să-și schimbe propria încălțăminte, care poate era într-o stare mai proastă, cu una mai bună pe care o avea defunctul. Dacă defuncții au fost aduși direct din arestul Securității, este foarte probabil că încălțăminte lor nu a mai avut șireturi, și atunci se poate explica faptul că aceasta putea să iasă ușor din picioarele cadavrelor, mai ales având în vedere și împrejurările în care acestea au ajuns în groapa comună.” (Petrov 2009a: 8)

I.I.C.C.R. și C.I.C.C.R. nu caută să înțeleagă cultura materială contemporană în contextul acțiunilor represive, ci reduc obiectele la statutul de „probe” ale respectivelor acțiuni. În loc să se ocupe de analizarea și interpretarea materialității represiunii, să scoată la iveală lucruri nerostite de discursurile istorice sau politice, arheologia este transformată într-o anexă a unui demers juridic, în care obiectele devin pretexte pentru a instrumenta o condamnare. Astfel, arheologia își pierde potențialul emancipator și se constituie într-o prelungire a politicii oficiale a instituțiilor statului.

Recuperarea memoriei nu poate fi redusă la o acțiune juridică de smulgere din singurătatea mormântului a osemintelor și a puținelor resturi de veștimente din momentul morții și transformarea lor în „probe”. Arheologia, cu atât mai mult una a represiunii comuniste, ar trebui să fie metafizică și etică. Mormântul și peisajul din jur sunt materialități ale uitării planificate ideologic: lipsa vreunui

semn cât de umil, a unei cruci de lemn sau mascarea în monotonia succesiunii șirurilor de morminte în parcelele unui cimitir obișnuit sau introducerea în solidaritatea postumă a comunității marginalilor într-un cimitir al săracilor sau topirea în ritmul ciclic al înmuguririlor, al verdelui și al toamnei frunzelor ruginii, al ramurilor acoperite de zăpadă. Arheologia ar trebui să vadă, să cerceteze în lunga lor durată și să scrie acestea: precum florile, cuvintele să împodobească sărăcia și singurătatea mormântului. Exhumarea este un act al întâlnirii momentului înmormântării cu prezentul nostru prin care este anulată durată uitării postume la care deținutul a fost condamnat, capăt final al șirului de umilințe, torturi, chinuri, rugăciuni, lacrimi. Memoria persoanei condamnate la uitare trebuie restaurată prin demersul arheologic al urmelor materiale rămase. Deținutul rupt brutal din mijlocul familiei și al prietenilor, suprimat fizic, șters din memorie, este re-socializat, re-introdus în comunitate nu sub formă de probă juridică, ci ca persoană cu povestea vieții sale: copilăria, cărți iubite, scrisori, obiecte, căderi și urcușuri, cedări și curaj, prieteni și dușmani, familie și colegi, visuri și renunțări. O arheologie a represiunii nu poate fi redusă doar la exhumări. Arheologia trebuie să recupereze memoria întregii traume din comunism: săpături în satele deportaților în Bărăgan, în coloniile de muncă și închisori, studiul obiectelor care au aparținut deținuților, amintirile lăsate în memoria celor care i-au cunoscut adunate printr-o abordare de istorie orală.

Spațiul înmormântării are și o anumită biografie, de la depunerea corpului deținuților în groapă până în prezent. Prin urmele materiale înscrise în această biografie putem întrezări aspecte ascunse de ideologia comunistă. De pildă, după moartea episcopului greco-catolic Vasile Aftenie în arestul Securității și îngroparea sa în Cimitirul Bellu catolic din București, mormântul său a devenit la un moment dat loc de pelerinaj, existând mărturii despre minunile pe care le făcea. Prin intermediul osemintelor, Harul lui Dumnezeu radiază în materialitatea proximă: crucea-monument funerar, obiectele aparținând episcopului (îmbrăcăminte, încălțăminte) și pământul din groapa mormântului deveniseră în mod simbolic o prelungire a corpului său. Pământul, clasificat conform unei logici moderniste drept „natură”, a capătat în acest caz o dimensiune materială, putând fi considerat asemenea unui obiect sacru: în timpul săpăturilor arheologice efectuate cu ocazia exhumării osemintelor episcopului Vasile Aftenie (Dragoman *et al.* 2012), un om a venit și ne-a rugat insistent să-l lăsăm să ia niște pământ din groapa mormântului. Monedele depuse într-o lungă perioadă de timp în pământul din spațiul mormântului lui Vasile Aftenie, dar și o sticluță cu o rugămintă de dezlegare de un blestem (*ibid.*), ne arată perpetuarea într-un regim opresiv a credinței, pelerinajului și

rugăciunii, în contrast cu imaginea oficială a formării omului nou, constructor ateu al comunismului – imagine perpetuată și azi în spațiul public de discursuri care clamează transformarea maselor de către comunism în timp ce elitele au rezistat prin cultură.

Exemplaritatea memoriei (Todorov 1999), nevoia de a da un sens în prezent suferințelor și jertfelor din trecut, se referă la această recuperare a întregii biografii a mormântului și, în primul rând, a memoriei persoanei deținutului, și nu la transformarea acestuia în obiect științific în texte seci și tehnice ale rapoartelor sumare de săpătură sau la ștergerea, din nou, a identității în expoziții-metana rațiune a anticomunismului postcomunist sau prin reducerea la statutul unei cifre dintr-o statistică.

Arheologia represiunii comuniste ar trebui extinsă cu una a represiunii în modernitatea statului român: gropi comune, cimitire, lagăre de concentrare și alte mărturii ale acțiunii statului împotriva opozanților legionari (în timpul regelui Carol II și al mareșalului Ion Antonescu), dar și urmele materiale ale Holocaustului (în timpul celui de-al Doilea Război Mondial). Fără a relativiza crimele regimului comunist, o astfel de abordare arheologică a represiunii în lunga ei durată poate releva „pierderea inocenței” statului român încă din perioada interbelică; confiscarea bunurilor și proprietăților, întemnițările, torturile, execuțiile sumare, deportările, condamnarea la uitare a oamenilor deveniseră practici represive încă dinainte de instaurarea comunismului. Traumele din trecut ar trebui să ne scoată din apatie, indiferență, obediență, să ne facă mai sensibili la suferințele din jurul nostru. Fermitatea și profunzimea convingerilor și credinței, implicarea politică totală, sunt în contrast cu starea de vertebrare mereu amânată a reprezentanților autointitulați ai elitei în evoluția lor de la jurnalism în redacția *Scânteia Tineretului* la știri despre găina cu două capete, de la antologii de literatură dedicată uteciștilor la formulele ale succesului în dragoste și afaceri, sau volte surprinzătoare de la Internaționala Socialistă către Populării Europeni.

Referințe bibliografice

Dragoman, Al., Oanță-Marghitu, S., Palincaș, N. și Vasilescu, T. (2012), „Raport arheologic privind exhumarea episcopului greco-catolic Vasile Aftenie (1899-1950), Cimitirul Bellu catolic, București”, în PS Sa Mihai Frățilă (ed.), *Episcopul greco-catolic Vasile Aftenie (1899-1950). 60 de ani de la trecerea în eternitate. Rapoartele asupra deshumării osemintelor sale, 12-14 mai 2010*, Târgu-Lăpuș: Galaxia Gutenberg: 55-76.

Muraru, A., Budeancă, C. și Bumbăș, M. (2007), *Misterul unei execuții sumare a Securității din 1950, dezlegat de Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului în România. «Eroul necunoscut» , asa cum era știut Iosif Orșa în zonă, a fost exhumat de IICCR. Proba incontestabilă a execuției: un glonț de calibrul 7,62 mm găsit între rămășițele pământestei*, http://www.iiccr.ro/pdf/ro/investigatii_speciale/iosif_orsha.pdf (accesat: 26 ianuarie 2013).

Petrov, Gh. (2009a), *Raport privind acțiunea de căutare și deshumare a unor victime ale Securității în hotarul satului Nepos, com. Feldru, jud. Bistrița-Năsăud*, http://www.iiccr.ro/pdf/ro/rapoarte/raport_nepos.pdf (accesat: 26 ianuarie 2013).

Petrov, Gh. (2009b), *Raport privind deshumarea osemintelor lui Vitan Petru în hotarul satului Băiești, com. Pui, jud. Hunedoara*, http://www.iiccr.ro/pdf/ro/rapoarte/raport_baiesti.pdf (accesat: 26 ianuarie 2013).

Petrov, Gh. și Budeancă, C. (2007), *Raport privind sondajele arheologice efectuate în satul Hălmășău, com. Spermezeu, și pe dealul Șasa-Poieni (jud. Bistrița-Năsăud) 24-25.04.2007*, http://www.iiccr.ro/pdf/ro/investigatii_speciale/raport_spermezeu.pdf (accesat: 26 ianuarie 2013).

Raport (2006), *Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului în România. Direcția generală investigații. Raport de activitate (mai-decembrie 2006)*: http://www.crimelecomunismului.ro/pdf/ro/rapoarte/raport_de_activitate_2006.pdf (accesat: 2 ianuarie 2012)

Todorov, T. (1999), *Abuzurile memoriei*, Timișoara, Editura Amarcord.

RUINE ALE CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL, ARHEOLOGIE ȘI MEMORIE: DESPRE POLITICA GESTIONĂRII PATRIMONIULUI CULTURAL ÎN ROMÂNIA POSTCOMUNISTĂ

Radu-Alexandru DRAGOMAN

Introducere: ruine uitate

Ruinele orașelor antice (dar și medievale) din România au atras și continuă să atragă interesul arheologilor, dovadă, printre altele, longevitatea săpăturilor efectuate în astfel de situri, cum este cazul celor de la Histria (județul Constanța), demarate de Vasile Pârvan, fondatorul arheologiei românești, și aflate în continuă desfășurare. Ruinele antice au fost obiectul a numeroase studii, cum sunt cele dedicate sistemului de fortificații, arhitecturii sau așa-numitei „zone sacre” din cetatea Histriei. Nu lipsesc nici analize ale modului în care unele dintre aceste monumente, precum mausoleul roman de la Adamclisi (județul Constanța), au fost (re)investite cu noi semnificații și manipulate în diverse contexte sociopolitice din trecutul recent (Panaite și Barnea 2010). Într-o serie întreagă de situri antice s-au realizat lucrări de restaurare (sau măcar de conservare), s-au deschis porțile „publicului larg”, s-au redactat ghiduri pentru vizitatori (*e.g.* Buzoianu și Chera 2009; Suceveanu și Angelescu 2012) și chiar s-au construit muzee de sit, de exemplu la Histria.

În profund contrast cu interesul acordat ruinelor antice, monumentele trecutului apropiat sunt aproape complet ignorate arheologic, un bun exemplu în acest sens fiind cazematele din cel de-al Doilea Război Mondial din Dobrogea, de pe malul Mării Negre. Principala cauză ce stă la baza dezinteresului față de monumentele din trecutul recent sau contemporan rezidă în faptul că, explicit sau implicit, arheologia continuă să fie înțeleasă de către mulți ca fiind o disciplină istorică, al cărei scop constă în reconstituirea unor „realități” trecute pentru care nu există sau sunt puține surse scrise (vezi, de exemplu, Babeș 1994; Petrescu-Dîmbovița și Vulpe 2001). Conform filosofiei de cercetare dominante, prin demersul lor arheologii descoperă

trecutul, îl scot la lumină, ori, dat fiind faptul că trecutul cazematelor era deja cunoscut, existând numeroase date de ordin istoric, acest tip de monumente nu a fost considerat „arheologic”. Mai mult decât atât, spre deosebire de multe dintre ruinele antice, cazematele (sau măcar unele dintre ele) nu au fost incluse în categoria „monumentelor”, și cu atât mai puțin a celor „istorice”, ceea ce sugerează că în domeniul gestionării patrimoniului, nici valoarea istorică a cazematelor nu a fost considerată importantă.

Din punct de vedere istoric, cazematele în discuție au fost construite în timpul regimului generalului (ulterior mareșalului) Ion Antonescu (1940-1944) și făceau parte dintr-un sistem defensiv al cărui scop era apărarea teritoriului României de o eventuală invazie dinspre mare din partea Uniunii Sovietice. Construcția cazematelor are loc în contextul aderării României la Axă în noiembrie 1940 și al participării românești la invazia Uniunii Sovietice, în iunie 1941. Efectiv, în timpul conflictului militar cu Uniunea Sovietică (1941-1944), cazematele nu au jucat niciun rol, sovieticii neinvadând vreodată România de pe mare. Cele mai multe dintre cazematele discutate în acest articol se află astăzi în perimetrul orașului Constanța, cărora li se adaugă trei cazemate de la Mangalia, două cazemate de la Vama Veche, una de la Corbu și una situată între localitățile Eforie Nord și Eforie Sud (toate în județul Constanța) (fig. 1).

În analiza de față am pornit de la premisa conform căreia arheologia se ocupă de memorie (Olivier 2008). Așa cum bine arată Laurent Olivier, vestigiile arheologice constituie „memoria materială” a trecutului și reprezintă unul dintre tipurile de memorie prin care trecutul continuă să existe în prezent, alături de „memoria psihică a trecutului” (*i.e.* mărturiile și tradițiile colective ce comemorează locuri sau evenimente ale trecutului) și memoria scrisă (*i.e.* sursele scrise sau mențiunile istorice) (Olivier 2000: 398-399). Drept urmare, în textul de față, analiza arheologică a cazematelor din cel de-al Doilea Război Mondial

Fig. 1. Harta Dobrogei cu localitățile unde se găsesc cazematele discutate.

nu urmărește o mai bună cunoaștere a evenimentelor, ci manierele în care materialitatea cazematei conține în prezent memoria conflictului ce le-a dat naștere. Voi încerca să arăt că analiza materialității cazematei poate duce la obținerea unei imagini diferite decât cea promovată de discursul dominant.

Cazemate: despre memoria materială a unui conflict anticipat

La data la care am efectuat documentarea (iulie 2005–Vama Veche; noiembrie 2010–Constanța și Corbu; aprilie 2012–Constanța, Mangalia și Eforie), o serie întreagă dintre cazemate erau întregi, vizibile, se putea ajunge ușor la ele. Într-un caz a fost posibil să vizitez întreg spațiul interior al cazematei, în alte două am putut păși doar pe treptele de la intrare, accesul în interior fiind blocat, în timp ce în restul celorlalte nu se putea intra, deoarece accesul era fie blocat, fie nu era vizibil. Datorită modificării aspectului litoralului în decursul timpului, câteva dintre cazemate au ajuns în apă, iar unele direct pe plajă; altele au fost incluse în dig sau înglobate în proiecte urbanistice ulterioare (fig. 2). Locul de amplasare al unora dintre cazemate pare a fi fost mai puțin afectat; acestea erau situate la baza falezei sau pe faleză, în acest din urmă caz dominând litoralul (fig. 3). Cazematele au diferite mărimi: de la dimensiuni modeste (*e.g.* Corbu) la dimensiuni mari (*e.g.* Eforie). Cazematele de pe plajă sunt nelegate în vreun fel între ele, în schimb, despre cazematele situate pe faleză în zona portului Constanța, unii localnici afirmă că s-ar fi făcut legătura între ele prin tuneluri, în care se jucau pe vremea când erau copii, dar care ar fi fost închise la un moment dat.

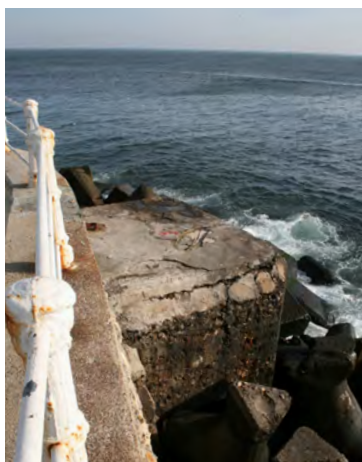

Fig. 2. Cazemate de la Constanța (noiembrie 2010; cu excepția figurii 17, toate fotografiile au fost făcute de autor).

Fig. 3. Cazemate de la Constanța (noiembrie 2010).

Fig. 4. Cazemate de la Constanța (1) și Eforie (2) (aprilie 2012).

Conform lui Paul Virilio, prin faptul că sunt construite din beton, prin masivitatea lor, prin forma lor de monoliți cu unghiuri netede și prin numărul redus de deschideri (fig. 4), cazematele reprezintă materialitatea unei noi ere, ce aduce cu sine apariția unui nou tip de război și, drept urmare, a unui nou tip de spațiu militar – sunt construcții menite să reziste bombardamentelor, incendierilor sau atacurilor cu gaze din orice direcție; ele pot fi considerate monumente ale unui timp în care, datorită noilor arme și tehnologii, războiul total a devenit o realitate, cuprinzând nu doar suprafața pământului, ci și aerul și adâncurile apelor (Virilio 1994: 39-40). Cu toate acestea, în ciuda caracterului lor militar și al contextului în care au fost construite și utilizate, imaginea sugerată de cazematele de pe Malul Mării Negre nu este doar aceea a unui conflict. Ele nu păstrează urmele vreunor lupte și nu conțin nimic din confruntările mobile, rapide și înverșunate purtate cu sovieticii pe Frontul de Est. Chiar dacă uneori cazematele sunt vizibile între ele, aspectul lor nu

este cel al unui „zid” sau unei „linii fortificate”. Masivitatea și dimensiunile unora dintre cazemate impresionează vizitatorul datorită efectului produs prin contrastul dintre forma întâlnită și spațiul larg deschis din jurul acesteia – plaja și marea. Ele nu transmit imaginea unei defensive inexpugnabile, ci ale uneia fragile. Cazematele nu sunt însoțite de alte elemente de fortificație vizibile la suprafața solului, cum ar fi barierele antitanc, frecvent întâlnite în alte zone de conflict, precum Linia Siegfried din vestul Germaniei. Mai ales când plajele sunt pustii, cazematele par prezente „singuratec”, izolate. Plimbându-te printre cazemate și reflectând asupra aspectului lor, îți dai seama că amintirea războiului nu este în principal evocată de faptul că aceste construcții militare sunt realizate din beton, un material asociat prin excelență cu războiul, nici de forma sau de dimensiunea lor și nici de faptul că fac parte dintr-o linie de apărare, ci de orientarea lor – construcții încremenite, „privind” continuu în direcția în care se află marea (fig. 5). Această orientare ghidează privirea vizitatorului către linia orizontului – limită dincolo de care se afla cândva inamicul. Marea este asemenea unei „zone a nimănu” dintre două tranșee. Astfel, cazematele evocă nu atât condiția războiului total, cât mai ales procesul așteptării unui atac ce nu se știe când și dacă are să vină. Cazematele nu trimit la acțiuni militare, ci la rutina vegherii și, eventual, la tensiunea creată de posibilitatea unei confruntări cu dușmanul.

În profund contrast cu spațiul luminos și deschis al plajei și al mării, mereu în mișcare prin dinamica permanentă a dunelor și valurilor, spațiul interior al cazematei, inclusiv al celor de dimensiuni mari, este foarte întunecos, chiar și în mijlocul zilei, extrem de închis și redus ca suprafață, încăpând un număr destul de mic de oameni. În interior aerul este stătut, în timp ce în exterior este mereu proaspăt. Toate acestea fac ca spațiul interior al cazematei să fie impropriu unei ocupări permanente. Mai mult decât atât, din punct de vedere

Fig. 5. Cazemate de la Eforie (1) și Mangalia (2) (aprilie 2012).

al mișcărilor corpului, contrastul dintre interior și exterior este la rândul său semnificativ: înăuntru, vizitatorul este direcționat de modul de dispunere al deschiderilor, trebuie să se aplece pentru a pătrunde prin diversele deschideri, orizontul său de vedere este extrem de limitat datorită dimensiunilor și modului de dispunere al camerelor, neputând cuprinde vizual decât câte un singur compartiment o dată; în exterior, pornind de la cazemată, vizitatorul poate să aleagă ce direcție dorește, se poate întoarce pe alt culoar decât cel pe care a plecat, poate privi în orice direcție până departe și nu trebuie să-și modifice poziția corpului. Atmosfera din interiorul cazematei indică faptul că o parte din timpul militarilor asociați eventual cu aceste cazemate s-ar fi petrecut în exterior. Cazematele au fost mai mult „privite”, decât s-a privit din ele. Paradoxal, memoria timpului războiului acestor militari este evocată nu atât de interiorul cazematei, cât de suprafața lor exterioară.

Asemenea memoriei oamenilor, în decursul timpului memoria materială a celui de-al Doilea Război Mondial a fost supusă transformării. Urmându-l pe L. Olivier, avem de a face cu trei tipuri principale de transformări ale materialității: ansamblurile (formate din obiecte de origini diferite aflate în același context arheologic), stratificările (ce constau din suprapuneri

Fig. 6. Cazemată de la Constanța: stratificări (noiembrie 2010).

Fig. 7. Graffiti pe o cazemată de la Constanța (noiembrie 2010).

apărute, în timp, pe același suport) și obliterările (care se referă mai cu seamă la mutarea materialității sau, într-un sens mai larg, la erodarea sau uzura suporturilor fizice) (Olivier 2000: 400-401) (fig. 6). Multe dintre cazemate au devenit suporturi pentru decorații cu graffiti, fapt ce cu siguranță poate fi atribuit perioadei de după 1990 (fig. 7). Prin actul

Fig. 8. Graffiti pe o cazemată de la Constanța transformată în garaj (1) și pe un perete de bloc din apropiere (2) (aprilie 2012).

decorării cazematele sunt „demilitarizate”, integrate spațiului urban, devenind asemenea oricărui alt suport, precum un perete de bloc sau un gard (fig. 8). Alte cazemate, situate în afara spațiului locuit, au fost „domesticite” prin transformarea lor simbolică în panouri publicitare, devenind suporturi pentru anunțuri imobiliare (fig. 9). În alte cazuri, asistăm la o transformare radicală

Fig. 9. Cazemate de la Vama Veche (1) și Corbu (2) utilizate pentru „anunțuri imobiliare” (iulie 2005 și aprilie 2012).

Fig. 10. Cazemată de la Vama Veche transformată în bar de plajă – *Expirat* (iulie 2005).

Fig. 11. Cazemată de la Constanța transformată în bar de plajă (noiembrie 2010).

a funcționalității – unele dintre cazematele de pe plajă au fost transformate în terase/baruri: un bun exemplu în acest sens este terasa *Expirat* de la Vama Veche, loc de petrecere în timpul verilor (fig. 10). Un caz similar am întâlnit și la Constanța (fig. 11). Nu doar cazematele de pe plaje au fost transformate în terase/baruri, ci și unele construcții militare de pe faleză, fără privire directă

Fig. 12. Cazemată de la Constanța transformată în bar (aprilie 2012).

Fig. 13. Cazemată de la Mangalia transformată în restaurantul *Puius Cazemată* (aprilie 2012).

Fig. 14. Indicator din Mangalia spre restaurantul *Puius Cazemată*.

la mare (fig. 12). Alte cazemate au fost transformate în restaurante, cum este *Puius* din Mangalia (fig. 13-14). Un caz aparte este cel al unui localnic din Mangalia care și-a construit casa chiar peste o fostă cazemată (fig. 15). Totodată, în cazemate se abandonează tot felul de resturi, mai ales recipiente din plastic, iar pereții sunt inscripționați cu nume sau cu

Fig. 15. Cazemată din Mangalia încorporată într-o locuință (aprilie 2012).

Fig. 16. Resturi și scrijelituri din interiorul unei cazemate din Eforie (aprilie 2012).

alte notații – semne ale unor evenimente efemere precum petreceri, scurte vizite prin cazemată (fig. 16). Toate aceste transformări materiale indică un proces de convertire a unei materialități a războiului, într-una a normalității, a vieții: petreceri, ieșiri la o terasă, vânzări–cumpărări de terenuri și construirea de case. Cazematele încetează să mai fie exclusiv simboluri materiale ale unui trecut marcat de conflict.

Cazematele în contextul politicii oficiale de „recuperare a memoriei”

Schimbările politice survenite în urma evenimentelor din decembrie 1989 au atras după sine o adevărată explozie a preocupărilor legate de „recuperarea memoriei” cenzurate și oprimate în timpul dictaturii comuniste. La doar câțiva ani după 1989, Fundația Academia Civică, o instituție privată, a reușit transformarea fostei închisori politice din Sighet în Muzeu Memorial

al Victimelor Comunismului și al Rezistenței, aflat din 1995 sub egida Consiliului Europei (<http://memorialsighet.ro/>). În anul 2007, Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului din România, o instituție aflată în subordinea Guvernului României și în coordonarea primului ministru, a luat în administrare fosta închisoare politică din Râmnicu Sărat în vederea transformării ei în Muzeul Memorial al Victimelor Comunismului (*Raport* 2006: 19; *Raport* 2007: 25). Alături de alți parteneri, aceeași instituție (rebotezată în 2009 Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc) și-a propus transformarea Fortului 13 în muzeu al victimelor și represiunii comuniste în România – Muzeul Memorial Jilava (*Raport* 2006: 19; *Raport* 2007: 25-26). În anul 2009, fosta închisoare politică din Pitești a fost clasată drept monument istoric. Nu este exclus ca și alte penitenciare de o sinistă notorietate pentru rolul avut în represiunea comunistă să fi fost la rândul lor transformate în muzee memoriale, dacă nu ar fi în continuare în uz (de exemplu Aiud și Gherla). Valorificarea muzeală a fostelor închisori politice se înscrie în sfera discursului anticomunist și pro-occidental adoptat și promovat după 1989 de elitele culturale și politice, și al cărui punct culminant a fost, probabil, condamnarea oficială a comunismului în anul 2007, pe baza unui raport realizat de o comisie prezidențială însărcinată cu analiza dictaturii comuniste din România (Tismăneanu *et al.* 2007).

Ignorarea cazematelor din cel de-al Doilea Război Mondial din Dobrogea contrastează cu atenția acordată fostelor închisori politice comuniste. Nu sunt și ele simboluri ale rezistenței împotriva Uniunii Sovietice care, în cele din urmă, a ocupat România și a impus regimul comunist? Contrastul este cu atât mai izbitor cu cât chiar raportul prezidențial de condamnare a comunismului începe din punct de vedere cronologic cu momentul ocupării țării de către armatele sovietice și al deportării în gulag a circa 100 000 de militari și civili români capturați pe frontul de la Iași după încheierea armistițiului (Tismăneanu *et al.* 2007: 460). De asemenea, într-o sală din Muzeul Memorial din Sighet, la data vizitei mele, erau expuse câteva obiecte confecționate de ofițeri români în timpul prizonieratului din Uniunea Sovietică: o antologie de poezie în limba franceză alcătuită din memorie și scrisă cu cerneală de mure, *Prelegeri de fiziologie* traduse din limba germană și un dicționar francez-român și englez-român în două volume realizat din hârtie de împachetat (fig. 17). După cum se menționează într-unul dintre biletele explicative, grupul de ofițeri care a tradus *Prelegerile de fiziologie* a fost închis la întoarcerea în țară și în închisorile comuniste românești.

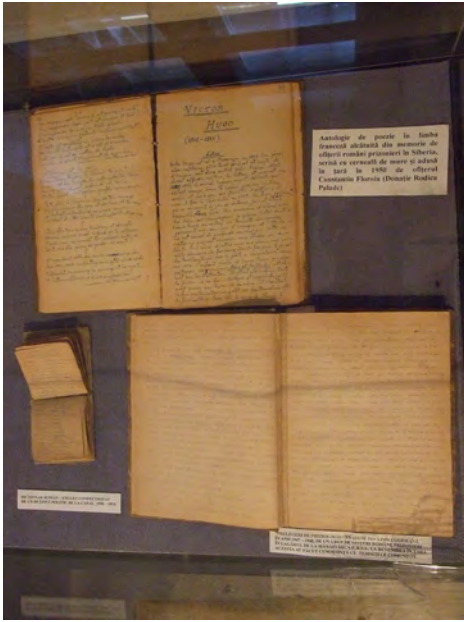

Fig. 17. Muzeul Memorial al Victimelor Comunismului și al Rezistenței din Sighet: lucruri confecționate de prizonierii români în Uniunea Sovietică, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial (fotografie: Dan Pop, iunie 2007).

Fig. 18. Soldați români și sovietici redați pe un memorial de război din Baia Mare (iulie 2012).

Atitudinea oficială față de cazemate este similară atât înainte, cât și după 1989. Similară este și maniera de construire a memoriei colective prin construcția de monumente referitoare la cel de-al Doilea Război Mondial: în

Republica Populară/Socialistă România, puterea a ridicat propriile monumente care să celebreze rolul „eliberator” al armatelor sovietice și participarea României la „lupta antifascistă” (fig. 18); în România-țară membră a N.A.T.O., americanii au ridicat un monument dedicat soldaților lor care au luptat în al Doilea Război Mondial în România (fig. 19). Luptele de pe Frontul de Est sau bombardamentele americane asupra Bucureștiului sunt trecute sub tăcere.

Cu totul alta este atitudinea față de monumentele militare în alte țări implicate în cea de a doua conflagrație mondială. În Finlanda, în preajma celui de-al Doilea Război Mondial, ca o măsură de apărare față de Uniunea

Fig. 19. Monument memorial din București dedicat americanilor care și-au făcut serviciul militar în România, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial (octombrie 2011).

Sovietică, a fost construită Linia Salpa, o foarte puternică defensivă compusă din buncăre, fortificații și bariere antitanc, comparabilă cu Linia Maginot sau Zidul Atlanticului (Kauppi 2002). În timpul Războiului de Iarnă din 1940, când trupele sovietice au atacat Finlanda, de-a lungul acestei linii defensive nu s-au purtat lupte. Ca și România, Finlanda a participat și ea alături de Germania nazistă, între 1941 și 1944, la războiul împotriva Uniunii Sovietice. Spre deosebire de situația din România, după 1990, Linia Salpa a devenit monument național, intrând sub protecția legii conservării patrimoniului (*ibid.*). Chiar și în țări care au fost în timpul celui de-al Doilea Război Mondial ocupate de Germania nazistă, multe dintre astfel de situri sunt protejate ca patrimoniu cultural, iar unele dintre ele au fost transformate în centre de vizitare (Burström 2007-2008: 27). Spre exemplu, în nordul extrem al Norvegiei, situl „Lasarettmoen” din Skoganvarre, ce conține ruinele unuia dintre cele mai mari spitale de campanie construite de germani în Nord, este protejat ca parte din patrimoniu (Olsen 2010). În același spirit, consider că măcar o parte din cazematele de pe malul Mării Negre ar trebui clasate drept monumente istorice, protejate și restaurate în consecință.

Concluzii

Punând accentul pe rezistența anticomunistă, politica oficială a memoriei promovează o viziune eroizantă, dovadă nu doar denumirile muzeelor memoriale, dar și utilizarea termenilor de „eroi” sau „eroi martiri”, cum se poate observa, de exemplu, în cazul monumentelor ridicate de instituțiile statului în memoria celor uciși în timpul revoluției din decembrie 1989. Deși

memoria războiului, cea a prizonieratului și cea a represiunii comuniste sunt strâns legate în cazul unora dintre victime (*e.g.* Bejan 2009; Mărculescu 2010), cazematele au fost și continuă să fie ignorate de către gestionarii patrimoniului și considerate irelevante pentru politica oficială a memoriei. Cauza acestei atitudini, cel mai probabil neintenționate, rezidă în memoria pe care o conțin cazematele: rutina așteptării nu are nimic eroic în ea. Totodată, ca simboluri ale conflictului cu Uniunea Sovietică în general, cazematele trimit la evenimente istorice tragice. Spre exemplu, de cealaltă parte a litoralului românesc al Mării Negre, pentru o vreme, trupele române au ocupat alături de cele germane o parte a Caucazului, dar la Cotul Donului, în bătălia pentru Stalingrad (19 noiembrie 1942–7 ianuarie 1943), au suferit o înfrângere dezastruoasă, pierzând două armate – circa 155 010 de oameni morți, răniți și dispăruți, adică peste jumătate din forțele active și un sfert din totalul trupelor trimise pe Frontul de Est (Deletant 2010: 109-110). Mai mult decât atât, ideea de a conserva cazematele pare a fi politic incorectă în contextul integrării României în structurile euro-atlantice și mai ales al acordurilor militare cu Statele Unite ale Americii (de exemplu privind bazele militare din Dobrogea), deoarece nu poate ocoli tema alianței îndelungate și active cu Germania nazistă în perioada 1940-1944. Pe cale de consecință, nu poate fi ocolită nici tema Holocaustului din România (*e.g.* Deletant 2010). În concluzie, din perioada comunistă și până astăzi, cazematele s-au constituit în memoria materială a unui trecut considerat a fi inutil pentru proiectele sociopolitice ale momentului.

Mulțumiri

Documentarea pentru acest text a fost posibilă grație ajutorului venit mai cu seamă din partea doamnei Valentina Voinea de la Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța; de la această instituție, în demersul meu am mai fost sprijinit de Gabriel Custurea, directorul muzeului, Constantin Chera și Costin Ionescu. De mare ajutor a fost și Mihai Ionescu de la Muzeul de Arheologie Callatis, Mangalia. Tuturor le mulțumesc din inimă. De asemenea, doresc să mulțumesc Alexandrei Ion de la Institutul de Antropologie „Francisc J. Rainer” al Academiei Române, București, și lui Sorin Oanță-Marghitu de la Muzeul Național de Istorie a României din București pentru observațiile făcute pe marginea uneia sau alteia dintre variantele acestui text. Dintr-o eroare, în varianta engleză nu au fost incluse și mulțumirile adresate lui Dan Pop de la Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș, Baia Mare, care a fotografiat la rugămintea mea obiectele din figura 17. Greșelile și insuficiențele sunt în întregime responsabilitatea mea.

Referințe bibliografice

Babeș, M. (1994), „Arheologia”, în C. Preda (ed.), *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României*, vol. 1 (A-C), București, Editura Enciclopedică: 94-99.

Bejan, D. (2009), *Oranki. Amintiri din captivitate*, Iași, Trinitas.

Burström, M. (2007-2008), „Looking into the recent past: extending and exploring the field of archaeology”, *Current Swedish Archaeology* 15-16: 21-36.

Buzoianu, L. și Chera, C. (coord.) (2009), *Illustrated guide Histria*, Constanța, The Museum for National History and Archaeology Constanța.

Deletant, D. (2010), *Aliatul uitat al lui Hitler. Ion Antonescu și regimul său. 1940-1944*, București, Humanitas.

Kauppi, U.-R. (2002), „The Salpa Line: a monument of the future and the traces of war in the Finnish cultural landscape”, în J. Schofield, W. G. Johnson și C. M. Beck (ed.), *Matériel culture. The archaeology of twentieth-century conflict*, Londra și New York, Routledge: 49-57.

Mărculescu, R. (2010), *Pătimiri și iluminări din captivitatea sovietică*, București, Humanitas.

Olivier, L. (2000), „L'impossible archéologie de la mémoire: à propos de *W ou le souvenir d'enfance* de Georges Perec”, *European Journal of Archaeology* 3 (3): 387-406.

Olivier, L. (2008), *Le Sombre abîme du temps. Mémoire et archéologie*, Paris, Éditions du Seuil.

Olsen, B. (2010), „Ruins of war: three northern WWII sites”, <http://ruinmemories.org/2010/09/ruins-of-war-three-northern-wwii-sites/> (accesat: 13 septembrie 2011).

Panaite, A. și Barnea, A. (2010), „Tropaeum Traiani. Monument și propagandă”, *Caiete ARA. Arhitectură. Restaurare. Arheologie* 1: 223-234.

Petrescu-Dîmbovița, M. și Vulpe, A. (coord.) (2001), *Istoria Românilor. Moștenirea timpurilor îndepărtate*, vol. 1, București, Academia Română – Secția de Științe Istorice și Arheologie (Editura Enciclopedică).

Raport (2006), *Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului în România. Direcția generală investigații. Raport de activitate (mai-decembrie 2006)*: http://www.crimelecomunismului.ro/pdf/ro/rapoarte/raport_de_activitate_2006.pdf (accesat: 3 octombrie 2007).

Raport (2007), *Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului în România. Raport de activitate ianuarie-decembrie 2007*: http://www.iiccr.ro/pdf/ro/rapoarte/raport_de_activitate_2007.pdf (accesat: 3 octombrie 2007).

Suceveanu, Al. și Angelescu, M. V. (coord.) (2012), *Histria: ghid album*, Constanța, Ex Ponto.

Tismăneanu, V., Dobrinu, D. și Vasile, C. (ed.) (2007), *Comisia prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste din România: raport final*, București, Humanitas.

Virilio, P. (1994), *Bunker archaeology*, New York, Princeton Architectural Press.

O PERSPECTIVĂ DINSPRE CULTURA MATERIALĂ ASUPRA VALORIFICĂRII PATRIMONIULUI ARHITECTURAL AL ROȘIEI MONTANE (ROMÂNIA) DE CĂTRE ROȘIA MONTANĂ GOLD CORPORATION

Radu-Alexandru DRAGOMAN

Roșia Montană este o așezare situată în Munții Apuseni, în Transilvania (județul Alba), la 700-900 m altitudine, în care, încă din antichitate, principala activitate a locuitorilor a fost mineritul. După căderea regimului comunist în 1989, activitatea minieră a continuat pentru o vreme, însă viața oamenilor a fost puternic afectată datorită degradării economice generale a României. În urma adoptării unui discurs pro-capitalist și al trecerii la economia de piață, exploatarea minieră de stat de la Roșia Montană a fost catalogată drept iremediabil nerentabilă. Treptat, exploatățile miniere au fost închise, ceea ce a dus la diminuarea veniturilor localnicilor și la creșterea migrației spre zonele urbane, în căutarea unor condiții de viață mai bune (Vulpe *et al.* 2011: 29-30, 103). În acest context, în anul 1997, compania Gabriel Resources, ale cărei acțiuni la data la care am scris aceste rânduri erau deținute în proporție de 80% de investitori din Statele Unite ale Americii, și-a îndreptat atenția

Fig.1. Roșia Montană, septembrie 2011: vedere generală (fotografie: Radu-Alexandru Dragoman)

asupra zăcămintelor de la Roșia Montană și a înființat compania Euro Gold Resources S.A., redenumită în anul 2000 Roșia Montană Gold Corporation (R.M.G.C.); în cadrul acestei din urmă companii, Gabriel Resources a devenit acționar principal, cu peste 80% dintre acțiuni (conform *site*-ului oficial al R.M.G.C., <http://www.rmgc.ro/>; accesat: 23 noiembrie 2011). Doi ani mai târziu, Euro Gold Resources S.A./R.M.G.C. a obținut licența pentru exploatarea zăcămintelor de aur și argint din arealul localității și a inițiat demersurile necesare demarării unui amplu proiect de exploatare minieră (*ibid.*). Pe *site*-ul R.M.G.C., în reclame sau în emisiuni TV, proiectul minier a fost prezentat de către promotorii săi ca fiind extrem de benefic atât pentru localnici, afectați de șomaj în urma închiderii minelor de stat din perioada comunistă, cât și pentru întreaga țară, afectată de „criza globală” declanșată în 2008: R.M.G.C. a promovat/promovează mesajul conform căruia va crea mii de locuri de muncă, va oferi salarii generoase, va asigura condiții prielnice dezvoltării afacerilor în zonă, va realiza o infrastructură modernă, va contribui substanțial la bugetul local și la cel de stat, va pune în valoare patrimoniul istoric și cultural *etc.*; mai mult decât atât, se afirmă că R.M.G.C. a prevăzut

Fig. 2. Roșia Montană, mai 2008: casă cumpărată de R.M.G.C. (fotografie: Tiberiu Vasilescu)

Fig. 3. Roșia Montană, mai 2008: casă cumpărată de R.M.G.C.
(fotografie: Tiberiu Vasilescu)

Fig.4. Roșia Montană, mai 2008: plăcuță aplicată de R.M.G.C. pe o casă
(fotografie: Tiberiu Vasilescu)

Fig. 5. Roșia Montană, mai 2008: casă cumpărată de R.M.G.C. (fotografie: Radu-Alexandru Dragoman)

fonduri pentru reabilitarea și monitorizarea pe termen lung a mediului. Pe scurt, discursul R.M.G.C. construiește o imagine de succes în jurul proiectului, al viitorului oamenilor și al zonei.

Una dintre măsurile întreprinse de R.M.G.C. în vederea realizării proiectului a constat în inițierea unei campanii de convingere a localnicilor să-și vândă casele și terenurile aflate în arealul de exploatare prevăzut. Astfel, numeroase proprietăți au intrat în posesia companiei, iar oamenii au început să părăsească satul (în termenii companiei – au fost „relocați”). Această campanie

a fost însoțită de apariția unui nou element de cultură materială și anume plăcuțele metalice, de culoare albastră sau verde, ce indică noul proprietar: S.C. Roșia Montană Gold Corporation S.A. Adesea, plăcuțele sunt montate la vedere, pe fațada dinspre stradă; alteori au fost montate pe una dintre laturile casei. Relevant, plăcuțele nu au fost aplicate doar pe case aflate în stare bună, ci și pe construcții ce ajunseseră în stare de ruină. Plăcuțele nu sunt simpli indicatori pasivi ai regimului de proprietate. Plăcuțele sunt „vii”: cu timpul se înmulțesc, se extind, apar în fața ochilor în diverse părți ale satului. Plăcuțele „vorbesc continuu”: informează privitorul cu privire la gradul de abandon al satului; ele transmit mereu același mesaj, că R.M.G.C. este proprietarul uneia sau alteia dintre case, dar mesajul este de fapt îmbogățit cu fiecare nouă plăcuță – R.M.G.C. a achiziționat *încă* o casă, *încă* un număr de oameni a plecat din sat. Cu alte cuvinte, plăcuțele creează treptat o atmosferă anume, induc discret un sentiment de ireversibilitate și de neputință în fața schimbărilor vieții.

În planurile R.M.G.C., o parte a satului Roșia Montană este definită drept „Zonă Protejată”, clădirile cuprinse în această zonă fiind incluse într-un program de restaurare: „În paralel cu proiectul minier, R.M.G.C. va asigura restaurarea și conservarea a 317 clădiri, dintre care 41 de clădiri monument istoric (35 din Zona Protejată, 6 din afara acesteia), 49 de construcții valoroase și 143 de clădiri comune” (*Călătorie* 2011: 28). Din perspectiva proiectului, conservarea și restaurarea clădirilor și în general valorificarea patrimoniului cultural sunt considerat a fi „un prim pas pentru a dezvolta un turism performant în zonă” (*ibid.*: 68). Odată restaurate, casele din Zona Protejată, sau unele dintre acestea, ar urma să fie transformate în Muzeu al Mineritului (cu expoziții de geologie, geografie și istorie-etnografie), pensiuni-restaurante, cafenele, magazine de suveniruri *etc.*; alte clădiri ar urma să fie transformate în hoteluri (*ibid.*: 20-27, 67-77). Prima clădire restaurată de R.M.G.C. este Casa de la numărul 325, din Piața Veche, și care în trecut a funcționat ca farmacie a satului; casa face parte dintr-un ansamblu de clădiri vechi ce urmează să formeze, dacă proiectul va fi demarat, Muzeul Mineritului (*ibid.*: 20-25). Restaurată, fațada clădirii a căpătat un „chip” înnoit, mai strălucitor, care iese cu atât mai mult în evidență cu cât vechile clădiri din jur sunt încă nerestaurate, iar unele se află chiar în stare de ruină. Nu doar aspectul exterior s-a modificat, ci și cel interior, clădirea devenind sediul unei expoziții de istorie a mineritului din Roșia Montană. Deși are o biografie îndelungată, în urma lucrărilor de restaurare și amenajare Casa de la numărul 325 „întinereste”, devine mai „modernă”. Maniera de restaurare aplicată păstrează forma/corpul clădirii și îi continuă biografia, dar practic îi șterge trecutul: dintr-un

Fig. 6. Roșia Montană, iunie 2002: Piața Veche; în centrul imaginii se află Casa 325 (fotografie: Arhiva Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan”, București)

Fig. 7. Roșia Montană, mai 2008: vedere spre Casa 325 din Piața Veche în timpul lucrărilor de restaurare (fotografie: Radu-Alexandru Dragoman)

palimpsest, casa este transformată într-o clădire a prezentului și a viitorului. Între aspectul „întinerit” al casei, pe de o parte, și imaginea unui viitor prosper, pe de altă parte, există o legătură directă: ambele sunt expresii ale discursului transformator-progresist promovat de proiectul R.M.G.C.

Printre clădirile din interiorul Zonei Protejate și care, în consecință, va fi cândva restaurată dacă va începe exploatarea minieră a R.M.G.C., se numără și Casa de la numărul 519. Este vorba de o casă vernaculară, supraînălțată pe pivniță, cu două încăperi și târnaț de-a lungul fațadei. Conform analizei

Fig. 8. Roșia Montană, septembrie 2011: Casa 325 restaurată și transformată în muzeu (fotografie: Radu-Alexandru Dragoman)

etnografice, acest tip de case este frecvent întâlnit în satul Corna (ce ține administrativ de comuna Roșia Montană) și caracteristic Țării Moșilor, dar nereprezentativ pentru Roșia Montană (Popoiu 2010: 27). Încăperile comunică, dar în târnaț nu se poate pătrunde decât dinspre una dintre ele. Prima dată am văzut această casă în primăvara anului 2004, când, împreună cu alți câțiva colegi, am sosit (din nou) la Roșia Montană pentru a efectua săpături arheologice. Am fost cazați în locuința vecină ce fusese deja cumpărată de R.M.G.C. și amenajată în acest scop. În septembrie 2004, un alt coleg chiar a fotografiat locuința și a denumit poza „peisaj cu casă”. Când am revenit la Roșia Montană în mai 2008, de data aceasta cu intenția de a fotografia o serie de ruine și peisaje industriale, am regăsit Casa 519 abandonată și deteriorată – nu mai avea uși (nici chiar la intrare), nu mai avea geamuri la ferestre, ramele erau dezmembrate și se desprinseseră bucăți din tencuiala exterioară și interioară *etc.*

În prima dintre camere, cum intri dinspre târnaț, se găseau un pat puternic deteriorat, câteva haine de copil, un pahar de sticlă, un borcan, un radiator *etc.* La una dintre ferestre flutura în bătaia vântului o perdea. Pe același perete, încă mai stăteau agățate două oglinzi și un polonic. Printre resturi se numărau și două pachete mototolite de țigări *Kentucky* și *Ronson*.

Din prima cameră se putea intra în cea de a doua. Aici se găseau răspândite pe jos un reșou, o cutie goală de detergent *Bonux*, un borcan din plastic de pastă de tomate *Regal*, o cană de faianță cu toarta spartă, un coș din

Fig. 9. Roșia Montană, septembrie 2004: „peisaj cu casă”; vedere spre Casa 519 (fotografie: Arhiva Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan”, București)

Fig. 10. Roșia Montană, mai 2008: Casa 519 (fotografie: Radu-Alexandru Dragoman)

Fig. 11. Roșia Montană, mai 2008: Casa 519 (fotografie: Radu-Alexandru Dragoman)

Fig. 12. Roșia Montană, mai 2008: Casa 519; prima cameră (fotografie: Radu-Alexandru Dragoman)

plastic pentru pâine, o cratiță de metal, un pahar de sticlă spart, un borcan din sticlă de cappuccino *Regal*, o cană de metal, o strachină de metal cu două apucători, un capac de plastic, o sticlă de plastic, o cutie de lemn, o împletitură ruptă, un mănunchi (probabil) de levănțică uscată, un borcan de sticlă cu capac ce conținea cafea *etc.* Aflată tot pe podea, o sticlă spartă de brandy de cinci stele cu etichetă metalică iese în evidență prin comparație cu umilitatea celorlalte obiecte; foarte probabil, recipientul a fost păstrat pentru aspectul lui aparte. Am găsit și urmele de la o sobă: folia de metal de sub ea și o parte din horn. Pe folia de metal se găseau cărbuni, un fragment dintr-un pachet de țigări, un muc de țigară și alte resturi. În grinzile din tavan erau bătute câteva cuițe cu posibil rol de agățătoare.

Fig. 13. Roșia Montană, mai 2008: Casa 519; vedere spre prima cameră (fotografie: Radu-Alexandru Dragoman)

Fig. 14. Roșia Montană, mai 2008: Casa 519; prima cameră (fotografie: Tiberiu Vasilescu)

Fig. 15. Roșia Montană, mai 2008: Casa 519; prima cameră (fotografie: Radu-Alexandru Dragoman)

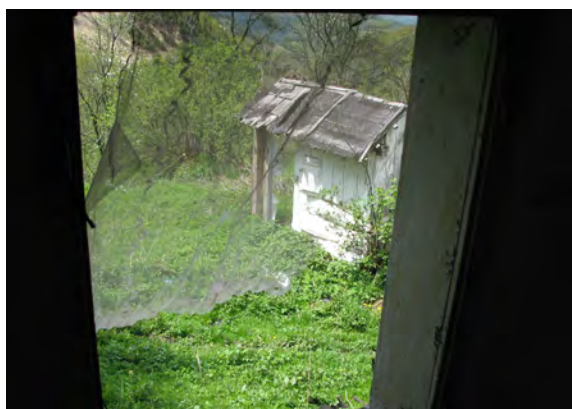

Fig. 16. Roșia Montană, mai 2008: Casa 519; vedere prin una dintre ferestrele primei camere (fotografie: Tiberiu Vasilescu)

Resturile materiale evocă acțiuni asociate momentului abandonării casei: alegerea unor obiecte spre păstrare și mutare, renunțarea la altele. Totodată însă, obiectele evocă o serie întreagă de activități de zi cu zi și de gesturi specifice acestora, precum băutul, gătitul și mâncatul, spălarea rufelor sau curățatul și încărcatul sobei. Alte gesturi, cum ar fi aranjatul părului sau al unui acoperământ pe cap de exemplu, sunt evocate de oglinzile aflate pe perete. Polonicul agățat

Fig. 17. Roșia Montană, mai 2008: Casa 519; a doua cameră (fotografie: Tiberiu Vasilescu)

Fig. 18. Roșia Montană, mai 2008: Casa 519; a doua cameră (fotografie: Tiberiu Vasilescu)

Fig. 19. Roșia Montană, mai 2008: Casa 519; fereastră din a doua cameră (fotografie: Tiberiu Vasilescu)

Fig. 20. Roșia Montană, mai 2008: Casa 519; o parte din hornul din a doua cameră (fotografie: Tiberiu Vasilescu)

pe perete parcă „așteaptă” apariția unei persoane care să îl apuce și să pună cu el mâncarea în farfurii; similar, oglinzile agățate pe același perete parcă „așteaptă” apropierea unui chip de om. Unele dintre resturi transmit o anumită atmosferă din punct de vedere senzorial: căldura emanată de sobă sau de radiator, mirosul de levănțică. O jucărie, mai precis un peștișor de plastic descoperit imediat lângă casă (nu neapărat în asociere cu ea), „reverberează” glasuri de copii. Resturile materiale din interiorul și din jurul Casei 519 evocă o prezență umană absentă. Casa goală, dar mai ales lucrurile părăsite trimit la un proces entropic ce pune capăt unui ciclu de viață (foarte modest, după cum sugerează dimensiunile construcției și obiectele). Datorită deteriorării casei, a lucrurilor stricate, sparte sau rupte și a

Fig. 21. Roșia Montană, mai 2008: Casa 519; recipient de sticlă din a doua cameră (fotografie: Radu-Alexandru Dragoman)

Fig. 22. Roșia Montană, mai 2008: peștișor de plastic găsit în imediata apropiere a Casei 519 (fotografie: Radu-Alexandru Dragoman)

Fig. 23. Roșia Montană, septembrie 2011: Casa 519 (fotografie: Radu-Alexandru Dragoman)

Fig. 24. Roșia Montană, septembrie 2011: Casa 519 (fotografie: Radu-Alexandru Dragoman)

Fig. 25. Roșia Montană, septembrie 2011: Casa 519; prima cameră

Fig. 26. Roșia Montană, septembrie 2011: Casa 519; prima cameră
(fotografie: Radu-Alexandru Dragoman)

Fig. 27. Roșia Montană, septembrie 2011: Casa 519; vedere spre cea de a doua cameră
(fotografie: Radu-Alexandru Dragoman)

Fig. 28. Roșia Montană, septembrie 2011: Casa 519; a doua cameră
(fotografie: Radu-Alexandru Dragoman)

obiectelor abandonate unde nu le era locul – pe pervaz sau pe jos –, imaginea este aceea a ruinării. Împreună, casa și obiectele împrăștiate din interior induc un sentiment de nostalgie și de tristețe. Resturile materiale amintesc de finitudinea vieții umane, de statutul său tranzitoriu. Tocmai de aceea, casa și obiectele aflate în varii grade de „descompunere” pot naște în suflet un fior metafizic.

În septembrie 2011 am revenit la Roșia Montană pentru a vedea ce s-a mai întâmplat cu locuința de la numărul 519 și cu obiectele din ea. De data aceasta, intrarea în casă era blocată de o ușă cu încuietoare. Ferestrele din prima cameră erau goale. Ferestrele din cea de a doua cameră erau acoperite cu placaje; pe partea dinspre interior a unuia dintre acestea am observat că era înscris „E

Fig. 29. Roșia Montană, septembrie 2011: Casa 519; a doua cameră (fotografie: Radu-Alexandru Dragoman)

Fig. 30. Roșia Montană, mai 2008: Casa 519; vedere prin una dintre ferestrele celei de a doua camere (fotografie: Radu-Alexandru Dragoman)

Egger Eurosti[1]”. În interior, pe podele nu se mai afla niciun obiect. În ambele camere se mai găseau rezemate de perete doar câteva rame de ferestre, iar pe peretele din prima cameră mai existau încă cele două oglinzi. De asemenea, se mai păstrau resturile de la sobă (fragmentul de horn și folia de metal) și cuiele-agățători din grindă. În rest, casa fusese curățată de resturile materiale fotografiate cu trei ani în urmă. Odată cu golirea casei, memoria fragmentară a vieții din această locuință este ștearsă. Exact ca și în cazul casei transformate în muzeu, din trecutul Casei 519 nu mai rămâne nimic altceva decât o formă goală.

În urma începerii exploatării miniere de către R.M.G.C., caracterul de formă goală al Casei 519 va fi desăvârșit. Peisajul la care locuitorii au privit prin ferestrele casei va fi radical transformat. Schimbările nu vor fi doar vizuale, ci și de ordin sonor și olfactiv. Datorită modificării eco-sistemului, sunetele animalelor, păsărilor și găzelor ce populează peisajul înconjurător vor dispărea și vor fi înlocuite de alte sunete. Mirosurile vegetației și ale pământului specifice fiecărui anotimp vor fi înlocuite de mirosurile deșeurilor miniere sau de mirosuri artificiale. Sunetul și atingerea vântului se vor schimba prin modificarea reliefului. Casa de la numărul 519 va fi complet decontextualizată din punct

de vedere senzorial. Viitorii vizitatori nu vor experia nimic din viața celor care au trăit cândva în Casa 519. Se pune deci întrebarea: despre ce trecut vorbește R.M.G.C.?

În primăvara anului 2003, pe când mă aflam la Roșia Montană pentru săpături arheologice, o femeie din sat, în casa căreia fuseseră cu un an înainte cazați colegii mei, mi-a spus că în iarna ce tocmai trecuse a avut pentru prima dată un sentiment extrem de ciudat, asociat cu spaimă: ceva vreme după ce ninsese, pe zăpada așternută nu se vedea nicio urmă de picior de om; mulți vecini vânduseră casele și pleaseră, strada rămânând aproape pustie; chiar ea urma să plece din Roșia Montană, la copiii ei. Ampretele pe zăpadă sunt fragile și efemere; totodată însă, ele sunt indicatorul unei prezențe concrete, vii. Același lucru se poate spune și despre urmele materiale din Casa 519. Prin politica sa de valorificare a patrimoniului cultural, mai precis prin maniera de restaurare și reutilizare a clădirilor, proiectul R.M.G.C. distruge exact această fragilitate, anihilează prezența, șterge amprenta. Spre exemplu, în cazul clădirii transformate în muzeu, memoria trecutului unui spațiu anume, materializată în ruine și în resturi, este înlocuită cu o metanarațiune despre principala activitate ocupațională a locuitorilor Roșiei Montane, mineritul. Această metanarațiune se constituie într-un bun de consum total cosmetizat: o expoziție dedicată turiștilor. Conform aceleiași strategii privind patrimoniul, casa tradițională de la numărul 519 a fost golită de „gunoaiele” din ea, cu singura diferență că spațiul a rămas gol deocamdată, iar casa nu a fost încă restaurată. R.M.G.C. propune o imagine a trecutului abstractă și nu una întrupată. Mai mult decât atât, din istoria localității

Fig. 31. Roșia Montană, noiembrie 2005: urme de păsări pe zăpadă (fotografie: Cristina Georgescu)

Roșia Montană prezentate de R.M.G.C., momentul abandonului lipsește; așa se face că spre deosebire de obiectele arheologice descoperite în săpături și de cele etnografice, resturile banale din casele părăsite nu sunt considerate a fi parte din „patrimoniul material”, motiv pentru care în planurile de valorificare a patrimoniului cultural din Roșia Montană propuse de R.M.G.C. despre ele nu se spune nimic (vezi de exemplu *Călătorie* 2011). Absența, ruina, nostalgia sau finitudinea evocate de resturile din Casa 519 contrastează puternic cu imaginea de succes a proiectului și, drept urmare, nu fac parte din vocabularul managerilor culturali capitaliști ai R.M.G.C. În ultimă instanță, modul în care R.M.G.C. se raportează la urmele materiale ale trecutului contemporan este un indicator al modului în care se raportează la viețile oamenilor din Roșia Montană în general: în ciuda discursului, pentru agenții proiectului R.M.G.C. trecutul/memoria localnicilor, amprenta lor, de fapt nu contează.

Mulțumiri

Țin să mulțumesc următoarelor persoane: tuturor muncitorilor și colegilor alături de care am lucrat la săpăturile arheologice de la Roșia Montană (în 2001, 2003 și 2004); lui Tiberiu Vasilescu și lui Vlad Vintilă Zirra pentru vizita pe care am făcut-o împreună la Roșia Montană în mai 2008; lui Ștefan Bălci pentru cazarea oferită și discuțiile purtate în septembrie 2011 la Roșia Montană; lui Cristinel Plantos pentru faptul că mi-a oferit ghidul turistic al Roșiei Montane și volumele privind cercetările arheologice și etnografice efectuate în zonă; Cristinei Georgescu și, din nou, lui Tibi pentru faptul că mi-au oferit spre utilizare fotografiile făcute de ei la Roșia Montană; lui Sorin Oanță-Marghitu pentru comentarii și discuții pe marginea acestui text; Monicăi Mărgineanu pentru îndemnul de a scrie acest text. Eu singur sunt responsabil pentru orice eroare și interpretare greșită.

Referințe bibliografice

Călătorie (2011), *Călătorie în Țara Aurului. O destinație de legendă în Apuseni*, ghid turistic publicat de S.C. Gold Corporation S.A.

Popoiu, P. (coord.) (2010), *Roșia Montană. Studiu etnologic/Roșia Montană. Ethnological study*, Seria Anthropos-Alburnus Maior, ediția a II-a, Cluj-Napoca, Editura MEGA.

Vulpe, A., Theodorescu, R., Pop, I. A., Opriș, I., Gudea, N., Ioan, A., Moga, V., Diaconescu, A. și Anghel, F. (2011), *Patrimoniul cultural din Roșia Montană. Stare de fapt și perspective reale*, loc necunoscut.

EXPOZIȚIA AURUL APUSENILOR: DESPRE VALORIFICAREA PATRIMONIULUI INDUSTRIAL DE LA ROȘIA MONTANĂ (ROMÂNIA)

Radu-Alexandru DRAGOMAN

Introducere

În anul 1999, compania Euro Gold Resources S.A., redenumită un an mai târziu Roșia Montană Gold Corporation (R.M.G.C.), a obținut licența pentru exploatarea zăcămintelor de aur și argint din arealul localității Roșia Montană (județul Alba, Transilvania) (conform site-ului oficial al R.M.G.C.: <http://www.rmgc.ro/>; accesat: 23 noiembrie 2011). Euro Gold Resources S.A./R.M.G.C. a inițiat un amplu proiect minier ce prevedea exploatarea și, implicit, transformarea radicală a mediului, inclusiv a unei mari părți a localității. Cu toate acestea, potrivit discursului R.M.G.C., promovat atât pe site-ul oficial, cât și în media, proiectul era menit să aducă în zonă prosperitatea. Printre măsurile promovate de R.M.G.C. ca fiind de natură să contribuie la dezvoltarea economică durabilă a localității se numără și restaurarea și valorificarea patrimoniului. Astfel, după cum arată sursele ce susțin proiectul, până în anul 2011

„RMGC a investit deja 11 milioane de dolari pentru cercetarea și conservarea patrimoniului cultural și va mai aloca 35 de milioane de dolari, cu mult peste cerințele legale specifice, ca parte a angajamentului companiei de a pune în valoare obiectivele culturale în scop turistic” (*Călătorie 2011: 32; vezi și pliantul expoziției Aurul Apusenilor. Expoziția de istorie a mineritului din Roșia Montană*).

Prima realizare în acest sens a proiectului R.M.G.C. a reprezentat-o deschiderea în anul 2010 a expoziției *Aurul Apusenilor*, dedicată istoriei mineritului din Roșia Montană (fig. 1), la care au colaborat și Primăria Roșia Montană, Muzeul Național de Istorie a României (București) și Muzeul Național al Unirii (Alba Iulia). Expoziția a fost amenajată în Casa 325 din Centrul Istoric al localității, achiziționată de companie în 2003 și inclusă,

alături de alte case din Zona Protejată a localității, într-un plănuit complex muzeal intitulat Muzeul Mineritului (*Călătorie* 2011: 22-25). În momentul vizitei mele (septembrie 2011), expoziția cuprindea trei săli: una dintre ele avea ca temă cercetările arheologice efectuate între 2001 și 2006 la Roșia Montană cu sprijinul R.M.G.C., în cadrul *Programului Național de Cercetare „Alburnus Maior”*

Fig. 1. Roșia Montană, Piața Veche: clădirea în care a fost amenajată expoziția *Aurul Apusenilor* (fotografie: Radu-Alexandru Dragoman, septembrie 2011).

– inițiat de Ministerul Culturii și Patrimoniului Național și coordonat de Muzeul Național de Istorie a României din București; o altă sală avea ca temă mineritul din Roșia Montană de-a lungul timpului; în cea de a treia sală fusese amenajată o expoziție multimedia în care vizitatorul putea vizualiza cum va arăta viitorul Muzeu al Mineritului (vezi și pliantul expoziției *Aurul Apusenilor. Expoziția de istorie a mineritului din Roșia Montană*).

În textul de față, mi-am propus să analizez maniera de valorificare a patrimoniului industrial din Roșia Montană de către R.M.G.C. Menționez încă de la început că prin „patrimoniul industrial” mă refer la tot repertoriul de cultură materială utilizat în activitățile miniere din epoca contemporană, de la echipamentul individual, la utilaje sau vehicule și până la zonele de exploatare propriu-zise. Una dintre căile de abordare a acestui subiect este o analiză contextuală a unora dintre componentele expoziției *Aurul Apusenilor*.

O perspectivă critică asupra expoziției R.M.G.C. privind istoria mineritului din Roșia Montană

Dintre sălile amenajate în cadrul expoziției *Aurul Apusenilor* din Casa 325, cea mai relevantă pentru subiectul de față este sala dedicată mineritului. În această sală erau expuse diverse categorii de obiecte specifice aparținând tuturor perioadelor istorice cunoscute la Roșia Montană: antică, modernă și contemporană. Aceeași manieră de expunere de la nivelul sălii, o întâlnim și la nivelul uneia dintre vitrine (fig. 2). În vitrină, pornind de la raftul de sus și continuând până la cel de jos, erau expuse instrumente de iluminat utilizate din antichitate și până în prezent în timpul muncii în subteran: opaițe

romane din ceramică, un opaiț de epocă modernă din fier, lămpi cu carbid și pipe brute din bronz pentru lămpile cu carbid, felinare cu lumânări, lampă cu petrol din alamă și lampă cu petrol din tablă zincată, lămpi electrice de mină și căști de miner din textolit, acumulator pentru iluminatul electric din subteran. Cu excepția unui vagonet de lemn utilizat la transportarea minereului până la începutul secolului al XX-lea, amplasat în mijlocul sălii, alte utilaje nu au fost expuse. R.M.G.C. a creat însă „Programul 20 – Patrimoniul Industrial și Contemporan” cu scopul de „a asigura o experiență plină de sens pentru vizitatori cu privire la tradiția activității miniere în regiune, inclusiv prin prezentarea diferitelor tehnologii miniere utilizate de-a lungul timpului” (Vulpe *et al.* 2011: 151). Mai

mult decât atât, într-o publicație a R.M.G.C., după o secțiune în care sunt descrise principalele metode de extragere a aurului folosite în epocă romană, medievală, modernă și contemporană, aflăm că „Echipamentele industriale folosite în trecut au fost inventariate și o parte vor fi restaurate și organizate în scopuri muzeistice/turistice” (Călătorie 2011: 46). Această narațiune vizuală este completată apoteotic de un program al R.M.G.C. „menit să asigure vizitatorilor posibilitatea de a cunoaște caracteristicile activității miniere ce o aduce mina modernă la Roșia Montană – activități sportive și culturale în noua carieră, posibilitatea de interacțiune cu utilajele de mari dimensiuni ce le va folosi noua mină” (Vulpe *et al.* 2011: 152). Toate aceste date confirmă faptul că reprezentarea prin obiecte a tuturor epocilor documentate la Roșia Montană nu este câtuși de puțin întâmplătoare, ci este deliberat construită.

Totodată, în expoziția *Aurul Apusenilor* obiectele sunt decontextualizate și reduse la o singură semnificație, aceea de instrumente practice utilizate în activitatea minieră. Conform acestei acțiuni de simplificare a complexității obiectelor, opaițul de epocă romană și cascheta cu lampă electrică din perioada contemporană ar aparține aceleiași lumi, pentru simplul motiv că ar avea aceeași funcție. La această impresie contribuie și titlul sălii dedicate mineritului – „Oameni în slujba aurului”; se dă astfel de înțeles că între universul oamenilor

Fig. 2. Roșia Montană, expoziția *Aurul Apusenilor*: vitrină cu obiecte de iluminat din diferite perioade (fotografie: Radu-Alexandru Dragoman, septembrie 2012).

din diferitele perioade istorice nu ar exista diferențe notabile, cu toții având același fundament existențial: exploatarea aurului. Un scurt excurs privind opaițul de epocă romană ne arată însă că lucrurile nu stau așa. În epocă romană, opaițele se întâlnesc nu doar în așezări, ci și în necropole. În cimitirele cercetate la Roșia Montană opaițele formează cea mai numeroasă categorie de obiecte ceramice (Rusu-Bolindeț și Bâltac 2008: 33) (fig. 3). De altfel, el trece prin același proces transformator ca și omul, fiind ars pe rug odată cu defunctul, după cum indică urmele de ardere secundară dispuse fie pe întregul corp al obiectului, fie în zone ce nu au legătură cu utilizarea sa ca obiect de iluminat (vezi Damian 2008: 71 și urm). Prin prezența sa atât în spațiul domestic, cât și în cel funerar, opaițul creează o legătură simbolică între lumea viilor și cea a morților. În termeni metaforici, el luminează atât celor vii, cât și celor morți. Datorită dimensiunilor reduse și fragilității lui, opaițul nu pare a fi atât de potrivit manipulării/iluminării directe în activitatea minieră, caracterizată de mișcare aproape continuă în spații reduse; mult mai potrivită în acest sens ar fi de exemplu o făclie. În schimb, după cum indică lăcașurile dispuse de-a lungul galeriilor de mină, opaițele erau utilizate pentru a marca traseul; cu alte cuvinte ele ghidau oamenii, așa cum astăzi un pilot aterizează pe o pistă marcată de lumini. În consecință, în munca din mină opaițele au valoare ca grup de obiecte și nu ca obiecte individuale. Semnificația acestor obiecte nu este dată abstract de către cei care le-au confecționat și le-au utilizat, ci este dată prin practică, în acțiune. Tocmai în calitatea lor de ghid, opaițele devin un tovarăș de drum pentru cei morți, de unde și frecvența lor în morminte. Munca în subteran și moartea sunt concepute analog: omul călătorește prin necunoscutul subteran sau către lumea morților călăuzit de opaițe. Opaițele nu sunt simple obiecte funcționale, ci obiecte indispensabile în experiențele limită ale minerului roman de la *Alburnus Maior*. Ori, reducând semnificația opaițului la cea de obiect de iluminat, autorii expoziției îl transformă într-un fel de prototip al obiectelor de iluminat contemporane.

Rezumând, prin maniera de expunere a obiectelor și prin uniformizarea semnificațiilor lor, expoziția construiește și promovează o narațiune vizuală evoluționistă, de la simplu la tot-mai-complex: de exemplu, în cazul vitrinei menționate se pornește de la opaițul cu ulei din epoca romană, se trece trece prin lămpașele cu gaz din perioada modernă și se ajunge la lămpile electrice contemporane. Astfel, expoziția este produsul unei concepții de secol XIX, în care oamenii de știință explicau schimbările în cultura materială în termeni darwiniști (fig. 4). Prin intermediul acestei narațiuni evoluționiste se transmite ideea conform căreia schimbarea și progresul („evoluția”) unei comunități au

Fig. 3. Obiecte din mormântul nr. 268 din necropola romană de la *Tăul Corna* (după Damian 2008: pl. 345).

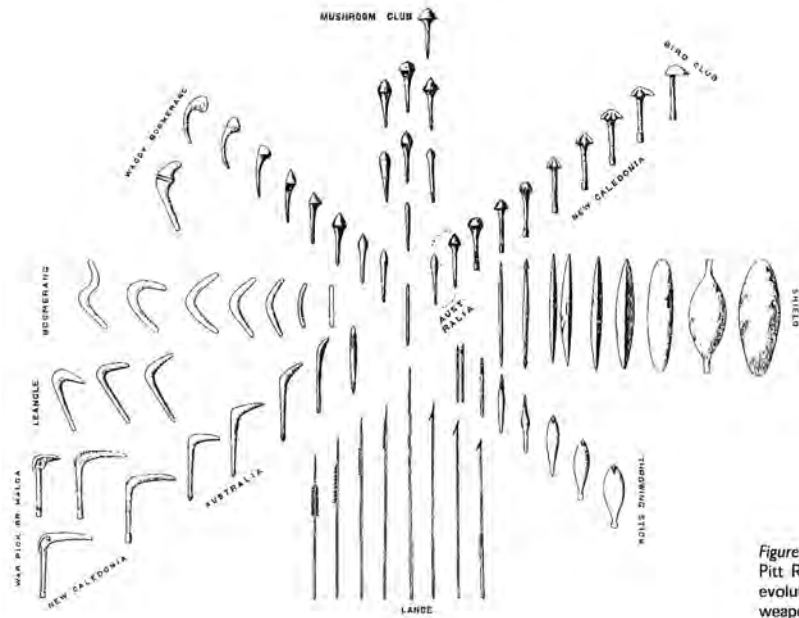

Figure 9
Pitt Rivers' chart of the evolution of Australasian weaponry

Fig. 4. Schema evoluției armamentului australasian realizată de Pitt Rivers (după Lucas 2001: 72).

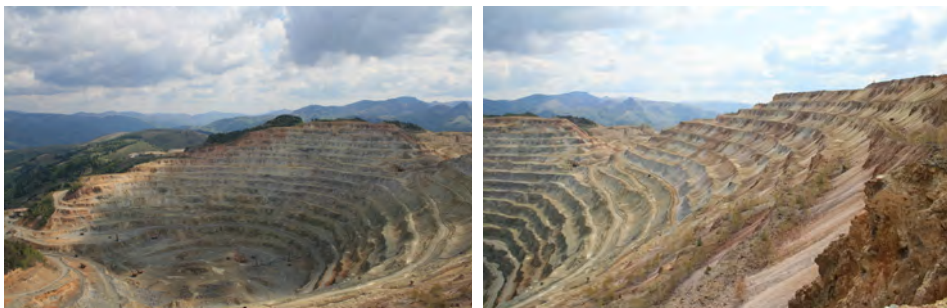

Fig. 5. Imagini dintr-o carieră de la Roșia Montană (fotografii: Radu-Alexandru Dragoman, mai 2008).

fost determinate de-a lungul timpului de progresul tehnologic, nu de reflecția teoretică și critică. Astfel, vizitatorul este stimulat să perceapă proiectul minier inițiat de R.M.G.C., care este și cel mai modern și mai performant din punct de vedere tehnologic, ca înscriindu-se în chip firesc, natural și necesar ca cea mai nouă etapă în linia evoluției mineritului în Roșia Montană. Nedemararea proiectului R.M.G.C. ar însemna întreruperea evoluției, stagnare, absența progresului și, implicit, consecințe negative asupra unei comunități a cărei rațiune de a exista a fost și continuă să fie mineritul. Această viziune a progresului societății prin tehnologie nu este proprie doar R.M.G.C., ci a caracterizat și proiectul minier comunist. De aceea, o privire asupra utilajelor din trecutul recent al activității miniere îndeamnă la reflecție.

Roșia Montană este într-adevăr o așezare în care, din antichitate și până în prezent, principala activitate a locuitorilor a fost mineritul. În peisajul înconjurător sunt prezente urme ale activităților miniere desfășurate aici de-a lungul timpului, precum galerii de mină, instalații, lacuri artificiale sau halde. Însă, prin comparație cu exploatările din perioadele anterioare, cele din trecutul recent, mai precis din perioada comunistă, se individualizează prin faptul că în anii 1970-1980 a fost introdusă o strategie de exploatare ce nu mai fusese utilizată până atunci, și anume exploatări pe scară largă, în carieră deschisă. Acest tip de exploatare a continuat pentru o vreme și după căderea regimului comunist în 1989 (fig. 5) și va fi practicat și de R.M.G.C.

Peisajul produs de exploatările de suprafață din perioada comunistă (și imediat următoare) este unul pustiu, „selenar”. Sentimentul dezolant indus de imaginea carierelor este accentuat și de contrastul cu peisajul pitoresc oferit de munții și dealurile din jur. Datorită dimensiunilor, urmele exploatărilor au un impact deosebit de puternic asupra vizitatorului. Atunci când te afli în aceste cariere senzația este copleșitoare. Carierele sunt asemenea unor angrenaje ce macerează peisajul, transformându-l în „minereu” și devenind

astfel din ce în ce mai mari, de proporții gigantice (fig. 6). Munții par fragili în fața forței acestor angrenaje: unii au fost deja dizolvați, alții au fost doar parțial afectați, în timp ce munții mai îndepărtați se află parcă în așteptare. Prin aspectul și dimensiunile lor, exploatățile de suprafață evocă marea putere transformatoare a proiectului (post)comunist: ele trimit la depășirea oricăror obstacole, la extindere și, prin volumul de minereu excavat, la creșterea producției și la progres economic. După cum indică instalațiile și utilajele prezente în cariere, unele încă în funcțiune, altele abandonate, această putere transformatoare era/este asigurată de tehnologie (fig. 7). Prin intermediul acestei tehnologii peisajul este redus la funcția sa de „sursă” și descompus într-o serie de „materii prime”. Această manieră de exploatare nu este cătuși de puțin continuarea firească a evoluției unei activități ce datează încă din antichitate, cum lasă să se înțeleagă expoziția R.M.G.C., ci este rezultatul unei viziuni moderniste. Așa cum arată Bjørnar Olsen (2003: 95), urmându-l pe Bruno Latour, modernitatea a creat două zone ontologice fundamental diferite, una a oamenilor și una a non-oamenilor (forme geologice, animale, plante, obiecte); din acel moment între cele două zone s-a creat un raport asimetric, de dominație, în care omul a devenit elementul central. Modernitatea marchează

Fig. 6. Imagini dintr-o carieră de la Roșia Montană (fotografii: Tiberiu Vasilescu, mai 2008).

Fig. 7. Utilaje în ruină din două cariere de la Roșia Montană (fotografii: Radu-Alexandru Dragoman și Tiberiu Vasilescu, mai 2008).

o ruptură radicală cu perioada premodernă. Spre exemplu, la comunitatea Ojibwa din Canada, persoanele pot să ia o multitudine de forme, printre care și cea de piatră (Ingold 2000: 91), pe care o perspectivă modernistă o clasifică drept rocă. Pentru Ojibwa, „persoana” nu este o subcategorie a „umanului”, cum este cazul

Fig. 8. Sfântul Munte Athos: anunț postat în apropierea Mănăstirii Marea Lavră (fotografie: Radu-Alexandru Dragoman, mai 2011).

dintr-o perspectivă modernistă, ci o categorie cuprinzătoare în cadrul căreia „persoana umană” este doar o subcategorie, alături de altele, cum ar fi, de exemplu, „piatra persoană” (Bird-David 1999: 71; Ingold 2000: 91). Similar, la unele comunități din Peru, muntele are putere și influență, trebuie hrănit, iar oamenii primesc în schimb ajutorul lui (Sillar 2009). Inclusiv din perspectivă creștină, lumea este văzută ca o Creație a lui Dumnezeu, fiecare lucru având în sine o rațiune proprie sădită de Creator (Stăniloae 2003: 337 și urm.) (fig. 8). Chiar dacă omul este cununa Creației, iar lumea a fost creată de Dumnezeu ca dar pentru oameni, între om și lucrurile create de Dumnezeu trebuie să existe un raport de respect și reciprocitate; în ultimă instanță, prin rațiunile lucrurilor omul Îl cunoaște pe Dumnezeu (*ibid.*). Așa cum am spus deja însă, modernitatea răstoarnă acest raport.

Pentru o serie întregă de oameni peisajul industrial al carierelor era unul familiar/intim, mediul în care erau imersați zi de zi, precum și locul în care își câștigau pâinea. Ruinele instalațiilor și utilajelor abandonate în diverse părți ale carierelor evocă un univers viu și divers, compus din vocile oamenilor, zgomotul motoarelor, praf și gaze de eșapament *etc.* (fig. 9). Instalațiile și utilajele aflate „în descompunere” scot la iveală structuri interne complexe ce trimit la existența unei categorii aparte de muncitori, cea a cunoscătorilor acestor mașinării, a celor care erau capabili nu doar să le folosească, ci și să le repare (fig. 10). De asemenea, utilajele trimit la repetiția și rutina gesturilor necesare în fiecare zi de lucru pentru a le conduce. În acest sens merită menționat faptul că, așa cum demonstrează Jean-Pierre Warnier, prin senzori-motricitate subiecții încorporează întotdeauna cultura materială pe care o utilizează (*e.g.* Warnier 1999a). Sensori-motricitatea reprezintă, alături de imagini și de cuvinte, unul dintre mediile de simbolizare – *i.e.* procesul prin

care subiecții introduc în învelișul lor psihic experiențele din lumea exterioară și care le permite să domesticească sau să adapteze respectivele experiențe (Warnier 2001: 14 și urm.). Detaliind sensul termenului de „încorporare” Warnier afirmă:

„Je parlerai d'incorporation, non pas de l'objet, puisque l'objet reste extérieur au corps du sujet, mais de sa dynamique qui, elle, est intériorisée par la prise que le sujet exerce sur l'objet. Cette prise se réalise par tous les points de contact et de perception entre la chose et le sujet: doigts, mains, pieds, siège, dos, toucher, ouïe, vue, perception gravitationnelle par l'oreille interne, proprioception neuro-musculaire. [...] L'incorporation de la dynamique de l'objet s'effectue par la mise au point de conduites motrices mémorisées par le corps et qui se manifestent par des stéréotypes moteurs. Ce sont des gestes ou séries de gestes qui, à force de répétition, peuvent être effectués sans effort ni attention particulière, avec efficacité, dans la plus grande économie de moyen.” (Warnier 1999a: 11; sublinierea în original)

Încorporarea culturii materiale utilizate constituie un element esențial în construcția unui subiect sau a unui grup (Warnier 1999b: 12). Drept urmare, urmându-l pe J.-P. Warnier, putem presupune că prin repetarea îndelungată a gesturilor specifice, proprietățile materiale ale utilajelor au fost încorporate de către cei care le-au utilizat, contribuind la crearea unei subiectivități caracteristice comunității de mineri. Ori, la un moment dat după 1989, instalațiile s-au oprit, utilajele au încremenit, iar muncitorii nu s-au mai întors. Dacă avem în vedere caracterul încorporat al culturii materiale ce compunea carierele de la Roșia Montană, atunci pierderea sau schimbarea radicală a

Fig. 9. Utilaje abandonate într-o carieră de la Roșia Montană (fotografii: Tiberiu Vasilescu, mai 2008).

locului de muncă de către un om care a lucrat mult timp sau chiar o viață întregă în respectivele cariere nu poate fi înțeleasă ca o simplă „schimbare” în viața sa socială, ci ca o „amputare”. Din păcate, exceptând un studiu etnografic (Popoiu 2010), *Programul Național de Cercetare „Alburnus Maior”* nu a presupus și un demers etnoarheologic, ceea ce indică pauperitatea conceptuală a acestui program.

Fig. 10. Utilaj abandonat într-o carieră de la Roșia Montană (fotografie: Tiberiu Vasilescu, mai 2008).

Cuvânt de încheiere

În concluzie, ruinele industriale din cariere contrazic mesajul expoziției *Aurul Apusenilor*. Situate în fostul lor context de utilizare, urmele materiale sunt mai relevante în starea lor de ruină decât atunci când se aflau în „plină activitate”: mișcarea oamenilor, instalațiilor și utilajelor construiește un timp continuu și creează imaginea unei acțiuni în desfășurare, fără un punct final evaluator, în timp ce absența oamenilor, imensitatea carierelor goale și ruinele instalațiilor și utilajelor abandonate compun o imagine retrospectivă, se constituie în memoria materială (Olivier 2008) a exploatărilor miniere contemporane. Această memorie materială relevă starea nudă a proiectului modernist: clamatul progres tehnologic și economic a lăsat în urmă doar peisaje devastate și traume.

Departate de a se constitui într-un simplu moment în evoluția mineritului din Roșia Montană, proiectele miniere moderniste, fie că este vorba de cel comunist, fie de cel al R.M.G.C., pot fi considerate simboluri ale unei noi epoci geologice, propusă deja în geologie și recent introdusă și în dezbaterile arheologice, și anume „Antropocenul” (Solli 2011). Această nouă epocă este caracterizată prin faptul că, pentru prima dată în lunga istorie a umanității, omul a devenit principalul factor al modificărilor geologice și bioclimatice prin poluare, exploatarea suprafeței planetei, defrișări, sistematizarea cursurilor fluviilor *etc.* Împărtășesc opinia lui Alfredo González-Ruibal, conform căreia „Antropocenul” a început acum 250 de ani, când exploatarea fără milă și tot mai intensă a naturii și societății a devenit la scară globală o formă de politică economică considerată legitimă (González-Ruibal 2011: 62). În discursul

oficial, proiectul R.M.G.C. pune urmele materiale din diferite epoci sub semnul similarității și continuității pentru a naturaliza o inițiativă profund modernistă, interesată exclusiv să exploateze.

Mulțumiri

Țin să mulțumesc Monicăi Mărgineanu pentru invitația de a participa la Școala de Vară organizată de Asociația „Arhitectură. Restaurare. Arheologie” (“A.R.A.”) la Roșia Montană, în septembrie 2012, și lui Ștefan Bălci pentru sprijinul acordat în acest sens. Orice greșală sau comentariu îmi aparțin.

Referințe bibliografice

- Bird-David, N. (1999)**, „«Animism» revisited: personhood, environment, and relational epistemology”, *Current Anthropology* 40 (1): 67–91.
- Călătorie (2011)**, *Călătorie în Țara Aurului. O destinație de legendă în Apuseni*, ghid turistic publicat de S.C. Gold Corporation S.A.
- Damian, P. (coord.) (2008)**, *Alburnus Maior III. Necropola romană de incinerare de la Tăul Corna, Partea I*, Cluj-Napoca, Editura MEGA.
- González-Ruibal, A. (2011)**, „Naturalizing the Anthropocene? Ideology, heritage and modernity”, *Norwegian Archaeological Review* 44 (1): 62-64.
- Ingold, T. (2000)**, *Perception of the environment: essays on livelihood, dwelling and skill*, Londra și New York, Routledge.
- Lucas, G. (2001)**, *Critical approaches to fieldwork. Contemporary and historical archaeological practice*, Londra și New York, Routledge.
- Olivier, L. (2008)**, *Le sombre abîme du temps. Mémoire et archéologie*, Paris, Éditions du Seuil.
- Olsen, B. (2003)**, „Material culture after text: re-memorizing things”, *Norwegian Archaeological Review* 36 (2): 87-104.
- Popoiu, P. (coord) (2010)**, *Roșia Montană. Studiu etnologic/Roșia Montană. Ethnological study*, Seria Anthropos-Alburnus Maior, ediția a II-a, Cluj-Napoca, Editura MEGA.
- Rusu-Bolindeț, V. și Băltăc, A. (2008)**, „Materialul ceramic roman. Probleme de metodologie”, în P. Damian (coord.), *Alburnus Maior III. Necropola romană de incinerare de la Tăul Corna, Partea I*, Cluj-Napoca, Editura MEGA: 33-68.
- Sillar, B. (2009)**, „The social agency of things? Animism and materiality in the Andes”, *Cambridge Archaeological Journal* 19 (3): 367-377.
- Solli, B. (2011)**, „Some reflections on heritage and archaeology in the Anthropocene”, *Norwegian Archaeological Review* 44 (1): 40-54.
- Stăniloae, D. (2003)**, *Teologia dogmatică ortodoxă*, vol. 1, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române.

Vulpe, A., Theodorescu, R., Pop, I. A., Opriș, I., Gudea, N., Ioan, A., Moga, V., Diaconescu, A. și Anghel, F. (2011), *Patrimoniul cultural din Roșia Montană. Stare de fapt și perspective reale*, loc necunoscut.

Warnier, J.-P. (1999a), *Construire la culture matérielle. L'homme qui pensait avec ses doigts*, Paris, Presses Universitaires de France.

Warnier, J.-P. (1999b), „Avant-propos”, în M.-P. Julien și J.-P. Warnier (ed.), *Approches de la culture matérielle. Corps à corp avec l'objet*, Paris și Montréal, L'Harmattan: 11-13.

Warnier, J.-P. (2001), „A praxeological approach to subjectivation in a material world”, *Journal of Material Culture* 6 (1): 5-24.

O ARHEOLOGIE A TRECUTULUI APROPIAT: SĂPĂTURI ÎN PARCUL GROZĂVEȘTI DIN BUCUREȘTI

Sorin OANȚĂ-MARGHITU

„Căutăm cu înverșunare urme materiale de acum 1000, 2000, 3000 de ani. Spiritul acesta înalt arheologic ar trebui să vegheze și unele acțiuni mai imediate. Trecutul de ieri este tot trecut, abia fost prezent și continuitate; distrugându-i materialitatea, îl mutăm în preistorie.” (Sorescu 1985: 156-157)

București – Bd. Vasile Milea nr. 5D, 5E și 5F (Parcul Grozăvești)

La această „adresă” (între o benzinărie O.M.V., o unitate de pompieri, gardul Uzinei de Apă Cotroceni și pasajul pietonal subteran care duce de la stația de metrou Politehnica către clădirile Universității Politehnice) încă există Parcul Grozăvești, un spațiu verde, singurul care rupe monotonia succesiunilor de clădiri ridicate în perioada comunistă și postdecembristă. Este amenajat pe un teren care, privit dinspre bulevard (fig. 5/2), apare ca un bot de deal, parte a unui pinten desprins din terasa dreaptă, înaltă, a Dâmboviței, la limita dintre luncă și dealurile Grozăvești și Cotroceni. Cine contemplă de pe terasa benzinăriei panta dealului (fig. 5/1) nu bănuiește că acesta este de fapt artificial, o haldă acoperită de gazon. În anii 2005 și 2007, când un colectiv al Muzeului Național de Istorie a României a efectuat aici săpături arheologice preventive, peisajul terenului (fig. 6), fragmentat de câteva alei asfaltate și un rond abia vizibil printre ierburile înalte, era contradictoriu, cu un vag aspect de parc în care se întâlneau imagini ale unei zone curate cu un aspect plăcut, acoperită cu gazon, amestecate cu terenuri virane, copaci înconjurați în anumite perioade de buruieni și spații de depozitare a gunoaielor. Am ținut seama de faptul că în zona imediat învecinată există ansamblul Cotroceni construit la sfârșitul secolului al XVII-lea (Marsillac 1999: 153-154; Ionescu 1902: 32-173; Iorga 1939: 99; Stoicescu 1961: 47-50, 188-192; Cantacuzino 1968; Cihă *et al.* 1993: 22; Ștefănescu și Lazăr 2004). De asemenea, săpăturile arheologice de salvare efectuate în zona acestui complex, dar și pe Dealul Grozăvești (terenul pe care s-au ridicat clădirile Institutului Politehnic) și în punctele Cotroceni-Leu, Șoseaua Grozăvești, stația de pompare

de la Grozăvești (în zona termocentralei) au documentat mai multe descoperiri din neolitic, epoca bronzului, secolele IX-XI, XVI-XIX (Panait 1969; Ștefănescu 1981; Poll și Mănucu-Adameșteanu 1997: 25; Hanganu și Negru 2005; Cihă *et al.* 1993: 15; Ștefănescu și Lazăr 2004).

Grozăvești – Cotroceni: materialitatea timpului

Pasajul Basarab, de curând inaugurat, și cele două stații de metrou (Politehnica și Grozăvești) asigură o legătură organică cu restul orașului, dar consfințesc, totodată, trăsătura de tranzit a zonei. Ritmul orașului ascunde configurația naturală, limita fermă în trecut dintre platou, luncă, râu fiind ștearsă de dulceața înclinării terasamentelor celor două artere rutiere: Bulevardul Vasile Milea și Șoseaua Grozăvești. Împreună cu Bulevardul Iuliu Maniu (de pe platoul Cotrocenilor) și Splaiul Independenței (pe malul Dâmboviței), acestea sunt principalele elemente care structurează țesutul urban. Mai ales în preajma Dâmboviței, către Universitatea Politehnică, ele aliniază clădirile înalte din metal și sticlă, marca stilistică a perioadei postdecembriste. Odată străpuns frontul acestora prin cele câteva străduțe lăturalnice (Plt. Ion Topor, Lt. Ștefan Marinescu, Economu Atanase Stoicescu) se pătrunde într-un spațiu total diferit, un amestec de case și vile ascunse și copleșite de clădirile noi. În același spațiu sunt amestecate mai multe timpuri.

„Timpul numai în aparență este imaterial. Dimpotrivă, și timpul și spațiul sunt făcute dintr-o materie solidă pe care orice trecere se-nscrie și lasă urme. Tufișuri mărginesc bolțile timpului și bucăți din zilele noastre și din tinerețile noastre rămân acolo agățate.” (Voronca 1973: 71)

Există o dorință a scriiturii istorice și arheologice de a căuta succesiuni de imagini statice, fotografice, ale trecutului, caracteristice atmosferei unor epoci; o narațiune desfășurată într-un timp liniar despre opriri care îngheață în depărtare. Biserica Căramidarii de Sus, urmă a mahalalei din secolul al XIX-lea, împreună cu imagini cazone și industriale (Ionescu 1902; Popescu-Lumină 2007: 150-153; Chelcea 2008: 103-104, 176-190), de locuințe grupate în preajma Palatului Regal au fost completate în perioada comunistă cu blocuri ridicate pe Bulevardul Iuliu Maniu (fostul Bulevard Armata Poporului) și cu o tușă universitară, îngroșată în varianta ei privat(izat)ă după 1989.

Clădirile noi (Ayash Center, Global Business Center, Universitatea Ecologică, Universitatea Artifex, benzinăria O.M.V.) omogenizează însă timpurile celorlalte construcții într-un „vechi” care, din perspectiva biografiei oamenilor, poate fi atribuit perioadei comuniste. De fapt, multe clădiri reprezintă

în zonă chiar începutul modernizării Bucureștilor, de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, având propria biografie marcată de reconstrucții, consolidări, completări: clădirile și rezervoarele uzinei de apă (Ionescu 1969: 89; Târână 1997; Pănoiu 2011: 140-142), uzina hidroelectrică (C.E.T. Grozăvești; Ionescu 1902: 390-391; Damé 2007: 213-214, 294; Georgescu *et al.* 1965: 274, 299; Giurescu 1979: 139; Silvestru 1997: 147), Pirotehnia Armatei (ascunsă sub numele actual de P.U.M.A.C.; Marsillac 1999: 256-257; Ionescu 1902: 311-323; Chelcea 2008: 189). De asemenea, la sfârșitul secolului al XIX-lea a fost sistematizată și regularizată albia Dâmboviței (Caranfil *et al.* 1936: 197-203; Pănoiu 2011: 130-139; Lascu 2011: 19-22), odată cu amenajarea celor „două șosele plantate cu arbori pe ambele părți și canalizate” (Licherdopol 1889: 143). Zona este legată, de asemenea, de începutul folosirii tramvaiului electric în București și de tăierea primelor bulevarde (Lascu 2011: 23-30, 138-140). O mare parte din biografia Azilului Elena Doamna (înființat în 1862; Slavici 1884; Marsillac 1999: 253-255; Damé 2007: 403-404; Borș 1932; Harasim 1992: 168) și a Grădinii Botanice, amenajată în 1887 (Ionescu 1902: 191-195, 398-424; Popescu-Lumină 2007: 359-362; Giurescu 1966: 397; Toma 2001: 136; Pănoiu 2011: 164-165), s-a desfășurat în preajma Academiei Ștefan Gheorghiu, uzinei A.P.A.C.A. și a blocurilor comuniste. Palatul Cotroceni a primit în lunga durată a perioadei comuniste diferite funcții, ștergând din memoria multora semnificațiile anterioare legate de familia regală. Cu excepția Bulevardului Vasile Milea (o prelungire din 1986 a fostului bulevard Ho-și Min până la Podul Grozăvești), celelalte căi de acces în zonă sunt amenajate în aceeași perioadă de modernizare: Bulevardul Iuliu Maniu (fost Armata Poporului, fost I. G. Duca, fostă șosea Bolintin), șoselele Cotroceni (Popescu-Lumină 2007: 149-150) și Grozăvești, Bulevardul Geniului. În prezent, ele aliniază noile construcții, a căror monumentalitate standardizată refuză atenția și clădiri aparținând unui „vechi” omogenizat: suporturi pentru reclame, uneori supuse democratic demolării sau schimbării destinației. Arheologia trecutului apropiat demontează mecanismul prin care memoria este manipulată prin producerea spațiului.

Pe clădirea Global Business Center, care domină de pe marginea platoului zona dinspre Dâmbovița, s-au succedat din 2005 până în prezent diferite nume de firme: Connex, Vodafone, I.B.M. În apropiere, pe platou, printre ierburile înalte crescute pe terenul fabricii P.U.M.A.C., se recunosc răspândite bucăți din pereții din cărămizi legate cu mortar ai clădirilor Pirotehniei Armatei ridicate în 1873, demolate de curând, dar și podeaua acoperită cu gresie a unui fost bar cu jocuri mecanice care a funcționat după 1989. Pe partea cealaltă a bulevardului Iuliu Maniu, clădirile Facultății de Electronică, Telecomunicații și

Tehnologia Informației (fosta Academie Ștefan Gheorghiu) au fost înălțate în 1975 pe locul unde în perioada interbelică era cazarma unui regiment de geniu (Stoica *et al.* 1999: 148, 183). Monumentul din fața facultății, dedicat lui Panait Donici, comandantul primului batalion de geniu între 1859-1862, trimite către semnificația cazonă, acum pierdută, a locului. Palatul ridicat de Constantin Șerban în 1680, chioșcul lui Ipsilanti, construit în 1780, și o parte din zidurile de fortificație ale complexului Cotroceni au fost demolate între 1893-1896 pentru construirea noului palat, după planurile arhitectului Paul Gottereau (Ionescu 1902: 174-195; Damé 2007: 403-404). În același spațiu, biserica Mănăstirii Cotroceni ctitorită la sfârșitul secolului al XVII-lea, demolată în 1984, a fost rectorită în 2004. Există o permanentă metamorfozare a peisajului, o imposibilitate de a face un stop-cadru, o imagine înghețată a momentelor specifice. Spațiul urban omogenizează și manipulează timpurile, amestecă biografiile locurilor într-un prezent al funcționalității și al timpului subiectiv al oamenilor, orientat vag către viitor. Arheologia trecutului apropiat construiește durata timpului, adâncimea acestuia, prin imaginile dinamice ale unui prezent în care se întâlnesc diferite timpuri, materialități cu biografii și vârste diferite, cu distrugerii și refaceri (despre relația arheologiei cu memoria, Olivier 2008).

Grozăvești-Cotroceni: o preistorie

Câteva pagini publicate și puținele cioburi ilustrate reprezintă trecutul preistoric (neolitic și epoca bronzului) al diferitelor locuri din zonă: Pirotehnia Armatei (Rosetti 1929: 7), zona Bisericii și Palatului Cotroceni (Cihă *et al.* 1993: 14-15), în spatele Uzinei de Mașini Electrice (Panait 2005: 250) și pe Dealul Grozăvești (Panait 1969: 36-39; Ștefănescu 1981: 275-278). Numele acestor situri doar îmbogățesc cataloagele de descoperiri ale unor monografii de „culturi” (Schuster 1997: 176 nr. 27-28; Leahu 2003: 27); puse pe hartă, acestea capătă o ciudată materialitate, noduri iluzorii ale unei vagi rețele de situri din sectorul bucureștean al bazinului Dâmboviței. Ceramica de tip Dridu dintr-o așezare medievală timpurie de pe Dealul Grozăvești a fost utilă doar pentru datarea acesteia în secolele IX-XI. Acest stil de discurs traduce practicile sociale din trecut – gesturile săpării gropilor, depunerea obiectelor care și-au sfârșit biografia, momentele particulare ale biografiei unor spații construite, materialitatea duratei lungi a resturilor și ruinelor – într-un timp științific, liniar și segmentat, etajat, al succesiunii diferitelor epoci, culturi, faze: neolitic, Glina, Tei, Dridu. Acest timp poate fi la nevoie comprimat pentru a da sens scenariilor istorice de interpretare a trecutului sau dilatat pentru ca diferitele „straturi” definite de arheolog să aibă relevanță cronologică.

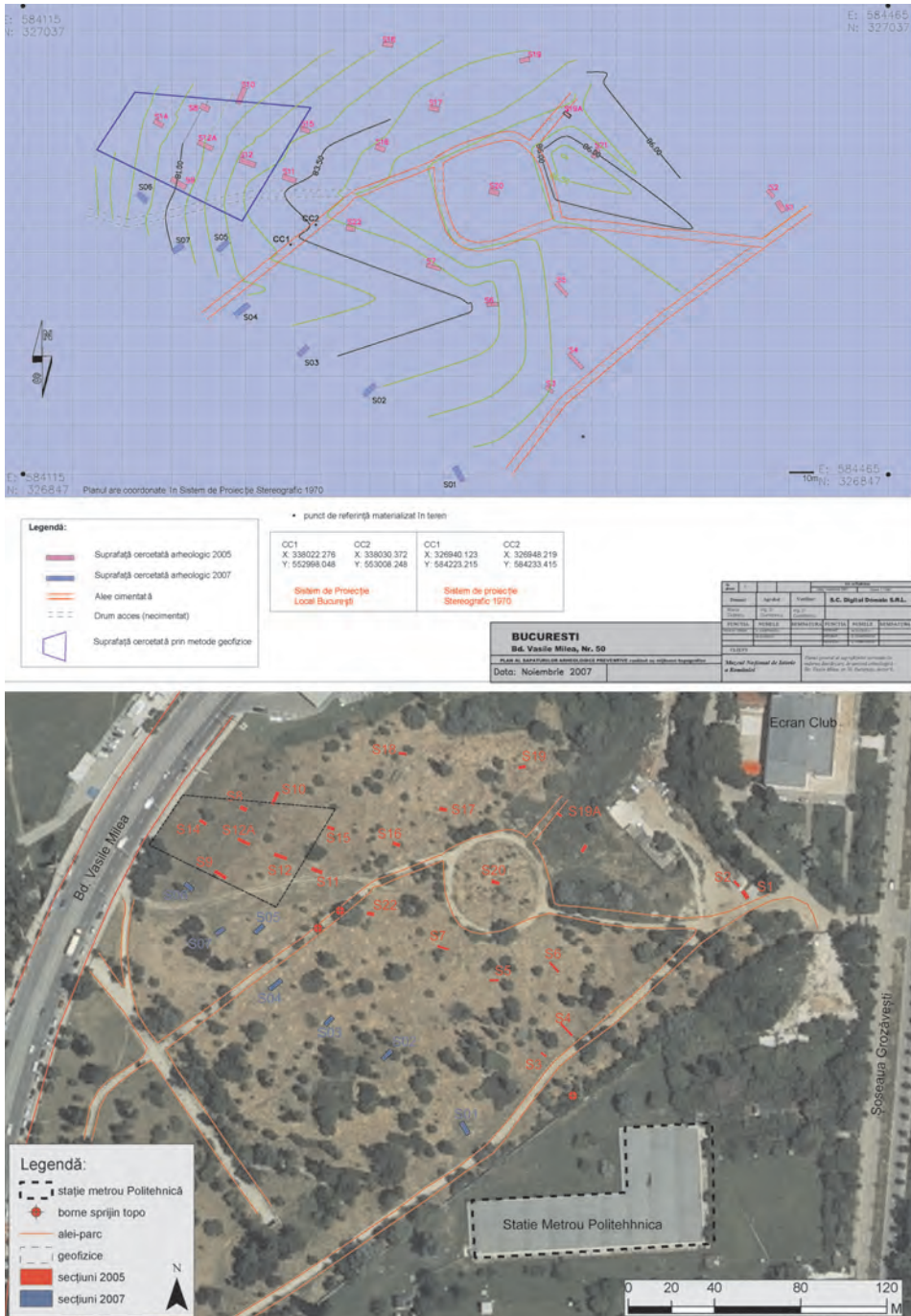

Fig. 1. București – Parcul Grozăvești: planul general al săpăturii.

Parcul Grozăvești: metode de cercetare

În 2005, înainte de începerea săpăturii, în urma cercetării de suprafață am stabilit că aleile parcului au fost turnate, probabil, în 1989 (fig. 6). Nu am găsit materiale mai vechi decât cele contemporane. Ținând seama de rezultatele primelor sondaje și de măsurătorile geoelectrice (vezi Anexa) efectuate în partea de vest a parcului, am săpat cu un buldoexcavator 29 de secțiuni (fig. 1) a căror distribuție spațială, densitate, orientare și dimensiuni au depins de configurația terenului, de traseul aleilor, de prezența și densitatea pâlcurilor de pomi (mulți au fost scoși în timpul cercetărilor noastre de către lucrătorii Administrației Domeniului Public pentru a fi mutați într-un cartier nou de locuințe). Adâncimea până la care am săpat (3,5–4 m) a depins de limitele tehnice ale utilajului. Ulterior am ținut seama și de faptul că pereții secțiunilor excavate până la această adâncime s-au prăbușit datorită instabilității pământului de umplură. Înregistrarea informației s-a făcut prin însemnări în jurnalul de șantier și prin fotografierea în format digital a secțiunilor și profilelor acestora. Am fotografiat pe loc și obiecte găsite în diferite secțiuni.

Grozăvești, Cotroceni, Lupești: o clasă-obiect

Pe teritoriul actual al Bucureștilor, pe lângă alte sate (Panait 1978: 170; Giurescu 1966: 255–259; 1979: 209–214; Panait și Ștefănescu 1981; Ghinea 1992; Panait 2005), în documentele medievale mai sunt atestate începând din secolele XV–XVI și Grozăvești, Cotroceni, Lupești (Ionescu 1902; Giurescu 1966: 255; 255 fig. 174; 1979: 210; Panait 1969: 34–39; Cihă *et al.* 1993: 13; *Istoria Cotrocenilor* 2001; Panait 2005: 247; Velescu 2007). Moșia Cotroceni este descrisă astfel în hrisovul din 1660 prin care domnitorul Gheorghe Ghica o dăruiește lui Șerban Cantacuzino pentru serviciile aduse:

„tot satul cu tot hotarul și cu tot venitul, den câmpu și den pădure și den apă și den șăzutul satului, de pretutindenii, oare cât se va alege și cu rumâni câți se vor afla într-acest satu și cu viile și cu morile și cu grădini.” (*Istoria Cotrocenilor* 2001: 18)

După două decenii, domnitorul Șerban Cantacuzino dăruiește moșia Mănăstirii Cotroceni:

„tot satul, cu tot hotarul și cu tot venitul, den câmpu, den pădure, den apa Dâmboviții, cu vaduri de moară și cu mori gata și cu viile, cu livezile și den șăderea satului, de pretutindenile și preste tot hotarul, pre hotărele cele bătrâne și pre semne.” (*ibid.*: 28)

În 1672, Șerban Cantacuzino cumpără de la Ianaki Logofătul partea de moșie din Cotrocenii din Vale aflată imediat la est de zona cercetată de noi, „din câmp, din pădure cu vaduri de moară și cu o moară stricată și cu livezile și cu viile ce au avut în silistia din sat” (Ionescu 1902: 14) și o dăruiește ulterior Mănăstirii Cotrocenilor.

Satul documentat pe Dealul Grozăvești de săpăturile de salvare din 1966-1970 cuprindea mai multe bordeie și „cuptoare de copt pâinea” răsfirate în jurul unei necropole din care au fost cercetate 12 morminte (Panait 1967: 13; 1969: 36-39; 1992b: 79; 2005; Ștefănescu și Lazăr 2004: 16). La cca 300 m distanță, spre muchia dealului, existau alte bordeie și încă un cimitir. S-a emis ipoteza că într-un moment din secolul al XVI-lea, satul și-a mutat vatra mai sus, pe terasa înaltă, datorită revărsărilor repetate ale Dâmboviței (Ștefănescu 1981: 275-278). În zona Casei de Cultură din șoseaua Grozăvești au fost descoperite gropi de stocare a cerealelor (Ștefănescu și Lazăr 2004: 14; Panait 2005). De asemenea, săpăturile de salvare din anii 1960 efectuate în partea de est a Dealului Spirii au oferit imaginea fragmentară a unui sat (identificat cu Lupești) din secolele XIV-XVI în care a fost cercetat doar un bordei, în umplutura căruia s-au găsit oase de animale și fragmente ceramice. Un mic grup de șapte morminte de inhumație și o „groapă comună de inhumare” descoperite în partea de vest a promontoriului aparțin probabil acestui sat. Mai sunt amintite câteva „gropi de cereale” în zona exterioară necropolei (Panait 1969: 34-36).

Cunoașterea trecutului medieval al Cotrocenilor și Grozăveștilor este mediată de texte, hrisoave de acordare, întărire, cumpărare, răscumpărare a unor moșii. Documentele reflectă, dar și produc, propria lor realitate, construiesc un peisaj important în calitatea lui de moșii compuse din sate, rumâni, livezi, vii, ape, păduri, mori. Istoricii au repetat în lucrările lor acest discurs al documentelor, singurul proces discutat fiind cel al aservirii satului liber, de destrămarea proprietății devălmașe (Velescu 2007). Arheologia nu doar completează informațiile scrise, în ciuda faptului că rapoartele de săpătură s-au limitat doar la identificarea în teren a satelor menționate în documentele medievale, obiectele descoperite fiind importante exclusiv pentru caracterul lor de diagnostic cronologic. Arheologia spune povestea arhitecturii subterane a bordeielor și cuptoarelor, a stocării grânelor în gropi, a practicilor de a arunca resturile alimentare și a vaselor scoase din uz în bordeiele abandonate, a încorporării lumii morților în spațiul domestic. „Clasele dominate nu vorbesc, ele sunt vorbite” (Bourdieu 1991): arheologia are o dimensiune etică vorbind despre „clasele-obiect” a căror istorie a fost scrisă întotdeauna de altcineva.

Cotroceni – Grozăvești: o geană a Bucureștilor

Livezile, viile, morile din documentele medievale pictează peisajul zonei Cotroceni-Grozăvești și în secolul al XVIII-lea. La aceste tușe trebuie să adăugăm Codrii Vlășiei în mijlocul cărora Constantin Șerban a ridicat între anii 1679-1681 Mănăstirea Cotroceni, cu biserica, casele domnești, casele egumenești, chiliile călugărilor și alte anexe (Ionescu 1902: 35-36; Iorga 1939: 99; Stoicescu 1961: 188-192; Cantacuzino 1968; Ciho *et al.* 1993: 22; Ștefănescu și Lazăr 2004). Primele planuri ale Bucureștilor de la sfârșitul acestui secol (Florescu 1935; Stoica *et al.* 1999: 119; 131; Pănoiu 2011: 26-27) consemnează poziția exterioară orașului a mănăstirii, pe platoul terasei malului drept al Dâmboviței, lunca râului fiind ocupată de grădini. În 1759, pentru Kesarie Dapontes, Mănăstirea Cotroceni este un element al unei imagini antropomorfe a Bucureștilor: „în loc de sprâncene, Bucureștii au mănăstirile lui Mihai Vodă și lui Radu Vodă, cele prea vestite și, în loc de gene, Cotrocenii și Văcăreștii, în loc de nas, ei au Plumbuita, renumitul metoh al Xeropotamului” (Ionescu-Gion 1899: 82). Cotroceni – „geană” a Bucureștilor sugerează ambiguitatea percepției zonei, o mănăstire într-un ambient natural (păstrat încă în secolul al XIX-lea, așa cum ne arată stampele și descrierile din epocă; Macovei și Varga 1993; Ciho *et al.* 1993: 36; Harasim 1993: 21; Marsillac 1999: 155-157), la o jumătate de oră distanță de oraș dar, totodată, un important centru religios și politic legat de București. Imaginea Bucureștilor este ea însăși marcată de această ambiguitate a relației dintre orașul propriu-zis, dezvoltat în lunca Dâmboviței, pe malul stâng, în jurul Curtii Domnești, având la începutul secolului al XVIII-lea drept limită vestică satul Lupești de pe Dealul Spirii (Panait 1992a: 47) și dealurile de pe malul drept al râului (Mihai Vodă, Mitropoliei, Radu Vodă, Lupeștilor, Cotrocenilor), pe fiecare dintre ele fiind ridicată câte o biserică. Pe aceste dealuri, orașenii înstăriți și mănăstirile își administrau livezile, viile, ogoarele. Mănăstirile dețineau și morile de pe Dâmbovița (Ionescu-Gion 1899: 241, 301-306; Giurescu 1973: 144-145; Panait 1992a: 49). Râul, „în câmpia despre nord a Grozăveștilor”, potrivit descrierii doctorului Constantin Caracaș într-o lucrare redactată între 1820-1828 și tipărită în limba greacă în 1830 (Șerban 1978: 244), „are un aspect plăcut când se aruncă cu vuiet asupra morilor”. Metafora Cotrocenilor ca geană a Bucureștilor este parte a unei imagini idealizate a unui oraș „natural”, de fapt desemnând un fel de spațializare funcțională și, mai mult decât atât, a unui anumit stil de viață caracteristic orașenilor înstăriți.

Cotroceni – Grozăvești: metafora cercurilor concentrice

La începutul secolului XX, Frédéric Damé (2007: 91) constata dispariția cu vreo trei decenii înainte, a acestui stil de viață, odată cu viile care acopereau

dealurile de la Cotroceni până în Vitan, trecând prin Dealul Spirii și pe la Filaret. De asemenea, în luncă se trece treptat de la o percepție naturală a peisajului dominat de Dâmbovița cu morile ei, de inundațiile de primăvară și toamnă când, adeseori, apele atingeau dealul Cotroceni (Bilciurescu 2003: 41; Damé 2007: 205; Mușețeanu 1935: 11-13), la una de mahala. Unele ruine încă vizibile aparțineau, potrivit lui G. M. Ionescu (1902: 363; Popescu-Lumină 2007: 151), unor mori dezafectate în 1865 (împreună cu toate celelalte, cu stăvilarele și podurile de pe Dâmbovița) pentru a se evita producerea inundațiilor, o acțiune premergătoare rectificării cursului râului (Ionescu-Gion 1899: 241, 301-306; Damé 2007: 209-210; Georgescu *et al.* 1965: 299; Duțu 1967). Numele de Cărămidarii de Sus înlocuiește toponimul istoric Lupești, fiind extins apoi (și datorită unui act din 1814 care hotăra ca toți cărămidarii să fie scoși în afara Bucureștilor) asupra Cotrocenilor din Vale și Grozăveștilor (Ionescu 1902: 107, planșa II; Mușețeanu 1935: 5, 11-14; Popescu-Lumină 2007: 148, 156; Giurescu 1966: 258; 1979, 213). Memoria acestei mahalale este păstrată astăzi de numele unei biserici din zona Podului Grozăvești – ctitorită în 1805 și rezidită de mai multe ori de-a lungul timpului (Ionescu 1902: 552-557; Mușețeanu 1935; Stoicescu 1961: 181-182; Giurescu 1979: 213) – și de numele unei străzi de la marginea de vest a zonei facultăților din complexul Politehnica (Stoica *et al.* 1999: 197). Grozăveștii și Cotrocenii sunt o periferie ambiguă, din perspectiva funcționalității diferitelor locuri, un spațiu care alături în epoca modernă reședința domnească (apoi regală), depozite, fabrici, un azil, unități militare, o grădină botanică. Grădinile de zarzavat amintite în trecut în 1861 de Nicolae Filimon (2005: 1054) și solemnitatea ceremoniilor militare de distribuire a noilor drapele și stindarde, de celebrare a zilei onomastice a domnitorului Cuza, desfășurate în 1863 în preajma caselor din mahala și a parcelelor de viță de vie (*Cotroceni* 1867). În 1907, Grozăvești, suburbia în care s-a mutat pictorul Ștefan Luchian, are mai degrabă aspectul unui sat.

„Ștreangurile, căpestrele agățate afară, cutia cu grunji de sare de la ușă, și mai ales prăjina de tei, albă, înfiptă în dreptul „Hanului Galben”, în vârf cu o mână de talași răsuciți ce se clatină la vânt, îți desăvârșesc impresia aceasta rustică.” (Cioflec 1966: 64)

În același timp, Henri Stahl constată „maidanele și locurile virane numeroase mai ales sub dealurile Cotrocenilor” (Stahl 2002: 81; Pippidi 2002: 62). Până în anii 1930, Grozăvești este unul din cartierele cu populația cea mai rară (48 locuitori/hectar; Sfințescu 2002b: 211).

Mahalaua, sinonimă periferiei, este un element al metaforei zonelor concentrice care însoțește, începând de la jumătatea secolului al XIX-lea, intrarea Bucureștilor în modernitate. Ulysse de Marsillac, contemplând un plan vechi, este fascinat de această structurare a spațiului.

„În centru se înalță palatul domnesc, mai mult o fortăreață decât o locuință obișnuită. În jur se grupează casele boierilor, ca niște sateliți în jurul astrului principal, apoi, vin cocioabele mizerabile din lemn, prost așezate, răsturnate unele peste altele în noroi și servind ca adăpost pentru muncitorii sortiți lucrului manual.” (Marsillac 1999: 84)

O jumătate de secol mai târziu, pentru F. Damé (2007: 344-345) Bucureștii erau, de asemenea, o sumă de trei zone concentrice: centrul care avea aspectul asemănător orașelor occidentale; „alături și începând să fie influențată și ea” era „zona ocupată de populația muncitorească și de mica industrie”, unde se înmulțeau construcțiile, străzile se aliniau iar iluminatul se extindea. În a treia zonă, periferiile erau

„formate din terenuri imense unde s-au format ici-colo mahalale de oameni săraci, români, uneori țigani, care practică o meserie, cum ar fi rotari, tâmplari, potcovari, salahori, zilieri sau muncitori într-o fabrică din împrejurimi. În apropiere de aceste mahalale se află mai multe fabrici iar numărul crește de la an la an, apoi sunt și vii, livezi, terenuri necultivate, cariere de nisip etc.” (Damé 2007: 344-345)

Cele trei cercuri concentrice sunt metafora unui peisaj descris în texte ca fiind structurat oarecum natural, organic, prin evoluția firească a lucrurilor (dinamica spațială a acestui model, la Mihăilescu 1925: 150; 152-163; 2003: 11-15, 84-85, 113-123, 125-135, 153-155). Printr-o hotărâre a Sfatului orașenesc din 1847 (Lascu 1997: 65; Cinà 2010: 186), din dorința de a preveni incendiile de proporția celui din acel an, Bucureștii sunt organizați în trei cercuri concentrice, „în trei ocoluri de trei clasuri” (Georgescu 1969: 64-65), fiecare cu un regim specific de construcții. Doar în ocolul I, era obligatoriu ca toate construcțiile „să fie de zid învelite cu olane sau fier”, cu „coșuri temeinice”. Trecerea de la dezvoltarea aleatorie a orașului medieval la reglementarea construcției urbane introduce Bucureștii în modernitate împreună cu legitimarea acestei spațializări (despre planurile de sistematizare din 1914, 1916, 1919-1921, 1935, vezi Pănoiu 2011: 186-193, 202-215). Până în perioada comunistă, efortul constructiv (asociat adesea cu unul demolator; Iorga 1939: 310, 312; Derer 1995) a fost orientat cu predilecție în centrul

orașului, în acest spațiu monumental (Iorga 1939: 312, 320) al noilor sedii de ministere, palate, bulevarde, spațiu de reprezentare, „de paradă” (Voronca 1972: 237), de prestigiu (Pippidi 2002: 9-10), simbol al modernizării și aderării clasei politice la valorile occidentale: „București-mare capitală occidentală la porțile Orientului” (slogan publicitar din perioada interbelică; Pippidi 2002: 10). În același timp, periferia este în continuă expansiune cu ale sale case din paiantă sau vălătuci, acoperite cu „carton, scânduri, unele cu stuf, paie, coceni” (Virtosu f.a.: 41-42; Mușețeanu 1935: 13). „Tot ce poate imagina mizeria și tot ce poate inventa omul sărac pentru a lupta în contra mizeriei ia forme în mahalalele noastre” (Virtosu f.a.: 15). Materialitatea peisajului tinde să fie structurată de text, de discurs, de planurile de sistematizare și zonificare ca mijloace de „perfecționare a orașului” (Sfințescu 2002b: 177). Modernitatea desemnează în cazul Bucureștilor trecerea în discurs de la spațializarea funcțională a unui stil de viață caracteristic unei clase, la „polarizarea populației” (Pănoiu 2011: 99), cu aristocrația și cartierele negustorilor grupate în centru (Marsillac 1999: 125; Iorga 1939: 286). Inginerie („ca să știm ce poate da capitala noastră în viitor, trebuie s-o cunoaștem în mod științific”; Dobrescu 2002: 269), disciplinare (a „unei populații anarhice și ruraliste”; „Orientalismul general social ne dă anarhia socială, indisciplina generală, anarhia valorilor, lipsa de mândrie, lașitatea politică, nostalgia noroiului și politicianismul a tot corupător”; *ibid.*: 274, 297), clasificare și segregare („ura de clasă apare tocmai din cunoașterea mai de aproape a felului de viață a claselor bogate și dacă există, ura se adâncește și mai mult”; Sfințescu 2002b: 252) materializate în cercuri concentrice, treceri gradate de la centru către periferie. Proiectele intenționează să zonifice orașul atât funcțional, cât și social: „cartierul central”, regiunea militară, cartiere de locuințe ieftine în preajma cartierelor industriale („Numărul brațelor asigură viața unei industrii, ca și capitalul și piețele de desfacere”; Sfințescu 2002a: 123), cartiere de vile („în părțile ridicate ale orașului, cele mai pitorești și mai rar construite, cele cu mai multe parcuri, unde nu se vor găsi industrii sau locuințe insalubre”; Sfințescu 2002b: 253; Dobrescu 2002: 282). Chiar imaginea viitorului, utopia Bucureștilor, se conturează sub forma cercurilor concentrice: „centrul comercial și administrativ, apoi raza locuințelor centrale, raza locuințelor ieftine și cartiere industriale etc.” (Iancu 1934: 14-15).

Orașul cu ale sale ocoale s-a extins continuu, una din cauze fiind aceea că „majoritatea populației Capitalei a dus și duce o viață foarte modestă” (Sfințescu 2002a: 115), puțini având posibilitatea să locuiască în centru; printr-o lege din 1894, limitele de vest erau marcate de cimitirul Ghencea, Pirotehnia Armatei, moara lui Macedon (Ciurel) (Georgescu *et al.* 1965: 362).

Această poziție marginală a Grozăveștilor și Cotrocenilor a încurajat diferiți scriitori marcați de schimbările capitaliste ale orașului să privească cu nostalgie vremurile când dealurile din jurul Bucureștilor erau acoperite de vii și livezi. În 1902, G. M. Ionescu avea iluzia că

„după terminarea canalizării Dâmboviței dintre uzina Hidroelectrică și Ciurel – la care se lucrează cu mare activitate – Cărămidarii de Sus va deveni, – în urma asanării și plantării locurilor ce sunt astăzi virane – un loc de petreceri cum obișnuiau odinioară vechii și veselii bucureșteni.” (Ionescu 1902: 547-548)

Parcul Grozăvești: „stratigrafia”

Fiecare secțiune arheologică are propria „stratigrafie”, succesiuni de depuneri de pământ de culoare neagră, brună, cenușie. Materialele de construcție găsite nu aparțineau unor clădiri sau alei. Erau dispuse fără nicio ordine; uneori apăreau unele lângă altele, altelei disparat sau asociate cu alte obiecte sau deșeuri. „Straturile” observate pot fi interpretate doar ca urme ale depunerilor succesive pe suprafața terenului cercetat. Am putut observa, în general, că în sectorul estic și în cel vestic, umplutura consta mai ales din pământ cu resturi de materiale de construcții, deșeuri, câteva obiecte. În secțiunile din partea centrală a terenului investigat existau depuneri groase formate din bucăți masive de beton și alte materiale de construcții.

Grozăvești – Cotroceni – Militari: monumentalizarea periferiei

„Casele nu mai pot rămâne dezechilibrat aruncate pe marginea ulițelor desfundate. Casele trebuie construite masiv, constructivist, tipărind întreaga sensibilitate dură a vremii” (Voronca 1972: 205). În perioada interbelică, arhitectul avangardist Marcel Iancu visa un București cu centrul format din „case turnuri care în 60 de etaje cuprind fiecare aproape 30.000 de suflete” aflate la 400 m distanță unele de altele, în mijlocul unor parcuri generoase. Spre periferii vor fi ridicate „locuințe ieftine în blocuri imense de 400 x 200 m, care cuprind 25.000 de suflete fiecare, închizând la rândul lor grădini cu umbrare, locuri de sport și de plimbări aproape cât Cișmigiul nostru”. „O voință și o mână de fier, cum au mai cunoscut Bucureștii, și utopia va deveni realitate” (Iancu 1934: 15-16). În perioada comunistă periferia este monumentalizată metamorfozându-se în „Orașul Nou” (Mihăilescu 2003: 165-166). „Se prevăd îndeosebi construcții masive în zonele marginale ale orașului, care vor forma unități de sine stătătoare bine încheiate și structural ierarhizate”. Cartierele de locuit însoțesc monumentele industrializării socialiste (Boia 1968: 368;

Lascu 1995: 173), numai în perioada 1958-1961 fiind construite 32 600 de apartamente (Cebuc 1964: 116; pentru date suplimentare, Zahariade 2011: 44). Hotărârea plenarei din noiembrie 1952 decide elaborarea unui plan de sistematizare și reconstrucție a Bucureștilor care să asigure o „dezvoltare unitară, armonioasă, o bună organizare și repartizare a teritoriului, lichidarea contrastului dintre centru și periferie” (Daiche 1965: 144; despre importanța acestui act, Zahariade 2011: 25-33).

Un ghid din perioada interbelică semnală în zona Cotroceni-Grozăvești Dâmbovița canalizată, Biserica Cărmidarii de Sus, Grădina Botanică, piețe alimentare pe Splaiul Independenței și la Podul Grozăvești, Uzina Centrală Electrică, Școala Primară nr.38, un Ateneu Popular, cooperativa de credit, „Lumina Grozăveștilor”, câteva restaurante de clasa a II-a („Marinescu N.”, „Parcul Grozăveștilor”, „Parcul Pascal”, „Parcul Mateescu”). Pe platou sunt diferitele cazărmi, Palatul Regal și Gara Cotroceni din apropiere, „Leul” (monumentul geniștilor căzuți) (*Ghid* 1934: 25, 26, 70, 72, 77, 114-115, 120). Diferitele ghiduri din perioada comunistă restrâng această listă la Casa de Cultură, Grădina Botanică și fostul palat regal (Vintilă 1961; Ionescu și Kiriac 1982), „Monumentul Geniului” („Leul”) și uzina electrică de la Gozăvești (Georgescu *et al.* 1970: 168-170). Inițial, în această parte a orașului, proiectul comunist continuă, înglobează, manipulează, transformă vechile semnificații ale proiectului modernist liberal. Numele unor străzi este schimbat (de exemplu Bulevardul I. G. Duca a devenit Bulevardul Armata Poporului). Palatul de la Cotroceni funcționează între 1949 și 1976 ca Palat al Pionierilor (Giurescu 1966: 395, fig. 237; Opreș 1993), „locul unde cresc și sunt educați viitorii cetățeni ai patriei noastre” (Stoicescu 1961: 50). După cutremurul din 1977 și până în 1988 clădirea este restaurată „în vederea utilizării ca spațiu de înaltă reprezentare” (Opreș 1993). În 1968 biserica este transformată în *Muzeu de artă veche religioasă* (Ciho *et al.* 1993: 174). De altfel, într-un ghid al orașului din 1962 biserica este omisă (Stoica *et al.* 1999: 114), fiind demolată mai apoi în 1984. Textele din perioada comunistă (Giurescu 1966: 218; 1979: 188; Ionescu 1982) celebrează industrializarea socialistă, noile blocuri de pe bulevardul Armata Poporului (Vasilescu 1967) împreună cu actul mitic de naștere a noii epoci, „insurecția anti-hitleristă” (Vintilă 1961: 11). Zona capătă un aspect mixt, în care se amestecă imagini ale unui cartier de blocuri (mai ales pe Bulevardul Armata Poporului; Giurescu 1979: 319) cu peisajul industrial și universitar (Mihăilescu 2003: 182-185): o fabrică de confecții construită în 1948 în jurul unui nucleu constituit de ateliere de confecții ale armatei (A.P.A.C.A.) (Giurescu 1966: 218; 1979: 188; Ionescu 1982: 609-610; Chelcea 2008: 189-190), Uzina de Mașini Electrice (Giurescu 1966: 218;

Chelcea 2008: 190), Institutul Politehnic și căminele studențești de pe Splai ale căror clădiri au fost ridicate în mai multe etape începând din 1962 (Daiche 1965: 156; Giurescu 1966: 255 fig. 174; Ionescu 1982: 630, fig. 448), Academia Ștefan Gheorghiu, construită în 1975 (Ionescu 1982: 631). În anii 1980, decizia de a transforma ansamblul Cotroceni în reședință prezidențială a dus la devierea circulației tramvaielor de pe Șoseaua Grozăvești spre vest, pe Bulevardul Hoși Min, care separă terenul cercetat de noi de Institutul Politehnic. În aceeași perioadă, Dâmbovița este reamenajată sub forma unui râu care curge printr-un canal de beton (Zahariade 2011: 67). Concomitent, se desfășoară lucrările de construire a metroului bucureștean (începute în 1975), diferitele tronsoane fiind inaugurate în mai multe etape (Olteneanu 2005; Cină 2010: 238-239).

Cu toate că în discursul oficial se presupune că textele reflectă realitatea, ele mai degrabă o modelează. „Orașul socialist este purtătorul și propagandistul ideologiei comuniste” (Velescu 1995: 184). „Organizarea dezvoltării orașului se face prin hotărâri de partid și guvern în zone funcționale, corespunzătoare vieții urbane: muncă, locuire, odihnă, instruire și recreație” (Stănescu 1972: 422). Cartiere de blocuri despărțite de spații verzi și platforme industriale unite între ele prin linii de transport în comun. Metafora cercurilor concentrice a fost înlocuită de orașul-rețea de transporturi. V. I. Lenin scria într-un articol publicat în 1902 că lumea modernă este spațiul de confruntare a două ideologii: burgheză și socialistă; nu exista loc pentru a treia ideologie (Lenin 1954: 165; vezi și Besançon 1977: 7-8). Această confruntare s-a materializat și în modificarea peisajului urban. Funcționalismul care structurează orașul în practică este depășit în discurs. Pentru V. I. Lenin, industrializarea nu este o problemă tehnică, ci o concretizare a progresului social (Hannemann 2004; Zahariade 2011: 35-36). Blocurile nu sunt doar spații de locuit, combinatele nu sunt doar unități în care se produce oțel. Ele sunt și monumente care produc un spațiu specific (despre monumentalitatea spațiului comunist, Mihali 2009: 271). Blocurile sunt simboluri ale credinței în tehnologie și în progresul construit prin industrializare, ale preferinței oficiale pentru familia nucleară, ale ideologiei egalității sociale (Hannemann 2004). Monumentele industriale cartate pe hărțile economice din atlase geografice și din manuale definesc un spațiu armonios construit de partid (Daiche 1965; Boia 1968).

Parcul Grozăvești: rezultatele săpăturii arheologice

Pe planul Bucureștilor ridicat de Institutul Geografic al Armatei între 1895-1899 precum și pe cel din 1914 (Sâmboteanu și Moldoveanu 1938; 1939; Stoica *et al.* 1999: 183), terenul actualului Parc Grozăvești se afla în zona de

luncă, fiind ocupat de grădini. Așa cum reiese dintr-un plan din 1911 (Chelcea 2008: 103/harta 7), terenul se afla la o diferență de nivel de aproximativ 10 m față de pîntenul de deal pe care trecea șoseaua Grozăvești (fig. 2). Era o parte a luncii, o „groapă” prezentă, de altfel, și pe un plan din 1965 actualizat (fig. 3). Săpăturile arheologice au confirmat acest lucru. Parcul a fost amenajat pe o movilă artificială, un loc în care au fost depuse mari cantități de pământ, bucăți de beton (fig. 7/1) asezonate cu piese de camion, sârme, plastice și alte deșeuri. Cercetările geoelectrice (vezi Anexa) au indicat faptul că stratul de „umplutură” atinge grosimea de 8 m (ceea ce corespunde cu diferența de nivel relevată în planurile mai-sus amintite; fig. 3-4). Astfel, o zonă din lunca Dâmboviței, o „groapă”, a fost transformată într-un deal, terenul fiind ridicat până la nivelul pîntenului care coboară dinspre Cotroceni. O imagine a „esteticii” unei astfel de depuneri o poate oferi movila imensă de pământ și materiale de construcții rezultate în urma lucrărilor la fundația unui imobil de lângă Casa Ecologiei aflat în construcție în perioada desfășurării cercetărilor noastre din 2007 (fig. 7/2) sau fotografiile molozului clădirilor dărâmate în urma cutremurului din 1977 (Buhoiu 1977). Pe scurt, cercetările noastre au avut loc într-o haldă acoperită cu iarbă, alei și copaci. Din informațiile obținute reiese că această modificare radicală a terenului s-a produs datorită lucrărilor la metroul bucureștean, între anii 1977-1981/1983, când au fost construite stațiile Grozăvești și Politehnica; în timpul desfășurării lucrărilor la stația de metrou Politehnica a avut loc și cutremurul din 1977: multe din materialele depuse în „groapă” pot proveni de la construcții dărâmate datorită seismului (informații oferite în 2005 de inginerul Gheorghe Todoran de la Metrou S.A.). Probabil în 1989 (fig. 6), într-un strat de pământ depus pentru nivelare au fost plantați copaci, au fost trasate mai multe alei de beton și un rond. Vegetația, copacii plantați, aleile turnate din ciment, rondurile de flori aflate în paragină acum au ascuns o acțiune industrială de modificare a peisajului. Parcul amenajat pe această haldă „arheologizează” materialele de construcție, bucățile de beton și cărămizile, le rupe legătura cu comunismul acestui cenușiu al blocurilor locuite, al clădirilor administrativ-universitare construite în aceeași perioadă, dar a căror biografie continuă în prezent. Reconfigurarea materialelor într-o haldă ascunsă privirii de către un parc conferă resturilor o aură comunistă. În schimb, clădirile universitare și blocurile ridicate în perioada comunistă, cu sedii de bănci amenajate la parter după 1989, sunt integrate într-un prezent continuu, într-un spațiu-ecran publicitar. Ochiul arheologic își ridică pleoapa în momentul întâlnirii în parc a materialității ruinei și a acestui prezent.

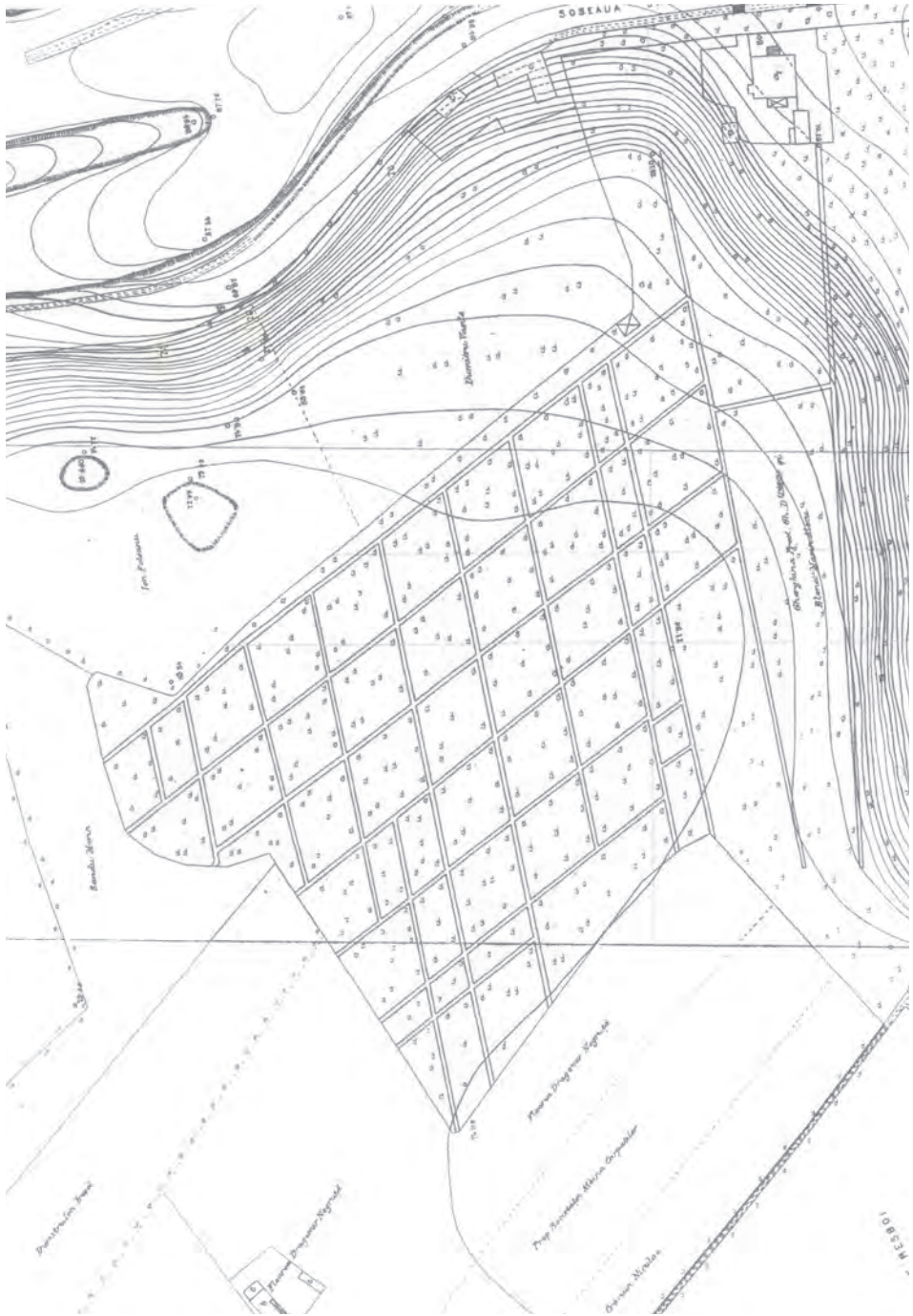

Fig. 2. Terenul pe care a fost amenajat Parcul Grozăvești. Plan din 1911.

Fig. 3. Terenul pe care a fost amenajat Parcul Grozăvești. Plan din 1965 actualizat în perioada construirii metroului.

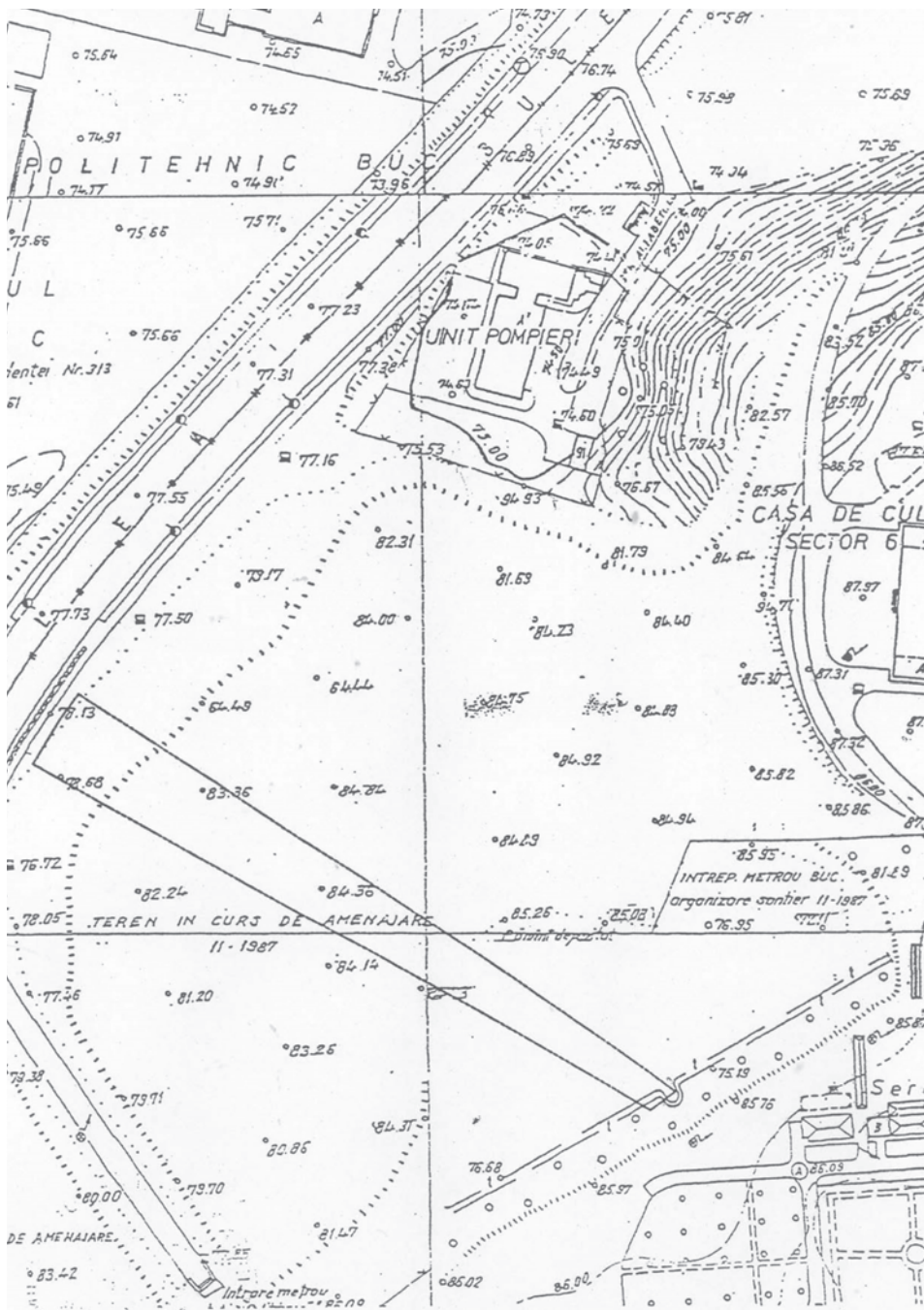

Fig. 4. Terenul pe care a fost amenajat Parcul Grozăvești.
Plan din 1987.

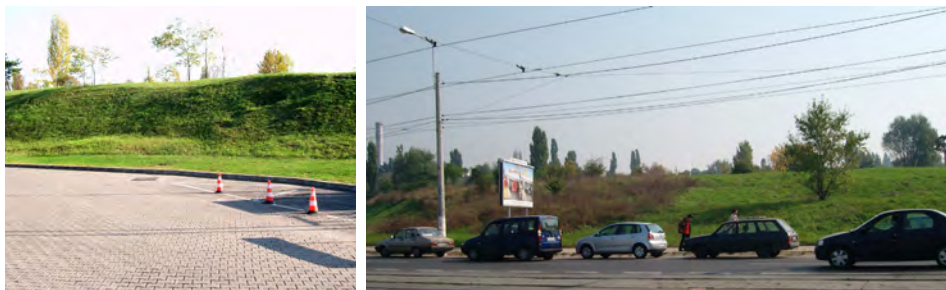

Fig. 5. București – Parcul Grozăvești: (1) vedere dinspre benzinăria OMV și (2) dinspre Bulevardul Vasile Milea.

Parcul Grozăvești: mașini și materiale de construcții sau despre utopia Bucureștilor

În secțiunile săpate am găsit: sârme de oțel, bucăți mari de beton (inclusiv cu armătura metalică), fragmente de traverse de șine, cârpe, plăci de marmură de genul celor care pot fi văzute prin stațiile de metrou, cărămizi, unele lipite între ele cu mortar, pietre de caldarâm, bucăți de conducte, țevi asemănătoare acelor folosite la cișmele, bucăți de teracotă pentru sobe, un tub aparținând unui puț de fântână, trei anvelope de camion, un bolțar, fragmente de cauciuc, materiale plastice, trei lopeți mici de infanterie, piese de tractor, un filtru de ulei de motor produs la C.A.R.F.I.L.-Brașov, un vinclu, cabluri de la un tablou electric, bucăți de lemn ars, o grindă de fier folosită la lucrările de la metrou ca sprijin pentru taluzuri, carcasa din plastic a unui tablou electric, smoală folosită la izolarea cablurilor electrice, cabluri din aluminiu, un placaj din lemn, un cablu și o țevă de metal cu secțiunea rectangulară, țevi de plastic de culoare galbenă și neagră, un levier, un robinet de trecere, cabluri din cupru de la transformatoare, o piatră dintr-o bordură de șosea, o țevă de fier și un disc de ambreiaj, plăci de faianță, pietre, bucăți de tablă, o țevă P.V.C. pentru conductori, șamotă de la un cuptor de furnal.

Movila artificială din pământ, bucăți de beton și ciment, asfalt, obiecte scoase din uz, a devenit rapid o formă „naturală”, eternă precum Pământul. Parcul are o fundație beton, o simbioză a naturalului și artificialului, dar și o materialitate a mobilizării generale a uneltelor, mașinilor, materialelor. Șoferi, muncitori, soldați. Eroismul producției este trăsătura definitorie a cetățeanului socialist, „factorul esențial al educației” în concepția lui Nicolae Ceaușescu (Buhoiu 1977: 5). Decretul prezidențial cu privire la instituirea stării de necesitate în urma cutremurului din 1977 mobilizează activiștii de partid, unitățile forțelor armate și ale Ministerului de Interne, gărzile patriotice, unitățile socialiste de producție, întreaga populație aptă de muncă (*ibid.*: 8-9).

Fig. 6. București – Parcul Grozăvești: imagini din 2005.

Fig. 7. (1) „Umplutura” sondajului S04/2007 din Parcul Grozăvești; (2) Aspectul unei halde rezultată în urma lucrărilor din zona Casei Ecologiei (2007).

Această stare este însă un fapt obișnuit în cotidianul comunist al mobilizării totale în producție.

În cazul Bucureștilor a existat o stare de urgență perpetuă a metamorfozării spațiului într-unul reprezentativ. Începând cu 1850-1860 (moment care ar marca, potrivit lui Nicolae Iorga, sfârșitul vechiului oraș; Pippidi 2002: 42), privirile sunt orientate către viitor, trecutul fiind lăsat în seama câtorva voci nostalgice. „Năzuința spre utopie constrânge orașul la permanenta autodepășire și autodistrugere” (Groys 2007: 71). „Materialul urbanistului este un material uriaș, mijloacele sale sunt revoluționare și planul său trebuie să fie utopic” (Iancu 1934: 7). „Suntem azi într-o fază de refacere

completă. Centrul comercial crește în înălțime, casele vechi lipsite de confort fac loc în centru «blockhausurilor», iar puținele curți și grădini dispar în fiecare ceas” (*ibid.*: 10). „[D]ărâmarea centrului se impune fără milă, pentru ca să asigurăm viteza pentru circulație și spațiu liber pentru igienă” (Dobrescu 2002: 273; vezi și Iancu 1934: 17-20). „Nivelare. Tăierea Dealului Mihai-Vodă în vederea deschiderii unui nou bulevard” (Stahl 2002: 131-135). Proiecte care păreau uitate sunt reluate în momente neașteptate. Palatul Guvernamental și ministerele care trebuiau să-l înconjoare pe Dealul Spirii au fost vizitate de Ulysse de Marsillac în secolul al XIX-lea (Ionescu 1999: 20). Ideea ridicării unei Catedrale a Mântuirii Neamului a fost emisă în perioada interbelică; „prima tentativă de a săpa un canal navigabil de 60 km, alimentat de o derivație a Argeșului, pentru a lega Dunărea de București îi aparține lui Carol al II-lea” (Pippidi 2002: 10-11; Caranfil *et al.* 1936: 12-15; Nemetescu 1943: 21-28). C. Sfințescu (2002a: 143-149) imaginase anterior un canal de navigație pe care ar pluti șleपुरi cu materiale până la stăvilarul de la Grozăvești. În schimb, fostul primar Dem. I. Dobrescu (2002: 276, 284) pleda pentru acoperirea Dâmboviței, „pentru ca s-o transformăm în canal”, cu „gări făcute sub pământ”.

Discursul modernității spațiului urban este orientat atât către un trecut care trebuie demolat sau remodelat, cât, mai ales, către viitor. Celebrează starea finită sau visată, vizibilul, peisajul monumentalizat, clădirile oficiale, culturale, politice, cartierele de locuințe, fabricile. Machetele de fabrici sau de cartiere de blocuri nu servesc doar prezentării proiectelor de construcții (o stare anterioară ctitoririi) ci sunt și reproduceri, monumente miniaturale, transformate adesea în cadouri pentru Ceaușescu. Arheologia trecutului apropiat dezvăluie procesul distrugerii, ascuns de către discurs. Dezvăluie starea nudă a modernității, de proiect veșnic nefinalizat, supus metamorfozei, de construire, distrugere, reconstruire, în care lumea a devenit mai trecătoare decât omul.

Parcul Grozăvești: obiecte sau despre umanismul socialist

În straturi de umplutură, alături de materiale de construcții (fig. 8): un borcan de iaurt, două conserve de pește în sos tomat produse în U.R.S.S. în 1982, un fragment din gâtul unei sticle de 1 l (de culoare verde), fragmente de farfurii de porțelan, un fund de vas din lut (probabil un ghiveci), fundul unui castron din lut, un fragment dintr-o farfurie smălțuită de artizanat, un capac de plastic al unei cutii de brânză de vaci cu smântână *Făgăraș*, o cochilie de stridie, un fragment de cutie de conservă cu inscripții în poloneză și cehă (pe capac erau lipite coji de ouă), cioburi din sticlă de culoare verde, un fund de cană din porțelan, fragmente de saci și pungă din plastic, un ciob de la o oglindă.

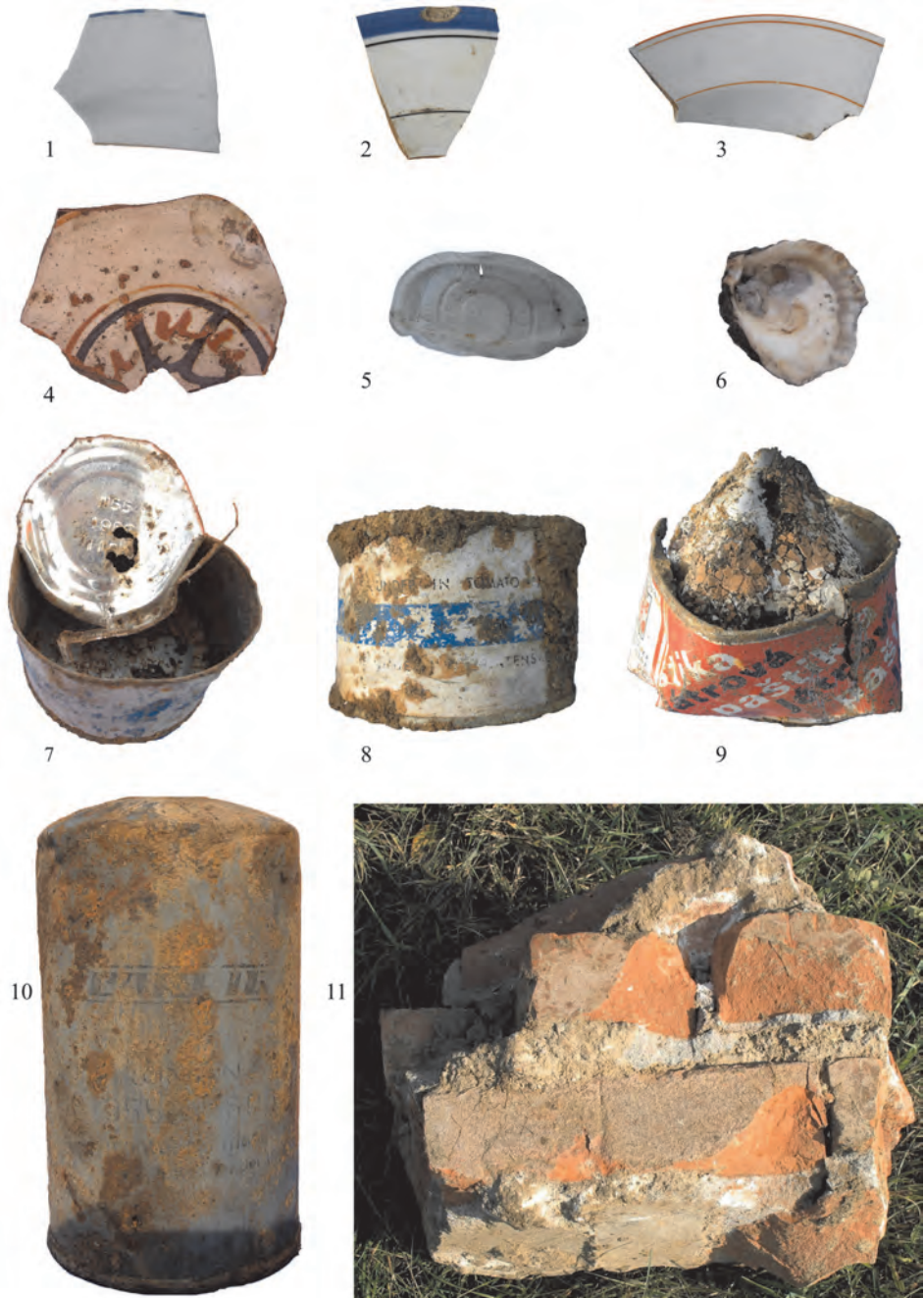

Fig. 8. București – Parcul Grozăvești: obiecte descoperite în diferite sondaje (2005, 2007).

În primii ani ai puterii populare, discursul oficial accentua dictatura proletariatului și lupta de clasă. Omul în eroismul producției este cântat în poezii, devine erou de roman, este monumentalizat în operele realist-socialiste. Discursul oficial celebrează șantierul, betonierii, zidarii. În tablouri se aduc omagii constructorilor metroului bucureștean (Cârneli 2000: 133). Tezele din iulie 1971 inaugurează o imagine democratizată a muncitorului devenit acum om al muncii. Lupta de clasă este înlocuită cu un umanism socialist, revoluționar (Ceașescu 1981). Alexandru Monciu-Sudinski (1997) ne oferă câteva caractere ale oamenilor muncii ale căror biografii gravitează în jurul muncii și mașinii. Valoarea unui om este măsurată în funcție de meserie, funcție, pricepere, calificare, vârstă. Studiile le-au făcut la seral și unii visează vag să facă o facultate. Sunt considerați intelectuali toți cei care nu fac muncă fizică: centralistă la telefoane, casier la Sfatul popular. Există etape ale devenirii individului centrate și ele pe muncă: (1) inițierea, adică „furatul meseriei”, (2) parcurgerea diferitelor categorii de calificare, (3) formează la rândul lui ucenici. Muncitorul apreciază peisajele în măsura în care țin de mitologia comunistă: construcții, blocuri, cartiere noi. Atenție, elan, intuiție, conștiinciozitate, furnal, culbutor, strung, cuptor electric, convertizor, set turbosol, îndeplinirea planului, încrederea în Partid. „Nu avem nevoie de floricele. Avem nevoie de oameni, de fontă, de adevăr”. Al. Monciu-Sudinski caricaturizează tipul ideal al omului muncii pe care comunismul dorea să-l formeze (despre alte chei în care pot fi citite *Caracterele*, Manolescu 2005). Realitatea culbutorului din perspectiva personajelor lui Al. Monciu-Sudinski este mai apropiată de muzica sincrofazonului cu al său „electromagnet de treizeci și șase de mii de tone”, „cea dintâi orgă cosmică” în care Geo Bogza recunoaște acorduri din Bach și Beethoven (Bogza 1959: 498-499). Scriitorii, istoricii, arheologii, arhitecții, filosofii, artiștii plastici, regizorii înregimentați în frontul intelectualilor care răspândesc, popularizează, estetizează politica Partidului aparțin discursului *Caracterelor*. Oamenii muncii în acord cu viziunea Partidului nu au existat decât în operele acestora, dorite a fi pline de forță pentru a metamorfoza realitatea în lumea ideală a documentelor oficiale trecută prin filtrul fiorului artistic și al acribiei științifice. Operele-oglină a unei etici a neimplicării civice, plutire în sfera ideii pure pe care unii o numesc acum rezistență prin cultură, prin mimarea și livrarea la domiciliu a iluziei normalității au contribuit și ele nu doar la legitimarea dar și la reproducerea comunismului (criticul literar M. Nișescu cerea intelectualilor să participe la o „grevă a tăcerii pentru un deceniu”: „scriitorii ar trebui să blesteme sau să tacă”; Nișescu 1995: 378-379). După 1989, discursul neoliberal, dominant,

la construirea căruia au contribuit și mulți intelectuali, a fost treptat întors împotriva acestei clase a oamenilor muncii, considerată a fi principala vinovată de perpetuarea comunismului, cu o mentalitate învechită, dependentă de stat, incapabilă de adaptare la realitatea economiei de piață. Chiar identitatea le-a fost ștersă odată cu distrugerea economiei socialiste. Denumirea de „lucrător” desemnează acum pe cel care muncește în fabrică, pe câmp, la Poșta Română sau în serviciile secrete, inclusiv fosta Securitate.

Arheologia trecutului comunist trece dincolo de aceste discursuri, în anonimatul cotidianului, al gesturilor simple și al ritualurilor omise de cuvinte, spunând povestea conservei de pește mâncată în pauze (momente ale unui timp industrial standardizat) și a cojilor de ouă depuse în ea, a mobilizării soldaților în producție, a borcanului de iaurt, a brânzei de vaci, a recipientelor de sticlă, a scoicilor-suvernuri, a obiectelor de artizanat și oglinzilor din spațiul privat. Arheologia trecutului comunist dezvăluie cum aceste obiecte sunt încorporate în halde, constelații mai ample care alătură cimentul și betonul (asociate în discursul oficial cu progresul, industrializarea, tipizarea, sistematizarea) cu cărămizile (elemente ale spațiului privat, cu un caracter retrograd, materialități ale muncii manuale, ineficiente; Ioan 2000: 76-77; Hannemann 2004).

„Istoria înseamnă selecție naturală. Variații mutante ale trecutei lupte pentru putere; specii noi se nasc, iar adevărurile vechi, sauriene, sunt puse la zid, cu ochii legați și fumându-și ultima țigară. Doar mutațiile celor puternici izbâdesc. Cele slabe, anonime, înfrânte, nu lasă decât prea puține urme: câmpuri lucrate, capete de topor, basme, ulcioare sparte, tumuli funerari, amintirea ștersă a farmecului lor din tinerețe.” (Rushdie 2001: 159)

Arheologia scrie o poveste despre cei care nu au „intrat în pielea leului” (pentru a parafraza titlul unui roman scris de Michael Ondaatje), o palidă aducere în memorie a celor care nu au putut să-și spună ei înșiși istoria.

Fauna mării și sirenele de pe brațele marinarilor

Există, după cum s-a spus, un paradox al modernității: „faptul de a se fi construit pe mitul *tehnologiei în sine*, într-un mod cu atât mai durabil cu cât spiritul critic al modernității s-a lăsat mereu sedus de ea în modul cel mai irațional” (Vais 2005: 77, sublinierea în original). „Angrenajul tehnologic este preocupat doar de el însuși, de problematica sa strict tehnologică. *Orice altă sferă umană este «înghițită și asimilată» sau respinsă și distrusă*” (Hurduzeu 2005: 95, sublinierea în original). În acest univers tautologic, discursul arheologic din România este orientat narcisist către celebrarea propriilor

„metode”, este sedus de mersul în gol al pluridisciplinarității, eșuând în explicarea fenomenelor prin ele însele – definiția lui Paul Veyne (1999: 347) a funcționalismului. „Osatura” unei epoci, credea avangardistul Ilarie Voronca (1972: 199, 249), poate fi reconstituită pornind de la un singur vers, dar și de la un simplu șurub. Discursul arheologiei din România s-a proptit în descrierea funcțional-tehnologică a șurubului și în contemplarea extatică a actului descoperirii acestuia. Tehnologia standardizează în egală măsură trecutul, refuzându-i alteritatea, și textele despre trecut. Prin predilecția pentru judecățile tautologice („o groapă este o groapă”, „gunoiul este gunoi”) aflate în relație dialectică cu „refuzul alterității, negarea diferitului, bucuria identității și exaltarea asemănării”, acest demers poate fi inclus în ceea ce Roland Barthes (1997: 55, 110, 121-123) numea mitologii mic-burgheze. Săpătura noastră într-o „umplură” din perioada comunistă ne arată că, dincolo de „estetica” ei, aceasta nu este o simplă „umplură”. Groapa transformată într-un deal pe care a fost amenajat Parcul Grozăvești este un fragment al peisajului comunist structurat de un anumit discurs orientat atât către un trecut „burghezo-moșieresc” ale cărui rămășițe trebuiau anihilate, cât și spre un viitor în care comunismul, în sfârșit, va fi construit prin eroismul producției. Groapa era o imagine a ideii de mahala, o metaforă a înapoierii, o rămășiță a vechii societăți. Construcția socialistă a peisajului trebuia făcută pe verticală, înălțător, prin umplerea gropilor. Scriitorul Ștefan Bănuțescu (1960: 24-25), urcat pe schela etajului 16 al viitorului bloc turn de lângă Sala Palatului, cel mai înalt din București la vremea aceea, vede vârfurile construcțiilor socialiste, blocurile pe care le asociază cu lumina, aerul și culoarea, dar privirea îi cade și pe cartierele vechi „nesistematizate”, cu atmosfera lor umedă și pânoasă, cu case bătrâne, cu temelii „șchioape și igrasioase”. „În comunismul sovietic, orice marfă devenea un mesaj relevant din punct de vedere ideologic, așa cum în capitalism orice mesaj devine o marfă” (Groys 2009: 8). Monumentalitatea peisajului construit de discurs era o probă materială a construirii noii societăți, o dorință de a o proiecta în eternitate prin durabilitatea betonului. Orașul reprezintă „investiția pe termen lung, respectiv viziunea în viitor; este sinteza durabilității, o ideologie materialistă, istoria unei țări, filosofia existenței” (Stănescu 1972: 421). Furtunile de oțel ale producției metamorfozează omul împreună cu performarea cotidiană a peisajului urban (O’Neill 2009: 93, 98-101). Ideologia edifică „construcții monumentale, în preajma cărora omul însuși devine monumental” (Bogza 1959: 367; despre importanța acordată de ideologie culturii materiale ca putere transformatoare, de a modela noul om, Buchli 1997: 162; 2000; Tarlow 2002; Humphrey 2005). Cuvintele capătă

un fel de materialitate, iar obiectul se „narativează” luând forma mesajului. Un soi de cuvinte-obiecte, obiecte-cuvinte, orașe cu gene, cercuri concentrice, monumente care uneori dau sens vieții, de cele mai multe ori apasă destinele oamenilor, țipete stridente care acoperă rostirea propriilor povești.

„Este destul de riscant să analizezi istoria din punct de vedere literar. E ca și cum ai studia sirenele de pe brațele marinarilor, pentru a cunoaște fauna mării” (Sorescu 1985: 232). Arheologia este însă un mijloc de cunoaștere prin intermediul materialității sirenelor de pe brațele marinarilor, răsfrângeri în oglinzi, jocuri secunde ale faunei mării. A căuta cunoașterea directă a faunei lăsând de-o parte aceste interpretări, aceste fire care împletesc în aceeași țesătură marea, femeia, peștele, adică povești materializate în imagini care la rândul lor perpetuează poveștile, este cea mai sigură cale de a transforma trecutul într-o imagine a prezentului. Este exact diferența dintre mit și știință din perspectiva lui Ernst Jünger (2004: 72): „Aici lumea e interpretată, acolo e explicată. Dacă Palinurus adoarme la cârmă este pentru că un zeu îi atinge pleoapele. Chimistul reduce acest fenomen la formarea acidului lactic în țesuturi”. Doar aceste povești, narațiuni, mituri, reprezentări, ne oferă imaginea alterității trecutului, deosebirea dintre diferite spații și timpuri care, după părerea lui Philippe Ariès (1997: 242), este asemănătoare cu „deosebirea dintre două tablouri sau două simfonii”. „Necunoașterea naturii estetice a istoriei a provocat la istorici o decolorare completă a epocilor pe care și-au propus să le evoce și să le explice”. Metodele, cercetarea pluridisciplinară, conceptele și abordările teoretice utilizate, trebuie să impregneze durabil, dar discret, textele arheologice. Nu trebuie să mai fie scopuri în sine, ci să devină ceea ce sunt: instrumente de cunoaștere a acestor povești. Spațiul literar al balenei albe construit de Melville este mai apropiat arheologiei decât un tratat de zoologie.

Mulțumiri

Săpăturile arheologice preventive desfășurate în 2005 și 2007 în Parcul Grozăvești din București au fost coordonate de Paul Damian, căruia îi mulțumesc pentru permisiunea de a publica rezultatele acestora. Sunt recunoscător și colegilor care m-au ajutat atât în teren, cât și la întocmirea documentației necesare redactării rapoartelor de săpătură: Valentin Bottez, Cristina Drăghici, Mihai Florea, Silviu Oța, Elvira Safta, Andra Samson. Mulțumesc domnului inginer Gh. Todoran de la Metrou S.A. care mi-a oferit informații despre contextul în care a fost formată halda pe care ulterior s-a amenajat Parcul Grozăvești, precum și domnilor Silviu și Emanoil Cristian

Ene pentru datele despre trecutul comunist al zonei. Îi datorez recunoștință domnului Viorel Petcu, cel care a efectuat cu excavatorul sondajele din 2007, pentru determinările pieselor industriale. Diferite variante ale acestui text au fost citite de Rodica Oanță-Marghitu, Radu-Alexandru Dragoman, Tiberiu Vasilescu, Corina Borș. Le mulțumesc pentru corecturi, observații, completări bibliografice.

Referințe bibliografice

- Ariès, Ph. (1997)**, *Timpul istoriei*, București, Meridiane.
- Barthes, R. (1997)**, *Mitologii*, Iași, Institutul European.
- Bănulescu, S. (1960)**, *Drum în câmpie*, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă.
- Besaňon, A. (1977)**, *Les origines intellectuelles du léninisme*, Paris, Calmann-Lévy.
- Bilciurescu, V. (2003)**, *București și bucureșteni de ieri și de azi*, București, Paideia.
- Bogza, G. (1959)**, *Scieri în proză IV*, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă.
- Boia, M. (1968)**, „Noi cartiere pe harta orașului”, *București* 6: 367-375.
- Borș, L. (1932)**, „Azilul Elena Doamna”, *Boabe de Grâu* 3 (5): 147-165.
- Bourdieu, P. (1991)**, „O clasă-obiect”, în D. Gheorghiu (ed.), *Sociologia percepției artistice*, București, Meridiane: 55-59.
- Buchli, V. (1997)**, „Khrushchev, modernism, and the fight against *petit-bourgeois* consciousness in the Soviet home”, *Journal of Design History* 10 (2): 161-176.
- Buchli, V. (2000)**, *An archaeology of socialism*, Oxford, Berg.
- Buhoiu, A. (coord.) (1977)**, *4 martie 1977. Secunde tragice, zile eroice. Din cronica unui cutremur*, Iași, Junimea.
- Cantacuzino, Gh. I. (1968)**, *Mănăstirea Cotroceni*, București, Meridiane.
- Caranfil, N. G., Pavel, D., Corbu, D. R., Vladimirescu, G. și Vuzitas, A. G. (1936)**, *Lucrările de asanare a lacurilor din Valea Colentinei*, București, extras din *Buletinul Institutului Român de Energie* 4 (4).
- Cărneci, M. (2000)**, *Artele plastice în România. 1945-1989*, București, Meridiane.
- Ceaușescu, N. (1981)**, *Omul și afirmarea personalității sale în societatea socialistă*, București, Editura Politică.
- Cebuc, A. (1964)**, „Aspecte din viața unor mahalale bucureștene în perioada 1900-1944”, *Materiale de Istorie și Muzeografie* 1: 101-117.
- Chelcea, L. (2008)**, *Bucureștiul postindustrial. Memorie, dezindustrializare și regenerare urbană*, Iași, Polirom.

Ciho, B., Constantin, M., Folescu, D., Lupu, G., Opreș, I., Orășanu, A. M., Pupeza, M. și Vlădescu, N. (1993), *Muzeul Național Cotroceni*, București, Redacția publicațiilor pentru străinătate.

Cinà, G. (2010), *București, de la sat la metropolă. Identitate urbană și noi tendințe/ Bucharest, from village to metropolis. Urban identity and new trends*, București, Capitel.

Ciofleac, V. (1966 [1907]), „În Grozăvești”, în M. Mihalache (ed.), *Mărturii despre Luchian*, București, Meridiane: 63-65.

Cotroceni (1867), *Tabera Cotroceni din anulu 1863*, București, Imprimeria Ioane Weiss.

Daiche, P. (1965), „Noi construcții în capitala patriei”, *Materiale de Istorie și Muzeografie* 2: 143-162.

Damé, F. (2007 [1907]), *Bucureștiul în 1906*, Pitești, Paralela 45.

Derer, P. (1995), „Istoria unei restructurări anunțate. «Rădăcinile» restructurării zonei centrale din București”, *Historia Urbana* 3 (1-2): 187-191.

Dobrescu, D. I. (2002) [1934], „Viitorul Bucureștilor”, în A. Pippidi, *București. Istorie și urbanism*, București, Dominor: 262-301.

Dușu, A. (1967), „Preocupări ale Consiliului Municipal din București privind modernizarea industriei morăritului (1848-1900)”, *București* 5: 308-317.

Filimon, N. (2005), „Grădinile din București. Buletinul orticol”, în *Opere*, București, Editura Fundația Națională pentru Știință și Artă: 1054-1055.

Florescu, G. D. (1935), *Din vechiul București. Biserici, curți boierești și hanuri între 1790-1791 după două planuri inedite de la sfârșitul veacului al XVIII-lea*, București.

Georgescu, F. (1969), „«Focul cel mare» din martie 1847”, *București* 7: 55-66.

Georgescu, F., Berindei, D., Cebuc, A., Cernovodeanu, P., Daiche, P., Ionescu, S., Panait, P. I și Șerban, C. (ed.) (1965), *Istoria orașului București, I*, București, Muzeul de Istorie a orașului București.

Georgescu, F., Ionescu, S. și Cantili, M. (1970), *București orașul nostru. Ghid*, București, Comitetul pentru Cultură și Artă al Municipiului București.

Ghid (1934), *București. Ghid oficial cu 20 hărți pentru orientare*, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”.

Ghinea, N. (1992), „Sate din secolele XV-XIX pe teritoriul orașului București. Clanța, Cârstienesti, Herăstrău și Băneasa”, *București* 11: 78-92.

Giurescu, C. C. (1966), *Istoria Bucureștilor din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre*, București, ediția I, Editura pentru Literatură.

Giurescu, C. C. (1973), *Contribuții la istoria științei și tehnicii românești în secolele XV-începutul secolului XIX*, București, Editura Științifică.

Giurescu, C. C. (1979), *Istoria Bucureștilor*, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Sport-Turism.

Groys, B. (2007), *Topologia aurei și alte eseuri*, Cluj, Idea Design & Print.

Groys, B. (2009), *Post-scriptumul comunist*, Cluj, Idea Design & Print.

Hanganu, N. și Negru, M. (2005), „Monede din secolele XVIII-XX descoperite în săpături arheologice pe teritoriul orașului București”, *Cercetări Arheologice în București* 6: 369-376.

Hannemann, C. (2004), *Architecture as ideology: industrialization of housing in the GDR*, Humboldt-Universität zu Berlin, Fachinstitut Sozialwissenschaften, Stadt- und Regionalsoziologie, Working Papers Nr. 2A, Berlin, Humboldt-Universität zu Berlin.

(http://www.sowi.hu-berlin.de/lehrbereiche/stadtsoz/mitarbeiterinnen/a-z/hannemann/dateien/slab_of_gdr_eng.pdf; accesat: 2 octombrie 2011).

Harasim, A. (1992), „Dealul Cotroceni-Azilul Elena Doamna”, *București* 11: 165-178.

Harasim, A. (1993), „Din istoria administrării Mănăstirii Cotroceni”, în *Colocviul româno-american „Cotrocenii în istorie. 15-18 iulie 1992”*: 21-29.

Humphrey, C. (2005), „Ideology as infrastructure: architecture and Soviet imagination”, *Journal of Royal Anthropological Institut* 11: 39-58.

Hurduzeu, O. (2005), *Sclavii fericiți. Lumea văzută din Silicon Valley*, Iași, Timpul.

Iancu, M. (1934), „Utopia Bucureștilor”, în M. Iancu, H. Creangă și O. Doicescu, *Către o arhitectură a Bucureștilor*, București, Editura ziarului Tribuna Edilitară: 7-20.

Ioan, A. (2000), *Bizanț după Bizanț după Bizanț. Teme ale arhitecturii în secolul XX. Cazul românesc*, Constanța, Ex Ponto.

Ionescu, G.M. (1902), *Istoria Cotrocenilor, Lupescilor (Sf. Elefterie) și Grozăvescilor*, București.

Ionescu, S. (1969), „Dezvoltarea edilitar-urbanistică a orașului București la sfârșitul sec. al XIX-lea”, *București* 7: 81-97.

Ionescu, G. (1982), *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul timpurilor*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România.

Ionescu, A.-S. (1999), „Prefață”, în Ulysse de Marsillac, *Bucureștiul în veacul al XIX-lea*, București, Meridiane: 5-21.

Ionescu, A. și Kiriac, C. (1982), *București. Ghidul străzilor*, București, Editura Sport-Turism.

Ionescu-Gion, G. I. (1899), *Istoria Bucurescilor*, București.

Iorga, N. (1939), *Istoria Bucureștilor*, București, Editura Municipiului București.

Istoria Cotrocenilor (2001), Carmen Păsculescu-Florian și Marian Constantin (coord.), *Istoria Cotrocenilor în documente (secolele XVII-XX)*, București, Sigma.

Jünger, E. (2004), *Pagini din Kirchborst. Coliba din vie. Ani de ocupație*, Iași, Polirom.

Lascu, N. (1995), „Modernizare și distrugeri în istoria postbelică a orașelor românești”, *Historia Urbana* 3 (1-2): 171-177.

Lascu, N. (1997), „Bucurest au XIXe siècle et l'urbanisme moderne”, *București* 12: 62-73.

Lascu, N. (2011), *Bulevardele bucureștene până la Primul Război Mondial*, București, Simetria

Leahu, V. (2003), *Cultura Tei. Grupul cultural Fundenii Doamnei. Probleme ale epocii bronzului în Muntenia*, Bibliotheca Thracologica 38, București, Institutul Român de Tracologie.

Lenin, V. I. (1954), „Ce-i de făcut? Probleme acute ale mișcării noastre”, în *Opere alese în două volume*, vol. 1, București, Editura pentru Literatură Politică: 137-279.

Licherdopol, I. P. (1889), *Bucureștii*, București, Tipografia Carol Göbl.

Macovei, C. și Varga, L. (ed.) (1993), *Cotrocenii. Stampe de epocă*, București, Muzeul Național Cotroceni (catalog de expoziție).

Manolescu, I. (2005), „Pe urmele lui Monciu-Sudinski”, în P. Cernat, I. Manolescu, A. Mitchievici și I. Stanomir, *Explorări în comunismul românesc*, vol. 2, Iași, Polirom: 453-490.

Marsillac, U. (1999 [1869] [1877]), *Bucureștii în veacul al XIX-lea*, București, Meridiane.

Mihali, C. (2009), „Orașul precar. Considerații asupra condiției distopice a spațiilor urbane postcomuniste”, în Adrian T. Sârbu și Alexandru Polgár (coord.), *Genealogii ale postcomunismului*, Cluj, Idea Design & Print.

Mihăilescu, V. (1925), *Vlășia și Mostiștea (evoluția geografică a două regiuni din Câmpia Română)*, București, extras din *Buletinul Societății Regale de Geografie* 43.

Mihăilescu, V. (2003), *Evoluția geografică a unui oraș – București*, București, Paideia.

Monciu-Sudinski, Al. (1997), *Caractere*, București, Ileana.

Mușățeanu, I. (1935), *Monografia Bisericii Cărămidarii de Sus (Grozăvești)*, București, Tipografia Cultura.

Nemetescu, G. (1943), *Bucureștii port la Dunăre. Cu o prealabilă descriere a originii și istoricului acestui oraș, de la 1200 până azi*, București, Graiul Românesc.

Nițescu, M. (1995), *Sub zodia proletcultismului. Dialectica puterii*, București, Humanitas.

Olivier, L. (2008), *Le sombre abîme du temps. Mémoire et archéologie*, Paris, Seuil.

Olteneanu, M. (2005), „Metroul bucureștean”, *Univers ingineresc* 18: 1-8 (http://www.agir.ro/univers-ingineresc/metroul_bucurestean_1165.html; accesat: 26 august 2011).

O'Neill, B. (2009), „The political agency of cityscapes. Spatializing governance in Ceaușescu's Bucharest”, *Journal of Social Archaeology* 9 (1): 92-109.

Opriș, I. (1993), „Muzeul Național Cotroceni – expresia unei necesități publice”, în B. Ciho, M. Constantin, D. Folescu, G. Lupu, I. Opriș, A. M. Orășanu, M.

Pupeza, și N. Vlădescu, *Muzeul Național Cotroceni*, București, Redacția publicațiilor pentru străinătate: 5-10.

Panait, P. I. (1967), „Începuturile orașului București în lumina cercetărilor arheologice”, *București* 5: 7-24.

Panait, P. I. (1969), „Însemnări arheologice pe șantierele de construcții din București (II)”, *București* 7: 29-39.

Panait, P. I. (1978), „Considerații privind demografia teritoriului ilfovean în sec. XV-XVI”, *Ilfov. File de istorie*, București: 169-172.

Panait, P. I. (1992a), „Orașul București în timpul domniei lui Constantin Vodă Brâncoveanu”, *București* 11: 46-67.

Panait, P. I. (1992b), „Vatra satelor din jurul Bucureștilor în lumina cercetărilor arheologice (sec. XIV-XVI)”, *Cercetări Arheologice în București* 4: 75-87.

Panait, P. I. (2005), „Arheologia Cotrocenilor”, *Cercetări Arheologice în București* 6: 247-268.

Panait, P. I. și Ștefănescu, A. (1981), „Relațiile orașului București cu satele învecinate în secolele XIV-XVI”, *Cercetări Arheologice în București* 3: 107-129.

Pănoiu, A. (2011), *Evoluția orașului București*, București, Editura Fundației Arhitect design.

Pippidi, A. (2002), *București. Istorie și urbanism*, București, Dominor.

Popescu-Lumină, Colonel (2007 [1935]), *Bucureștii din trecut și de astăzi*, în V. Gh. Speteanu (ed.), *Primii istoriografi ai Bucureștilor*, București, Editura Fundației Culturale Gheorghe Marin Speteanu.

Poll, I. și Mănușcu-Adameșteanu, Gh. (1997), „Brățări de sticlă descoperite pe raza orașului București”, *București* 12: 23-30.

Rosetti, D. V. (1929), *Din preistoria Bucureștilor*, București: extras din *Cronica Numismatică și Arheologică* 89-94.

Rushdie, S. (2001), *Rușinea, Iași, Polirom* (traducere de Cornelia Bucur).

Sâmboteanu, U. și Moldoveanu, M.D. (1938), *Noul plan al municipiului București cu indicatorul alfabetic al străzilor*, București.

Sâmboteanu, U. și Moldoveanu, M.D. (1939), *Noul plan al municipiului București cu indicatorul alfabetic al străzilor*, București.

Schuster, C. (1997), *Perioada timpurie a epocii bronzului în bazinele Argeșului și Ialomiței superioare*, Bibliotheca Thracologica 20, București, Institutul Român de Tracologie.

Sfințescu, C. I. (2002a [1919?]), „Studiu asupra planului general de sistematizare al capitalei”, în A. Pippidi, *București. Istorie și urbanism*, București, Dominor: 102-146.

Sfințescu, C. I. (2002b [1931]), „Zonificarea urbanistică a municipiului București (zone de construcții și zone de verdeață)”, în A. Pippidi, *București. Istorie și urbanism*, București, Dominor: 176-261.

Silvestru, O. (1997), „Începuturile tramvaiului electric în București”, *București* 12: 144-155.

Slavici, I. (1884), *Asilul „Elena Doamna”*, Sibiu, Editura și Tiparul Institutului Tipografic.

Sorescu, M. (1985), *Ușor cu pianul pe scări*, București, Cartea Românească.

Stahl, H. (2002 [1910]), *Bucureștii ce se duc*, București, Dominor.

Stănescu, T. (1972), „Dezvoltarea orașului București în anii socialismului”, *București* 9: 421-429.

Stoica, L., Ionescu-Ghinea, N., Ionescu, D., Luminea, C., Iliescu, P. și Georgescu, M. (1999), *Atlas-ghid. Istoria și arhitectura lăcașurilor de cult din București*, vol. 1, București, ERGOROM'79.

Stoicescu, N. (1961), *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*, București, Editura Academiei Republicii Populare Române.

Șerban, C. (1978), „O descriere puțin cunoscută a județului Ilfov din ajunul revoluției din 1821”, *Ilfov. File de istorie*, București: 241-246.

Ștefănescu, A. (1981), „Consemnări arheologice pe șantiere de construcții”, *Cercetări Arheologice în București* 3: 265-278.

Ștefănescu, A. și Lazăr, M. (2004), *Mănăstirea Cotroceni—un monument istoric dispărut*, București, Muzeul Național Cotroceni.

Tarlow, S. (2002), „Excavating Utopia: why archaeologists should study «ideal» communities of the nineteenth century”, *International Journal of Historical Archaeology* 6 (4): 299-323.

Tărnă, M. (1997), „Alimentarea cu apă potabilă și amenajarea sistemului de canalizare în București (1870-1900)”, *București* 12: 112-122.

Toma, D. (2001), *Despre grădini și modurile lor de folosire*, Iași, Polirom.

Vais, D. (2005), „Tehnologia ca ficțiune arhitecturală”, în C. Mihali (ed.), *Artă, tehnologie și spațiu public*, București, Paideia: 65-86.

Vasilescu, Gh. (1967), „Dezvoltarea cartierului Giulești după 1944”, *București* 5: 341-351.

Velescu, O. (1995), „Ideologia «restructurării urbane» ”, *Historia Urbana* 3 (1-2): 179-186.

Velescu, O. (2007), „Cotroceni în secolul al XVII-lea”, *București* 21: 179-192.

Veyne, P. (1999), *Cum se scrie istoria*, București, Meridiane.

Vintilă, P. (1961), *București. Mic îndreptar*, ediția a II-a, București, Meridiane.

Virtosu, Gh. (f.a.), *Locuințe pentru populația nevoioasă și problema comasărilor*, București, Biblioteca Urbanistică: 49-50.

Voronca, I. (1972), *Act de prezență*, Cluj, Dacia.

Voronca, I. (1973), *Mic manual de fericire perfectă*, București, Cartea Românească.

Zahariade, A. M. (2011), *Arhitectura în proiectul comunist. România 1944-1989/ Architecture in the communist project. Romania 1944-1989*, București, Simetria.

ANEXĂ

CERCETĂRI GEOELECTRICE ÎN PERIMETRUL BD. VASILE MILEA

Florian RĂDULESCU (S.C. INTEL 91 SRL)

În perioada 19.10.2005 – 22.10.2005, în perimetrul din Bd. Vasile Milea (fig. 1) s-au executat măsurători geoelectrice pe o suprafață de 7 500 m². Informațiile obținute prin prospecțiune acoperă intervalul de adâncime 0-3 m. Distribuția rezistivității aparente în intervalul 0-3 m este reprezentată în figura 2. Se constată rezistivități cuprinse între 10 și 35 ohmi, zonele anormale încadrându-se în intervalul 25-35 ohmi. Zonele de maxim reprezintă neomogenități în cadrul intervalului mai sus amintit. Orientat E-V se constată o zonă de minim, zonă care se datorează unei umidități mai mari a solului, posibil existenței unei foste văi ulterior astupate.

În vederea determinării orizontului de bază, în zonă s-a executat un profil geoelectric orientat E-V (fig. 4), în acest caz adâncimea investigată fiind de 20 m. Din prelucrarea datelor s-a constatat o adâncime medie a orizontului de bază de 8 m. În această secțiune se observă prezența unei văi astupate în zona metrilor 25-40. Pe baza măsurătorilor de potențial spontan am întocmit harta distribuției câmpului electric din zonă (fig. 3). Se constată o creștere a câmpului electric de la sud către nord. Am construit această hartă deoarece, poate, este bine de cunoscut și distribuția câmpului electric.

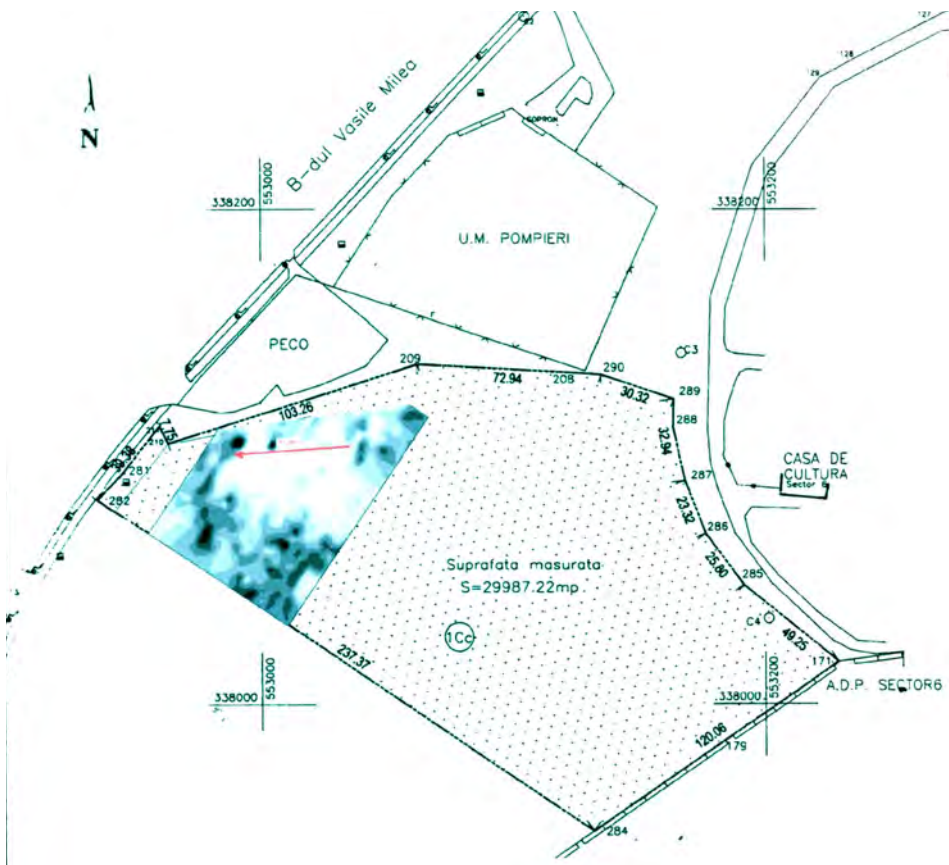
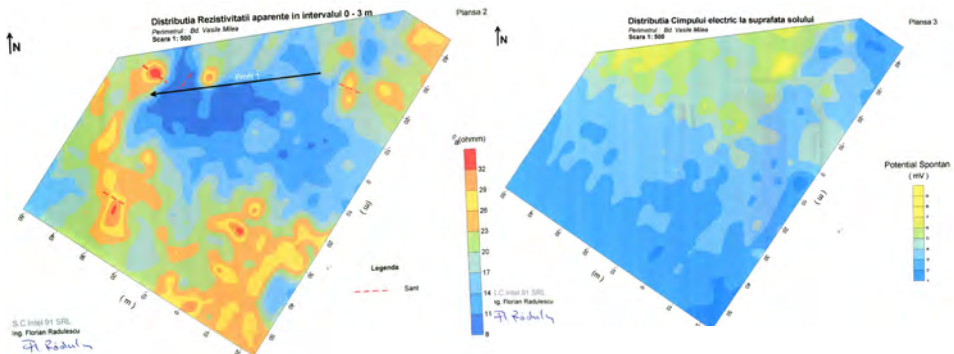

Fig. 1.

Fig. 2.

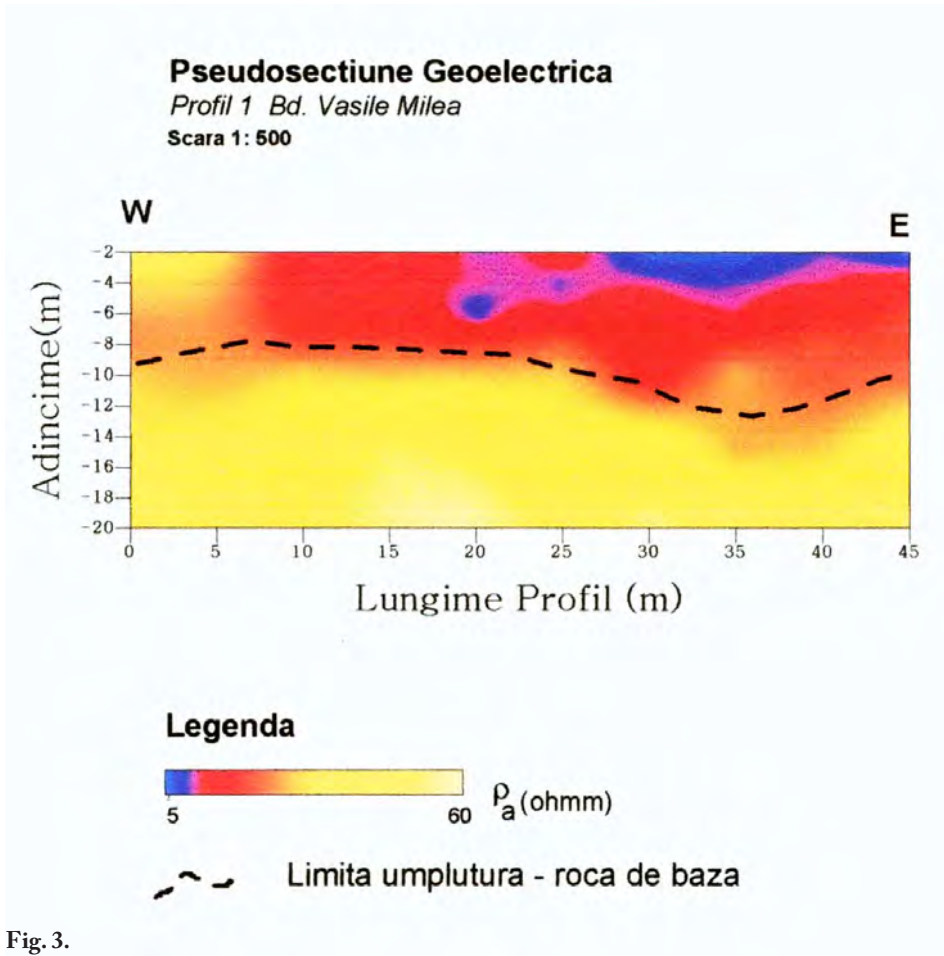

Fig. 3.

ÎN LOC DE ÎNCHEIERE

ARHEOLOGIA DIN ROMÂNIA ÎN ERA NEOLIBERALĂ: FRAGMENTE

Radu-Alexandru DRAGOMAN și Sorin OANȚĂ-MARGHITU

„Intelectualii, care trebuie să fie luminătorii poporului, vor da seamă pentru toate rătăcirile acestuia.”

Părintele Justin Pârvu,
Mănăstirea Petru Vodă, județul Neamț, România;
fost deținut politic între 1948 și 1964 (Pârvu 2007: 136).

Introducere

Textul de față reprezintă o continuare a Capitolului 1, unde mutam accentul dinspre mijloacele de control și/sau represiune instrumentate de puterea politică asupra mediului academic și universitar, înspre manierele în care arheologii au legitimat ideologiile oficiale de la un moment dat. În rândurile ce urmează ne-am îndreptat atenția asupra relațiilor dintre câmpul arheologic din România și ideologia dominantă în prezent, cea neoliberală.

După 1989, de-a lungul așa-zisei „perioade de tranziție” (al cărei final a fost marcat simbolic prin aderarea României la Uniunea Europeană și condamnarea prezidențială a comunismului pe baza unui raport întocmit de specialiști), ideologia neoliberală a fost legitimată treptat de întreaga clasă politică și de elitele culturale din „*mainstream*” prin adoptarea unui discurs anticomunist (menit adesea să le valideze mesajul și să le albească biografiile marcate de compromisuri), pro-capitalist și pro-european (pentru o critică din perspective diferite vezi Hurduzeu și Platon 2008; Țichindeleanu 2009; o istorie sintetică a neoliberalismului, Harvey 2007). Fără a fi numit ca atare în mediile politice, neoliberalismul este prezentat ca fiind singura alternativă posibilă la statul providențial din perioada comunistă, libertățile și drepturile câștigate prin Revoluția din 1989 datorându-se, conform discursului economist oficial, existenței unei piețe libere, concurențiale, globale, care se autoreglează fără intervenția statului. Dincolo de discursurile de stânga, centru sau dreapta, aplicarea politicilor economice neoliberale a fost o constantă a întregii perioade de după Revoluție, rolul statului fiind redus la cel de a asigura un climat bun

de afaceri prin privatizări masive (un preambul adeseori al ruinării fabricilor și vinderea lor la fier vechi) și prin legi care asigură o piață a muncii flexibilă. Intrarea în forță a României în capitalism aproape a coincis cu debutul crizei variantei neoliberale a acestuia. Astfel, politicile economice ale statului au fost orientate către reducerea cheltuielilor sociale și impunerea unor curbe de sacrificiu. După două decenii de aplicare a politicilor economice neoliberale constatăm migrația masivă a oamenilor spre țări din Occident, ca urmare a distrugerii industriei și agriculturii românești, proces cu grave urmări în plan demografic (cf. *Recensământul* 2002; 2011), creșterea sărăciei și a inegalității sociale (e.g. Wolff 2009; Leetmaa *et al.* 2011), înstrăinarea resurselor naționale unor corporații sau altor state (cazul dreptului de exploatare minieră de la Roșia Montană acordat în 1999 S.C. Roșia Montană Gold Corporation S.A., respectiv al companiei de gaze Distrigaz Sud București vândută în 2004 către Gaz de France), continuarea politicii începute în perioada comunistă de distrugere a monumentelor vechiului București (Derer *et al.* 2009), de data aceasta ca urmare a afacerilor imobiliare, sau mutilarea peisajului urban prin ridicarea unor construcții hidoase aproape „lipite” de monumente istorice (e.g. clădiri de birouri lângă Biserica Armenească și Catedrala Sfântul Iosif din București; un sediu B.R.D. Groupe Société Générale S.A. lângă geamia din Constanța) *etc.* Ideologia neoliberală transformă spațiul social într-o piață în care totul devine marfă, inclusiv ideile și oamenii.

Ideologia și practicile neoliberale s-au instaurat ușor și temeinic într-un spațiu public în care politica, departe de a fi „un artefact al gândirii”, o metodă de reprezentare a societății, este concepută ca „o luare în posesie a realității sociale”: „Pentru politicienii români de azi, politica este mai ales un mod de a-și continua afacerile pe alte căi”, iar actul guvernării este considerat o inginerie birocratică (Barbu 2005: 13-14). În acest spațiu, cu o firavă tradiție a protestului (cel din perioada comunismului ceaușist fiind astăzi pompos numit „rezistență prin cultură”) și o palidă acțiune politică a sindicatelor (fapt vizibil cu ocazia impunerii măsurilor guvernamentale de austeritate din 2010), opoziția la neoliberalism este constituită din intelectuali „de stânga” de inspirație (neo)marxistă, precum grupul de critică socială și politică din jurul *site*-ului *Critic Atac*, și intelectuali „de dreapta” ce se inspiră din virtuțile critice ale creștinismului, cum ar fi distribuțiștii din jurul *site*-ului *A Treia Forță. România profundă* sau Mircea Platon (vezi *site*-urile sale *Pentru o cultură a discernământului și o Românie la scară umană*; *Focuri în noapte. Note. Istorii. Clarificări*).

În demersul nostru vom discuta despre discursuri și practici ale arheologiei din România în perioada neoliberală, în contextul acceptării de către statul român

a condițiilor de aderare la Uniunea Europeană și a integrării în această structură politică. Asemenea altor arheologi (*e.g.* McGuire 2008 cu literatura) am susținut și continuăm să susținem că practica arheologică nu poate fi apolitică deoarece este în permanență influențată, sub varii forme, de contextul sociopolitic în care se desfășoară. Din punctul nostru de vedere, o arheologie „politică” nu înseamnă a adera la o doctrină anume sau a activa într-un partid politic, ci a utiliza instrumentele specifice disciplinei pentru a te opune ideologiilor care afectează în chip negativ viețile oamenilor. Așa cum a arătat deja Randall McGuire, arheologia nu poate schimba condițiile socioeconomice în care trăiesc oamenii, dar poate juca un rol important în luptele ideologice (McGuire 2008: 21). Pentru noi, practica arheologică este un spațiu al confruntării unor viziuni diferite între ele, nu doar asupra trecutului, ci și asupra prezentului. Acest text este o expresie a perspectivei noastre politice.

Despre „neutralitatea” arheologiei „apolitice”

După cum se poate lesne observa din literatura arheologică publicată, majoritatea arheologilor din România continuă să ignore contextul sociopolitic în care își desfășoară munca, precum și ideologiile oficiale care structurează viața socială. Acești arheologi susțin posibilitatea unei practici strict științifice, adică neutre și apolitice, motiv pentru care sunt preocupați doar de temele lor de cercetare. Într-o formă sau alta, ei operează cu o separare între trecut (definit ca obiect „științific” de studiu) și prezent (definit ca subiectiv și politic). Demn de semnalat este faptul că această dedublare a fost specifică și arheologilor germani din S.S.-Ahnenerbe în timpul celui de-al „Treilea Reich”, ale căror lucrări, exceptând anumite detalii sau articole de popularizare, erau ireproșabile; tocmai pentru că erau riguros „științifice” și „neutre”, respectivele lucrări au contribuit la prestigiul și legitimarea organizației naziste, având astfel valoare politică (Haßmann 2000: 121-122). Similar, liderii comuniști responsabili de transformarea câmpului academic din România după 1945 au operat cu separația între activitatea științifică și cea politică și au încurajat-o. Chiar și în cazul arheologilor considerați de către regim a fi „pătați” sau „foști reacționari”, cum este cel al lui Vladimir Dumitrescu, s-a considerat că, atâta timp cât nu au mai activat politic după ocuparea țării de către sovietici (23 august 1944) și sunt „buni specialiști”, pot fi recuperați în folosul regimului comunist „pe motive științifice” (vezi *e.g.* Pleșa 2006: 172, nota 25).

Separarea între lucrările științifice și contextul sociopolitic în care acestea au fost produse o regăsim și în maniera de tratare a obiectelor arheologice. Un exemplu dintre cele mai clare sunt cataloagele de expoziție. Viziunea

dominantă ce stă la baza acestor cataloage este una estetizantă. Exponatele sunt rupte de contextele din care au făcut parte și reduse la statutul de „obiecte de artă”. Decontextualizate, obiectele sunt transformate în simplu material ilustrativ în cadrul unor metanarațiuni – prezentări generale, pe categorii de ocupații/materiale, privind o întregă epocă, o anume „cultură arheologică” sau o anume populație. Despre obiectele propriu-zise se menționează doar „tipul” în care a fost încadrat, materialul din care este făcut, locul de proveniență, „cultura arheologică” căreia îi aparține, cronologia relativă și absolută, instituția în care este expus sau depozitat și, eventual, revista/volumul în care a fost publicat. Despre contextul descoperirii, materialele cu care astfel de obiecte s-au aflat la un moment dat în asociere sau biografia din trecut și până în prezent a exponatelor nu se menționează nimic. Separate complet de propria lor memorie, obiectelor arheologice li se poate atașa orice mesaj. De exemplu, în anii 1970-1980, o serie de obiecte (e)neolitice au fost incluse într-o expoziție organizată la Muzeul de Istorie al Republicii Socialiste România (în prezent, Muzeul Național de Istorie a României din București); după cum reiese din broșura cu tematica expoziției principale, mesajul transmis vizitatorilor era acela al vechimii multimilenare a istoriei poporului român, istorie ce își afla împlinirea în așa-numita „epocă de aur” a lui Nicolae Ceaușescu (*Schiță tematică* 1970). În anul 2008, unele dintre aceste obiecte au fost incluse în catalogul expoziției organizate între 3 iunie și 5 octombrie 2008 la Historisches Museum Olten, din Elveția, și dedicate epocii (e)neolitice din România (Wullschleger 2008). Imaginile obiectelor arheologice sunt însoțite de texte semnate de membri ai elitei politice sau culturale din România. În multe dintre aceste texte, exponatele sunt tratate ca simple pretexte pentru a legitima integrarea României în Uniunea Europeană și a elogia această construcție politică; iată de pildă ce scrie secretarul general de atunci al Ministerului Culturii și Cultelor: „*The mosaic of Neolithic cultures in Romania prefigures, paradoxically, the cultural landscape of modern Romania which is as diverse as symbolic of the essence of Europe today*” (Virgil Nițulescu, în Wullschleger 2008: 66; pentru mai multe exemple vezi Capitolul 2: Anexa 2, din volumul de față). În concluzie, așa-zisul demers „neutr” promovat de unii arheologi din România este o iluzie, deoarece, prin separarea obiectului (lucrare științifică sau artefact arheologic) de contextul său social (din trecut sau din prezent) lasă spațiu liber ideologiilor dominante.

Despre arheologi și adaptarea la Sistem

Discursul neoliberal din arheologia românească susține „că adaptarea și aplicarea unor tehnici de planificare, coordonare și control – care și-au dovedit

eficiența în planul economiei concurențiale – specificului arheologiei, poate avea efecte pozitive”, că „presiunea tot mai mare a factorilor economici, concurența susținută în vederea obținerii finanțării din bani publici și creșterea valorii forței de muncă, au produs un decalaj tot mai mare între «sistemul economic» al arheologiei și sistemul economic global care s-a modificat/restructurat, pentru a se adapta și transforma într-un mecanism, care funcționează pe baza regulilor economiei de piață”, că este necesară „adaptarea mecanismului de funcționare a arheologiei la economia contemporană și la sistemele sale de gestiune”, că „trebuie găsite toate mijloacele, metodele și pârgھیile pentru a deveni eficienți, ancorați în realitatea societății, utilizând intensiv resursele de care dispunem”, că trebuie avută în vedere „dezvoltarea unei strategii de marketing care să asigure promovarea, o strategie care să convingă publicul că această muncă este extrem de interesantă și frumoasă și că merită să fie cunoscută și apreciată de marele public”, că „Pasiunea și dăruirea [...] nu mai sunt suficiente” (Angelescu 2005: 5-6).

Această retorică urmărește transformarea disciplinei dintr-un mediu de reflecție, gândire critică și contemplație, într-o piață în care ideile să circule și să se vândă asemenea oricăror altor produse (ca o marfă), în felul acesta asigurându-se și controlul asupra „pieței academice”. Pe cale de consecință, tendința este ca instituțiile arheologice să devină asemenea unor firme private, de unde și importanța crescândă a „managerilor culturali” sau a „managerilor de proiect”. Contrar oricărei solidarități în jurul vreunui ideal, câmpul arheologic se fragmentează în grupuri de indivizi sau în instituții unite de interese directe și care se concurează pentru a obține finanțele dorite. Acestei tendințe îi corespunde apariția unui limbaj specific: „licitații”, „grant-uri”, „implementare”, „public-țintă”, „feedback” etc. Odată acceptată în Uniunea Europeană, arheologia românească a intrat în „era capitalismului academic”, ca să folosim exprimarea lui Yannis Hamilakis (2004: 289). Reproducem mai jos descrierea pe care Hamilakis o face mediului universitar din vestul Europei:

„It is not only the close links between universities and large corporations, the diversion of public funds towards research that will benefit primarily private interests; it is also the notion of «entrepreneurship» as the primary value of the university; the establishment of an internal market within universities and, among the sector as a whole, the notion of relentless competition for funding, resources, students and staff, and positions in league tables. Above all, it is the colonization, the attempt gradually to take over one of the last spaces that has been reserved for social critique, for the questioning of authority and of the established orders, by mentalities and practices that valorize individualism above everything else, practices that establish as one of

the main goals of all university activity the maximization of profit, be in the terms of university income, spin-off company share values or graduate earnings.” (ibid.: 289)

Măcar în parte, observațiile lui Hamilakis se potrivesc și câmpului arheologic din România de astăzi; în orice caz, ele ar trebui să fie un avertisment pentru arheologii români. Cu toate acestea, în cazul unora dintre textele pretins „neutre” și strict „științifice” scrise de arheologii români, deși lipsesc referirile la contextul sociopolitic în care au fost produse, se poate observa că sunt rezultatul adaptării la Sistem. Aderarea la Uniunea Europeană a atras după sine și adoptarea de către Ministerul Educației și Cercetării a unor criterii economice capitaliste („eficiență”, „calitate”) de evaluare a cercetării, inclusiv a celei arheologice. Conform criteriilor impuse, în cazul evaluării dosarelor de promovare sau în cadrul competițiilor pentru proiecte, articolele sunt punctate mai ales în funcție de cât de bine este cotate revista sau volumul pe piața academică globală. Printre cele mai prestigioase sunt considerate a fi revistele și volumele indexate de Thomson Reuters Web of Science (I.S.I.). „Calitatea” lucrărilor mai este verificată și prin frecvența cu care un autor este citat. Pentru a ocupa anumite poziții în ierarhia academică, listele de lucrări ale arheologilor sunt evaluate de o instituție înființată în acest scop: Consiliul Național al Cercetării Științifice (C.N.C.Ș.). Spre exemplu, la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române (București), de la prima treaptă și până la gradul de cercetător științific III un arheolog este evaluat în cadrul instituției, în schimb, pentru gradele superioare dosarul său este evaluat de C.N.C.Ș. Criteriile de evaluare „de tip I.S.I.” sunt mai degrabă utile politicilor de piață a marilor corporații editoriale, deoarece, după cum se poate observa vizitând pagina-*web* a Thomson Reuters, indexarea facilitează măsurarea impactului unui text în cadrul disciplinei, identificarea rezultatelor „relevante” dintr-o disciplină, identificarea eventualilor colaboratori cu o rată de citare ridicată, descoperirea curentelor emergente *etc.* Cu toate acestea, autoritățile române au transformat aceste valori ale economiei de piață în criterii „obiective” de evaluare a mediului academic care nu au legătură, în cazul arheologiei, cu judecata de valoare din interiorul câmpului. A scrie în limba română și nu într-o „limbă de circulație internațională” (mai ales engleză), a publica în reviste românești „necotate” sau a te ocupa de o temă de cercetare specifică spațiului românesc sunt în chip ideologic caracterizate ca provincialism, frică de competiție și neprofesionalism mascat. S-a ajuns, astfel, în situația aberantă ca texte publicate în limba română în volume apărute sub egida unor foruri prestigioase din țară, precum Academia Română, să nu fie

punctate în competiții de proiecte, spre deosebire de texte (uneori scrise de același autor) publicate într-o „limbă de circulație internațională” și într-o țară străină.

În loc să se opună acestor măsuri, mulți dintre arheologii români s-au supus în chip umil. Compromisul făcut este argumentat prin nevoia de a avea un trai mai bun, fapt de înțeles (dar nu de justificat) în condițiile de viață din România. Din dorința de a putea promova, arheologii „vânează” reviste/volume cu un nivel de cotare cât mai bun. Interesant, în cadrul câmpului arheologic din România, „calitatea” (conform evaluării) „crește”, dar filosofia de cercetare rămâne aceeași ca și înainte de schimbarea criteriilor. Astfel, spre exemplu, într-un volum dedicat tendințelor celor mai recente în domeniile patrimoniului cultural și turismului întâlnim un articol, tradițional ca filosofie de cercetare, despre stadiul cercetării fibulelor de schemă La Tène din România (Zirra 2010). Articolul nu are absolut nicio legătură cu tema volumului: în tot textul nu apar deloc cuvintele „patrimoniu” sau „turism”. Evident, motivul pentru care autorul a predat acest text pentru un astfel de volum nu poate fi unul de ordin „științific”. Răspunsul este conținut în prefața volumului: „*The accepted papers of this conference are published in this Book that will be indexed by ISI*” (Mladenov și Bojkovic 2010).

A publica un articol într-un volum doar pentru că este bine cotat este o alegere identică în spirit cu un alt tip de practică, stimulată tot de discursul politic eurocentrist. Încă înainte de aderarea României la Uniunea Europeană, unii arheologi români au apelat la includerea în titlurile proiectelor de cercetare sau ale expozițiilor a unor termeni cu încărcătură politică, cum este cel de „Europa” sau „european”, cu scopul de a crește șansele de a obține finanțarea dorită și susținere instituțională, cum este cazul proiectelor *Dimensiunea europeană a civilizației eneolitice est-carpătice* (Ursulescu 2007), *Începuturile civilizației europene. Neo-eneoliticul la Dunărea de Jos* (e.g. Andreescu 2004) sau al expoziției *Nașterea unei mari expoziții: „A l'aube de l'Europe”. Les grandes cultures néolithiques de Roumanie* (București, octombrie 2007–ianuarie 2008, broșură de prezentare).

Ambele strategii își găsesc analogii în practica din perioada comunistă de a cita strategic în propriile lucrări academice („științifice”, „obiective” și „neutre”) din „clasicii” marxism-leninismului. Aceste strategii, fiecare la vremea sa, sunt semne de docilitate față de puterea politică. Prin instituțiile sale, puterea politică percepe semnalele și le recompensează, conferindu-le transmițătorilor statutul de „eligibil” pentru a ocupa anumite poziții, a conduce anumite colective/proiecte de cercetare, a accede la anumite resurse etc. Acești arheologi pot fi considerați drept „cai troieni” ai ideologiei globaliste, agenți ai calibrării disciplinei după imperativele politice oficiale ale prezentului.

Retorica „proiectelor” și „programelor operaționale” finanțate cu bani europeni se inserează tot mai insistent în discursul arheologic. Prin această retorică, până și recenziile și prezentările de cărți încep să fie metamorfozate din elemente ale dialogului stabilit liber în interiorul câmpului în documente de justificare a finanțării primite de la diferite instanțe de legitimare: „*The writing of this review was supported by European Social Fund in Romania under the responsibility of the managing authority of the Sectorial Operational Programm for Human Resources Development 2007-2013 grant POSTDRU/CPP/07/DMI1.5/S/78342*” (Vieru 2012: 159). Într-un stil care amintește de „mulțumirile” aduse Partidului Comunist și „personal”, lui Nicolae Ceaușescu pentru „condițiile create”, această practică discursivă, consfințește simbolic transformarea în marfă a câmpului arheologic, orice produs al cunoașterii având un preț.

La distrugerea mediului academic/universitar ca spațiu al gândirii critice contribuie și arheologii care fac compromisuri de dragul „vizibilității” oferite de mass-media și al avantajelor ce pot decurge de aici, precum finanțare pentru continuarea săpăturilor. În schimbul promovării mediatice, unii arheologi diseminează în presa scrisă un discurs corect politic despre trecutul îndepărtat, în care se promovează valori neolibérale și se legitimează construcția politică a unei identități europene. De exemplu, în cazul unui interviu despre tell-ul de epoca cuprului de la Bordușani (județul Ialomița), autorul săpăturilor susține că „primii europeni au fost oameni de-ai locului” (Dragomir Popovici în Țurcanu 2006; pentru o critică vezi Capitolul 5 din volumul de față). În opoziție cu ideea conform căreia arheologia ar fi un „lux științific, ceva care consumă bani de la buget pe găsierea unor cioburi”, el afirmă că vrea să demonstreze „că arheologia poate să aducă și bani”, fapt posibil în viziunea sa dacă microzona în care se află tell-ul ar fi declarată protejată și s-ar construi pentru publicul vizitator case specifice diverselor comunități ce au locuit de-a lungul timpului la Bordușani (Dragomir Popovici în Țurcanu 2006). Acest tip de discurs corespunde perfect tendinței de transformare a disciplinei în conformitate cu tezele ideologiei neolibérale:

„Utilitatea publică a unei activități (științifice sau culturale) este măsurabilă tocmai prin interesul publicului. Din punct de vedere financiar, acesta se manifestă prin acceptul și dispoziția unui număr cât mai mare de oameni de a plăti pentru «servicii» culturale: expoziții, cărți, turism cultural și produsele lor colaterale, precum și prin alocări bugetare.” (Angelescu 2005: 12)

Din această perspectivă, relevanța socială a cercetărilor arheologice și a patrimoniului nu este definită în termenii unei practici reflexive și critice, ci în termeni economici.

„Un veac de singurătate”¹

„Nestor is without question one of those who contributed crucially to the foundation of Romanian pre- and proto-historic archaeology. He brought to Romania the research methods of German archaeology, remarkable for their accuracy; they were then adopted by his pupils, the author of these lines included.” (Vulpe 2004-2005: 5)

„Pentru buna valorificare a rezultatelor, propun să aplicăm în viață metoda complexă de cercetare folosită în U.R.S.S., și până astăzi ignorată la noi.” (Mihail Roller în *Consfătuirea* 1951: 15)

„Trebuie scos astfel în evidență faptul că șantierul de la Hăbășești (sala III) a reușit pentru întâia dată la noi în țară desgroparea în întregime a unei colonii primitive de pe treapta mijlocie a barbariei, ridicându-se planul integral al coloniei. Acest lucru a fost posibil grație folosirii metodelor aplicate în arheologia sovietică, planificării bine studiate și mijloacelor materiale puse la dispoziția șantierului.” (*Expoziția* 1950: 5)

„În cadrul acestuia [proiectului româno-britanic *Southern Romania Archaeological Project*] s-au folosit metodologii moderne și echipament performant, unele dintre activitățile desfășurate aici fiind premiere în arheologia românească (cartarea siturilor în sistem GPS, GIS, arheologie aluvială).” (Andreescu 2003: 350)

„Începând din anul 1993, cercetarea a devenit un program internațional, româno-francez. [...]

Pentru arheologia românească, acest tip de program constituia o premieră absolută.” (Popovici 2006: 44)

Din citatele de mai sus reiese limpede că, indiferent dacă este vorba de perioada interbelică, de cea comunistă sau cea de după 1989, marile schimbări din arheologia românească sunt reprezentate de importuri metodologice din centre aparținând marilor puteri ale vremii – Germania, Uniunea Sovietică, Marea Britanie, Franța. Comunitatea arheologică românească află cu întârziere, prin unii reprezentanți ai săi, de diverse metodologii produse prin țări străine, pe care le adoptă și promovează în cadrul câmpului cu titlu de mare noutate. După cum sugerează limbajul utilizat în citatele reproduse, metodele sunt percepute asemenea unor obiecte exotice ce sunt prețuite pentru caracterul lor de noutate și pentru statutul înalt pe care îl conferă proveniența lor din centre

¹ Compararea critic-ironică a arheologiei românești cu romanul lui Gabriel Garcia Marquez aparține lui Florian Matei-Popescu (Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București), căruia îi mulțumim pentru dreptul de a o utiliza aici.

„*mainstream*”. Echivalând progresul disciplinei cu importul de metodologie, arheologii construiesc singuri pentru câmpul din care fac parte un statut de periferie: arheologia nu mai este considerată un spațiu critic al interpretării urmelor materiale, ci devine un teren de aplicare în premieră a unor metode, a căror aură „științifică” este conferită de relația cu tehnologia importată din centrele academice ale marilor puteri. Procedând în această manieră, importul metodologic din arheologia românească se constituie în corespondentul în plan științific al cultivării dependenței unor țări subordonate precum România față de superioritatea tehnologică a marilor puteri economice globaliste; așa s-a întâmplat și în America de Sud, unde implementarea de către transnaționalele nordamericane de noi tehnologii și metodologii, ce au dus la acapararea pieței economice latinoamericane, a fost însoțită de introducerea a noi filosofii și teme de cercetare (e.g. Lorenzo *et al.* 1976: 78 și urm.). De aceea, proiectele de colaborare dintre instituții din România și instituții din centrele puterilor globale (dar nu numai), obiectivele, practicile și efectele acestor colaborări, ar trebui să se constituie în viitor în subiect de analiză critică și reflecție, așa cum a fost cazul parteneriatelor științifice cu Africa (Droz și Mayor 2009).

„Mântuirea” prin metodă: mitologii

Noutățile discursului arheologic din România postdecembristă (Curta 2007: 91) ar fi interesul pentru istoria disciplinei, adoptarea unor noi metode de săpătură (inspirate de principiile stratigrafice ale lui Harris), preocupări legate de arheologia experimentală. De asemenea, se mai crede că un alt câștig al „arheologiei ultimelor decenii” este „principiul interdisciplinarității” (Cârciumaru 2006) sau al „pluridisciplinarității” (Popovici *et al.* 2002; Popovici 2006).

Metoda nouă de săpătură („cronostratigrafică”), aplicată inițial în cadrul proiectului româno-francez de cercetare a tell-ului neo-eneolitic de la Hârșova (Randoin *et al.* 1998-2000; Popovici *et al.* 2002) și răspândită ulterior pe mai multe situri, reprezintă o schimbare majoră a unui stil de a face arheologie orientată cu predilecție spre încadrarea „culturală” a materialului și obținerea de informații stratigrafice referitoare la succesiunea diferitelor „faze culturale”. Acest stil era reflectat și de estetica săpăturii sub forma șanțurilor lungi și înguste. Așezările erau privite drept o sumă de „complexe” și o succesiune de „straturi”. Prin atenția acordată celor mai mici unități stratigrafice (U.S.) și a succesiunii acestora (cu consecințe pentru interpretarea „biografiei” diferitelor spații), prin preocuparea pentru calculul duratei de formare a depunerilor și contextualizarea cât mai precisă a materialului arheologic, prin schimbarea

binevenită în modul de înregistrare a datelor, prin definirea unor strategii de eșantionare și prin întrebările legate de procesele postdepoziționale și de formare a sitului (Desse-Berset și Radu 1996; Popovici *et al.* 1998-2000; Haită și Radu 2003), metoda devine un fundament necesar emiterii unor interpretări legate mai direct de practicile sociale din trecut.

În intenție, metoda presupune o separare a săpăturii arheologice de interpretare, cercetarea fiind concepută ca o succesiune de etape, îndeplinirea uneia fiind o condiție de a trece la următoarea, de la „*the understanding of the stratigraphic complexity, specific behaviors, the completion of sectorial cumulative stratigraphic diagrams*”, până la analiza și sinteza datelor (Popovici 2003: 8). Pe scurt, se încearcă să se răspundă la întrebările „de ce?” și „cum?”: „Nici tipul și nici ordinea acestor întrebări nu sunt întâmplătoare” (Popovici *et al.* 2002: 3).

În raportarea la datele arheologice, metoda conține însă o anumită contradicție. Pe de o parte, aceasta ar presupune o „întoarcere deliberată” la empirism și „pozitivism”, „eliminarea subiectivității”, „purificarea maximă a datelor arheologice de ingerințele subiective” (Anghelinu 2003: 272-273; 2003-2004: 49; pentru o critică vezi Capitolul 2 din volumul de față). Cercetarea se pretinde a fi fundamentată pe obiectivitate, cunoașterea fiind o reflectare a datelor arheologice obținute prin metodă. Este suficientă aplicarea metodei pentru a obține date arheologice corecte, condiție pentru interpretarea ulterioară prin „uzul analogiilor etnografice” sau folosind „o teorie de rang mediu” (Anghelinu 2003: 327-329; 2003-2004: 44; 2006: 23; Popovici și Anghelinu 2006: 131-132). Pe de altă parte, în contradicție cu empirismul asumat, se afirmă că această „cercetare orientată spre rezolvarea de probleme” (Anghelinu 2003: 273; 2003-2004: 50, sublinierea în original) implică existența unor obiective de cercetare (care „se circumscriu amenajării și utilizării spațiului și paleoeconomiei”; Anghelinu 2003: 273; 2003-2004: 50), a unui „model conceptual”, a unei perspective teoretice (Popovici *et al.* 2002: 5-6; 2003: 8). Contradicția nu este rezolvată, unele texte lăsând impresia că obiectivul principal al cercetării ar fi tocmai aplicarea metodei (*e.g.* Popovici 2006: 44). Prin amânarea precizării perspectivei teoretice (Popovici *et al.* 2002: 3), metoda devine un substitut al interpretării.

Din păcate, la două decenii de la adoptare, metoda a fost prezentată doar sporadic „în acțiune” (Popovici *et al.* 1998-2000; Bem 2001; Haită și Radu 2003), rezultatele cercetărilor fiind într-o foarte mică măsură publicate, o cauză fiind și politica Ministerului Culturii de a finanța exclusiv săpăturile arheologice, nu și procesul prelucrării și publicării datelor și materialelor (pentru alte cauze, Popovici 2003: 7). În aceste condiții, metoda a devenit

în folclorul arheologic „săpătură pe uesuri”, condiție necesară și suficientă pentru a garanta o săpătură „bună”. Din puținele texte publicate reiese totuși perspectiva teoretică ce orientează metoda de cercetare. De exemplu, unele contexte sunt interpretate „zone menajere” pe baza resturilor alimentare descoperite (oase de animale sau cochilii de scoici). Fiind omise alte categorii de materiale (cum ar fi oasele umane), resturile alimentare determină funcția contextelor în care au fost găsite, o concepție cu o lungă tradiție în arheologia din România. Conform acestei tradiții de interpretare, „unitățile stratigrafice” definite în astfel de contexte nu reflectă practici de depunere/aruncare de resturi menajere, a diferitelor obiecte și oase umane, momente „biografice” pline de semnificații ale acestor spații, ci direct activități umane (exemplul cel mai bun este zona menajeră C 521 de la Hârșova; Popovici *et al.* 1998-2000; pentru un alt stil de interpretare a acestor contexte, vezi Capitolul 4 din volumul de față). Mai mult, oasele umane, fiind descoperite într-o zonă menajeră, capătă în urma unei logici circulare funcția acestui context, adică ar fi documente ale practicării canibalismului (Popovici *et al.* 1998-2000: 114). Rezultatele disciplinelor reunite sub stindardul cercetării pluridisciplinare sunt rareori repuse în contextul arheologic (o abordare diferită, de exemplu, Marciniak 2005); resturile faunistice nu sunt însoțite de interpretarea și publicarea obiectelor cu care se asociau (*e.g.* Bălășescu și Radu 2003). Astfel decontextualizate, aceste resturi sunt interpretate global, devenind documente ale unor „ocupații”, „strategii de subzistență” sau de „gestionare a resurselor”, „comportamente economice oportuniste” (Bălășescu și Radu 2003; Popovici *et al.* 1998-2000: 112-113). Cu alte cuvinte, perspectiva teoretică care mobilizează noua metodă de săpătură este funcționalismul, care rezolvă și contradicția menționată mai sus: doar întrebările funcționaliste pot primi răspunsuri prin culegere obiectivă de date; obiectivele cercetării se subînțeleg, nu trebuie explicit formulate, nu sunt idei preconcepute. Filosofia de cercetare funcționalistă promovează o viziune economistă (capitalistă) asupra trecutului. Fie că este vorba de analize ale spațiului locuit (*e.g.* Popovici *et al.* 1998-2000), analize arheozoologice (*e.g.* Bălășescu *et al.* 2004) sau analize ceramice (*e.g.* Ignat *et al.* 2012), obiectivul final îl constituie comportamentele economice ale diverselor comunități (e)neolitice. Nu se ține cont de faptul că pentru aceste comunități fiecare aspect al vieții era impregnat de simbolic (*e.g.* Hodder 1990; Tilley 1996; Bradley 2005) sau că religia poate structura întreaga viață socială (*e.g.* Insoll 2004). Demersurile arheologice penetrate de ideologia capitalistă ignoră aspecte esențiale ale vieții umane.

Puțin explicitată în textele științifice, această perspectivă este foarte prezentă, în schimb, în așa-zisele texte de popularizare (o discuție în Capitolul 5 din volumul de față). În perioada comunistă, cel puțin în intenția oficială, arheologul trebuia să fie și ideolog, emitent al unui discurs dublu, științific și marxist-leninist sau naționalist (în funcție de orientarea de moment a ideologiei Partidului). Această dedublare a discursului continuă și după 1989, locul textelor ideologice fiind luat de aceste texte de popularizare. Stații totale și inventarea focului care „a contribuit decisiv la progresul umanității” (Bem 2007: 13); diagrame stratigrafice și „cu o dexteritate obținută doar printr-o lungă experiență, pescarul prinde fulgerător peștele cu mâinile și apoi, brusc, îl scoate din apă și-l aruncă pe mal. Uneori când peștele este de mai mici dimensiuni, pentru a nu ieși de repetate ori din zona propice pescuitului de acest tip, pescarul imobilizează peștele cu gura, continuând să prindă alții” (Bem 2007: 23); cercetări pluridisciplinare și „toate aceste date, chiar dacă incomplete, sugerează existența unui spațiu în care, de-a lungul timpului, omul a locuit, valorificând resursele existente din plin aici” (Popovici și Vlad f. a.: 3). „Știm că ei făceau agricultură pentru că descoperim râșnițe, frecătoare și, uneori, boabe de cereale sau amprente de paie în chirpicul caselor”. „Aveau animale domestice” (oase), vâneau (oase, vârfuri de săgeată), pescuiau (oase, greutăți de plasă), țeseau (greutăți, amprente de țesături), topeau metalul (unelte din cupru), „spălau nisip aurifer” (podoabe), își „confeționau unelte” (găsim unelte și deșeuri), „erau îndemânatici”: cu „unelte rudimentare făceau, de exemplu, scânduri”, „aveau cunoștințe tehnice ridicate” (case pe piloni), „aveau divinități” (figurine), „aveau un respect deosebit față de morții lor pentru că le descoperim cimitirele” (Bem 2007: 33). Informații banale întâlnim nu doar în textele dedicate publicului larg, ci și în cele academice. De exemplu, într-un text referitor la ceramica Gumelnița descoperită într-o construcție din tell-ul de epoca cuprului de la Sultana, în secțiunea în care sunt prezentate metodele folosite, se afirmă următoarele: „Calcularea diametrelor, atât a buzelor cât și a bazelor, s-a realizat cu ajutorul unei planșe pe care au fost trasate cu un compas cercuri concentrice [...]” (vezi Ignat *et al.* 2012: 105). O metodă de lucru demult cunoscută și utilizată în cadrul arheologiei românești (măsurarea diametrelor cu ajutorul cercurilor concentrice dispuse din jumătate în jumătate de centimetru) este menționată pentru a conferi o aură „științifică” demersului, ca și cum ar aduce cititorului un plus de cunoaștere.

„[M]itologia mic-burgheză implică refuzul alterității, negarea diferitului, bucuria identității și exaltarea asemănării. În general, această reducere euațională a lumii pregătește o fază expansionistă când «identitatea»

fenomenelor omenești întemeiază numai decît o «natură» și, prin urmare, o «universalitate» (Barthes 1997: 110). Interpretarea materialității pentru uzul publicului naturalizează și universalizează într-un limbaj apropiat de cel al televiziunii o imagine a omului pragmatic, valorificator sau gestionar al resurselor, modelator al naturii, redus la tehnici, activități, comportamente. Acest discurs este aparent dedublat. Dezinvoltura producerii acestor texte de popularizare, frenezia emiterii interpretărilor care lipsesc în publicațiile științifice oferă adevăratul contur al perspectivei teoretice care mobilizează mersul în gol al metodelor: oamenii din trecut erau la fel ca noi. Universul tautologic al mașinării pluridisciplinare, aflat în simbioză cu bunul simț al interpretării funcționaliste a contextelor arheologice, legitimează valorile neolibérale.

După cum arată practica arheologică postrevoluționară, „noile metode” fetișizate, devenite scop în sine, nu au reușit să schimbe perspectiva despre trecut. Obiectele sunt în continuare topite în tipuri, transformate în faze și culturi. Trecutul se dorește a fi umanizat prin analogiile etnografice, golul dintre prezent și trecut fiind astfel umplut cu o viață sătească perpetuă, un prezent etnografic etern (Murray 1993: 179). Un discurs cultural-istoric în care ceea ce ținea de un domeniu diferit de definirea „culturilor” și de „încadrările cronologice” aparținea bunului simț, subînțelesului, primește în plus interpretări funcționaliste cu aură științifică. Povești al căror personaj principal este metoda, mijloc de „mântuire” științifică.

Despre idei confortabile: antinaționalism, multiculturalism, feminism

Un element ce caracterizează arheologia românească de după 1990 este apariția unor formulări critice la adresa discursului naționalist prezent explicit sau implicit în literatura arheologică, fie că este vorba de epoca neolitică, romană sau medievală (Popa 1991; Anghelinu 2003; Niculescu 2002; 2004-2005; Dragoman și Oanță-Marghitu 2006; Matei-Popescu 2007; Babeș 2008-2009; Dragoman 2009; Gáll *et al.* 2010). Critica instrumentării urmelor trecutului în formularea discursurilor naționaliste, relația biunivocă dintre afirmarea identității naționale în secolul al XIX-lea și nașterea arheologiei ca disciplină, legătura dintre ideologia națională și demersul arheologiei cultural-istorice au fost înscrise într-o demers mai larg, referitor la nevoia de schimbare a filosofiei de cercetare și a practicilor osificate din arheologia românească. În aceste texte, „naționalismul” este menționat în asociere cu nașterea României Mari după Primul Război Mondial și consecințele unirii românilor într-un singur stat,

cu ideologia regimului lui Nicolae Ceaușescu și/sau moștenirea post-1989 a acesteia. De asemenea, se afirmă că din perioada interbelică și până după 1989, chiar și în perioada stalinistă, principala perspectivă interpretativă este una naționalistă, adică selectiv, materialele arheologice au fost invocate pentru a demonstra în final continuitatea și vechimea multi-milenară a națiunii și poporului român. În contextul aderării și, ulterior, integrării României în Uniunea Europeană discursul naționalist s-a perpetuat convertindu-se într-un discurs național-europenist.

Deși aceste observații critice sunt îndreptățite, găsim problematic faptul că naționalismul nu este niciodată nuanțat, mai precis este rupt de contextul diferitelor perioade în care a fost emis și privit exclusiv din perspectiva amprentelor sale lăsate de-a lungul timpului în discursurile/textele arheologice. Drept urmare, naționalismul riscă să apară în prezent „neschimbător și monolitic”, ca să folosim o expresie a lui Ulrike Sommer (2010: 175). Același concept, considerat a fi subînțeles, acoperă nediferențiat discursuri emise în contexte istorice radical diferite, precum cele de afirmare a identității naționale în secolul al XIX-lea, când teritoriile ale viitorului stat român se aflau în componența unor imperii (ideea pentru care au murit atâția oameni în războiul de independență din 1877 și în cele două războaie mondiale), concepția sociopolitică cu apel la valorile creștine a Mișcării Legionare din perioada interbelică, sau împletirea discursului marxist-leninist cu cel național în perioada ceaușistă a comunismului.

În context mai larg, după cum afirmă U. Sommer, „*the nationalism of the emergent nations of 19th-century Europe or of the nations that tried to free themselves from European colonialism is certainly different from that of the imperial and colonizing powers of Old Europe*” (*ibid.*: 175). După cel de-al Doilea Război Mondial, în țările Americii de Sud, adoptarea în cadrul arheologiei și antropologiei a unui demers cu o filosofie, criterii și teme de cercetare marcate de viziunea capitalistă nordamericană a dus la distorsionarea și delegitimarea curentelor indigeniste și naționaliste latino-americane care militau pentru necesarele reforme agrare și pentru scoaterea resurselor naturale de sub monopolul consorțiilor străine, mai ales din Statele Unite ale Americii (*e.g.* Lorenzo *et al.* 1976: 78-81). Acest exemplu, departe de a delegitima critica la adresa manipulărilor în spirit naționalist a trecutului, ne relevă nevoia de punere a naționalismelor în context, pentru o cunoaștere netrunchiată ideologic a trecutului. Fără contextualizare, orice interpretare istorică sau arheologică a naționalismelor poate fi manipulatoriu instrumentată de diversele ideologii. Interpretarea arheologică trebuie să aibă în vedere nu doar deconstruirea discursurilor naționaliste materializate în

texte, cât mai ales relația dintre aceste discursuri și celelalte ideologii, și modul lor de raportare la spațiul social. Prin stigmatizarea apriorică și simplistă a naționalismului se legitimează ideologia neoliberală, ce promovează construirea unei comunități globale definită doar prin extazul consumului și care poate eticheta drept „naționalism” alte forme locale de solidaritate. Merită menționat în această privință că discursul critic al elitelor intelectuale la adresa legăturii dintre grupurile etnice și locurile pe care le ocupă tinde să normalizeze dislocarea comunităților de către politicile neoliberale, așa cum arată June Nash într-un articol despre lupta mayașilor din Mexic și Guatemala pentru a-și apăra modul de viață tradițional (Nash 2001: 22).

Paradoxal, într-un mod asemănător discursurilor naționaliste, discursul arheologic antinaționalist din România tinde în prezent să înțeleagă naționalismul tot genealogic, construind nediferențiat o lungă istorie a termenului. Arheologia poate contribui la discuția generală privind reprezentările naționaliste nu prin constatarea confortabilă că acestea au fost abandonate în bloc în științele sociale (un argument folosit exclusiv pentru critica demersului cultural-istoric), ci prin analiza acestora cu instrumentele specifice propriei discipline. O arheologie a textelor trebuie să se împletească cu interpretarea ritualurilor politice (procesuni, comemorări, adunări naționale, vizite de lucru) și a materialității acestor naționalisme. Monumentele și memorialele, arta plastică, monedele, plachetele și medaliile, machete de fabrici, uzine și combinate, efortul depus în diferite perioade pentru definirea unor stiluri arhitecturale considerate a fi „naționale”, sugerează mai limpede diversitatea acestor regimuri ale reprezentării și producerii spațiului și timpului. Într-o lungă durată, prin materialitate se pot defini semnificații și elemente de continuitate sau de discontinuitate în raport cu perioadele premoderne când, potrivit unor opinii, ar fi existat diferite forme de manifestare a națiunii (în câmpul istoric românesc, pentru interpretări diferite ale conceptului de națiune, vezi Boia 2000 și Platon 2010; pentru o discuție mai detaliată vezi Rizescu 2012: 173-278).

În critica interpretărilor naționaliste, unii arheologi cad în extrema opusă prin proiectarea în trecut a multiculturalismului, căruia îi sunt atribuite valențe pozitive, legitimat fiind de politica Uniunii Europene. Astfel, într-un text dedicat arheologului Márton Roska (1880-1961), întâlnim următoarea descriere a Imperiului Austro-Ungar, în care a trăit și activat în parte cercetătorul transilvănean:

„Probabil că în istoria universală nu a existat vreun alt stat care, după dispariția sa, să fi fost mai mult anatemizat decât Imperiul Austro-Ungar. Multiplele

probleme ale acestuia derivau din faptul că, începând cu secolul al XIX-lea, concepțiile filosofice cosmopolite ale epocii luminilor fuseseră înlocuite de concepțiile herderianismului naționalist, care alimentau puternic sentimentele naționaliste. Paralel și în contradicție cu această tendință existau imperiile multinaționale, mai ales cel mai liberal dintre acestea, Imperiul Austro-Ungar (din a doua jumătate a secolului al XIX-lea), care prin caracterul său (organizare economică, circulația mărfurilor și a persoanelor, caracterul multicultural și multiethnic) se aseamăna în multe privințe Uniunii Europene. Aspectul multicultural al Imperiului era cel mai bine ilustrat de cele două capitale ale acestuia (Viena și Budapesta), adevărate embleme ale unei diversități etnoculturale specifice Europei Centrale, cu naționalități de diferite origini și religii.” (Gáll 2010: 281-282)

În secțiunea introductivă ce măsoară două pagini și patru rânduri, din care am selectat citatul de mai sus, cuvântul „multicultural” apare nu mai puțin de cinci ori (de patru ori în textul principal și o dată în note); același termen mai apare încă o dată într-o secțiune despre viața și activitatea lui M. Roska. Într-un alt text, același autor descrie regatul maghiar al regelui Ștefan I din jurul anului 1 000 ca fiind „apostolic, multicultural și multiethnic”, regele având „o concepție politico-filosofică surprinzător de «modernă» ” (Gáll 2011: 75). Nu este nici locul și nici rostul aici pentru o dezbatere privind multiculturalismul, dar totuși credem că se impun câteva observații ce au menirea de a atenționa asupra utilizării necritice (ideologice) a termenului în textul menționat, fapt acceptat ulterior chiar de semnatarul articolului (Erwin Gáll, com. pers., București, 2012). Autorul nu a ținut cont de faptul că multiculturalismul este un proiect început în a doua jumătate a secolului XX (e.g. Tamás 2011), deci nu poate fi proiectat în timpul Imperiului Austro-Ungar. În plus, în contrast cu imaginea pozitivă construită de autor în jurul multiculturalismului, inclusiv celui „european”, o serie întreagă de analiști, fie „de stânga”, fie „de dreapta”, au arătat că politicile multiculturale ale Uniunii Europene sunt uniformizatoare. De exemplu, „multiculturalismul liberal tolerant de astăzi” a fost descris de unii intelectuali drept „experiență a Celuilalt excizat de Alteritate – un Celălalt decafeinizat” (Žižek 2010). Această excizare operată de multiculturalismul liberal „Dezvăluie regresia de la iubirea creștinească a aproapelui, la favorizarea păgână a propriului trib, în defavoarea unei Alterități barbare” (*ibid.*). Multiculturalismul duce la un proces de fragmentare într-o multitudine de identități închise (culturale, religioase, de gen, sexuale *etc.*), comunități încadrate în conformitate cu o unitate de calcul într-o lume configurată ca piață:

„fiecare identificare (creare sau bricolaj de identitate) creează o figură care constituie materia pentru investiția sa de către piață. Nimic mai captiv, pentru plasamentul comercial, nimic mai *oferit* inventării de noi figuri ale omogenității monetare, decât o comunitate sau teritoriile sale.” (Badiou 2008: 15; sublinierea în original)

Multiculturalismul este o ideologie ce urmărește „să ascundă natura devastatoare a mondializării prin promovarea unei retorici a diferenței. Urmând logica globalizării, «multiculturalismul» suprimă diferențele reale (alterități), înlocuindu-le cu diferențe omogenizante, așa-numitele «identități culturale»” (Hurduzeu 2009: 82-83). „Grupurile” promovate de multiculturalism reprezintă, de fapt, echivalentul cultural al „comunităților de consumatori” (*ibid.*: 84).

În această logică a multiculturalismului intră și feminismul. În arheologia din România acest tip de discurs este extrem de puțin reprezentat (*e.g.* Palincaș 2010). Deși o serie întreagă de critici din perspectivă feministă sunt absolut pertinente (vezi pauperitatea și stereotipia interpretărilor privind bărbații și femeile în preistorie; dominația masculină în cadrul câmpului; acte de discriminare și chiar hărțuire a arheologilor-femei de către superiorii lor bărbați *etc.*), considerăm că cele orientate spre „societatea patriarhală” din România și-au ales o țintă greșită:

„Când femeile mor de atâta trudă prin birourile multinaționalelor sau supraviețuiesc «pe antidepresive», când își abandonează copiii în țară pentru o bucată de pâine câștigată în sistem de neoioabăgie (fie ea și bine plătită) prin «țările comunitare» – putem oare să afirmăm cu seninătate că «patriarhatul românesc» e de vină?” (Hurduzeu și Platon 2008: 19, nota 7)

Asocierea „societății patriarhale” cu dominația asupra femeilor și menținerea lor într-un statut de subordonare este simplistă. Spre exemplu, Mișcarea Legionară din perioada interbelică, adeptă a valorilor tradiționale, asociate îndeobște cu „societatea patriarhală”, promova totodată un discurs care combina teme feministe și teme legate de familie – fapt inedit în epocă (Mann 2004: 272-273; vezi și Barbu 2005: 124-125). De altfel, Mișcarea avea o puternică organizație de femei, pentru activitatea lor politică multe dintre ele fiind internate și omorâte în lagăre și închisori, atât înainte, cât și după instaurarea comunismului (*e.g.* *Lacrima* 2009). Privind conceptul de „societate patriarhală” ca o constantă negativă care traversează timpul, critica acesteia decolorează până la uniformizare formele de dominație din modernitate. În

demersul arheologic, discursul feminist, rupt de critica ideologiei neoliberale, devine doar un element amorf al unei *check-list* de importuri teoretice din Occident, emancipatoare ca tonalitate dar conformiste în realitate. Ancorat în această perspectivă, discursul feminist reprezintă, împreună cu criticile totalizante aduse „naționalismului” (îmbinate uneori cu proiectarea în trecut a multiculturalismului), o critică instituționalizată în câmpul științelor politice și cel sociologic din România: este corect politic să fi critic față de aceste teme, este în asentimentul ideologiei globaliste. Ele se constituie în ceea ce Ovidiu Hurduzeu numește „idei confortabile”:

„Prin «idei confortabile» înțelegem ideile domesticite care nu se opun dogmelor ideologice în vigoare. Sunt idei care moderează, răstălmăcesc, falsifică sau discreditează adevărurile privitoare la realitatea concretă și situația trăită de persoana în carne și oase. Confortul intelectual nu suprimă conștiința critică, o reformează însă în sensul maleabilității și adaptabilității la vremurile prezente. Individul reformat pe tiparele confortului intelectual și material îi lipsește POTENȚIALUL DE REFUZ și REACȚIE a omului viu.” (Hurduzeu și Platon 2008: 156, nota 2; sublinierea în original)

Ca și anticomunismul postcomunist, aceste idei confortabile conferă „onorabilitate ideologică”, ca să folosim exprimarea lui Victor Rizescu (2012), și sunt promovate în spațiul public din România defazat, într-un moment când ele sunt elemente ale discursului oficial, ulterior contextului istoric în care și-ar fi avut toate valențele critice.

Despre arheologia preventivă

Un element de noutate în peisajul arheologic din România este importarea din Occident a conceptului de arheologie preventivă. După o perioadă de confuzie cu mai vechea abordare a arheologiei de salvare (care avea deja o tradiție din perioada comunistă), noul concept a fost legiferat la începutul anilor 2000, fiind inclus în cadrul mai larg al legislației internaționale de protecție a patrimoniului din perspectiva „dezvoltării durabile”, a „conservării integrate” și „societății participative” (Angelescu 2004). Criteriul juridic a fost singurul la care s-a făcut apel pentru a separa cercetarea arheologică în mai multe tipuri: sistematică (echivalentă cercetării „fundamentale”, „academice”), preventivă și de salvare (*ibid.*: 49).

Prin cercetare arheologică preventivă se înțelege „ansamblul lucrărilor pe care le presupune cercetarea arheologică, lucrări executate înainte sau în timpul punerii în practică a unui proiect investițional, susceptibil de a aduce

atingere iremediabilă patrimoniului arheologic” (Angelescu 2004: 50; vezi și Damian și Borș 2007-2008: 492-493). Această definiție a conceptului a fost o consecință a demarării unor cercetări de anvergură care au însoțit diferite proiecte de investiții private (Roșia Montană) sau guvernamentale (Autostrada Transilvania). Cercetarea preventivă, beneficiind de o mobilizare financiară și umană fără precedent în România, ar trebui să fie locul geometric al dialogului dintre diferite tradiții arheologice sau de experimentare a diverselor metode de săpătură. În general, arheologia preventivă ar trebui să fie ocazia de a formula noi întrebări privind perspectiva teoretică a arheologiei din România. Un spațiu care să alăture arheologilor nu doar arheozoologul, paleobotanistul sau sedimentologul, ci și sociologi și antropologi care să studieze impactul cercetării asupra comunităților locale sau relația dintre comunitatea de arheologi și cea a muncitorilor de pe șantier. Rezultatele meritorii ale unor astfel de cercetări preventive, mai ales prin prisma interesului de a publica mai rapid rezultatele (un exemplu ar fi publicațiile din seria *Alburnus Maior*: Damian 2003; 2008; Simion *et al.* 2010), oglindesc însă starea de fapt a arheologiei din România: o disciplină pretins a-teoretică, de fapt puternic înscrisă în tradiția cultural-istorică, descriptivă, non-interpretativă (orientată cu predilecție către stabilirea de tipologii și analogii formale, instrumente pentru încadrarea culturală, etnică, cronologică a materialului), fără interes pentru urmele trecutului apropiat sau contemporan. Sunt foarte puțin prezente chiar și acele abordări aflate la îndemână care ar aduce obiectele în centrul discursului, precum cercetarea ceramicii din punct de vedere tehnologic, identificarea sursei diferitelor materii prime, datări ¹⁴C *etc.* În publicarea rezultatelor arheologiei urbane (de exemplu, manifestată până de curând în Centrul Istoric al Bucureștilor) sunt alăturate mecanic documente medievale și rapoarte seci de săpătură (*e.g.* Mănucu-Adameșteanu *et al.* 2008).

În ultimul timp, odată cu creșterea interesului oligarhiei politice pentru investiții de anvergură în infrastructură (cum ar fi tronsoanele din Transilvania și Dobrogea ale autostrăzilor), managerii culturali se găsesc în situația de a răspunde docil comenzilor politice de a cerceta rapid, uneori incomplet, siturile identificate. Prin semnarea diferitelor contracte cu termene de finalizare nerealiste (pentru a folosi un eufemism), managerii introduc arheologia într-o stare de excepție. Pentru a cita titlul unui articol, „arheologii muncesc din greu să «întreacă» betonierele”: de exemplu, în cel mult două săptămâni, până la turnarea asfaltului, trebuia finalizată cercetarea unei așezări din secolul al IX-lea p.Chr. și a unei necropole din aceeași

perioadă, care cuprindea sute de morminte descoperite pe axul autostrăzii din Dobrogea². Se încearcă să se naturalizeze premisa inadmisibilă că este corect de a lăsa necercetate suprafețe din situri surprinse pe traseul autostrăzilor. Tehnicile manageriale introduse în câmpul arheologic din România, mai ales la nivel discursiv („distribuția tuturor elementelor de patrimoniu în zonă”, „stabilirea importanței și semnificației siturilor”, „ierarhizarea priorităților de cunoaștere”, „identificarea și planificarea măsurilor de atenuare a impactului”, „managementul echipei de cercetare”, „managementul resurselor de patrimoniu arheologic”, „planificarea, organizarea, gestionarea cercetării preventive” *etc.*; Damian și Borș 2007-2008), cosmetizează într-o nouă limbă de lemn o arheologie preventivă redusă de fapt doar la săpătură.

În cadrul legal mai sus amintit nu se ține cont de faptul că arheologia preventivă constă în acele abordări care „ar reduce la maximum posibil numărul săpăturilor arheologice” (Marinescu-Bîlcu *et al.* 1996-1998: 93-94). *Repertoriul Arheologic Național*, singura acțiune coerentă de arheologie preventivă, nu suplinește lipsa dialogului dintre Comisia Națională de Arheologie, pe de o parte, și Ministerul Culturii și Ministerul Transporturilor, pe de altă parte, referitoare la proiectele guvernamentale de infrastructură. De două decenii, banii publici au fost acordați an de an șantierelor de cercetare „sistematică” ale căror rezultate, în multe cazuri, nu au fost publicate. În schimb, au lipsit preocupările pentru cercetări microzonale; excepțiile se datorează unor inițiative personale (*e.g.* Bem *et al.* 2001) sau unor proiecte internaționale (*e.g.* Bailey *et al.* 1999; 2000; 2001). Nu au fost încurajate și nici sprijinite financiar cercetări de suprafață, sondaje de evaluare și săpături arheologice preventive efectuate din timp pe traseele autostrăzilor proiectate (un altfel de demers, pentru a da un exemplu mai recent din Elveția, la Schopfer Lunginbühl *et al.* 2011). O arheologie preventivă în adevăratul sens ar fi presupus ca efortul arheologic febril depus în prezent pe autostrăzi deja în construcție să se producă de fapt în situri aflate în zone care vor fi afectate de viitoarele proiecte de anvergură (cum ar fi, de exemplu, proiectata autostradă din Moldova). Pentru această limitare a arheologiei preventive la săpătură, al cărei efect în prezent este cercetarea mecanizată la turajie maximă a unui număr mare de situri într-un timp foarte scurt, este răspunzător un prost management cultural, pentru a folosi termenii consacrați. Din păcate,

² <http://stirileprotv.ro/stiri/social/povestea-scheletelor-din-secolul-ix-descoperite-langa-autostrada-soarelui.html> (accesat: 11 iulie 2012).

și în prezent, ne rămâne „săpătura de salvare ca primă și de cele mai multe ori unică formă la îndemâna arheologiei” (Marinescu-Bîlcu *et al.* 1996-1998: 94).

Despre salvarea arheologiei de salvare: un eseu

Desigur, arheologia de salvare este un fel de arheologie sistematică de mână a doua. În țara noastră, nicidecum mecanizarea arheologiei numită preventivă sau de salvare (din fericire, la noi sunt sinonime) nu va atinge armonia sferelor înalte în care plutește decenii în șir un șantier sistematic. În această perioadă de mari prefaceri, de avânt constructiv, arheologia de salvare trebuie să privească intens spre viitor, către o zare în care arheologul, cu colțul ochiului aruncat către complexele pe care le sapă, vede la orizont cum se ridică din ierburile dealurilor și câmpiilor o întreagă rețea de autostrăzi, panglici albastre care vor înfășura țara ca pe un pachet de cadouri. Ideologia comunistă s-a materializat și la noi în combinate siderurgice și chimice, fabrici și uzine, complexe avicole și zootehnice, blocuri de locuințe, scene de desfășurare a vizitelor de lucru, a tăierilor de panglici și a altor ritualuri politice; erau cuvinte ale unui discurs care transforma materialitatea în monumente ale aspirației comunismului spre eternitate. Din fericire, înțelepciunea clasei politice postdecembriste nu a distrus odată cu economia socialistă și aceste bune ritualuri. Autostrăzile sunt probe anticomuniste ale spectacularei transformări capitaliste a țării, simboluri ale progresului și ale racordării noastre la valorile europene. Tăierea panglicilor la inaugurarea tronsoanelor de autostradă de către mâna fermă a primului ministru este un gest arhetipal de primenire a spațiului și timpului, de restabilire a coeziunii naționale. Datoria arheologului este de a participa tăcut, dar eficace, la îndeplinirea acestor ritualuri desfășurate mai ales în preajma alegerilor. Este o onoare de a ieși în întâmpinarea noilor cerințe ale societății pentru un transport rapid și confortabil. Prin munca intensă de astăzi, arheologul își asigură recunoștința cetățenească a șoferilor îngrijorați pentru sănătatea automobilelor personale care sunt, prin semnificația lor de simboluri de putere și de diferențiere socială, încă o probă a desprinderii de mentalitatea egalitară comunistă atât de dăunătoare. Arheologia devine relevantă, în sfârșit, pentru societatea contemporană.

Din aceste considerente, săpătura preventivă trebuie cu necesitate să se desfășoare *doar* în tandem cu construirea autostrăzilor, semn al spiritului inteligent în care arheologia din România adaptează modelele occidentale. Cercetarea de suprafață a viitoarelor trasee de autostrăzi, efectuarea sondajelor de evaluare și începerea săpăturilor preventive propriu-zise cu 3-4 ani înainte de mobilizarea generală a firmelor de construcții ar fi o risipă inutilă de bani atât

de necesari adevăratelor șantiere, cele sistematice. Din fericire, între cercetarea integrală, în liniște, a urmelor trecutului și grija statului și a managerilor culturali pentru integritatea profitului firmelor de construcții știm ce trebuie să alegem. Lucrarea arheologică se derulează rapid precum un film american de acțiune în umbra cupei excavatoarelor, în praful ridicat de camioanele care străbat drumurile tehnologice, în muzica picamerelor care modelează pilonii viitoarelor poduri de peste ape. Este ca și cum ai introduce un rechin în bazin pentru îmbunătățirea performanțelor înotătorului. Suntem martorii privilegiați ai unei cercetări interdisciplinare sub egida colaborării armonioase dintre arheologie și Ministerul Transporturilor. Șantierul arheologic este un fel de șantier de construcții plus stație totală, truele și șpacluri, bidinele și pensule. Arheologul beneficiază de privirea ageră a expertului care identifică rapid acele situri care pot fi finalizate încă din faza de evaluare. Excavatorul este instrumentul principal pentru construirea viitorului, dar și pentru cercetarea trecutului. Fără nazuri, tăcut, docil, obedient precum un director față de ministru, excavatorul te urmează oriunde.

Excavatorul este câinele arheologului.

Cu el săpăm rapid, dintr-o felie, secțiuni cât mai generoase, adevărate magistrale de 40 x 4 m, ferestre prin care contemplăm trecutul în secțiune. Excavatorul este brațul arheologului care redă pământului fața sa geologică; gropile se văd cel mai bine pe galbenul depunerii naturale de argilă, fișele de „uesuri” gen „tăietura gropii” și „umplutura gropii” vor fi astfel sigur corecte. Un sentiment înduioșător ne trezește tandrețea cupei care răsfășă cu mângâieri repetate pereții unor construcții neolitice incendiate, în ruină.

Clar din nesfârșit auzi cum urcă anii.

În această zbatere interioară, între atâtea gropi, vetre, cuptoare, locuințe, atenția arheologului nu trebuie să fie distrasă de poveștile manipulatorii ale vieții muncitorilor care participă la săpătură. Sunt oameni aduși de firme de recrutare din toate colțurile țării și cazați în barăci metalice, „generos” plătiți pentru ziua de lucru de 10-12 ore. Sunt pușcăriași care pentru o țigară devin recordmeni ai finalizării complexelor. Rarele vizite ale presei caută dimensiunea spectaculară a șantierului, „ce descoperire specială ați făcut?”. Ce poate fi spectaculos în poveștile acestor concediați cu câțiva ani înainte de pensie din fabricile privatizate sau vândute la fier vechi? Ce știre senzațională vedem în amintirea nostalgică a concediilor petrecute în tinerețe la mare? Ce să mai vorbim despre tristețea fostului tehnician, actualmente cărător de roabe, doinind reminiscențe despre șantierele de construcții din Egipt sau Irak pe care a muncit în comunism. Pe bună dreptate, dacă presa, sociologii, antropologii

nu sunt interesați, de ce ar fi tocmai arheologul cel care să scrie istoria acestor urme umane ale comunismului, monumente ale unei mentalități învechite? Nu trebuie să uităm că un procent ridicat dintre românii în căutarea timpului pierdut consideră și azi că proiectul comunist a fost viabil. Acești oameni trebuie disciplinați, instruiți pentru a ști să vadă logic, abstract, binefacerile neoliberale.

Ca și oamenii, șantierele de salvare au obiceiul să moară.

Apropierea termenului final este anunțată de vizitele din ce în ce mai dese: oficiali guvernamentali, reprezentanții firmelor de construcții sau interfețele dintre Transporturi și Cultură. Buldozerele, excavatoarele, buldoexcavatoarele, camioanele așteaptă cazon aliniate eliberarea terenului de către arheologi. Patronii firmelor de recrutare triază muncitorii care au lucrat pe defunctul șantier arheologic; cei mai mulți sunt trimiși acasă, puținii fericiți sunt redistribuiți în diferite puncte de lucru de pe traseul autostrăzii și scenele de șantier temporar înghețate își reiau mișcarea. În acest timp, arheologii încarcă mașina instituției cu unelte și materiale, cu obiecte și fragmente din trecut, cu jurnalele de săpătură, caietele și bonierele de pachete, caietele de complexe arheologice, fișele de complex, fișele de unitate de săpătură, fișele de material special. Sunt fericiți nu atât pentru banii primiți, cât pentru sentimentul datoriei împlinite prin cercetarea siturilor surprinse pe traseul autostrăzii. Alți colegi nu au fost atât de norocoși. Oricum, arheologul-expert le explicase anterior că cercetarea a 30%, 50%, 80% din suprafața afectată de construirea autostrăzii reprezintă eșantioane reprezentative ale sitului. În acest caz, depunerile și complexe arheologice din diferite epoci și perioade rămase pe loc vor fi acoperite de terasamentul și asfaltul autostrăzii. Adică, în termeni tehnici, „sunt puse la păstrare”.

Istoria nu va sângera.

Bănuim aici prezența unui act simbolic de materializare a tradiției potrivit căreia orice lucrare nouă trebuie ridicată în urma unui sacrificiu. Trecutul este *Ana* arheologiei de salvare din România. Totodată, sigur există aici un demers etic al managerului de a asigura locuri de muncă arheologilor din secolele și milenii ce vor veni. Nimic nu se compară cu bucuria de a găsi suprapuse stratigrafic ruine din neolitic până în mileniul III p.Chr., documente ale continuității într-o lume globalizată în nesfârșită metamorfozare. Arheologii părăsesc veseli șantierul, fiind apoi, la rândul lor, triați de către manager. Cei mai mulți vor ajunge pe alte șantiere de salvare. Alții, mai privilegiați, se îndreaptă către șantierele lor sistematice, unde își petrec vara încă din studenție, perfect integrați în comunitatea locală. Banii primiți de la minister sunt ca de obicei

puțini, suficienți însă pentru angajarea câtorva copii din sat și deschiderea unor secțiuni. Din fericire, în acest an fondurile sunt suplimentate cu bani primiți de instituție pentru săpăturile de salvare. Aceasta este o altă misiune nobilă a săpăturilor de salvare, de a asigura perpetuarea șantierului sistematic, acest ostrov de liniște patriarhală în apele zbuciumate ale fluviului.

Clădirile bazei arheologice, a căror construire este, pe bună dreptate, încurajată de minister la acordarea finanțării sunt garanții materiale ale eternității acestei păci de importanță națională. Șantierul sistematic este un șantier de salvare ciuntit de prezența excavatorului și a termenelor de finalizare. Ambele alimentează depozitele institutelor și muzeelor cu materiale arheologice, unele fiind declarate obiecte de patrimoniu. Lentoarea publicării lor este un act intelectual asumat, controversalele din timpul săpăturii sunt nivelate de timp, gândurile despre ce ai săpat se sedimentează până la uitare. Ceramica descoperită în anii 1980, redescoperită acum cu surpriză plăcută în depozitele muzeului, pare atât de recentă. Cutiile de pantofi din anii 1980 în care au fost păstrate cioburile îmbogățesc patrimoniul Secției de Istorie a muzeului. Deocamdată, rapoartele de cercetare arheologică preventivă, depuse anterior la Comisia Națională de Arheologie și la alte comitete, metamorfozate în volume prin învelirea cu coperte sugestiv colorate, îmbogățesc suficient diversificata paletă editorială a pieței noastre de carte arheologică. Fontul mare, la două rânduri, face lectura mai confortabilă, bogăția informației fiind rapid asimilată. Pentru publicarea rezultatelor săpăturilor sistematice ne mulțumim cu spațiul *Cronicii Cercetărilor Arheologice*, spaima pădurilor.

Textele trebuie să fie baroc împănate cu cât mai multe cifre, sigle de secțiuni arheologice, complexe și „uesuri”, diametre de gropi și vetre, grosimi ale diferitelor cruste.

Ele vor dăinui.

În preajma sărbătorilor de iarnă arheologii ne vin acasă obosiți în urma efortului de a smulge cioburile din pământul înghețat. Însă, îi poți discret urmări cum privesc cu mândrie fișetele metalice, vitrinele, cutiile și lăzile, birourile și scaunele ergonomice cu care gospodărește am fost dotați.

Rodul muncii lor.

Arheologia de salvare este un corn al abundenței.

Doar prin alăturare reiese mai limpede înțelesul profund al relației simbiotice dintre cele două stiluri de a face arheologie în țara noastră. Cercetările sistematice reprezintă pentru noi conservarea și perpetuarea fondului nostru tradițional, zăbavă sămănătoristă a gândului. În schimb, manifestele futuriste ale lui Marinetti au găsit un neașteptat ecou, după un secol, în arheologia

de salvare din România: cultul mașinii, distrugerea asistată a trecutului, inundarea bibliotecilor. Săpăturile de salvare sunt izvoarele bogăției revărsate peste arheologie, utile doar pentru perpetuarea tradiției, fiindcă, desigur, sunt săpături sistematice de mâna a doua.

Despre atitudinile față de cultura materială contemporană

Cu unele excepții (Dragoman și Oanță-Marghitu 2006: 71), pe nicio agendă de lucru nu figurează o arheologie a trecutului recent/contemporan, care ar putea oferi noi perspective de interpretare atât a contextelor din trecut, cât și noi înțelesuri ale contemporaneității. Arheologia continuă să fie definită ca o disciplină istorică al cărei obiectiv este cercetarea „culturilor și populațiilor timpurii” (Babeș 2008-2009: 14) și nu cultura materială în general. Relația cu contemporanii este definită în termeni pedagogici și redusă la un raport de tip profesor-elev: una dintre datoriile arheologului ar fi aceea de a pune la dispoziția „publicului larg” informații corecte și de a critica teoriile nefundamentate științific, considerându-se că în felul acesta arheologia poate contribui la o mai bună înțelegere între națiuni (*ibid.*: 14-15). În relația cu urmele trecutului, demersul arheologic din România adoptă o privire „științifică”, „obiectivă”, materialitatea fiind separată de oamenii care au produs-o, obiectele fiind importante în calitatea lor de indicatori cronologici și „fosile directe”. Această privire exterioară explică și dezinteresul arheologilor față de cultura materială contemporană.

De exemplu, în anul 2000, Roșia Montană Gold Corporation S.A., parte a trustului Gabriel Resources Ltd., a inițiat un proiect minier de anvergură. Pentru punerea în aplicare a proiectului, compania a demarat o campanie de convingere a oamenilor să-și vândă proprietățile și să abandoneze localitatea. Totodată, Ministerul Culturii și Cultelor a creat *Programul Național de Cercetare „Alburnus Maior”*, având ca obiectiv investigarea din punct de vedere etnografic, dar mai ales arheologic, a zonei ce urma a fi afectată de proiectul minier. Încă de la început, comunitatea arheologică s-a împărțit în adepți și adversari ai proiectului, tema fiind subiect de dispută inclusiv la data la care scriem aceste rânduri. Relevant pentru discuția de față este faptul că opoziții au invocat drept principal argument importanța științifică deosebită a patrimoniului și peisajului cultural de la Roșia Montană (mai cu seamă cel de epocă romană, dar și cel de epocă modernă), care va fi distrus în eventualitatea în care Guvernul României ar aproba demararea proiectului (vezi, de pildă, grupajul de articole apărut în suplimentul revistei 22, nr. 875, 15-21 decembrie 2006; Babeș 2008-2009: 13, nota 18), dar au ignorat condiția locuitorilor de la

Roșia Montană. Precum entomologii interesați doar de fluturii lor, arheologii s-au arătat preocupați exclusiv de cercetarea și protejarea culturii materiale din trecut, dar nu s-au gândit să studieze critic procesul abandonării așezării de către o parte a populației sale (vezi și Capitolul 6 din volumul de față). Documentarea caselor părăsite, degradate, a tristeții ulițelor pustii, a obiectelor abandonate – imagini ale unei alte fețe a modernității, a distrugerii, ruinei, deșărădăcinării, ascunsă de discursurile triumfaliste despre bunăstare – s-ar fi putut constitui într-un argument al oponentilor proiectului de exploatare. Deși atitudinea acestora este meritorie, demersul lor privilegiază patrimoniul și frumusețea peisajului, o dragoste karamazoviană pentru Umanitate și o indiferență pentru oamenii în carne și oase.

Noii activiști: o lume în cuvinte

diseminare inefabil curcubeu
 statuie sânge de roman pe treptele muzeului
 de relații cu elveția
 perla coroanei micul paris
 vernisaje tradiția interbelică nu 1907
 lume în continuă gestiune schimbare
 în baza contractului de management informații toți salariații
 anticomunist capitalist pe banii statului
 trebuie să facem prioritizare ierarhizare
 sărăcia democrația
 funcționare bani mai puțini muncii mai mult
 organizare regulament de autofinanțare
 șef de secție nu am citit
 publicul larg cercetare 15%
 înlocuitor de șef de secție
 nu citesc nu voi citi postprocesualism
 eficientizare tinere competențe echipe
 elementele cantitative orarul instituției
 implementare omagiu agenda ministrului
 evaluare subtilă dialectică
 norme acord global de fișa postului
 gest desigur de bunăvoință
 activitate muzeografică 15%
 comorile dacilor ne pricepem la toate

farmecul feminin disponibilă angajare promovare
 corpul de cercetători cât de cât specialiști
 arheologia de mașină de teren
 act de coeziune și respect
 cod de conduită standarde și proceduri
 condiții flexibil corecte participare la bune practici
 poți fi autor co-autor
 inventare selenare rapoarte de activitate
 vorbim despre orice
 plagiat de nivel european coincidență de texte
 asemenea aspecte gri sau negre
 ședințe pe ore lunar nu este oportun
 sub egida aveți toată autoritatea
 notă de fundamentare evidența patrimoniului 60%
 forul nostru tutelar minuta ședinței
 fără timpi munca în colectiv morți
 comemorare predare-primire
 solidaritatea colectivului de la compartiment la compartiment
 reuniune totuși științifică de suflet
 cuantificabile contacte normat pe patrimoniu
 dintr-o regretabilă eroare suntem așa arheologi
 supliment alimentar

Privirea subversivă a arheologiei

Într-un sanctuar cercetat în 1929 la Ayia Irini și datat în epoca geometrică, figurine votive din teracotă erau ordonate în semicerc privind către un altar de piatră (Slej 2005: 20-21). Tot în semicerc, într-un grup statuar reproduș pe coperta unui număr din *Revista Muzeelor și Monumentelor* (nr. 9 din 1978), busturi de voievozi și domnitori (figuri de seamă ale istoriei naționale) privesc către bustul lui Nicolae Ceaușescu. În diferite tablouri, Nicolae Ceaușescu este surprins în mijlocul oamenilor muncii, pionierilor, șoimilor patriei, precum regele dac înconjurat de poporul său pe mozaicul ce decorează un bloc din orașul Orăștie. În București, cu ocazia Zilei Europei, 9 mai 2006, ora 10, pe Insula Trandafirilor din Parcul Herăstrău au fost dezvelite 12 busturi de bronz (probabil, o trimitere subtilă la Sfinții Apostoli) dispuse în cerc reprezentând părinții fondatori ai Uniunii Europene. Sunt înalte de aproape 2 m și privesc o movilă din granit albastru și marmură presărată cu steluțe galbene, de pe care se ridică un înalt catarg. În vârf flutură drapelul Uniunii Europene. La scurt

timp de la inaugurare, locul a devenit spațiu de performare a ritualurilor politice când participanții la al XI-lea Summit al Francofoniei au urmat un traseu care includea Monumentul Fondatorilor Uniunii Europene, statuia lui Charles de Gaulle și Satul Francez (*Evenimentul Zilei* din 11 septembrie 2006).

În cazul monumentelor și operelor (post)comuniste amintite, metafora centrului ne introduce în regimul reprezentărilor, al discursurilor, care privesc societatea ca un proiect conceput și pus în practică de eroi, genii, tehnicieni, experți. „Societatea” nu se mai referă la oamenii care o construiesc sau o contestă zi de zi, la luptele din trecut pentru câștigarea unor drepturi, la atitudinea reflexivă și critică; este un proiect deja realizat de personalități providențiale care merită să intre în manualele de istorie, să fie turnate în bronz, să fie celebrate. Mai trebuie doar ca acest proiect să fie „implementat”. Este relevantă deplasarea treptată a discursului aderării și integrării dinspre „valori” către „norme” europene. Și pentru unii arheologi „progresul” disciplinei se produce prin norme: „Ne dorim să atragem atenția deopotrivă și celor care cred, asemenea nouă, că arheologia trebuie să progreseze, că modelele și practicile europene se bazează pe un set de reglementări care încearcă să rezolve probleme specifice cu care ne confruntăm și noi” (Angelescu 2004: 7-8). Între arheologie și ideologie este stabilită o ciudată corespondență: „reevaluarea sectorului ideologic în care acționează arheologia românească trebuie să conducă la restructurarea conținutului teoretic al arheologiei române” (Popovici și Anghelinu 2006: 131). Retorica aplicării „normelor” este însoțită însă de „bune practici”, precum plagiatul, conflictul de interese în acordarea fondurilor de săpătură, participarea simultană la mai multe programe postdoctorale în calitate de asistent manager și, totodată, de „postdoctorand”, „publicarea” de cărți utile promovărilor sau îndeplinirii obiectivelor unor proiecte dar existente doar prin ISBN *etc.* România participă la „construcția europeană” printr-un discurs dublu care împletește o „*Realpolitik*” limitată la aplicarea unor norme și o celebrare a Uniunii Europene, cel puțin în opere de artă, după cunoscutele rețete ale cultului personalității, o estetizare a politicului și o politizare a esteticii. La rândul lor, arheologii construiesc treptat prin texte, expoziții, proiecte, un discurs în care trecutul fondator privește către o flamură albastră cu steluțe galbene. Monumentul Fondatorilor Uniunii Europene este încă un episod al biografiei parcului, din perioada interbelică când a fost amenajat sub numele de Parc Național, trecând prin perioada stalinistă când, între 1951-1962, o statuie a „marelui conducător” supraveghea intrarea în parc, pe locul unde acum se înalță statuia lui Charles de Gaulle. În această lungă durată, Parcul Herăstrău devine materialitatea unui stil obedient de raportare a elitei românești la ideologii.

Comparația cu sanctuarul de la Ayia Irini (și cu alte contexte din trecut), ne relevă mai clar aspirația acestor proiecte seculare (comunism, neoliberalism, Uniunea Europeană), fondate de Rațiune, științific concepute și implementate, de a-și construi prin monumente, imagini și cuvinte, un „supliment metafizic”, sacru, o „religiozitate” fără divin. Sunt elemente ale producerii unui nou spațiu care proiectează în eternitate timpul fondării utopiei adus într-un prezent perpetuu al extazului consumului (care a înlocuit eroismul comunist al producției), o idealizare a realității sub forma unui consens al aderării. Astfel construit, spațiul are pretenția de a „reflecta” și intenția de a „construi” prin insinuarea în cotidian, o nouă societate, un om nou. Arhitecții acestor proiecte seculare își arogă subtil atribute ale divinității.

În acest balans între trecut și prezent, privirea arheologiei, „educată” a interpreta diferite stiluri și estetici de depunere, semnificații ale contextelor și obiectelor, devine subversivă dacă este așezată în pliurile dintre realitate și reprezentare. Printr-un soi de „teorie de rang mediu” în răspăr, în care contexte din trecut ajută la interpretarea prezentului, arheologia poate releva aspecte altfel nepercepute ale contemporaneității, poate deconstrui aceste mari povești, ideologii și politici care afectează în mod negativ viața celor mai mulți dintre oamenii din România de astăzi. O arheologie a represiunii comuniste (care să nu se limiteze la exhumări), săpături în haldele de gunoi de dinainte și de după 1989, cercetări etnoarheologice privind procesul de migrație a forței de muncă în țările din Occident sau privind transformarea mediului rural, machete de fabrici comuniste făcute cadou lui Nicolae Ceaușescu alăturate istoriei distrugerii de după 1989 și poveștilor foștilor muncitori, sunt doar câteva teme în măsură să combată ideologia globalistă și să producă interpretări alternative față de cele oficiale, care să contribuie la o înțelegere critică a lumii în care trăim.

Mulțumiri

Mulțumim lui Gheorghe Alexandru Niculescu, Claudiiei Nițu, Florian Matei-Popescu, Rodicăi Oanță-Marghitu și Alexandru Vulpe pentru observațiile critice făcute pe seama acestui text. Niciunul dintre ei nu este responsabil pentru ceea ce am scris.

Referințe bibliografice

Andreescu, R.-R. (2003), „SRAP (South Romania Archaeological Project)”, *Cronica Cercetărilor Arheologice. Campania 2002*, București, Institutul de Memorie Culturală (cIMEC): 350-351.

Andreescu, R.-R. (2004), „Proiectul «Începuturile civilizației europene. Neoneoliticul la Dunărea de Jos»”, *Cronica Cercetărilor Arheologice. Campania 2003*, București, Institutul de Memorie Culturală (cIMeC): 386-387.

Angelescu, M. (2004), *Arheologia preventivă din România și contextul european*, București, DAIM.

Angelescu, M. (2005), *Arheologia și tehnicile de management*, www.cimec.ro/Arheologie/arh-management/management.htm

Anghelinu, M. (2003), *Evoluția gândirii teoretice în arheologia din România. Concepte și metode aplicate în preistorie*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun.

Anghelinu, M. (2003-2004), „Implicațiile teoretice ale unei noi metode de săpătură în siturile preistorice”, *Ialomița* 4: 33-52.

Anghelinu, M. (2006), „Spațiul teoretic al pluridisciplinarității în arheologia preistorică din România”, în D. Popovici și M. Anghelinu (ed.), *Cercetarea arheologică pluridisciplinară în România. Trecut, prezent, perspective*, Târgoviște, Cetatea de Scaun: 16-24.

Babeș, M. (2008-2009), „Arheologie, societate și politică în România, înainte și după 1989”, *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 59-60: 5-15.

Badiou, A. (2008), *Sfântul Pavel. Întemeierea universalismului*, Cluj-Napoca, TACT.

Bailey, D. W., Andreescu, R. și Mills, S. (ed.) (1999), *Southern Romania Archaeological Project: preliminary report 1998*, Cardiff Studies in Archaeology 14, Cardiff, Cardiff School of History and Archaeology, Cardiff University.

Bailey, D. W., Andreescu, R., Thissen, L., Howard, A., Macklin, M., Haită, C. și Mills, S. (2000), „Landscape archaeology of Neolithic Southcentral Romania: aims, methods and preliminary results of the Southern Romania Archaeological Project”, *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 51 (3-4): 131-151.

Bailey, D. W., Andreescu, R., Mills, S. și Trick, S. (ed.) (2001), *Southern Romania Archaeological Project: second preliminary report*, Cardiff Studies in Archaeology 20, Cardiff, Cardiff School of History and Archaeology, Cardiff University.

Barbu, D. (2005), *Politica pentru barbari*, București, Nemira.

Barthes, R. (1997), *Mitologii*, Iași, Institutul European.

Bălășescu, A. și Radu, V. (2003), „Studiul materialului faunistic descoperit în tell-ul de la Vitănești (jud. Teleorman): nivelul Gumelnița B1”, *Cercetări Arheologice* 12: 363-387.

Bălășescu, A., Radu, V. și Moise, D. (2004), *Omul și mediul animal între mileniiile VII-IV î.e.n. la Dunărea de Jos*, Târgoviște, Cetatea de Scaun.

Bem, C. (2001), „A special type of Aeneolithic dwelling. *Unicum* or deficiency of conservation?”, *Studii de Preistorie* 1: 153-192.

Bem, C. (ed.) (2007), *Bucșani. 10 ani de cercetări arheologice/Ten years of archaeological researches 1998-2007*, București.

Bem, C., Popa, T., Parnic, V., Bem, C., Garvăn, D., Bărbulescu, D. și Gălușcă, I. (2001), „Cercetări arheologice pe valea Neajlovului. Considerații generale asupra microzonei Bucșani”, *Studii de Preistorie* 1: 131-145.

Boia, L. (2000), *Istorie și mit în conștiința românească*, ediția a II-a, București, Humanitas.

Bradley, R. (2005), *Ritual and domestic life in prehistoric Europe*, Londra și New York, Routledge.

Cârciumaru, M. (2006), „Cercetările interdisciplinare în arheologie, un concept al zilelor noastre”, în D. Popovici și M. Anghelinu (ed.), *Cercetarea arheologică pluridisciplinară în România. Trecut, prezent, perspective*, Târgoviște, Cetatea de Scaun: 30-33.

Consfătuirea (1951), „Consfătuirea pe țară a arheologilor din R.P.R.”, *Studii și Cercetări de Istorie Veche* 2 (1): 7-18.

Curta, F. (2007), Recenzie la „M. Anghelinu, *Evoluția gândirii teoretice în arheologia din România. Concepte și modele aplicate în preistorie*, Târgoviște, 2004”, *Archaeologia Bulgarica* 11 (2): 89-92.

Damian, P. (coord.) (2003), *Alburnus Maior I*, București, Institutul de Memorie Culturală (cIMeC).

Damian, P. (coord.) (2008), *Alburnus Maior III. Necropola romană de incinerare de la Tăul Corna, Partea I*, Cluj-Napoca, Editura MEGA.

Damian, P. și Borș, C. (2007-2008), „Considerații privind managementul arheologic în contextul proiectului minier Roșia Montană. Programul Național de cercetare «Alburnus Maior» (2001-2006)”, *Cercetări Arheologice* 14-15: 481-555.

Derer, H., Derer, P., Lungu, D., Mihai, D. și Pippidi, A. (2009), *Cartea Neagră: Distrugerea patrimoniului arhitectural și urbanistic din România: București, 1990-2009*, București, Editura C.N.I. Coresi.

Desse-Berset, N. și Radu, V. (1996), „Stratégies d'échantillonnage et d'exploitation des restes osseux de poissons pour une approche paléoenvironnementale et paléoeconomique: l'exemple d'Hârșova (Roumanie), Néolithique final-Chalcolithique”, *Actes du colloque de Pégueux 1995, Supplément à la Revue d'Archéométrie*: 181-186.

Dragoman, Al. (2009), „Ideology and politics in researching the (E)Neolithic in Romania”, *Dacia* N.S. 53: 167-189.

Dragoman, Al. și Oanță-Marghitu, S. (2006), „Archaeology in communist and post-communist Romania”, *Dacia* N.S. 50: 57-76.

Droz, Y. și Mayor, A. (ed.) (2009), *Partenariats scientifiques avec l'Afrique. Réflexions scientifiques de Suisse et d'ailleurs*, Paris, Karthala.

Expoziția (1950), *Expoziția arheologică. Rezultatele săpăturilor arheologice din 1950 în Republica Populară Română*, București, Editura Academiei Republicii Populare Române.

Gáll, E. (2010), „Márton Roska (1880-1961) și cercetarea arheologică a secolelor X-XI”, *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 61 (3-4): 281-306.

Gáll, E. (2011), „Maghiarii”, în R. Harhoiu, D. Spânu și E. Gáll, *Barbari la Dunăre*, Cluj-Napoca, Argonaut: 68-76.

Gáll, E., Gergely, B. și Gál, Sz. (2010), *La răscruce de drumuri. Date arheologice privind teritoriul orașului Cluj-Napoca în secolele X-XIII*, Cluj-Napoca, Kriterion.

Haită, C. și Radu, V. (2003), „Les zones de réjets ménageres de la culture Gumelnița: témoins dans l'évolution chrono-stratigraphique des tells. Études micromorphologique et archaeo-ichtyologique sur le tell d'Hârșova (dép. Constanța)”, *Cercetări Arheologice* 12: 389-405.

Hamilakis, Y. (2004), „Archaeology and the politics of pedagogy”, *World Archaeology*, 36 (2): 287-309.

Harvey, D. (2007), *A brief history of neoliberalism*, Oxford, Oxford University Press.

Haßmann, H. (2000), „Archaeology in «The Third Reich»”, în H. Härke (ed.), *Archaeology, ideology and society. The German experience*, Gesellschaften und Staaten im Epochenwandel, Band 7, Frankfurt am Main–Berlin–Bern–Bruxelles–New York–Oxford–Viena, Peter Lang: 65-139.

Hodder, I. (1990), *The domestication of Europe. Structure and contingency in Neolithic societies*, Oxford, Basil Blackwell Ltd.

Hurduzeu, O. (2009), *Sclavii fericiți. Lumea văzută din Silicon Valley*, Iași, Timpul.

Hurduzeu, O. și Platon, M. (2008), *A treia forță: România profundă*, București, Logos.

Ignat, T., Opriș, V., Voicu, M., Andreescu, R. și Lazăr, C. (2012), „Ceramica din locuința nr. 5 de la Sultana «Malu Roșu». Analiză primară (I)”, *Buletinul Muzeului Județean Teleorman* 4: 101-132.

Insoll, T. (2004), *Archaeology, ritual, religion*, Londra și New York, Routledge.

Lacrima (2009), *Lacrima prigoanei: din lupta legionarelor române*, ediția a II-a, vol. 1, București, Editura Sânziana.

Leetmaa, P., Leythienne, D. Montaigne, F. și Wolff, P. (2011), „Economy and finance. Population and social condition”, *eurostat. Statistics in focus* 16: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-11-016/EN/KS-SF-11-016-EN.PDF (accesat: 8 februarie 2012).

Lorenzo, J. L., Elias, A. P. și García-Bárcena, J. (1976), *Hacia una arqueología social: reunión de Teotihuacán (Octubre 1975)*, México, D.F., Instituto Nacional de Antropología e Historia.

Mann, M. (2004), *Fascists*, Cambridge–New York–Melbourne–Madrid–Cape Town–Singapore–São Paulo, Cambridge University Press.

Marciniak, A. (2005), *Placing animals in the Neolithic. Social zooarchaeology of prehistoric farming communities*, Londra, UCL Press.

Marinescu-Bîlcu, S., Andreescu, R., Bem, C., Popa, T., Tănase, M., Bălășescu, A., Tomescu, M., Haită, C. și Tomescu, I. (1996-1998), „Șantierul

arheologic Bucșani. Campania 1998”, *Buletinul Muzeului „Teohari Antonescu”* 2-4: 93-113.

Matei-Popescu, F. (2007), „Imaginea Daciei Romane în istoriografia românească între 1945 și 1960”, *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 58 (3-4): 265-288.

Mănucu-Adameșteanu, Gh., Panait, P.I., Măgureanu, A., Boroneanț, A.E., Poll, I., Rădulescu, V., Toderaș, M. și Velter, A.M. (2008), *București. Centrul Istoric: strada Smârdan. Cercetările arheologice din anul 2007*, București, Editura A.G.I.R.

McGuire, R.H. (2008), *Archaeology as political action*, California Series in Public Anthropology, vol. 17, Berkeley–Los Angeles–Londra, University of California Press.

Mladenov, V. și Bojovic, Z. (ed.) (2010), *Latest trends on cultural heritage & tourism*, 3rd WSEAS International Conference on Cultural Heritage and Tourism (CUHT'10), Corfu Island, Greece, July 22-24, 2010, WSEAS Press.

Murray, T. (1993), „Archaeology and the threat of the past: Sir Henry Rider Haggard and the acquisition of time”, *World Archaeology* 25 (2): 175-186.

Nash, J. (2001), „Globalization and the cultivation of peripheral vision”, *Anthropology Today* 17 (4): 15-22.

Niculescu, Gh. Al. (2002), „Nationalism and the representation of society in Romanian archaeology”, în *Nation and national ideology. Past, present and prospects*, Proceedings of the international symposium held at the New Europe College, Bucharest, April 6-7, 2001, Bucharest, New Europe College.

Niculescu, Gh. Al. (2004-2005), „Archaeology, nationalism and «The History of the Romanians» (2001)”, *Dacia* N.S. 48-49: 99-124.

Palincaș, N. (2010), „Living for the others: gender relations in prehistoric and contemporary archaeology of Romania”, în L. H. Dommasnes, T. Hjørungdal, S. Montón-Subías, M. Sánchez Romero și N. L. Wicker (ed.), *Situating gender in European archaeologies*, Budapesta, Archaeolingua: 93-116.

Pârvu, Iustin (2007), *Daruri duhovnicești*, selecție texte și îngrijire ediție de Adrian Alui Gheorghe, Piatra Neamț, Conta.

Platon, M. (2010), *Cine ne scrie istoria?*, ediția a II-a, Iași, Timpul.

Pleșa, L. (2006), „Mihail Roller și «stalinizarea» istoriografiei românești”, *Annales Universitatis Apulensis, Series Historica*, 10 (I): 165-177.

Popa, R. (1991), „Observații și îndreptări la istoria României din jurul anului O Mie”, *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 42 (3-4): 154-188.

Popovici, D. (ed.) (2003), *Archaeological pluridisciplinary researches at Bordușani-Popină*, Pluridisciplinary Researches Series 6, Târgoviște, Cetatea de Scaun.

Popovici, D. (2006), „Hârșova: un studiu de caz?”, în D. Popovici și M. Angheliniu (ed.), *Cercetarea arheologică pluridisciplinară în România. Trecut, prezent, perspective*, Seria Cercetări Pluridisciplinare 10, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun: 43-47.

Popovici, D. și Anghelinu, M. (2006), „Epilog: cercetarea pluridisciplinară și arheologia românească”, în D. Popovici și M. Anghelinu (ed.), *Cercetarea arheologică pluridisciplinară în România. Trecut, prezent, perspective*, Seria Cercetări Pluridisciplinare 10, Târgoviște, Cetatea de Scaun: 116-136.

Popovici, D. și Vlad, F. (coord.) (f. a.; probabil 2007), *Bordușani. Oameni, istorie, natură*, Târgoviște, Cetatea de Scaun.

Popovici, D., Randoin, B., Rialland, Y., Voinea, V., Vlad, F., Bem, C., Bem, C., Haită, G., Haită, C., Tomescu, M., Monah, F., Radu V., și Moise, D. (1998-2000), „Les recherches archéologiques du tell de Hârșova (dép. de Constantza) 1997-1998”, *Cercetări Arheologice* 11 (1): 13-123.

Popovici, D., Bălășescu, A., Haită, C., Radu, V., Tomescu, A.M.F. și Tomescu, I. (2002), *Cercetarea arheologică pluridisciplinară. Concepte, metode și tehnici*, Seria Cercetări Pluridisciplinare 3, Târgoviște, Cetatea de Scaun.

Randoin, B., Popovici, D. și Rialland, Y. (1998-2000), „Metoda de săpătură și înregistrarea datelor stratigrafice într-un sit pluristratificat: tell-ul neo-eneolitic de la Hârșova”, *Cercetări Arheologice* 11 (1): 199-233.

Recensământul (2002), *Recensământul populației și al locuințelor 18-27 martie 2002*, vol. I – Structura demografică, <http://www.insse.ro/cms/files/RPL2002INS/vol1/cuvvol1.pdf> (accesat: 6 februarie 2012).

Recensământul (2011), *Recensământul populației și al locuințelor 2011 – rezultate provizorii*, București: Institutul Național de Statistică, <http://www.insse.ro/cms/files/statistici/comunicate/alte/2012/Comunicat%20DATE%20PROVIZORII%20RPL%202011.pdf> (accesat: 6 februarie 2012).

Rizescu, V. (2012), *Tranziții discursive: despre agende culturale, istorie intelectuală și onorabilitate ideologică după comunism*, București, Corint.

Schiță tematică (1970), *Schiță tematică a Muzeului Național de Istorie a României*, București, Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă.

Schopfer Luginbühl, A., Nițu, C., Rychner-Faraggi, A.-M., Poncet Schmid, M., Blomjous, C. și Nuoffer, P. (2001), *Le cadre environnemental et les occupations du Néolithique au Bronze moyen. Onnens-Le Motti, La Golette, Beau Site. (La colline d'Onnens, 1)*, Cahiers d'archéologie romande 122, Lausanne.

Simion, M., Apostol, V. și Vleja, D. (2010), *Alburnus Maior II. Monumentul funerar circular / The circular funeral monument*, ediția a II-a, Cluj-Napoca, Editura MEGA.

Slej, K. (2005), „The sites of the Swedish Cyprus Expedition / Siturile cercetate de către expediția suedeză în Cipru”, în *The Swedish Cyprus Exhibition on tour. Medelhavsmuseet visits Bucharest Romanian National History Museum / Expediția suedeză în Cipru. Medelhavsmuseet în vizită la Muzeul Național de Istorie a României*, Medelhavsmuseet, Stockholm: 16-37, 86-97.

Sommer, U. (2010), „Which crisis”, *Archaeological Dialogues* 16 (2): 171-179.

Tamás, G. M. (2011), „Postscript la multiculturalism”, <http://www.criticatac.ro/9493/postscript-la-multiculturalism/> (accesat: 9 februarie 2012).

Tilley, C. (1996), *An ethnography of the Neolithic. Early prehistoric societies in southern Scandinavia*, Cambridge, Cambridge University Press.

Țichindeleanu, O. (2009), „Modernitatea postcomunismului”, în A.T. Sîrbu și A. Polgár (ed.), *Genealogii ale postcomunismului*, Cluj, Idea Design & Print: 119-139.

Țurcanu, H. (2006), „Mică enciclopedie AS. Arheologie. Dragomir Nicolae Popovici”, *Formula AS* 740, 23-30 octombrie 2006: <http://www.formula-as.ro/2006/740/mica-enciclopedie-as-27/dragomir-nicolae-popovici-7433> (accesat: 4 mai 2011).

Ursulescu, N. (ed.) (2007), *Dimensiunea europeană a civilizației eneolitice est-carpatică*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.

Vieru, E. (2012), Review of Neculai Bolohan, Florica Mățău et Felix Adrian Tencariu (editerunt), *Signa praehistorica: studia in honorem magistri Attila László septuagesimo anno* (Honoraria 9, Iași, 2010, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”), *European Journal of Archaeology* 15 (1): 155-159.

Vulpe, A. (2004-2005), „Celebrating 170 years of archaeology in Romania”, *Dacia* N.S. 48-49: 5-6.

Wolff, P. (2009), „Population and social conditions”, *eurostat. Statistics in focus* 46: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-09-046/EN/KS-SF-09-046-EN.PDF (accesat: 8 februarie 2012).

Wullschleger, M, cu J. Chamay și F. van der Wielen-van Ommeren (ed.) (2008), *Neolithic art in Romania*, Neapole, arte'm.

Zirra, V. V. (2010), „Research stage of the La Tène scheme fibulae in Romania. Critical general approach”, în V. Mladenov și Z. Bojovic (ed.), *Latest trends on cultural heritage & tourism*, 3rd WSEAS International Conference on Cultural Heritage an Tourism (CUHT'10), Corfu Island, Greece, July 22-24, 2010, WSEAS Press: 191-196

Žižek, S. (2010), „Multiculturalismul liberal camuflează o veche barbarie cu față umană”, <http://www.criticatac.ro/4910/multiculturalismul-liberal-camufleaza-o-veche-barbarie-cu-fata-umana/> (accesat: 9 februarie 2012).

MUZEUL JUDEȚEAN DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE MARAMUREȘ

Str. Monetăriei 1-3
Ro-430406 BAI A MARE

Tel. 0040 262 211924
Fax. 0040 262 211927

www.maramuresmuzeu.ro

În **Bibliotheca Marmatia** au apărut:

1. *Der nordkarpatische Raum in der Bronzezeit*. Symposium Baia Mare 7. – 10. Oktober 1998 (Hrsg. Carol Kacsó), Baia Mare, 2001.
2. *Bronzezeitliche Kulturerscheinungen im karpatischen Raum. Die Beziehungen zu den benachbarten Gebieten*. Ehrensymposium für Alexandru Vulpe zum 70. Geburtstag Baia Mare 10. – 13. Oktober 2001 (Hrsg. Carol Kacsó), Baia Mare, 2003.
3. Carol Kacsó, *Repertoriul arheologic al județului Maramureș*, vol. I-II, Baia Mare, 2011.

Tipar:

EUROTIP

Baia Mare, str. Dacia nr. 4
tel/fax: 0262 211 118
eurotipbm@yahoo.com
www.eurotip.ro

Originea demersului nostru se află în anii de după revoluția din decembrie 1989, în mult-discutata problemă a responsabilității ce revine elitelor culturale (alături de cele politice) în legitimarea și promovarea ideologiei comuniste și, implicit, perpetuarea unui regim totalitar. Am ajuns la concluzia că orice demers arheologic este politic, că publicațiile științifice au consecințe în plan socio-politic, prin faptul că pot legitima sau, din contră, contesta ideologia dominantă.

În sfera noastră de competență am ales să ne raportăm critic nu doar față de unele atitudini și practici din trecutul disciplinei, cum sunt, de exemplu, cele care direct sau indirect au legitimat ideologia comunistă, ci și față de acțiunile care susțin, într-o formă sau alta, ideologia oficială a prezentului nostru, și anume neoliberalismul.

Câmpul arheologic trebuie să fie un centru de producere a cunoașterii, de confruntare a interpretărilor trecutului din diferite perspective, de înțelegere critică a prezentului. Acestea nu se pot realiza prin aplicarea docilă a unor directive ideologice, fie ele comuniste sau neoliberales, ci doar prin înnoirea abordărilor proprii disciplinei.

Autorii